ప్రతాపరుద్రీయ నాటకము

(సటిప్పణము)

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి కృతము

సప్తమ ముద్రణము

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి అండ్ బ్రదర్స్
4. మల్లికేశ్వరగుడిసందు, మన్నడి,
జి. టి. మదరాసు.

1945

రు. 1-8-0

శ్రీ

ప్రతాపరుద్రీయమను నీ నాటకము

మదీయగ్రంథములందు సమాదరమువహించి నన్ను పలుమాఱు సత్కరించిన

విద్వత్ప్రకాండులకు సుకవిమిత్రులకు

శ్రీమద్వేంకటగిరి సింహాసనాధీశ్వరులకు

మహారాజా సర్ వెలుగోటి

శ్రీ రాజగోపాలకృష్ణ యాచేంద్ర

బహద్దర్ కె సి. ఐ. ఇ.

పంచహజారి మన్సబ్దార్ వారికి

మదీయకృతజ్ఞతాసూచకముగా అంకితము గావింపబడినట్టిది.

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి.

నాటకకథాసంగ్రహము.

I. ప్రతాపరుద్ర మహారాజు ఓరుఁగల్లు నిజరాజధానిగా త్రిలింగ దేశము నేలుచుండెను. అతని మంత్రి యుగంధరుఁడు రామేశ్వరయాత్ర పోయి యుండెను. మంత్రి తమ్ముఁడు జనార్దనుఁడు రాజ్యము విచారించు చుండెను. ప్రతాపరుద్రుఁడు వేఁటకుఁ బోయి యుండెను. అట్టిసమయములో ఢిల్లీసుల్తాను సర్వసేనాపతి వలీఖానుఁడు, త్రిలింగరాజ్యముమీఁదికి లక్షదండుతో వచ్చి ఓరుఁగంటి దాఁపున విడిసి, సఖ్యముకై వచ్చినవానివలె నభినయించుచు జనార్దనమంత్రిని దర్శించి, తాను ఢిల్లీసుల్తానుకడనుండి రాయబారము తెచ్చి నట్లును, ఢిల్లీరాజ్యము మీఁదికి అపుగానిస్తాను సుల్తాను దండెత్తి వచ్చుచున్న ట్లును, ప్రతాపరుద్రమహారాజు దండు నడపుకొనివచ్చి ఢిల్లీసుల్తానునకు సాహాయ్యపడవలయునని సుల్తాను ప్రార్థించుచున్నాఁడనియు, తెలిపెను. తురక ఈ వ్యాజమున రాజును గొనిపోవుటకును ఖయిదు సేయుటకును పిమ్మట సులువుగా త్రిలింగదేశమును పట్టుటకును యత్నించుచున్నాఁడని జనార్దనమంత్రి యూహించి, తానును పైకి సఖ్యమునే అభినయించుచు, నగరమున రాజు లేఁడనియు రాఁగానే దర్శన మిప్పించెద ననియు చెప్పెను. కొందఱు చాకళ్లను కొందఱు మంగళ్లను తమకు నౌకరికి పంపు మని వలీఖానుఁడు జనార్దనుని వేఁడెను. తురక వేగుకొఱకు నౌకరులను కోరినాఁ డని తలఁచి జనార్దనుఁడు తన వేగులను చాకళ్లుగా మంగళ్లుగా పంపెను. పిమ్మట తనయన్నగారిని రప్పించుటకై వేగిరావుటపా పంపెను వేఁటలో నున్నరాజునకు వెంటనే రాజధానికి రమ్మనియు తురకలు దండెత్తి వచ్చియున్నారనియు జాబు పంపెను. తురకలను స్వదేశమునకు పాఱిపోనీయక ఇచటనే తెగటార్చువాఁడై జనార్దనుఁడు నది దాఁటు సాధనములను యానపాత్రములను పగులఁగొట్టి పాఱవేయవలసిన దని గోదావరిరేవు లన్నిటికి ఆజ్ఞ పంపెను. రాజునుబోలిన చాకలి యొకఁడు పరమ మూఢుఁడు నగరమున నుండఁగా, వాఁడీసమయమున ఎందులకేని పనికివచ్చు

నని వానిని తనయింట నుంచుకొనెను. త్రిలింగరాజ్య సర్వసేనాపతిని బేతాళ రాయని రప్పించి సన్నాహమున నుండ నాజ్ఞాపించెను.

II. పిమ్మట వలీఖాను తన క్రిందిసర్దార్లతో మంత్రాలోచన చేయుచుండఁగా ఆ సభలోనికి చెరుముకిశాస్త్రి యనునతఁడు జనార్దనుని సహాధ్యాయి తత్ప్రేరణచేఁ బోయి తాను జోస్యుఁ డనియు, పేరు యమధర్మరాజజ్యోతిషికుఁ డనియు, తాను రాజద్వేషి యనియు, వారియాశ్రయముచే ఢిల్లీసుల్తానును దర్శించి అతనితోడ్పాటున ఈరాజును సాధింప నభిలషించియున్నాఁడనియు, తెలిపి, వారిని నమ్మించి వారితో సఖ్యముచేసికొని వారివలన తురక దుస్తు బహుమతి నొంది వెడలిపోయెను. తురకలు ఓరుఁగల్లు పట్టుట యసాధ్యమని తెలిసికొనిరి. వలీఖాను కడమ సర్దారులను అక్కడనే నిలిపి తాను రాజును పట్టఁగోరి అడవికిఁ బోయెను.

III. రాజు వేటలో నొంటిఁ జిక్కి, బడలి, గోదావరి దక్షిణతీరమున అడవిముఖమున నొకచెట్టుక్రింద నిద్రించుచుండెను. వలీఖానుని సిపాయీలు అతనింగని రాజని గ్రహించి వలీకి తెలిపి అతనియాజ్ఞచే నతనిని నిద్రలోనే ఖయిదుచేసి, మేల్కొనఁగా, సవారిలోనుంచి గోదావరివైపు కొనిపోయిరి. నదిలో ఆసమయమున కొన్నియోడలు మంత్రియాజ్ఞ యందనివి పోవుచుండఁగా వానిలో నెక్కి యీతురకలు గోదావరి దాఁటుచుండిరి. దీనినెల్ల విద్యానాథుఁ డనుమహాకవి యొకఁడు దూరమునఁ గని, హిందూప్రభువును తురకలు గొనిపోవుచున్న ట్లూహించి నిజ మెఱుఁగఁగోరి నీటఁబడి. మొసలి తరిమి న ట్లభినయించుచు ఓడలకడకు ఈఁదివచ్చి ప్రవేశమొంది, రాజుం గనెను. రాజడుగఁగా తాను ప్రతాపరుద్రునిమీఁద గ్రంథముచేసినట్లును ఓరుఁగంటిలో రాజు లేనందున రాజదర్శనము కానట్లును తెలిపెను. మఱియెవరికైన నంకితముచేసి బహుమతి పొందరాదా యని రాజడుగఁగా 'అంతటను వానినే తగులవేసితి' ననెను. రాజు శ్లోకములు జదివించి విని సంతసించి తన మొహరుంగరమును విద్యానాథుని కిచ్చెను. దానివలన విద్యానాథుఁ

డితనిని ప్రతాపరుద్రునిఁగా నెంచి 'ఈ యుంగరము మరల నీవ్రేల ఓరుఁ గంటి సింహాసనమున నేనుంచెదను.' అని ప్రతిజ్ఞ చేసి వెడలిపోయెను.

IV. అంతలో యుగంధరుఁడు ఓరుఁగంటికి వచ్చెను. మంత్రిసభ. రాజును గనిన మఱువాఁడే కవి నానామాయోపాయములచే అంచెల మీఁద ఓరుఁగల్లు చేరి యుగంధరుని దర్శించి జేని వృత్తాంతము తెలిపెను. యుగం ధరుఁడు ఇతనిని తనసభ్యులకు జోస్యునిఁగా తెలిపి, రాజు వేటలో గాయపడి బెడదపూడిలో రామాపధానులయింట నున్నట్లు ఇతనిచే జోస్యము చెప్పించి, అయర్థమే గలదిగా ఒకజాబు రాజునొద్దనుండి వచ్చినట్లుగా కల్పించి రప్పించి, రాజును తెచ్చుటకు జనార్దనుని నియమించి, విద్యానాథుని తమతో నొక మంత్రిని జేసి, సభ చాలించెను. పిమ్మట ఏకాంతమున, విద్యానాథ జనార్దను లకు 'రాజు లేఁడన్న రాజ్యము నిలువదు, చాకలిని పేరిగానిని రోగిరాజుగా చేసి కోటకు తెండు.' అని బోధించెను. అట్లే విద్యానాథుఁడు పేరిగానికి 'నీవు రాజ వగుదు' వని జోస్యముచెప్పి, ఆరాత్రి వానిని బెడదపూడికి కొని పోయెను.

V. మఱువాఁడు జనార్దనుఁడు విద్యానాథుఁడును వానిని రోగిరాజు నుగా వేషము వేసి తెచ్చి కోటలో రహస్యముగా నొకమహాలులో నుంచిరి. వెంటనే తురకశిబిరములో సర్దారు ఖుస్రూఖానుఁడు రాజు వచ్చె నని చారులవలన నెఱిఁగి పరితపించుచుండెను; వానికడకు వలీఖానుని హర్కారా వచ్చి 'రాజును వలీఖాను ఖయిదుచేసి ఢిల్లీకి కొనిపోయె' నని తెలిపెను. ఖుస్రూ సందేహపడి చెకుముకిశాస్త్రిని (యమధర్మరాజ జోస్యులను) జోస్య మడుగఁగా, రాజును కొని చాకలిపేరిగానిని వలీఖాను పట్టుకొనిపోయె నని అతఁడు జోస్యముగా చెప్పెను. ఆసమయమున యుగంధరునికడనుండి దుబాసి వచ్చి ఖుస్రూతో, తత్క్షణము యుద్ధమునకు సిద్ధపడు మని రాజాజ్ఞగా చెప్పిపోయెను. ఖుస్రూ ఈ గందరగోళములో ఏమియుం తోఁచక, తా నింతకాలము కోటను పట్టక యూరక యున్నందున తన కార్య మిట్లు చెడినదని తలఁచినవాఁడై తన యుద్ధోద్యమము

లకు ప్రతిఘటిల్లుచుండిన తన క్రిందిసర్దార్లను ముస్తఫా ఫీరోజులను చంపఁ దర లెను. బేతాళరావు తురకదండును ఇరుప్రక్కలం బొదివి నాశముచేసెను. యుగంధరుఁడు తురకలకు చాకలిని పట్టి యిచ్చె నని నగరమెల్ల కింవదంతి కలిగెను. అది విని పేరిగానిపెండ్లాము ఎల్లి యుగంధరునికడకు వచ్చి మొఱ్ఱ పెట్టుకొనఁగా, మంత్రి, 'మేము వానిని తెప్పించి నీ కిచ్చెదము పొమ్ము,' అని దానికి చెప్పి ధనమిచ్చి సమాధానపెట్టి పంపివేసెను. అంతఃపురములో రాణి యు రాజుతల్లి ముమ్మడమ్మయు రాజును చూడవచ్చిరి. విద్యానాథ జనార్ద నులు కూడదని యాటంకపఱిచిరి. వారిని లక్ష్యపెట్టక, రాణి చూడకమాన నని హఠము చేయఁగా యుగంధరుఁడు పోయి 'రాజును తురక ఖయిదుచేసి ఢిల్లీకి కొనిపోయె' నని ముమ్మడమ్మతో చెప్పి, ఏడునెలల పదిదినములలో తెచ్చి తాను అప్పగించువాఁ డని ప్రతిజ్ఞ వేసి, వారిని పంపిచేసి, రాజ్యమును విద్యా నాథ జనార్దనులకు అప్పగించి, తాను ఎవరికిని తెలుపక ఎచటికో పోయెను.

VI. విద్యానాథ జనార్దనులు పేరిగానికి శబ్దశుద్ధియు రాచఠీవియు కొంతకాలము నేర్పిరి. నవీనులయెదుట వాఁడెట్లు వ్యవహరించునో చూడఁగోరి తమలో తామే సంగీతగాండ్రుగాను కవులుగాను వచ్చి దర్శనము చేసిరి. సభ జరిగినది. పేరిగాఁడు మంత్రులబోధన మఱచి చాకలిగానే ప్రవర్తించి రసా భాసము చేసెను. అంతట మంత్రులు వాని యాకారమునుమాత్రము దూరస్థల ముల నుపయోగింపను, ఆగంతుకులను రాజదర్శనాపేక్షులను తామే పరితోష పెట్టి పంపను, నిశ్చయించుకొనిరి.

VII. ఢిల్లీలో చెకుముకిశాస్త్రి యుగంధరాజ్ఞచే వలీఖానుతో కుట్ర యొకటి సాగించెను. ఆకుట్రకు పర్యవసాయ మేమన, ఢిల్లీసుల్తానును వజీర్ల నందఱను యమునలోనికి రాఁబోవు నొకానొక వర్తకుని యోడలోనికి చేర్చి, అచట వారి నందఱను సంహరించి వలీఖాను సుల్తాను అగుటయు, వెంటనే చెకుముకిశాస్త్రిని ఓరుఁగంటికి పాదుషాను చేయుటయు. కుట్ర స్థిరపడినది. నాఁటికి మూఁడు మాసములనుండి ఢిల్లీ వీథులలో 'ఢిల్లీ సుల్తాన్ పట్టుకపోతాన్'

అని ఒక వెఱ్ఱివాఁడు అఱచుచు తిరుగుచుండెను. వాఁడు వెఱ్ఱియో కాఁడో కనిపట్టుఁడని సుల్తాను ప్రభృతులు చారులను నియమించిరి. చారులు వానిని పరికించుచుండిరి. చెకుముకిశాస్త్రి కుట్రప్రకారము కార్యము సాధించుటకై ప్రతాపరుద్రుని యాభరణములను అతని గుఱ్ఱము నాభరణములను వలీఖాను వలన వర్తకులకు లంచముగాఁగొని, అవి నిండియున్న పెట్టెను ఒక జవానుచేత నెత్తించుకొని వెఱ్ఱివానికనులయెదుటి వీథిలో పోయెను. ఖుస్రూఖాన్ ఓగుఁగంటియుద్ధమునుండి పరారియై వచ్చినవాఁడు వలీఖానును చూడఁబోవుచు రస్తాలో వెఱ్ఱివానిని పిల్చి నిదానించి కని పోయెను. వెఱ్ఱివాఁడు తనకు శిష్యుఁడుగా ఆడుచున్న యొకనిని (తనకుమారునే) ఖుస్రూవెంట చారునిఁగాఁబంపెను. ఖుస్రూ వలీని కనెను. చాకలిని తెచ్చితి వనెను. ఆమాట సుల్తానుతో చెప్పునని వెఱచి వలీ వానిని సికారి రమ్మని యమునయొడ్డున శ్మశానముకడకుఁ గొని పోయి అచట తలఁగొట్టి తలకాయను గట్టువెంబడి పాఁతి, మొండెమును రాయి కట్టి యమునలో వైచెను. శిష్యుఁడు కని పోయి అది యెల్లను వెఱ్ఱివానికి 'తాటికాయ' పాటగా తెలిపెను. ఆ కళేబరమును తెచ్చి తలను అదికి దాఁచియుంపను పిమ్మట పిశాచముగా నుపయోగింపను చెకుముకిశాస్త్రికి తన యాజ్ఞ తెలుపు మని వెఱ్ఱివాఁడు పాటగానే శిష్యునికి సూచనచేసెను. పిమ్మట వెఱ్ఱి యేకాకిగా యమునాతీరమున శ్మశానమునకుఁ బోయి వంటచేసికొనెను. చారులు చెట్లపైనుండి వాని కగపడకయే పరికించుచుండిరి. వెఱ్ఱివానికి అవురింత వచ్చెను. దానివలన వెఱ్ఱివాఁడు శంకించి అట నెవరో చారులు తన్ను పరికించుచున్నారని యూహించి, 'గుడగుడశబ్దం కుండకు నష్టం' అని అన్నపుఁగుండ పగులఁగొట్టి, తిండిలేకయే, మరల అఱచుచు ఊరిలోనికి వెడలెను. అది గని చారులు వెఱ్ఱియే అని నిశ్చయముచేసికొని, చెట్లు దుమికి, పోయి (సుల్తాను ప్రభృతులకు అట్లే తెలిపిరి.)

VIII. సుల్తానుదర్శనమునకు కోమట్లు ఓడవర్తకులు వచ్చి, గొప్ప నజరు లుంచి 'ఓడలలో అపారముగా వింతసరకులు మణిమయములు ఉన్నవి.

ఇవలికి లేచ్చుటకు రెండుమూఁడుమాసములు పట్టును, సుల్తానువారు ఓడలకే వచ్చి వానిం గని కొనవలయును.' అని తెలుపుకొనిరి. అంగీకరించి, వెలలుతీర్చుటకు ప్రతాపరుద్రుని ఖైదు విడిపించి రప్పించి సుల్తాను, వజీర్లు, అందఱును ఓడలకుఁ బోయిరి. దారిలో వెఱ్ఱివాఁడును 'ఢిల్లీసుల్తాన్ పట్టుకపోతాన్, ఇదుగో ఇప్పుడే పట్టుకపోతాన్.' అని అఱచుచు కలిసికొనెను. వినోదార్థము సుల్తాను వానినిగూడ తోడ్కొనిపోయెను. ఓడలలో వర్తకులు సుల్తానునకు వినోదములు సలుపుచు ప్రొద్దుపుచ్చి, రాత్రి భోజనమునకు అందఱను అచటనే నిలిపి, భోజనానంతరము వారియెదుట సుల్తానువారి త్రిలింగవిజయమును నాటక మాడించిరి. అందులో వలీఖాను చాకలిని పట్టితెచ్చి రాజని తెలుపుటయు, ఖుస్రూఖానును చంపుటయు, ఖుస్రూ కళేబరము చేతనే పలికించిరి. ప్రకృతము వలీఖాను చేయుచున్నకుట్రనుకూడ వెల్లడిచేసిరి. సుల్తాను ఆగ్రహపరవశుఁడై వలీఖానును హానిపక్షము వజీర్లను అందఱను సంహారము చేయించి యమునలో వేయించెను. వర్తకులు వలీఖాను తలను తెచ్చి దాఁచిరి. హతశేషులు సుల్తాను, ఇరువురు వజీర్లు, ఇరువురు జవానులు, ఓడలోనే నిద్రించిరి. వారిని నిద్రలో ఖైదుచేయించి వెఱ్ఱివాఁడును (యుగంధరుఁడును) రాజును మంగళవేషములు ధరించిరి. (ఓడలు తెల్లవాఱునప్పటికి కాశీ చేరెను.)

IX. రాణి గౌరిపూజ చేయుచున్నది. బ్రాహ్మణ సత్కారము. ప్రతాపరుద్రుని నగరప్రవేశ వ్యూహము: రాజసురత్రాణులు అష్టగజపుష్పకమున, ఖుస్రూ కళేబరము బండిలో, వలీతల గడమీఁద. విద్యాధరమిథునము గౌర్యాజ్ఞచే ఆకాశయానమున వచ్చి అవిధవమెల్లఁ గని గౌరికి నివేదింపఁబోయెను. యుంగంధరుఁడు రాజును గొనిపోయి ముమ్మడమ్మకు అప్పగించెను. రాణి యుగంధరునిపాదములను పువ్వులతోను ముత్తెములతోను పూజించినది. పేరిగానిని చాకలిపరివారముతో ఎల్లికడకు ఇంటికి పంపిరి. పేరిగాఁడు త్రాగి కై పెక్కి, 'దూడపేడ బర్రిపేడ లేక కూడుతిన,' నని యిల్లు వెడలి పాఱిపోయెను. వానికి వెఱ్ఱి యెత్తిన దని తలంచి యెల్లిపోయి మంత్రితో మొఱ్ఱపెట్టుకొనెను.

మంత్రి, 'ఎనిమిదవనాఁడు రాజసభలో చెప్పుకొమ్మ'ని ఎల్లికి ఆజ్ఞాపించి, (పేరని వెదకించి పహరాలో నుంపించెను).

X. రాజసభ. అన్నమరాజు కటకబల్లహునిఁ గూల్చి మహాధనము తెచ్చెను. ఆవర్తకులును వచ్చిరి, ముమ్మడమ్మ యుగంధరునికి వీరబిరుదాంకిత మైన హార మొకటి పంపెను. దానిని సభలో రాజు అతనిమెడలో వైచెను. సుల్తానును వీడ్కొనిరి. రాజు ఎల్లిపిర్యాదు విని, పేరని చాకలిదొరను, ఎల్లిని చాకలిదొరసానిని, చేసి, వారికి గొప్పజీవనములు ఇచ్చెను. రాజు విద్యానాథునిఁ గని గౌరవించి ప్రతాపరుద్రీయకృతిని గ్రహించి 'అంతట వానినే తగులవేసితి నంటిరి గదా' యనెను. 'మీ పేరు ప్రతిశ్లోకమునను తగిలియున్నదో లేదో చూచుకొనుఁడు' అని కవి యుత్తరము చెప్పెను. ఆసమయస్ఫూర్తికి ప్రభువు సంతోషించెను. రాజకార్యసాధకులకు గొప్పసత్కారములు.

నాటకపాత్రములు.

పురుషులు.

సూత్రధారుఁడు—ప్రస్తావన.

జనార్దనుఁడు (యుగంధరునితమ్ముఁడు.) I, IV, V–6, VI, X.

మంత్రి ప్రతీహారుఁడు. ... ... I, IV, V–4, VI.

వలీఖానుఁడు (ఢిల్లీసుల్తాను సర్వసేనాధిపతి.) I, II, III–2, VII–1, VIII.

విశ్వాసరావు (రాజమంత్రి శిరస్తా) ... I, IV, X.

బేతాళరావు (ప్రతాపరుద్రుని సర్వసేనాపతి.) ... I, IV, X.

10 వేగులు (5 చాకళ్లుగాను, 5 మంగళ్లుగాను), దలాయతు, వలీ శిరస్తా. I.

చెకుముకిశాస్త్రి, II, IV, V–1, 2, 3, 4, VI, VII–1; 2, VIII–5, X.

ఖుస్రూఖాన్ (వలీఖానుని క్రిందసర్దారుఁడు) II, V–1, VII–2.

ముస్తఫాఖాన్, ఫిరోజ్‌ఖాన్ (ఖుస్రూఖాను క్రిందిసర్దార్లు.) II.

తురక డేరాకడ దౌవారికుఁడు. ... ... II, V–1.

11 తురక సిపాయీలు. ... ... III–,2,3,4,6.

ప్రతాపరుద్రుఁడు (త్రిలింగదేశ మహారాజు) III–2, 3, 5, VIII. IX–4, X.

5 పడవ వాండ్రు. ... ... III–3, 4, 6, VII–3.

పడవవాఁడు (బాలుఁడు.) ... ... III–3, 4,6.

విద్యానాథుఁడు (కవి) III–4, 5, 6, 7, IV, V–6, VI, X.

* గుఱ్ఱము (ప్రతాపరుద్రునిది.) ... ... III–2.

యుగంధరుఁడు. IV, V–4, 5, 6, VII–2, 3, VIII–2, 3, 4,5, IX–4, X.

విజయరామరెడ్డిగారు. నారాయణరాజుగారు (జమీందార్లు.) IV. X.

3 ఉద్యోగస్థులు. ... ... IV.

పేరిగాఁడు (ఒక చాకలి.) ... ... IV, VI, IX–5, 6, X.

తురక సిపాయి, హర్కారా, దుబాసి. ... ... V–1.

2 రౌతులు, పడవాలు. ... ... V–4.

బాలుఁడు (ప్రతాపరుద్రుని కుమారుఁడు.) ... V–6, IX–4, X.

2 పహరా జవానులు (ప్రతాపరుద్రుని నగరిలో.) ... ... V–6.

అనుమఁసు, పులిగాఁడు, వైణికుఁడు. ... ... VI.

మార్దంగికుఁడు. ... ... VI. VIII–4.

మోర్సింగువాఁడు. ... ... VI. VII–2.

4 వేగు సిపాయీలు, వలీ నౌకరు, వర్తకుఁడు, 3 ద్రష్టలు, 3 శిష్యులు. VII–2.

ఢిల్లీ సుల్తాన్, పెద్దసెట్టి, 2 వర్తకులు, 2 వజీర్లు. VIII, X.

4 సుల్తాన్ జవానులు, 6 వజీర్లు. ... ... VIII.

10 సిపాయి పాత్రములు, వలీపాత్రము. ... VIII–5.

దౌవారికుఁడు (సుల్తానువాని.) ... ... VIII–1.

పురోహితుఁడు, తత్పుత్త్రుఁడు, అవధానులు, సోమయాజులు, చయనులు. IX–1.

5 సంభావనీయ బ్రాహ్మణులు. ... ... IX–1.

1 చాటింపువాఁడు. ... ... IX–2.

విద్యాధరుఁడు. ... ... IX–2, 3.

10 చాకళ్లు (పేరిగాని పరివారము.) ... ... IX–5, 6.

అన్నమరాజు, నరసింహరాయలు, కంచుకి, అగ్రహారస్థుఁడు X.

4 అంగరక్షకులు, ప్రతీహారుఁడు. ... ... X.

స్త్రీలు.

నటి... ప్రస్తావన, VI,X; నటీచతుష్టయము,3 ఛత్రధారిణులు. VIII–4.
3 చేటికలు—III–1. చేటి - V–4 ; 2. చేటికలు - V–6; 4 చేటికలు - IX–1.

ఎల్లి (పేరిగాని పెండ్లాము.) ... V–4, IX–6, X,
శర్వాణి (ప్రతాపరుద్రుని రాణి.) ... V–6, IX–1. 4.
ముమ్మడమ్మ (ప్రతాపరుద్రుని తల్లి.) V–6, IX–4.
భాగ్యశాలిని ... ... VII–2.
6 చామరగ్రాహిణులు VIII–4; 2 చామర... VIII–5, 2 చామర. X.
5 ముత్తయిదువులు, పురోహితభార్య, జగదంబిక, సోమిదేవమ్మ. IX–1.
విద్యాధరి. ... ... X–2,3.
చాకలిముసలిసువాసిని ... ... IX–6.

హెచ్చరిక:—పాత్రసంఖ్య గొప్పదిగా నున్నను, నాటక మెల్ల నాడుటకు, 6 పురుషులు. 11 స్త్రీలు చాలుదురు.

ఈ నాటకము రెండురాత్రులకు ఉద్దేశింపఁబడినది. అట్లు ఆడువారు తొలి 6 అంకములు ఒకరాత్రి, కడమ 4 అంకములు ఒకరాత్రిగా, ఆడుట మంచిది. అటుగాక సంగ్రహించి ఒకరాత్రి ఆడఁగోరికయైన, —3 అం. ; 5 అం. 1, 6, స్థ. ; 6 అం. ; 7 అం. ; 8 అం. 2–5 స్థ.—ఆడుట మంచిది.

శ్రీ

ప్రతాపరుద్రీయము

ఉ. [1]నీటను డాఁగి, [2]కొండతోలి నెక్కొని, [3]నేలను బోట్ల వెట్టి, [4]పె
న్గోటను జక్క సేసి, [5]యడుగు ల్సగ మేదియు దవ్వు దాఁటి, [6]రా
పోటొనరించి, [7]కట్టి, [8]కలుముచ్చయి, [9]దొంగిలి, [10]లేదటంచు, [11]టా
టోటుగఁ [12]గ్రిడ్డాయు టకటోంకరి యూతనియాలు నేలుతన్. **1**

ప్ర స్తా వ న.

నాం ద్యం త ము న

సూత్రధారుఁడు——ఏల యతివిస్తరము? ఇన్నాళ్లకుఁగదా తగిన సభయెదుటఁ బ్రతాపరుద్రీయ మాడనోఁచితిని. ఇంటికిఁ బోయి గృహిణిని దెచ్చి సంగీతక మారంభించెదను. [పరిక్రమించి తెరవైపు చూచి] పరధ్యానములో ఇల్లు దాఁటిపో నుంటిని! ఆర్యా, రారమ్ము, రొట్టె విఱిగి నేతిలోఁ బడినది.

---

1. ఇందు నారాయణుని యవతారములు వర్ణింపఁబడినవి. 1. మత్స్యమూర్తియై, 2. మందర పర్వతముయొక్క మొదటిభాగముకడ నుండి-అనఁగా కూర్మమై, 3. వరాహమై, 4. పెద్దనఖము(ల)తో చీల్చి-నరసింహమూర్తియై, 5. (వరాహావతారమునందు నాలుగు పాదములుండఁగా అందులో రెండింటిని వదలి-అనఁగా) రెండే పాదములు గలిగియు దూరము లంఘించి-స్వర్గపాతాళములవఱకు అంజవైచి-వామనమూర్తియై, 6. రాజులం బొడిచి-పరశురాముఁడై, 7. సేతువును నిర్మించి-శ్రీరాముఁడై, 8. బలరాముఁడై, 9. వెన్న దొంగిలించి-శ్రీకృష్ణుఁడై, 10. ఆత్మ లేదని వాదముచేసి-బుద్ధుఁడై, 11. మోసముగా, 12. కల్క్యవతార మైన నారాయణుఁడు.

కథాంశసూచనాదీతర విషయములను చదువరు లూహించుకొనవలయును.

నటి—[నేపథ్యార్థప్రవిష్టయై, కంపస్వేదములతో] ఎవరు? ఎవరు? [ఎదుటికి వచ్చి] నీవా ఆర్యపుత్త్రా!

సూత్ర.—ఆర్యా, ఏమి యీనృత్యము? ఏమి యీముత్తెసరులు?

నటి.—ఆర్యపుత్త్రా, నే నిపు డీద్వారదేశమునకు రాఁగానే, మొన్న నాచెల్లెలిని ఆటలోఁ జూచి యింటికి వెంబడించి ఆ తురక ఈప్రదేశముననే ఎత్తుకొనిపోయిన యడావడి జ్ఞప్తియై ఆపరధ్యానములో నుంటిని. అంతలో మాట వినఁబడినది. అంతట నామీఁదికిఁగూడ వాఁడు వచ్చినాఁడో యని భయపడితిని. చూడఁగా నీవు.

సూత్ర.—[సహర్షము] ఆహాహా! ఏమి దివ్యశకునము! నేను సాయెబెత్తుకొని పోయిననాటకమునే ఆడుటకై నిన్నుఁ బిలువ వచ్చితిని.

నటి.—[సాసూయము] సరిసరి! మాకత అప్పుడే నాటకము సేసితివా?

సూత్ర.—ఏమి యీకోపము! 'నిన్నుఁ జూడఁగా తిట్టువానివలె నున్నది, నీవే—'అని యారంభించు నీతో నే నేమి చేయవచ్చును?

నటి.—[సభ్రుకుటి] నాటకా లాడవచ్చును. మాచెల్లెలిని గుఱించి.

సూత్ర.—ఆవిషయమే గాదు.

నటి.—మఱి యేవిషయము?

సూత్ర.—నీతోఁ జెప్పినది చాలును.

నటి.—అటయినఁ జెప్పవా?

సూత్ర.—ముఖ మెఱ్ఱయెండ గాయుచున్నదే?

నటి.—[మందహాసముతో] అది కుంకుమతాంబూలముల యీరెండలే చెప్పు.

సూత్ర.—ఒక ముద్దిచ్చినఁ జెప్పెదను.

నటి.—చెప్పినవెంటనే అడిగిన నిచ్చెదను.

సూత్ర.—ఢిల్లీసుల్తానుసర్దారు ఓరుఁగంటిమహారాజును గొనిపోయిన నాటకము.

నటి.—అది శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి విరచితము గదా.

ఉ. అంకెకుఁ దార్చె నేరసికు సంగలభారతి ప్రౌఢనీతి, నా
కింకిరి నాంధ్రి ద్రావిడియుఁ గేరుచు జైవియుఁ గూడి రెవ్వనిన్,
జంకు కళంకు లేనికవిచంద్రుఁడు తోషితకోవిదేంద్రుఁడా
వేంకటరాయశాస్త్రికృతి వెంగలిమూఁక కెఱుంగ శక్యమే? 2

దానిస్వారస్యము గ్రహించు రసికశిఖామణులు మన కెక్కడ నొనఁగూడు దురు?

సూత్ర.—ఇక్కడ కూడియున్నారు.

నటి.—ఈనాటకమును నే నాడునపుడు నాకుఁ జూడఁ గోరిక, చూచునపు డాడఁగోరిక. ఈమాఱు దీనిని సామాజికులలోఁ జేరి చూచి యానందించెదను.

సూత్ర.—సరిసరి! నీవు లేనియాట రక్తి లేనిపాట.

నటి.—నేను ఆడిన. చక్కఁగా ఆడక తప్పదు. చక్కఁగా ఆడిన—

సూత్ర.—[హేళనముగా] సాయె బెత్తుకొనిపోవు నని భయమా?

నటి.—[పరిహాసముగా] అవును, అదేభయము. అట్లు జరిగిన నీవేమి చేయఁగలవు?

సూత్ర.—నీచెల్లెలిని విడిపించుకొని వచ్చిననానేర్పు నీ వెఱుఁగవా? గొప్పవారు తప్పు చేసిన, వారికత నాటక మాడి పరువు తీసివేయనా?

నటి.—నేను లేనియాట రక్తిలేనిపాట గదా?

సూత్ర.—నీచెల్లెలిని బెట్టుకొని యాడెదను.

నటి.—దానిం గొనిపోయిన?

సూత్ర.—రథం బుడంగి! నీయుక్తి కాళియుక్తిగా నున్నదే!

నటి.—కావున, ఆర్యపుత్రా, నాకు సామాజికులలో నుండ సెల వీయవా?

సూత్ర.—ఇట్టి రసికప్రభుసమాజము నీ కెప్పుడు దొరకును? వీరివలన వచ్చునది గదా పేరు.

నటి.—అట్టయిన నేనును ఆడెదను. ఏఋతువును పాడు మందువో?

సూత్ర.—వేఱుఋతువు నేల, వర్షావిరామసుభగము నీశరదృతువునే పాడుము.

నటి.—సరియే. [అని పాడును.

జంఝూటిరాగము, చాపుతాళము.

వచ్చెఁ జెలియ యంచ లులియుఁ వాసరంబులే

చెచ్చెర విక సిల్లఁ కల్వ శ్రీసరంబులే! వచ్చె.

1. వెన్నెల బయళ్లఁ గలయుఁ వేడ్క లిప్పుడే,

కన్నుల విల్లెక్క వెట్టుఁ గంతుఁ డిప్పుడే. వచ్చె.

2. రిక్క తెల్లు తమ్మి యంచ రేఁచు వన్నెల

దక్క నిపుడు నెలయుఁ లేని తఱిని వెన్నెల. వచ్చె.

3. నీటిమోఁత తీఱి సింగి నెఱయ నవ్వుటో!

బోటిఁ జదలఁ బాలకడలి పొంగి కవ్వుటో! వచ్చె.

4. చదురు సేయుఁ లక్ష్మి యిపుడు సరసులం దిటఁ,

జదురు సేయుఁ నటియు నిపుడు సరసులం దిట. వచ్చె.

సూత్ర.—[విస్మయపరవశుఁడై] నిత్యము విను నాకే నీపాట యింత మోహకముగా నున్నదే! [ఆత్మగతము] క్రొత్తగా వినువారు రసోన్మత్తులగుటకు సందేహమా? [ప్రకాశము] మన మిఁక భూమికాగ్రహణము చేయుదము రమ్ము.

నటి.—మఱచితివి గదా ఆర్యపుత్త్రా. [అని పోనుంకించును.

సూత్ర.—[ఆలోచించి] ఏమి మఱచితిని? [స్మరణ మభినయించి, ప్రకాశము] ఆ! ముద్దిమ్ము ముద్దిమ్ము.

నటి.—చెప్పినవెంటనే అడుగు మంటివి, చెప్పి పావుగంటసే పయినది. [అని నిష్క్రమించును.

సూత్ర.—ఎంత మోసగత్తెరా యిది!

క. కానీ, పరిశీలించెద
దీని నైజాణ నేను [1]ధీవిభవమునన్,
మానుగ [2]నయసరణిన్ వి
జ్ఞాని జనార్దనుఁ డితఁడు సాధించుగలిన్. 3

[అని నిష్క్రమించును.

ప్రస్తావన ముగిసినది.

3. 1 బుద్ధిప్రభావముచేత. 2 నీతిమార్గమును.

ప్రథమాంకము.

స్థలము:—ఓరుఁగల్లు, నగరము వెలుపల తోఁటలో మంత్రికచ్చేరి,

[అంతట జనార్దనమంత్రి యుపవిష్టుఁడుగాఁ బ్రవేశించును, పరివారము ఉచిత ప్రకారములఁ బ్రవేశించును.]

జనార్దనుఁడు.—[ఏమో వ్రాయుచు, చింతించుచు, ఆత్మగతము] చారదృష్టిచేఁ గని యూహించినది ప్రత్యక్షమే అయినది. వచ్చినవిధమును మొత్తమునుం జూఁడగా ఇది దాడియే, సంశయము లేదు. గడుసుఁదలయే నడుపుచున్నది. వీఁడు అన్నగారును ఏలినవారును లేనిసమయముఁ జూచి వచ్చినాఁడు. వీనికి మంచి వేగుదృష్టి యున్నది. వీనికి చేటికి సెలవిచ్చితినిగదా, రానీ సర్వమును బయటఁబడును. ఎట్లన—

క. దేనిన్ ధూర్తుఁ డడంచునొ
దానినె పొడగాంచు బుద్ధిధనుఁ డెప్పాటన్,
వీనులును గన్నులును [1]నను
మానమునకు సాటి గావు [2]మంత్రపరులకున్. 1.

మంచిది; అన్నగారు యాత్రకు వెడలినపుడు సవారిచెంతకు నన్నుఁ బిలిచి 'జనార్దనా, నీ చేత రాజును రాష్ట్రమును, తొమ్మిదిలక్షల విలుకాండ్రను అప్పగించితిని, భద్రము.' అనిరి. ఈ సమస్తమును అన్నగారికి మరల నప్పగించి వారిమెప్పు పొందఁగలనా? [వామాక్షిస్పందనము సూచించి] హా! ఏమి యీయపశకునము! అప్పగింపను గాఁబోలుఁగదా!

ప్రతీహారుఁడు—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రి గారికి.

జనా.—[ఆత్మగతము] ఆహా! ఏమి యీశకునములు పరస్పరవిరుద్ధములు. తొలుత శ్రమ గలిగి పిమ్మట మేలు కలుగునఁట; ముందు కాలకూటము, పిమ్మట నమృతము. [ప్రకాశము] ఏమోయి ఏమి?

---

1. 1 ఊహకు. 2 మంత్రాంగమందు ఆసక్తులయినవారికి.

ప్రతీ.—తురకసర్దారు వలీఖాను శిరస్తాతోను ఒకజవానుతోను వచ్చి వున్నాడు ! అటుపైన దేవరవారి చిత్తము.

జనా.—మంచిది, తోడ్కొనిరా, ఇద్దఱనుమాత్రము.

ప్రతీ—దేవరవారియాజ్ఞ. [అని నిష్క్రమించి వలీఖానుని, శిరస్తాను తోడ్కొని వచ్చి] వారుగో మహామంత్రిగారు. అని జనార్దనుని చూపును.

[జనార్దనుఁడు లేచి కొన్నియడుగులు వలీఖానునకు ఎదురు పోవును. వలీఖానుఁడును శిరస్తాయును జనార్దనునికి సలాములు చేయుదురు. జనార్దనుఁడు బదులు సలాములు చేయును. నౌకరులు ఆగంతుకులకు రెండు కుర్చీలను తెచ్చి యుంతురు.

జనా.—కూర్చుండవలయు. [మువ్వురును కూర్చుందురు.

జనా.—కుశలమా మీసుల్తానుగారికి ? ఇంతదూరము ప్రయాణశ్రమ నోర్చుటకు గొప్పకారణ ముండవలయును.

వలీ.—[మందహాసముతో] అల్లా కతాచ్ఛంవల్ల మా యేలినవారు ఘుయా జుడ్డీన్ టోఘ్లాక్ సుల్తానువారికి కుషలమే. తమ యేలినవారు ప్రతాపరుద్రమహారాజావారికి కుషలంగదా ?

జనా.—మా యేలినవారికి కుశలమే.

వలీ.—మేము వచ్చినకారణం గొప్పదే. మాసుల్తానువారికి కాబూలువాడికి పేషాపర్ పర్గణా మాకీ రావాలా మాకీ రావాలా అని తక్రార్ గల్గి ఇద్దర్కి నమ్మక్ అంగార్ అయింది. అటుపైన కాబూల్వాడు మాఢిల్లీమీదికి దాడీ వస్తున్నాడు. ఈసమయంలో తమయేలినవారు స్వయంగా దండు నడ్పుకొని వచ్చి సహాయపడ్వాలా అని మాసుల్తాన్వారు నానోటితో మన్వీ చేస్తున్నార్. తమరు మహారాజా వారికీ మాకీ భేటీ చేయించి మాకోరికాకి నెరవేర్చించవాలా కోర్తాం.

జనా.—మీసుల్తానుగారితో సఖ్యము మాకు సంతోషమే; కాని, మీ రాయబారమునుగుఱించి కొన్ని సంశయము లడిగెదము. కోపము వహింపక తీర్చెదరా?

వలీ.—వినయత్వంగా తీర్చుతాం.

జనా.

ఆ. సెలవు లేక మీరు సీమఁ జొచ్చుట యేల ?
పగలు లెల్ల నడవిఁ బట్టు టేల ?
దండి దేల ? యొక్క దారి నంతయు రాక
చెదరి చెదరి యిట్లు చేరు టేల ? 2

వలీ.—[ఆత్మగతము] ఎంతవేగుచూపు వుందిరా యీయనికి! [ప్రకాశము] అవశ్యం షమాధానం మనవిచేస్తాం. ఒక్టి.— ముందుగా మీకీ తెల్పడానికి మాకీపుర్సత్ లేకోపోయింది. మాసుల్తానావారు 'ఓరంగోల్మహారాజావారికి మనమీద చాలా దయా వుంటుంది, అంటే స్నేహం వుంటుంది, ముందు తెల్పకుండా మన్ము వెల్లినా వారు ఏమీ అచ్ఛేపింఛరులే, వెల్లండి వెల్లండి' అని మాకీ చాలా తొందరపెట్టినార్. రెండు.—మేము చల్లనిదేషంనుండి వచ్చే తప్పుడు ఈదేషంయందాకి నిల్వాలేక పగల్ నడ్వటంలేదు; రాత్రి నడ్వటం. పగల్ చల్లనినీడాకోషం వాడ్వులులో మకాం చేయటం. షమాధానమైందా!

జనా.—[ఆత్మగతము] వీఁడు గడుసువాఁడు, సమయస్ఫూర్తి కలవాఁడు. [ప్రకాశము] మంచిదిగాని, మూఁడవవిషయము.—మీరాజ్యముపైకి దాడివచ్చుచుండఁగా, ఢిల్లీకి గొప్పసర్దార్లు మీరు రాజ్యము వదలి గొప్పదండుతో వచ్చుట ఆశ్చర్యముగా నున్నది. రాయబార మైన, ఒకరిద్దఱు గొప్పవారు కొంచెపాటి పరిజనముతో వత్తురు, ఇంత రాణువ యేల ?

వలీ.—[ఆత్మగతము] అరే మామోషమిక్క ఈయన బాగా కనిపట్టినాడు! పక్షామంత్రి! గోదావరికి అవతలనే మాకీ ఆపలేనందుకి చింతిస్తాడు. కానీ ఈలాగ చెప్పి చూస్తాం [ప్రకాశము] మహామంత్రులవారు చిత్తగించవాలా. కాబూల్ వాడికి ఢిల్లీకి మధ్యలో ఎందర్ నవబులు అందర్ ఎదిరిస్తార్. అందర్కి దాటుకోని వచ్చినా, మాకి మించిన సర్దార్లు మాసుల్తానావారి హాజారంలో వున్నారు. వారికీ వుండే దండూమె ఈ హాల్కదండూ

యేపాటి! ఇది వుంటే యెంత? లేక్పోతే యెంత? మేము వెల్లవలిసివస్తే [చిటికవైచుచు] ఎంతలో వచ్చినామో [చిటికవైచుచు] అంతలో వెల్లలేమా? హాల్లాకతాచ్ఛం చల్లగా వుండి మీదయా బాగా వుండితే మాకీ యేమీ తక్వా? ప్రతాపరుద్రమహారాజావార్ చాలా గొప్పవార్ అని, వారికీ పంపేది రాయబారం హల్కా వుండకూడదు అని, మాతో ఈకొద్ది రాణ్వాకి సుల్తాన్వార్ పంపినార్. మరి యీ వాగినే వెల్లి ఖట్కా ంపట్టుకొమ్మని అందుకీ కోసంకూడ సుల్తాన్వార్ ఈలష్కర్ పంపినార్. ఆఖాబూల్వాడికి మనరాజ్యాలులో ఇంగువ సాలామిస్రి అమ్ముకొని బతికేలాగ చెయ్యవాలా అని సుల్తానార్వది సంకల్పం. అందుకీ కోసం యెక్క డెక్కడిది దండు జమా చేస్తావున్నార్. మాకి ఇక్కడిక్కి పంపినార్. నాలుగు.—రిస్తుసరఫరాలు జరగవని చెదిరి చెదిరి వచ్చినాం.

జనా.—[ఆత్మగతము] ఏమి ఈ నయవంచన; ఏమి ఈ నయవంచన! ఇంతలకు నయవంచనయే ప్రత్క్రియ. నిప్పుల వేయుటకై కట్టెల మోపును నెత్తిపై మోచుట. [ప్రకాశము] మంచిది గాని, వారిని నీసద్గుణనిగా దండు తోడ్కొని రమ్మనెద రేమి? ఏమి యిట్టి రాయబారము తెచ్చితిరి!

ఎలీ.—లేదు అన్నగారూ. హుకుం చేసి సుల్తాన్వారు ఆ ప్రకారం పంపినార్. పోనీ మహాప్రభువుగారు రాక్పోతే వందుకీ సర్దార్నీ పంపితే చాల్.

జనా.—[ఆత్మగతము]

ఆ. రాజు తోడు సనిన, రాణువ నిడిసను,
పతనిఁ గట్టి, దాని సణఁచి పెట్టి,
1తద్వియోగదూనఁ ద్రిలింగలక్ష్మిని
2జీవసింహిఁ బోలెఁ జెనకఁ దలఁపు. 3

3. 1. రాజును బాసినందున ఆలజడినొందియున్న దానిని. 2. గ్రుడ్డియాఁడుసింగమును.

[ప్రకాశము] వారిని రమ్మనుమాట ప్రస్తావింపకుఁడు. వారముదినములలో భేటి కలుగఁ జేసెదము.

వలీ.—ఓహో అలాగయితే మాకీ చాలా ఆళ్వ్యం అయితుంది. మేము ఇంకా ఖట్కాన్కి కూడ పోవాల వుంది. మా మీద చాలా దయా చేసి, మాకీ రేపే భేటీకి శెలవిప్పించవాలా కోర్తాం.

జనా.— [ఆత్మగతము] వీనికి ఏలినవారు నగరమున లేనిమాట తెలిసియే యున్నది. నానోట లాగుట కీటకు. కానీ [ప్రకాశము] మాయేలిన వారు ఇప్పుడు నగరమున లేరు, నేఁడో రేపో వత్తురు, వచ్చినవెనుక మీరు దర్శనము చేయచ్చును.

వలీ.—చాలా షంతోషం. తమవోళ్ళ గొప్పతనం మేము మా దేషం లోనే విన్నాం విన్నాం. ఇప్పుడు ప్రత్యక్షంగా చూచినాం. తమరు ఇంతా షులభులు అని మేము తలచలేదు. తమపేరూ అంటే మాదేషంలో కూడా గడ్గడా గదా. ఈలాగ గదా మాదేషంలో బీబీల్ జోల ల్పాడ్తార్.—

గేయము. వీరయుగంధర్ పేరు చెప్పితే నీరు విడుచు ఘోడా,
రుద్రయుగంధర్ ముద్ర పెట్టతే నిద్రపోదు హాథీ,
బాలయుగంధర్ లీల పల్కితే పేలదుర తుపాకీ.
సూరయుగంధర్ బీరము వింటే పారదుర ఫిరంగీ,
పోఁడయుగంధర్ దాఢి పాడుతా నేడవకుర బాబా.

ఇలాగా ఒల్లు గగుర్ పొయ్యేలాగ హమేషా మేము మాసుల్తాన్వారు విన్న మహామంత్రి యుగంధరుల్వారికి దర్షణం చేసోక్కున్న యీరోజే మాజన్మమ్కి మంచిరోజ్. ఇక మేము శెలవు పుచ్చుకోవచ్చునా?

జనా.— [ఆత్మగతము] ఏమి వీని మోసము! వీనికి అన్నగారు దేశాంతరము పోయినమాట చక్కఁగా తెలిసియున్నది. నానోటఁ దీయుటకై యీనటన. కానీ. [ప్రకాశము] సాయెబు గారూ, నేను జనార్దన మంత్రిని.

క. కాను యుగంధరదేవుఁడ,
నా 1నీతినిరస్తకావ్యు ననుజాతుండన్ ;
మీ 2నొడువులోకదీపపుఁ
గ్రీనీడంం గాఁగ నవధరింపుఁడు నన్నున్. 4

అన్నగారు కొంచెము ప్రయాణము పోయియున్నారు, త్వరలోనే వచ్చెదరు.

వలీ.—బళిబళి, వినివున్నాం, వారికి మించినవారు లేరు. అందుకీ ఇదే నిదర్శనం. వారూ రాజా యిద్దరూ లేర్. మీరు వున్నార్. వారికి ఇద్దరికి మీరు వఖరు వమానం. గనుకనే మీకి వఖరికి వుంచి వారు ఇద్దరు వెల్లినార్. ఇది మాకి చాలా మంచి రోజ్. ఇక మేము శెలవు పుచ్చుకొందుమా ?

జనా.—చిత్తము. [అందఱు లేతురు.

శిరస్తా.—మనకి కొంచెం నౌకర్లకి తమరు శెల విప్పించవాలా. మాకీ ఈధూరం ప్రయాణంలో చాలామంచి మధ్యమధ్య రోగం గీగం వడి మర్గయా అవినార్. తమరే మాకి యిక్డ వారంరోజులు వడ్తుంది శెలవిచ్చినార్. మరి యిది మాకి కొత్తచోటు. కొంచెం హజాములు, కొంచెం చాకర్లు దయచెయ్యవాలా వేడుతాం.

జనా.—మీకు సరఫరాలు విచారించుటకు మాశిరస్తా విశ్వాసరావును ఏర్పరించెదము.

వలీ.—చిత్తము. మరి సెలవు.

శిరస్తా.—సలాం సలాం.

జనా.—సలాము, సలాము. [తురకలు నిష్క్రమింతురు.

జనా.—[కూర్చుండి] ఎవరోయి అక్కడ?

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] ఏమి దేవరవారి యాజ్ఞ ?

జనా.—విశ్వాసరావును రమ్మను.

---

4. 1. నీతియందు తిరస్కరింపఁబడిన శుక్రాచార్యులు గల [నీతివిద్యయందు శుక్రాచార్యులను మించిన] యాయుగంధరుని తమ్ముఁడను. 2. ప్రస్తావించుచున్న.

ప్రతీ.—దేవరవారియాజ్ఞ. [అని నిష్క్రమించును.

విశ్వాసరావు.—[వచ్చి] ఏమి దేవరవారి యాజ్ఞ ?

జనా.—విశ్వాసరావు, ఈ తురకలవిషయములో నీయభిప్రాయ మేమి!

విశ్వా.—ఈ తురకలరాక బలుమోసము ; మనము మంచి జాగ్రత్తలో నుండవలయును.

జనా.—'సర్వయత్నేన తత్ కుర్యాత్ సింహో దేకం ప్రచక్షతే' అన్నట్లు సింహక్రమణము చేయవలయును.

విశ్వా.—శరభక్రమణము గండభేరుండక్రమణము గూడ చేయవలయును.

జనా.—ఈ సమయములో అన్నగారిని రప్పింపవలసినదే.

విశ్వా.—తప్పకుండ.

క. ఆయన గాలిని బేనును,
1తోయముతో నఱకుఁ, బొగలతో గోడ లిడుగ్,
ఆయన ప్రయోగ 2మభినవ
తోయజభవసృష్టి, 3పెఱది దుస్స్వప్న మగుగ్. 5

జనా.—[ఇంచుక ఆలోచించి] మంచిది, ఇట్లు చేయుదము.—

విశ్వా.—ఏమి యాజ్ఞ ?

జనా.—ఈక్షణమే-[అని సగములో] ఉండు చెప్పెదను. ఎవరోయి అక్కడ ?

ప్రతి.—[ప్రవేశించి] ఏమి దేవరవారియాజ్ఞ ?

జనా.—సేనాపతి బేతాళనాయనింగారిని మేము చూడవలయును.

ప్రతీ.—దేవరవారి యాజ్ఞ. [అని నిష్క్రమించును.

జనా.—విశ్వాసరావూ, ఈక్షణమే మనరాష్ట్రములో నాసిక మొదలు భద్రాచలమువఱకు గోదావరి దాటుటకు లేకుండ బల్లకట్లు డింగీలు మొదలగు సాధనముల నన్నిటిని పగులగొట్టింప వలసినది. పడవలు దోనెలు ఓడలు లోనగు యానపాత్రముల నన్నిటిని భద్రాద్రికవతల లంగరు వేయవలసినది.

---

5. 1. నీళ్లతో. 2. క్రొత్తబ్రహ్మసృష్టి. 3. ఇతరుల ప్రయోగము.

ఏప్రాణియు గోదావరి దాటఁగూడదు, దాటింపఁగూడదు. అతిక్రమణమున సంబంధించిన సకలజనులకు గ్రామగ్రామముగా తల కాజ్ఞ.—ఇట్లుగా రేవుల కన్నిటికని, సంబంధించు నితరస్థలములకును, తాఖీదులు వ్రాయింపుము.

విశ్వా.—చిత్తము. [అని నిష్క్రమించును. జనా.-చింతించుచుండును.

ప్రతీ.—సేనాపతిని తోడ్కొనివచ్చి] వారుగో మహామంత్రిగారు.

బేతాళరావు—జయము జయము మహామంత్రిగారికి.

జనా.—[తిరిగి చూచి] బేతాళరావూ, కూర్చుండుము. ధర్మసింగూ, నీపని నీవు చూడుము.

బేతా.—[కూర్చుండి] ఏమి? ఈ తురకవానిరాకకై పిలిపించినారా?

జనా.—ఔను. మీసన్నాహ మెట్లున్నది?

బేతా.—సర్వసిద్ధము.

క. యుద్ధ మయినఁ గా కున్నన్
1యుద్ధారంభముగ నుండ నుత్తరువు గదా;
2యిద్ధాగ్నిగ ననయము స
న్నద్ధుండ 3శతాంగసైన్యనాగాశ్వముతోన్. 6

జనా.—బురుజులపై, అలంగములలో, సొరంగములందు, మాటులలో, గుహాలలో, అంతటను దండు సిద్ధమా?

బేతా.—సిద్ధమే.

జనా.—దర్వాజాలకడ యంత్రములు, అగ్గితిరుగుడులు, సర్వము సన్నాహములోనే యున్నవా?

బేతా.—ఉన్నవి. తమయాజ్ఞ యందినక్షణములోనే తురకశిబిరమును స్వప్నప్రాయము చేసివేసెదము.

జనా.—లక్షదండే గదా యిచట నున్నది?

బేతా.—అయిన నేమి? అనుమకొండలోనిలక్ష కోటకు కాపు. కడమ

---

6. 1. యుద్ధారంభములో నుండునట్లు—అనఁగా యుద్ధసన్నాహములో-సదా ఉంటు మని. 2. మండుచున్న నిప్పు. 3. రథములు, సిపాయీలు, ఏనుఁగులు, గుఱ్ఱములు - వీనితో.

యేదులక్షలకును నరసింహదేవరాయలకును ఇప్పుడే హెచ్చరిక పంపెదను. మఱి నామనవి.— నేను కోరంగా కోరంగా ఇన్నాళ్లకు యుద్ధప్రసక్తి గలిగినది. కాల్బంట్లు మొదలుకొని విన్నపము—

క. భుజగములు ¹రణకండూలత
గజిబిజి గొన్నయవి, యీంటెగంటులఁ దక్కన్
భజయింపవు కాంతిన్, మము
విజ ²యాహవ మొసఁగుచూడ్కి వీక్షింపఁగదే. 7

మఱియు,

మ. గరడీలే, గడికోటలే, నియమనాగార ప్రఘాణంబులే,
¹యిరవై కొల్చితి మెప్పుడున్ ²విరతి లేకే వంశ ³పారంపరిన్;
అరికంఠాద్రిగుహా వినిస్సర దసృక్ప్రాగ్భార వీరాపగా
తరణక్రీడకు నొక్కయాటవిడుపుం దా మియ్యరాదే ప్రభూ?

అని.—యుద్ధమున కాజ్ఞ యీవలయు నని నేనును ప్రార్థించుచున్నాను — అటుపైని తమచిత్తము.

జనా.—

ఆ. సందడింప కీవు సన్నాహమున నుండు,
మవసరమున ¹ముదల యంపువాఁడ,
అన్నగారు లేమి ²యవనీపతియు రామి
³కోపములు గాక మనము కూల్తు మరుల. 9

---

7. 1. యుద్ధముకొఱకైన దురదచే. 2. ఆహవము=యుద్ధము.

8. గర...బులే = తాలీముఖానాలే ఎల్లలలో నుండుదుర్గములే చెఱసాలల ముంగిళ్లే. 1. ఇల్లుగా. 2. విరామము. 3 పరంపరగా. అరి కంఠ అద్రి గుహా వినిస్సరత్ అసృక్ ప్రాగ్భార వీర అపగా తరణ క్రీడకున్—శత్రువులయొక్క గొంతుక్రోవు లనెడు కొండగుహలనుండి వెలువడియెడు నెత్తుటి వెల్లువలనెడు శూరోచిత నదులయందు ఈఁతయాటకు.

9. 1. ఆజ్ఞ. 2. రాజు. 3. లోపములు. అరులన్ కూల్తుము = శత్రువులను నాశము చేయుదము.

జేతా.—చిత్తము. [అని నిష్క్రమించును. జనా.—జాబులువ్రాయును.

విశ్వా.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి.

జనా.—విశ్వాసరావూ, అంతయు సిద్ధమా?

విశ్వా.—సిద్ధము. ఇదిగో తాఖీదులు, ఒక్కొక్కటియు అంచెల మీఁద చేరవలసిన తేది గడియ, జవాబు తెచ్చి ఇక్కడ అప్పగింపవలసిన తేది గడియ కూడ నమూదు. తమ మోహరు దయచేయవలయును.

జనా.—సంతోషము. [అని మొహరిచ్చును. దూరమున జవాను ముద్రించును.

జనా.—[విశ్వాసరావుచేతికి ఒక జాబిచ్చుచు] దీనిని అన్నగారికి జేగీరావు టపామీఁద పంపవలయును. వారు వచ్చుటకు బేగీరావుటపా కుంపవలయును. [మఱియొక జాబిచ్చుచు] ఏలినవారికి దీనిని ఎచ్చట నున్న నచ్చటికి వెదకుకొనిపోయి యిచ్చునట్లు టపా పంపవలయును.

విశ్వా.—చిత్తము.

జనా.—తురకకు నౌకర్లు చాకర్లును వలయునఁట? ఎందులకో ఎఱుఁగుదువా?

విశ్వా.—వేగుకొఱకు.

జనా.—మనవేగులను పంపుదము. ఈవ్యవహారము ఇసుకతక్కెడ గాఁడు పేఁడ తక్కెడగాఁడుగా నున్నది.

విశ్వా.—అప్పుడే హెచ్చరించియున్నాను, సమ్ముఖమునకుఁ బంపుదునా?

జనా.—పంపు, అందఱును మనవాండ్రనే పంపు.

విశ్వా.—చిత్తము, అందఱు మనవాండ్రే. హిందూస్తానీ చక్కఁగా వచ్చినవారే. వారిని తురకలకు చేయవలసిన నౌకరిలక్షణములతోనే పంపెదను. [జవానును నిర్దేశించి] ఏమోయి మొహర్లయినవా?

జవాను.—అయినవండి. [అని తాఖీదు లిచ్చును.

విశ్వా.—[పుచ్చుకొని యాత్మగతము] సుదర్శనమునకు అంచులెన్నియో యివన్ని. దానియంత్రపని నివియు చేయును గాక. [ప్రకాశము] పోయి వీనిని రవానాచేసెదను.

జనా.—మంచిది, కానిమ్ము. [విశ్వాసరావు నిష్క్రమించును.

జనా.—[స్వగతము] ఇంక నేమి చేయవలయును? ఆ! జ్ఞప్తియైనది. ఒకప్పుడు అన్నగారు చెప్పియుండిరి గదా, మా చాకలిని పేరిగానిని చూపి, 'పరమమూఢుఁడైనను వీఁడు రాజుపోలికవాఁడు, ఎప్పుడైన గొప్పయిక్కట్టులో విశేషముగా నుపయోగపడును.' అని. వాని నీసమయములో మాయింటనే ప్రచ్ఛన్నముగా నిలిపెదను. అన్నగారు వచ్చి యుపయోగింతురుగాక.

ప్రతీ.—జయము మహామంత్రిగారికి. ఎవరో చాకళ్లు కొందరు మంగళ్లు కొందరు తమరు పిలిపించినారని వచ్చివున్నారు.

జనా.—రమ్మను.

ప్రతీ.—దేవరవారియాజ్ఞ. [అని నిష్క్రమించును.

(అంతట చాకళ్లుగాను మంగళ్లుగాను చారులు ప్రవేశింతురు.)

చాకళ్లు.—దణ్ణం మహాప్రెబో దణ్ణం.

జనా.—ఓరీ, చాకళ్లు, మంగళ్లు, నూఱునూఱుతరములుగా మీరు ఎవరి యన్నము తిని బ్రతుకుచున్నారో ఎఱుఁగుదురా?

మంగలి యొకఁడు.—అయ్యో మారాజా, అది యరక్కపోతే మాజన్మ మెందుకు మహాప్రెబో! అంతామీయన్నమే.

చాకలి యొకఁడు.—ఒకయన్న మేంటి, మాయన్నీ మీయే, మా పానాలు మీపానాలే, మాకొంపలు మీకొంపలే, మావాళ్లు మీవాళ్లే మాగుడ్డలు మీగుడ్డలే, మాబిడ్డలు మీబిడ్డలే, మాపెళ్లాలు మీపెళ్లాలే, మాయన్నీ మీయే.

జనా.—మూర్ఖా, మూర్ఖప్రసంగము చేసెద వేమిరా?

ఆచాకలి.—బుద్ధి బుద్ధి. [అని యితరులచాటునకుఁ బోయి, జనాంతికము ఆమంగలితో] ఏంటిరా నానన్నాతప్పు?

ఆమంగలి.—మా పెళ్లాలు మీ పెళ్లాలే యేంట్రా సాకలెవడా?

ఆచాకలి.—[సవిస్మయము] అల్లదా! ఓరి నానోటొచ్చేశిందిరా! ఓయిబాబో! మరి కోలాగ సూస్తె మాట యెందూర మెల్లిందిరా! [అని మంత్రి ముందఱ నేలఁ బడి] నానో టొచ్చేశింది మారాజా, నానాలిక కొయ్యించెయ్యండి బాబూ.

జనా.—మన్నించితిమి లే. ఓరీ మామాటమీఁద ఇప్పుడు మీరు పోయి తురకలను కొన్నాళ్లు కొలువ వలయును.

నాకర్లు.—మీరు గోతులో పడమన్నా పడతాం, అగ్గిలో ఉరకమన్నా ఉరుకుతాం.

జనా.—చక్కఁగా కొలువవలయును. విశ్వాసరావు జవాను నిచ్చును. ఆ జవానుతో పొండి.

నాకర్లు.—తురకలకసి అయిందనిపించి మరీ వొస్తాం బాబయ్యా! మాకు మేమే శెప్పుకోటం మెందెకు? ఏరోజు కారోజుకే ఏగడి కాగడికి తమరికి తెలుస్తానే వుంటవి లెండి. అంతా యిశ్వాసరావుగారి యిశ్వాసం.

జనా.—మీరు ఏలినవారి విశేషానుగ్రహము పొందుట కిది సమయముగదా?

నాకర్లు.—శిత్తం మహాప్పెబో.

జనా.—మాసొంతచాకలిని పేరిగానిని వాని పెండ్లాము ఎల్లిని కూడ, మీకు సాయ ముంచుకొండి. వారిచే గొప్పసర్దార్లకే పని చేయింపుఁడు. వాండ్రు చాకలిపని మిక్కిలి బాగుగా చేయుదురు.

నాకర్లు.— శిత్తం మహాప్పెబో.

జనా.—మఱి మీరు పోవచ్చును.

నాకర్లు.—దణ్ణం, దణ్ణం, దణ్ణం, దణ్ణం, [అని పరిక్రమింతురు.] మొగసాల కొచ్చినాం, అయిన కవుపడఁగిందా? [అని వెనుకకు తిరిగిచూచి] అవుపడం. మ రెవ్వరూ లేరు గందా? [అని కలయఁజూచి] లేరు.

సాకలోళ్లు' సచ్చి పోతే, మంగలోళ్లు మాశి పోతే,

శిల్లిగవ్వ శెల్లనంత శీమ లేలేసామి కంత. లాయిరే.

చాకళ్లు.— మీ మంగలి దబ్బంక బుద్ది పోయింది గాదురా! 'సచ్చి పోతే' అని రా పాట్టం? [మంగళ్లు వీపుమీద తాళము ఉదుకుచు]

లాయిరే ... ... మాహోయిరే.

సాకలోళ్లు సావ కుంటే, మంగలోళ్లు మాయకుంటే,

శిల్లిగవ్వ శెల్లనంత శీమ లేలే సామి కంత. లాయిరే.

మంగళ్లు.— మీసాకలి బుద్దికాలా, యీపులు యిరిగి పోయినయిరా, రేపుతాళం యశినార్రా గాడిదలూ! [అని వీపు తడవుకొందురు.

ప్రతీ.— కానింపి మీ తాళం పట్టిస్తా.

సాకళ్లు.— అయ్యక కోపం వొచ్చింది, యిక సంపేయిస్తాడు, పారి పోదాం రండిరా రండి. [అని నిష్క్రమింతురు.

ప్రతీ.— [మరల మంత్రిని దలిసి] దేవరా, వాళ్లకు సింధూస్తాసి ఏమీ రా న్నారు. మఱివాళ్లు వెంకటేనం వెళాకోళం వెక్కరింతగా జవాబు చెప్పినారు దేవరా.

జనా.— నీవు వారలను చీవాట్లు పెట్టలేదా?

ప్రతీ.— 'మా కెక్కడయినా చావే, అందుకోసం ఖుషీగానే పోయి చస్తాం' అన్నారు దేవరా.

జనా.— [ఆత్మగతము] పక్కా గడుసువాండ్రు. పరిచితులైన ప్రతీహారియుం గనిపట్ట నేరని యట్లుగా వేషభాషలు మార్చుకొని యిట నిట్లు వ్యవహరించుటచేత అట నిజకార్యములందు మిగుల జాగరూకతతో మెలఁగుదుమని తెలిపికొన్నారు [ప్రకాశము] నీచవృత్తిమూర్ఖులు. నీపని నీవు చూడుము.

[ప్రతీహారి నిష్క్రమించును.

జనా.— ఈసమయమున మాసహాధ్యాయి చెదుమ శాస్త్రుల తోడ్పాటు నలవఱుచుకొనవలసినదే.

[నేపథ్యమున శంఖధ్వని.]

జనం — అహో! లేవ సమయమైనది!

చ. సరసిరుహాస్యకీలుజడచందమునన్, ¹మరువింటిభాతిఁ, ²బెత్త
మురమణఁ, ³గీచకంబువలె, భోగివరేణ్యుని మేనిచాడ్పునన్,
పరుసపు శంఖరావము దివంబునఁ బర్వెడుఁ దొల్లి తొల్లి వి
స్తరిలి కృశించి ⁴యేచి సమతం బొరిపాటిగఁ దగ్గ సన్నమై. 10

ఇఁక నిప్పటికి కచ్చేరి సరి. [అని అందఱు నిష్క్రమింతురు.

10. సరసిరుహ ఆస్య=తామరవంటి మోముగలది- సుందరి యనుట.
1. చెరకుగడవలె. 2. బెత్తమువలె. 3. బొంగువెదురువలె. భోగివరేణ్యుని= అనంతునియొక్క. రావ...డున్=ధ్వని ఆకాశమందు వ్యాపించుచున్నది.
4. ఎదిగి.

ద్వితీయాంకము.

స్థలము:—ఓరుగల్లు, పఠాణీశిబిరము, వలీఖానునిడేరా.

[అంతట వలీఖాను, ఖుస్రూఖాను ముస్తఫాఖాను, ఫిరోజ్ ఖాను, ప్రవేశింతురు.]

వలీ.—ముస్తఫాఖాన్, ఏలాగ యీదేశం పట్టడానికి నీకీ యిష్టం?

ముస్తఫా.—సర్దార్ సాహేబ్, రాజా వచ్చేతల్కా, మన్ము పట్ణం పట్టి వేస్తే రాజా యిటువైపు మరి రానేరాడు. ఖజానా మన చేతులో పడి పోతుంది. యెల్పలి దండూకి డబ్బులేక లడాయి శెయ్యడానికి వీలు వుండదు. అడ్గుఅడ్గుగా మన్ము అన్ని పర్గణాలు కొట్టవచ్చును.

వలీ.—ఖుస్రూఖాన్, నీకీ యిష్టం యేలాగ వుంది?

ఖుస్రూ.—సర్దార్ సాహేబ్, నాకీ యిష్టం ఇది. పట్ణంలో దండూ విస్తారం వుంది, ఖజానా విస్తారం వుంది, రస్తు విస్తారం వుంది. వఖుషంవచ్చర మైనా బైటేది దమ్మిడి సామాను అక్కర్లేకుండ ముట్టడికి నిలుస్తుంది. అనుమకొండలవక్కర్ ముట్టడి దండూకీ చుట్టుకొంటుంది. నూటికి తొంభైతొమ్మిది దాన్కి రాజా వ్యయం నడిపిస్తాడు. అప్పుడు మనఘలి హాడకత్తులో వక్ఖగతి అవుతుంది. అందుచేత సాహేబ్ నాకీ యిష్టం యేమంటే, మన్ము దండంతా నడ్పుకొని, రాజా యెక్డ వున్నాడు అక్డ వెల్లి, రాజాకి పేటశిబ్బంది కొంచెం వుంటుంది గన్క, షుళిభంగా రాజాకి పట్టుకొని, దేశం హాంతా స్వాధీనం పుచ్చుకొని, యిక్డ యీదండుతో తమరు నబాబ్ మేము గులాం వుండవచ్చును.

వలీ.—ఫిరోజ్ ఖాన్, నీకీ యిష్టం యేమి?

ఫిరోజ్.—ముందు రాజాకి పట్టి సఫాయి శేస్తే తర్వాత ఓరంగోలుకి పట్టవచ్చును. రాజా హాసలే లేకుండా వుండే తప్పుడు, తమ్ముడు కూడా లేనప్పుడు, పెద్దమంత్రి కూడా లేనప్పుడు, యెవడూ యెవడికీకోసం యుద్ధం చేస్తాడు? మనకీ రాజధాని పరగణాల్ దేశం షర్వాం ఛణంలో షాధీనం అవుతుంది.

వలీ.—మీరు వస్తు చెప్పినదానికంటే వస్తు చెప్పింది భాగావుంది. నామతం యేమంటే—

దౌవారికుఁడు.—[ప్రవేశించి] సర్దార్ సాహేబ్, బొమ్మక్ వస్తు దర్శణానికి వచ్చివున్నాఁడు, 'కొంచం వుండు' అంటే, 'వుండడం లేదు' అని గడ్బిడా శేస్తాడు. నేను అడ్డం నిలిస్తే నాకి బైటిదర్వాజా అవతల పడేలాగ విసిరివేసినాడు. సాహేబ్, వాఁడు సూడడానికి బొమ్మక్, తొయ్యడానికి సింహం వున్నాఁడు! నేను పొడిచెయ్య వాలా వుంటాను గానీ...

అంతట చెకుముకిశాస్త్రి ప్రవేశించును.

చెకు.—పోరా, పూర్వసువాసినీ! నీవా నన్ను పొడుచువాఁడవు? [ఆత్మగతము] నేనే చెకుముకి నఁట, నీబోంట్లను వేనవేలను భస్మీకరించనా? [అందఱను జూచి, వలీఖానునిఁ జూచి, ఆత్మగతము] వీ రందఱు నన్నుఁ జూచుటయుం వీనిముఖము చూచుటయుం. వీఁడే వీరిలో ప్రభువు. [వలీఖానుని నిర్దేశించి, ప్రకాశము] సలాము వలీఖాను బహద్దరుగారు, మీకు అఖండ దిగ్విజయ మున్నది.

ఉ. సాహెబు, 1నీకుఁ జంద్రుఁడు మహాలు, దినేంద్రుఁడు డాలు, వాలు నా
లోహితుఁ, 2డు గీష్పతి, 3యులు ష్టవిలు ష్టదృశుండు మంత్రముల్,
రాహువు 4పట్టుఁ, గేతువపరాజిత 5కేతువు, 6సౌమ్యుఁడాప్తుఁడుల్,
సాహస 7మర్కజుండు, నయి 8శాశ్వతిక ప్రభుతల్ రచించుతన్. 1

1 1. చంద్రునికన్న వేఱు దివిటీ లేక అల్లాడెదవని ధ్వని. ఇట్లే పద్య మంతటను గూఢాభిప్రాయము నూహించుకొనవలయును. లోహితుఁడు=అంగారకుఁడు. ఆలోహితుఁడు కొంచెము ఎఱ్ఱనివాఁడు, కొంచెమే నెత్తురంటినట్టిది-సరిగా శత్రుసంహారము చేయఁజాలనిది- అని ధ్వనితము. 2. మాట బృహస్పతి-వాక్పటిమయే గాని క్రియా కౌశలము ఉండదని గూఢ భా. 3. పోయిన కన్నొకటి పోని కన్నొకటియుం ఎవనివో ఆతఁడు-శుక్రాచార్యులు-మంత్రాంగము అరగుడ్డిగా నుండు నని గర్భితార్థము. 4. నిన్ను

పలీ.—[ఆత్మగతము] అరే, ఇత నెవరు? నాకీ యేలాగా తెల్సు కొన్నాడు? జనార్దనమంత్రి యేమయినా పంపినాడా? [ప్రకాశము] ఎవరు పంతులూ, మీరు?

చెకు.—మేము పంతుళ్లము గాము. మేము జోస్యులము, శాస్త్రుల వారలము, పేరు యమధర్మరాజశాస్త్రులు. నాబాల్యములో,

క. ఆట నరఁటిపండుగ నా
ప్రేటుఁబిడుగు పడినప్రాణి వెంటనె నీల్గెన్;
సాటికి విబుధులు నను నవు
లాటగ యముఁ డనఁగ నాకు నదె పే రయ్యెన్. 2

పలీ.—మీకి మంత్రిగారు పంపినారా యేమి?

చెకు.—వాఁడెవఁడు నన్నుఁ బంపుటకు? వాఁడు పంపిన నేనేల వత్తును? నేనేమి వానినౌకరనా? నేను నాస్వబుద్ధి చేతనే వచ్చితిని.

పలీ.—[ఇతరులం జూచి] దివానా క్యా?

చెకు.—దివానా కచ్చేరి తీరి యున్నాఁడు.

ఇతరులు ముప్వురు.—[నవ్వి] మనభాత్ తెలియదు. దివానా అంటే, దివాన్ అనుకున్నాడు.

చెకు.—ఉన్నమాటకు నవ్వనేల?

పలీ.—[మరల నవ్వి] కూర్చోండి సాస్తుర్లూ, మీరు చాలా తమాషా మనిసి వున్నార్. మీకి మేము ఫలానా యేలాగ తెల్సింది?

చెకు.—మఱి నా దేమి వంకాయల జోస్యము బెండకాయల జోస్యము అనుకొన్నారా?

పట్టు నని గూఢ భా. అ+పరాజిత = ఓడినది కాని - అ+పర+అజిత = ఇతరులచే జయింపఁబడనిది కానట్టి, 5. కేతువు=జెండా, 6. బుధుఁడు=మెత్తని వాఁడు-యుద్ధమునకు పనికిరాఁడు-అని ధ్వని, 7. అర్కజుండు=శని-శని వంటి వాఁడు గాన సాయెబు సాహసము వంటువడు నని ధ్వని. అర్కజుఁడు యముఁడుంగావున, 8. నీవు నీసాహసముచేత చత్తు వనియుం - భావము.

పలీ.——మీరు సెలవు లేనిదీ మాసభలోకి రావడం సరేనా?

చెకు.——ఓహో! ఏమి పరోపదేశపాండిత్యము! మీరు ఎవరి సెలవు మీఁద వచ్చినారు ఈప్రతాపరుద్రుని రాష్ట్రములోనికి? ఎవరిపని వచ్చినప్పుడు వారు అలాగే అనుకొండి చూచినారా నాజోస్యము దెబ్బ?

పలీ.——[ఆత్మగతము] అరే 'ప్రతాపరుద్రుని' అంటాఁడు. 'గారూ' చెప్పలేదు. 'రాజా' చెప్పలేదు. ఇత డేమి ఆయిస్కి ద్వేషుఁడా? [ప్రకాశము] అయ్యా, మీరు సామాన్యపుజోస్యులు, ఏకాకి, మీకి యింత సాహసం మంచిది వుంది లేదు. పహారా జవాన్ పోడిచేసివుంటే మీపని యేమై వుండును?

చెకు.——నేను ఏమాన్యపుజోస్యుఁడనుం గాను. నాకు మాన్యాలు లేవు. సంపాదించుకొనుటకే మీదగ్గఱకు వచ్చితిని. నేను ఏకాకినిం గాను, హోష్ అన్న పోను. పోడి చేసిన పోట్లము దమ్మిడి. నేనే యమధర్మరాజనే నన్ను పోడిచేయఁవాఁ డెవఁడు? నామీఁద మొదట ఆయుధములు ప్రయోగించు వారు అయిదుగురు నాచే చత్తురు, వారిచే నేను చావను అని నాజాతకము. ఆపైమాటచూచుకొందము. పంజా పట్టిన, నేను విడిచిన చేయి ఎప్పటికి కుదురునో నేనే చెప్పవలయ్యుఁగదా.

పలీ.——[కుతూహలముతో] అయితే సాస్తుర్లూ, మీరు వచ్చినపని యేమోతచ్చనం చెప్పివెల్లండి, మేము జరూర్ పనిలో వుంటాం.

చెకు.——ఇంతేగదా మీశక్తి? నాపని మీకు తెలియదు మీపని నేను చెప్పెదను, చూడుఁడు——'రాజును ముందు పట్టుదుమా, రాజధానిని ముందు పట్టుదుమా?' అని మంత్రాంగము చేయుచున్నారు. [ఖానులు ఒకరిమొగ మొకరు చూచుకొనుచున్నారు.

చెకు.——మఱి నేను వచ్చినపని చెప్పుదునా?

పలీ.——చెప్పండి సాస్తుర్లూ చెప్పండి.

చెకు.——[దౌవారికుని నిర్దేశించి] వీని నవలికి పొమ్మనుఁడు, లేదా, నేను పంపుదునా?

వలీ.—జావురే జావు [దౌవారికుఁడు నిష్క్రమించును.

చెకు.—[దౌవారికు నుద్దేశించి] ఓరీ, ఇఁక సెప్పుడును నన్నడ్డకు. తమరు ముందుగా నాకొక ఖరారు చేయవలయును. నాకు ప్రాణముమీఁద ఆశ లేనేలేదుగాని.

ఖానులు.—[ఆత్మగతము] అది తెలుస్తూనే వుంది.

చెకు.—మానముమీఁదమాత్రము ఆశ బలిష్ఠము.

ఖానులు.—[ఆత్మగతము] అదిన్నీ తెలుస్తూనే వుంది.

చెకు.—జ్యోస్యము రెండుభాగములు, సిద్ధాంతము విద్ధాంతము అని. అందులో నేను మొదటిభాగముమాత్రమే చదివితిని. ఈ ప్రతాపునిజ్యోస్యుఁడు రెండవభాగముమాత్రమే చదివినాఁడు.

వలీ.—[ఆత్మగతము]మళ్లీ 'ప్రతాపుడు' అని బలే వాగౌరవం చేస్తాడు!

ఫిరోజు.—మీరిద్దరు రెండుభాగాల్ సద్వకుండా జ్యోష్యం చద్దాన్కి వస్తారు మాకాడికి?

చెకు.—రెండవభాగము చదివినయెడల మీదగ్గఱకు ఎవరు వత్తురు?

ఖుస్రూ.—ఆరెండో బాఘుం మాకీ పన్కిరాదా?

చెకు.—మఱి అదేమో దానిస్వరూపము చెప్పెదను, పనికి వచ్చునో రాదో మీరే తెలిసికొండి.

వలీ—క్యారే! చాపలని మునలినోట వెయ్యి పెట్టినాం. [శాస్త్రి నుద్దేశించి] మీ రెండో బాఘుం అంతా ఇక్కడ వప్పగిస్తారా యేమి సాస్తుర్లు?

చెకు.—ఆరెండవభాగము నాకు రాదయ్యా అనుచుండఁగా దాని నప్పగించెదనని భయపడెద రేమయ్యా!

వలీ.—పోనీపోనీ, అయితే చాలా సంతోషం. అది మాపుణ్యం.

చెకు.—ఆ రెండవభాగ మెమనఁగా?

వలీ.—మళ్లీ ఆరెండో బాఘుం ఆరంభించినావ సాస్తుర్లూ!

చెకు.—అయ్యో, రెండుమాటలు విని తర్వాత ఆక్షేపింపుము.

చెకు.—ఆరెండవభాగము మొదటిభాగము ఖండించును, మొదటి భాగము రెండవభాగమును ఖండించును, రెండును చదివినవానికి మొత్తము శూన్యము సున్న.

వలీ.—హాల్లా! హాల్లా!

చెకు.—శివ శివా! శివ శివా!

వలీ.—సాస్రుల్లు, మాకీ ఆమొత్తం సున్న చెప్పి వెల్లండి చాలును.

చెకు.—అట్లే చెసెదను. ఒకకొకటిగా చెప్పి మొత్తము చేసి సున్న చేసి పోయెదను. కనుక, విను, ఆరెండవభాగము మరల రెండుభాగాలు.

వలీ.—హాల్లా! హాల్లా! ఏమి గహచారం వచ్చిందిరా యీరోజ్!

చెకు.—శివశివా! శివశివా! ఏమియోగదినమురా యీదినము! ఆరెండుభాగాలు ఏవనఁగా—(1) ఉన్నది లేనట్లు చెప్పుట, (2) లేనిది ఉన్నట్లు చెప్పుట.

ఖానులు.—[ఆశ్చర్యపడి, కడుపులు పట్టుకొని నవ్వుచు] అరే బలే తమాషా బొమ్మర్! బలే తమాషాబొమ్మర్!

చెకు.—తమాషా బ్రాహ్మణుఁడను నేను గాను, తమాషాబ్రాహ్మణులు మీదేశపు గౌడబ్రాహ్మణులు.

ఖానులు.—కానీ పండత్ సాబ్.

చెకు.—మొదటిభాగ మే మనఁగా, అదియు రెండుభాగాలు.

వలీ.—(1) ఉన్నది ఉన్నట్లు చప్పడం, (2) లేనిది లేనట్లు చప్పడం, అదేనా సాస్రుల్లు సాబ్?

చెకు.—సందేహ మేమి? ఆహా! ఆవులించినఁ బ్రేవులు లెక్కపెట్టు బుద్ధి గాని సామాన్యమా! మఱి మొదట అవసరపడ్డారే? ఇది సిద్ధాంతము, అది విద్ధాంతము.

ఖానులు.—అచ్ఛా! అచ్ఛా!

చెకు.— మఱి యిప్పుడు చెప్పుండు, మొదటిది మాని రెండవది మాత్రము చదివి వచ్చిన మీకు ఘనికి వచ్చునా?

ఇత. మువ్వ.—నకో నకో.

చెకు.—మఱి నేను కోరుకోరికను మీరు నెరవేర్చినను మానినను సరియే గాని, నేను మీదకు వచ్చుట ఈపట్టణమువారి కెవ్వరికిని ఈదేశపు హిందూప్రాణికి ఎవ్వనికిని మీరు తెలియనీయఁగూడదు. ఇది నేను కోరిన ఖరారు. ఈఖరారు మీరందఱు చేసిన, నాకథ నేను క్షణములో ముగించిపోయెద. మహారాజవాను నేనే సర్దుకొనెదను లెండి.

ఖానులు.—ఖరార్ సాస్త్రుల్లూ, ఖరార్. మేం ఎవరికీ చెప్పం.

చెకు.—మఱి వినుండి. ఆస్థానపుజోస్యుఁడు అని చదివినాఁడు. ఈస్థానపుజోస్యుఁడను ఇదిచదివితిని. ఇందువలన అతనికి నామీఁద బద్ధద్వేషము కలిగినది; మనస్సులోనే దాఁచుకొన్నాఁడు. 'యాచకో యాచకః శత్రూ' తెలియదా? నేను ఆఱుసంవత్సరాలు అతని నాశ్రయించితిని, రాజదర్శనము చేయింపు మని. చేయించినాఁడు గాఁడు. ఒకనాఁడు తెగఁబడి రాజు నెదుటికిఁ బోయి ఆశీర్వచనశ్లోకము పలికితిని. అంత నతఁడును ఈజోస్యునిమాటమీఁద నన్ను 'ఏమి యీబోడిబాపనవాని సాహసము!' అని తిట్టి నాఁడు. అంత నేనును 'బోడియే నీపొగ రణంచునులే!' అని ప్రతిజ్ఞ చేసి వెడలి వచ్చితిని. బ్రాహ్మణుఁడ నని రాజు నన్ను మఱేమియు చేయలేదు. యమధర్మరాజనని బంట్లెవ్వరును నామీఁదికి రాలేదు. మీరు మహాప్రౌఢులు, 'ముందు నీ కీయవమానప్రాప్తి జోస్యమువలన తెలియలేదా?' అని యడుగ రేమి?

ఇత. మువ్వ.—అచ్ఛా! అచ్ఛా! అదే అడ్గవాలా వుంటాం.

చెకు.—ముందు తెలిసినందుననే తప్పదుగదా అని పోయి అనుభవించితిని.

ఇత. మువ్వ.—అచ్ఛా! అచ్ఛా! వహావ్వా! వహావ్వా!

చెకు.—నా ప్రతిజ్ఞకూడ జోస్యమువలన చేసినదే.

ఖానులు.—అచ్ఛా! అచ్ఛా!

చెకు.—మఱి నాప్రార్థన యేమనఁగా,

క. మీ కేఁ జెప్పెద జోస్యము,
నాకున్ సుల్తానుదర్శన మిడుఁడు మీరల్,
లోకేశు నతనిఁగొని నే
నీ [1]కుటిలమతుల [2]వెల్తారు నిర్వర [3]నుడిలోన్. 3

ఇత. ముష్వ.—[సచమత్కారము] మీకి మేం జోస్యులూవుంచుకొంటే మాకిషిద్ధాంతంజోస్యం చేస్తారా, లేకో లేదాసి పేర్ రాలేదు. ఆరెండో భాఘంచెప్తారా?

చెకు.—అహా! అహా! మీకే మయ్యా క్షణములోనే యింతపరాకు? ఆరెండవ భాగము నాకు రాదయ్యా!

ఖుస్రూ.—హౌను; హౌను, అచ్ఛా, అచ్ఛా.

వలీ.—మంచిదీ. మీకీ మేం అవలంబిస్తే మాకీ యేమీ ప్రయోజనం? మీరు జరిగేది చెప్తారు. దానిచే ముందు మేం ఎర్గినా అవే జర్గుతుంది. ఎర్గకా పోయినా అదే జర్గుతుంది. మీజోష్యంవల్ల మాకీ యేమి కిఫాయిత్?

చెకు.—అటయిన జరుగనిదానిని చెప్పవలయునా? ముందు తెలిసిన అసంతోషమే ఆశ్చర్యమే ఫలము. మఱి,

మ. నను రక్షింపుఁ డటంచు డాయను మిము, న్నాకింక మేలేయగున్,
బనిగొందు న్నప్పు భక్తుఁగా, నతఁడు న న్పాటించుఁబో వేల్పుఁగా,
మును ము న్నావికి నన్ని జోస్యపువహిన్ బోధించి యాప్తుండ నై,
వెనువెంటన్ మెడఁబట్టి గెంటెదఁ జుమీ సిద్ధాంతి రాద్ధాంతినై. 4

వలీ.—అప్పటికి మీ ప్రతిజ్ఞ అబ్ధం కాదా?

చెకు.—అ దెట్లు? నాకు పాదాక్రాంతుఁ డయిన, బోడివలన బాగ రణఁగుట కాదా? బోడిబాపనవాఁ డని నన్ను తిట్టలేదా? నాకు సిద్ధాంతము రానిమాట క్షణక్షణములో మీకు పరా కౌను గాని, మీరు ప్రశ్నలుమాత్రము

3. 1. దుష్టబుద్ధులను. 2. నాశముచేయుదును. 3. మాటలో-క్షణములోననుట.

కడు చాకచక్యముగా వేయుచున్నారు. చెప్పుఁడు మఱి, 'బోడిపొగరణఁచు' ననఁగా ఎవరని యర్థము చేసెదరు ?

పలీ.—ఉర్కే మాటవరసాకి చెప్తాం, ఎవరైనా తురకలే యెందుకు కాదు?

చెకు.—బోడిబాపనవాఁడను గాన మొదలు నేనొకబోడిని! నాకన్న మీరుబోడి, నాకు జుట్టున్నది, మీకు అది లేదు; మీకన్న మాసన్న్యాసులు బోడి, మీకు గడ్డమున్నది, వారికి అది లేదు; అందఱకన్న మాపూర్వ్యాసువాసినులు బోడి. వారికి గడ్డము మొలవనే మొలవదు. ఇందఱిలో ఆజ్యోస్యపుబోడి యేబోడి గారాదు ?

పలీ.—మీతో ఏం మాటాకి మాటా చెప్పలేం సాస్తుర్లు.

చెకు.—కనుక, నాతో వాదము పెంపకుఁడు ఏబోడియో నే సిప్పుడు చెప్పను. నన్ను మీ రవలంబించెద మని ఖరారు చేసిన, అప్పుడు మీనము మేషము గుణించి చెప్పెదను; చేయనియెడల దండపమార్గమును చెప్పనే చెప్పితిని. ఆయన మీకు ఓడినను మిమ్ము గెలిచినను నాకు పాదాక్రాంతుఁ డగుట తప్పదు.

పలీ.—[జనాంతికము] ఖుస్రూఖాన్, ఇతడు మనకీ పనికి వచ్చునా?

ఖుస్రూ.—[జనాంతికము] బలే సామర్థ్యుడు, రాజాకి ద్వేషి. మన వల్ల గొప్పకార్యం కోరినాఁడు, మనం ఖరార్ చేస్తే మనపచ్చం వుంటాడు, అక్కడివి సంగతులు శీదా మనకీ చెప్తాడు. ఈ డోబీలు హజామ్లు ఇతనిముందరా ఏపాటి ?

పలీ.—[జనాంతికము] అటయితే వుంచుకోందుమా ?

ఖుస్రూ.—[జనాంతికము] నామతం అదే.

ముస్తఫా ఫిరోజులు.—[జనాంతికము] మామతం కూడా అదే.

చెకు.—సమ్ముఖమున రాయబార మేమి ? ఇఁక మీ యాలస్యమే గాని నా యాలస్యము లేదు. నన్ను పంపివేసి మీపని మీరు చూచుకోనుఁడు.

వలీ.—సాస్త్రుల్లూ, ఏటోడి అయిలే మాకి యేమి? మేం మహారాజా వారితో స్నేహానికి వచ్చినాంగాని లడాయికి రాలేదు.

చెకు.—నాదగ్గఱనా టక్కులు? పాపము! మీరు రాజమిత్రులు, రాజద్వేషిని నన్ను చేర్చుకొన సంకోచించుచున్నారు! నన్ను తమాషా బ్రాహ్మణుఁ డన్నారు, మీ రంత తమాషా సాయెబు లయ్యా?

వలీ.—[జనాంతికము, ఖుస్రూతో] ఇతడు బలే దుర్మార్గుడు, బలే పగపట్టే వాడు, మనం తిరస్కారం చేస్తే మన సరంజాం లడాయికి అని యితనికి యిప్పుడే తెలిసేవుంది గన్క వాళ్ళకి చెప్పి వాళ్ళకి మస్నీదికి తయార్ చేస్తాడు; అందు కోసం యితనికి మనపచ్చంలో వుంచుకోవడమే సరి, అని మాకి తోస్తుంది.

ఇత. ముప్వు.—అచ్ఛా. అచ్ఛా.

వలీ.—సాస్త్రుల్లూ, మీరు మాతో భాయిభాయి వుండవాలా. మీరు అడ్గినదంతా మేం చేస్తాం, మీరు సరీ జోష్యం చప్తే మీకి బంగారంలో పాతి యేస్తాం, గఖాటాజోష్యం చప్తే మట్టిలో పాతి యేస్తాం.

చెకు.—'నిప్పులో' అనుఁడు. మట్టిలో పాఁతుట తురకల నే.

వలీ.—పోనీ, అలాగే కానీ.

చెకు.—నేను మీ బంగారముకోసము రాలేదు. నుఱి నేను సరిజోస్యము చెప్పిన నాకు సుల్తానువారిదర్శనము మీరు చేయింపకపోయిన, మీ కేమి నియమము? నా రాక నిచట బయలుపుచ్చినను, అందుల కేమి నియమము?

వలీ.—మీరే కోరుకోండి.

చెకు.—కోరినట్లు ఒప్పుకొందురుగదా, మాట తప్పరుగదా?

ఖానులు.—మేము మాటా తప్తామూ?

చెకు.—అటయిన మీరయిదుగురు ప్రత్యేకముగాని కలసిగాని నాతో కత్తి యుద్ధము చేయవలసినది. [ఖానులు మొగములు చూచుకొందురు.

చెకు.—మఱి తప్పదు.

వలీ.—ఖరార్, అలాగే మీతో యుద్ధం చేస్తాం.

చెరు.—వారినోట రాలేదే ఆమాట.

ఇత. ముష్వ.—ఖరార్, అలాగే మీతో యుద్ధం చేస్తాం.

చెరు.—మఱి రండి, భాయి భాయి భాయి భాయి. [అందఱుచేతను చేతఁ జేయి వేయించుకొని] మఱి యీచాకళ్ళకు మంగళ్ళకు నేను తెలియఁ గూడదు. సగము దారిలో వేషము మార్చుకొని తురకవేషమున వచ్చి తురక వేషముననే వెడలెదను. నాకు తురకదుస్తు తెప్పింపుఁడు భాయి.

వలీ.—అచ్ఛా బహద్దర్! అచ్ఛా బహద్దర్! మేమే ఆపని చెయ్యవాలా వుండింది, మాకీ యీగడ్బిడాలో ఏమితోచలేదు, బాగా జ్ఞాపకంచేసినార్ సాస్తుర్లూ.

చెరు.—శాస్త్రులు అనకుఁడు, భాయి అనుఁడు.

వలీ.—అచ్ఛా అచ్ఛా! బాగా జ్ఞాపకం చేసినార్ బడాభాయి. [అని స్వయముగా పోయి మేలు తురకదుస్తు తెచ్చి చెరుముకిశాస్త్రికి తొడుగును.

చెరు.—[ఆత్మగతము] ఇట్లు సద్యఃఫల ముండవలయును. [ప్రకాశము] ఇఁక మీకు నావలన నాలస్యము వలదు. నేను మీకు భాయినే గాని నౌకరను గాను గదా, నాయిష్టమైనప్పుడు మీదర్శనాలకు వచ్చెదను. ఇప్పటికి సెలవు. సలాము, సలాము, సలాము, సలాము.

ఖానులు.—సలాం.

వలీ.—ఖరార్ చేసినాం, భాయి అయినాం; అజోష్యపుబోడి యెవరో చెప్పండి బాయి

చెరు.—[సోత్ప్రాసము] మీరు సఖ్యానికి వచ్చినారు గదా. జోష్యపు బోడి యేబోడి యైన మీకేమి? [అని నిర్గమించుచు, పహారాజవానుం గని] ఏమిరోయి, [తన దుస్తుచూపుచు] నాదెబ్బ చూచితివా? ఇం కొకమాఱు పంజా పట్టెదవా? పోనీ, నాతో కొంచెము కత్తి త్రిప్పుదువా? విక్రమార్కుని బుఱ్ఱ ఉజ్జయినిలోఁ బడిన. నీబుఱ్ఱ గిఱగిఱ తిరుగుచు, నన్ను వెక్కిరించుచునే లే, పోయి ఢిల్లీలో నీపెండ్లాము నొడిలోఁ బడును.

జవాన్.—సలాం పండత్ సాబ్ సలాం.

చెరు.—ఆ, అట్లు పలుకు. ఇప్పుడు బుద్ధిమంతుఁడవు. [ఆత్మగతము] అబ్బ!

క. తెలివి నభినయించెద రీ
తులువలు, వీరలను గంట దుమ్మున పైతున్,
గులగుల జెక్కులు దూసిన
1పులుఁగులఁ గావింతు, 2గడిఁదిబూమెల నొంతున్. 5

[అని నిష్క్రమించును.

ఇత. మువ్వ.—ఇత డెవరో అసాధ్యుడు సర్దార్సాహెబ్!

వలీ.—ఔను. మనపచ్చం వుంటే జనార్దనుడికి సాధించవచ్చును. ఇతడు మళ్లీ వస్తే మనపచ్చం వుంచడాన్కి జాగ్రత్తగా చాలాప్నెహాం చెయ్యండి. ప్రస్తుతం యితని జోమ్యంవల్ల మనకీ యేమీ ప్రవోజనం లేకోపొయింది. ఇతడు యెప్పుడొస్తాడో, వస్తాడో రాడో కూడా తెల్వదు. ఇతనికి యెదురు చూచి మనయేర్పాట్లు మానడం మార్చుకోవడం బాగా లేదు. గన్కా మాయేర్పాట్లు యేమంటే.—

ఇత. మువ్వ.—సర్దార్, శెలవియ్యవాలా.

వలీ.—పట్నం పట్టడం మనకీ అసాధ్యం. కనక మేంకొంచెం దండుతో జంగల్కు వెళ్లి రాజాకి ఖైదీపట్టి ఢిల్లీకి వెళ్లిపోతాం. మీకీ కభుర్ చేస్తాం. మీరు తచ్ఛనం ఖుస్రూ సర్దార్ వుండ పట్నం పట్టుకొండి, పర్గణాల్ పట్టుకొండి; రాజా వచ్చి మేము రాకోపోతే ఆ రాయభారం జరపండి. పైయాలోచన మీకే తెల్సును. ఇంతలో మేం కల్సుకొంటాం.

ఇత. మువ్వ.—అచ్ఛా, సర్దార్ చిత్తం.

వలీ.—మేం లేనప్పుడు ఖుస్రూ సర్దార్, దేషం గీషం పడ్తే ఖుస్రూ

5. 1. పక్షులనుగా. 2. గట్టిమాయలచేత బాధించెదను

నవాబ్. మా ప్రయాణానికి సరంజాం చేయించు ఖుస్రూఖాన్. ఇక కచేహారి మర్తబ్.

ఖుస్రూ.—ఇప్పుడే సరంజాం సిద్ధం చేస్తాను.

ఇత. ముస్స.—సలాం సలాం సలాం.

[అందఱు నిష్క్రమింతురు.

ద్వితీయాంకము సమాప్తము.

ప్రవేశకము.

స్థలము.—ఓరుగల్లు, కోటలో రాచనగరు.

అంతట ఇద్దఱు చేటికలు ప్రవేశింతురు.

ప్రథమ.—అక్కా జయా, యేమే నీ వేమో దిగులుపడుచున్నావు?

ద్వితీయ.—వోశే కళావతీ, నీతో చెప్తే నీవు కూడ దిగులుపడుతావు.

కళా.—అటయితే నీదిగులు సగం తగ్గుతుంది. కనక మఱిచెప్పమంటివా వొట్టు.

జయ.—వొట్టెందుకే, చెప్తాను విను.

కళా.—యిదుగో నాగస్వరాన్ని పామాలకించేలాగ ఆలకిస్తూ వున్నాను.

జయ.—రాణీగారికి దుస్వప్న మైయింది దానివల్ల యేలినవారికి కీడవు నని రాణీగారు దిగులుపడుతున్నారు; అందుచేత నేనున్ను దిగులుపడి వున్నాను.

కళా.—యీ రెండింటిచేత నేనున్ను దిగులుపడుతూ వున్నాను.

జయ.—నన్ను తక్షణం వెళ్లి, శాంతి చెయ్యించడానికి పౌరోహితుడు మహాదేవయ్యని తీసుకొని రమ్మన్నారు.

కళా.—మహాదేవయ్యని పిలుతాం రా మరి.

జయ.—పిలిచివొస్తిని, పద వొస్తా నన్నాడు.

మఱియొక చేటి రోజుచు ప్రవేశించును.

జయ.—వోశే కాళీ, యెక్కడినుంచే యీ రోజుతూ రావడం?

కాళీ.—ఓహో జయాకళావతులా!

జయ.—నే నడిగిన మాట చెప్పు.

కాళీ.—యీ యడావిడిలో రహస్య మేమి? చెప్తాను. దేవిగారు మంత్రిగారికి కబురు పంపినారు: 'యీతురకరాణువను చూస్తే మాకు తల

కంటగిస్తూ వుంది. దీన్ని యిక్కడికి రానియ్యడ మేమి? యిన్నాళ్లో యిక్కడ వుండనియ్యడ మేమి ? దీన్ని మా దేశం వెళ్లగొట్టవలసింది.' అని.

ఇతరలు.—మంత్రిగారే మన్నారు ?

కాశి.—పెద్దాయన వూళ్ళో లేరుగదా. చిన్నాయన యీమాట చెప్పినారు:—'నేడో రేపో అన్నగారొస్తారు. వారొస్తూనే వీళ్లని యీ లోకంనుంచే పంపించేస్తారు. అందాకా వోపిక చెయ్యండి.' అని. మరి నేను మసలరాదు; ఆవిడకు తక్షణం జవాబు చెప్తాను.

జయ.—అల్లడుగో కలకి శాంతి చెయ్యడానికి మహాదేవయ్య వొస్తున్నాడు. అందఱం వెళ్దాం రండి ఆవిడదగ్గరకే. కన్నతల్లి రుణమైనా తీర్చుకోగలంగాని యీతల్లి రుణం తీర్చుకోలేము, రండి రండి.

[అని నిష్క్రమింతురు.

ప్రవేశకము ముగిసినది.

తృతీయాంకము.

స్థలము 1:—గోదావరిదక్షిణతీరమున అడవిముఖము,

ముగ్గురు తురకసిపాయులు ప్రవేశింతురు.

ప్రథముఁడు—[చూడ్కి నిగిడించి] అరే! బలారే! ఆమైధానంలో యెట్వంటీ గోడా వుందిరా!

ద్వితీయుఁడు.—[చూడ్కి సారించి] ఔరా! అ దేమిరా అంతా అకుపషర్ వరణం వుంది?

తృతీయుఁడు.—అది యేమి హందం వుందిరా! నెమ్లిపిట్టలాగా వుంది సవార్ యత్తే అదీ మెఘూల్తే యెగ్రి పోతుంది నాకీ తోస్తుంది భాయి.

ద్వితీ.—ఇదిరాజాగుఱ్ఱం కావాలా యేటాయేషం అంతా అకుపషర్, జీన్ అదే, పచ్చల్ నగల్ వేసి వుండవాలా భాయి; లేదా—

తృతీ.—ఏమి పచ్ఛాంతరం?

ద్వితీ.—పచ్ఛాంతరంలో మనకీ ఖలో, ష్వప్నమో, షన్నిపాతమో, కావాలా; లేదా—

ప్రథ.—లేదా, అదీ దయ్యాం, జిన్, పిసాసీ, సైతాన్, కావాలా.

—అదీ దేవుడీ హావతారం కావాలా.

ద్వితీ.—అదీ దాటితే బోష్మాఖోరడ్ అయితుంది భాయ్!

తృతీ.—దాన్కి రెక్కల్ వుంటే అదీ చిల్కా అయితుంది, కల్క ల్కల్క ల్పల్కుతుంది. దాన్కి పరికిణీ కట్టి తాబొందా కుడితే అదీ కంచెన్ అయి తైతైతైతై తకతై నాట్య మాడుతుంది. అదీ వక్లిస్తేషంగీతం అయితుంది జే!

ప్రథ.—మొహంతో షక్లిస్తే మొహానా.

ద్వితీ.—నోటితో షక్లిస్తే నౌరోజ్.

ప్రథ.—కంఠం ధుల్పితె ఖమాజ్.

ద్వితీ.—కాలితో తంతే ఘంటా.

తృతీ.—అదీ రస్తామె ఖదం తొక్కితే రస్తా అంతా ఖంగ్ ఖంగ్ ఖంగ్ ఖంగ్ మోర్ఛంగ్ వాయిస్తుంది; దాన్కి భూమీ అంతా వీణా పాడుతుంది.

ప్రథ.—ఆ వంతోషానికి హాశ్చర్యానికి చెట్లూఅంతా తలా ఆడించడం.

ద్వితీ.—ఆవంతోషానికి హాశ్చర్యానికి మన్షు అంతా గడ్డం ఆడించడం.

తృతీ.—అరే యిదీ సుల్తాన్ వారికి నజర్ చెయ్యవాలా.

ద్వితీ.—[తృతీయునితో] అరే సర్దార్ బహాద్దర్‌తో తచ్ఛనం వెళ్లి నీవు చెప్పరా. నీవైతే బాగా చెప్పగల్తువు.

తృతీ.—నేను తచ్ఛనం వెళ్లి, "సర్దార్ సాహేబ్ ఘోడా, అరబ్బీ గాదు, పార్సీకాదు, అజాన్ గాదు, తుర్కీర్ గాదు; హిందూకే పాతాళంలో శాషేంద్రుడు వుంటాడే, వాడదీ నడిమికల్కాయమణీ చెక్కి ఘోడా చేసి, దాన్ని వాళ్ల బెంగ దేవుడు ముక్కులో వూధి ప్రాణం చేసింది; మైధానంలో మేస్తూ వుంది; ఏమిహుకుం?" అని అడ్గుతాన్.

ప్ర. ద్వి.—హారే నీవు ఫెర్డూషికన్నా యెక్వా కవి. జల్దీ పోరా.

[తృతీయుండు తెరలో, ఘోడా ఘోడా అని అఱచుచు పోవును.

వెంటనే మఱియిద్దఱు సిపాయీలు ప్రవేశింతురు.

చతుర్థ పంచములు.—గోడా క్యారే? గోడా క్యారే?

ప్రథ.—అల్లద్గో చూడు.

చతు. పంచ.—[చూచి, ఆశ్చర్యపడి, మఱియొకవైపున చూడ్కి నిగిడించి] అరే, అక్డా చెట్టుకింద మన్సీ ఐఖ్‌డు పరుండి నిద్రపోతూ వున్నాడు భాయ్. వాడుకూడా అంతా పచ్చల్ మన్సు; జిగ్ జిగ్ జిగా మెరుస్తాడూ.

ద్వితీ.—అరే నాకీ తోస్తుంది, వాడు రాజా, ఇది వారిదీ ఘోడా, అంతా యెటాయేషం.

అందఱు.—[కలయం గని] దండు గిండు లేనుభాయ్. [హర్షాశ్చర్యములలో] అరే మన్సు రాజాకి పట్టవచ్చును!

ప్ర. ద్వి.—మీరు పోయి సర్దార్కు చెప్పా వేసి హుకుం పుచ్చుకొనిరండి. మేము వారికీ పోకుండా చూస్తా వున్నాం.

చతు. పంచ.—అచ్ఛా, అచ్ఛా. [అని నిష్క్రమింతురు.

తృతీ.—[ప్రవేశించి] మన్సీ యెవరైనా దగ్గిర వున్నాడో చూడమని సర్దార్ చెప్పినార్.

ప్రథ.—వఖ్మన్సీ వున్నాడు. ఇద్దరు సిఫాయీలు చూచినార్, చెప్పడానికి పోయినార్.

చతు. పంచ.—[ప్రవేశించి] పత్యేఖం పత్యేఖం ఖయిద్ చెయ్యమని హుకుం.

చతు.—[మొదటి త్రయము నుద్దేశించి] మన్సు నల్గురు రాజాకి పట్టవాలా! [పంచముని నిర్దేశించి] నీడు వఖ్ తుఖ్ఖీతో పోయి గుజ్జాన్కి కట్టవాలా. [పంచముఁడు నిష్క్రమించును.

అంత మఱ్ఱిచెట్టు క్రింద నిద్రితుఁడు రాజు ప్రవేశించుసు.

[అనలువురు సిపాయీలు రాజునకు కాలుసేతుల బంగారు సంకెలలు తగిలించి ఆయుధములను తీసి వైతురు.

రాజు.—[చేతులు కాళ్లు దులుపుచు మేల్కొని లేచి కూర్చుండి] ఏమీ యీకల! మా కాలుసేతులు నాగుఁబాము చుట్టుకొన్నట్టు స్వప్నమైనది. [చేతులు కాళ్లు చూచుకొని మహాశ్చర్యముగా] ఏమి యిది! పాము గాదు, బంగారుసంకెలలు! ఏమి యిది! ఇంకనుంగలదో? [కలయఁ జూచి సిపాయీలం గని] ఏమిరాయిది? మీరెవరు?

సిపాయీలు.—[దద్దరిల్లి వెనుకకు విఱుగఁబడి సరుదుకొని] మహారాజా సాహేబ్, మేం వలీఖాన్ సిఫాయీలం. మాసర్దార్ హుకుంచేత ఈపని చేసినాం.

రాజు.—ఏమీ! [కత్తిదూయఁం బోయి, బాకు తీయం బోయి, లేమిని చేతులు రామిని ఎఱిఁగి] ఏమిరా అఁడుదానిపని చేసినారు? మీఖాను ఉన్నాఁడా యిక్కడ?

సిపాయీలు.—ఉన్నారు మాసర్దార్.

రాజు.—ఇక్కడికి రమ్మను.

తృతీ.—సర్దార్తో చెప్తాగ మహారాజాసాహేబ్.

[అని నిష్క్రమించును.

రాజు.—మాగుజ్జు మేదిరా ?

సిపాయీలు.—గుజ్జాన్కి పట్టి ఖయిద్ చేసినార్ మహాప్రభో.

రాజు.—ఖయిదు పడదే అది ?

సిపాయీలు.— మాకీ తెల్వదు మహారాజ్.

రాజు.—ఓరీ, ఈవలీని కొలిచిన మీకు పిడికెడు రొట్టెకన్న వే మున్నది ? [సంకెలలను సూచించి] వీనిని వదలించి, మాతో రండి, చాటు దారులం బోదము. మీకు చెఱియొకపరగణా యిచ్చి మిమ్ము నబాబులను చేసెదము. [సిపాయీలు మొగమొగాలు చూచుకొనుదురు.

తృతీ.—[మఱి నలువురు సిపాయీలం దోడ్కొని వచ్చి] రండి మహా రాజ్, రండి మాసర్దార్ దగ్గాకి.

రాజు.—మేము రాము మమ్ము పొడిచి వేయుండు.

తృతీ.—మాకీ పొడ్వడాన్కి హుకుం లేదు. తీస్కాని రమ్మని హుకుం.

అందఱు.—రండి మహరాజ్ రండి. వచ్చి అక్కడ సర్దారుక్ అడ్గితే వారు విడిచిపెడ్తార్.

రాజు.—మీసర్దార్ దొంగ, మీసర్దార్ ఆఁడుది ; వాని ముఖము చూడ మాకిష్టము కాదు.

తృతీ.—ఇష్టం లేకొపేతే కష్టం వుంది. మీరు తిర్గబాట్ చేస్తే ప్రవో జనం లేదు. మీ ఢౌలత్ పోయింది. మీరు మాఖయిదీ, మేం రమ్మంటే రావాలా. పొమ్మంటే పోవాలా. మీరు రాకొపేతే మేము ఇర్వై నలై మంది జులుం చేసి మీకీ పట్టి యీడ్చుకొనిపోతాం ; అది మహారాజాకి బలే గౌరవం ? మర్యాదాగా రండి. తమరికి అక్కమర్యాదా సర్దార్ ఖుషి, తమరి అధృష్టం.

రాజు.—మీకు మనిసికి ఒకసర్కా రిచ్చెదము. [కాలుసేతులు సూచించి] వీనిని వదలించి మాతో రండి.

[సిపాయీ లందఱు మొగ మొగంబులు సూచుకొనుదురు.

[దూరమున చెట్లచాటునుండి వలీఖాను తొంగిచూచు చుండును.

తృతీ.—[వలీఖానుం బొడగాంచి] అరే సర్దార్ దేఖ్తారే.

అందఱు.—[వలీఖానుం గని, రాజుతో] మేము నమక్ ద్రోహం చెయ్యం మహారాజ్.

రాజు.—అట్లైతే మాగుఱ్ఱమును తెండి, దానిమీఁద వచ్చెదము.

నలువురు.—అచ్ఛా! అచ్ఛా!

తృతీ.—[సతిరస్కారము] గిచ్ఛా! గిచ్ఛా! అగుఱ్ఱంమీద ఈయ్న యెక్తే ఛణంలో అది వోరుగల్లుమే వుంటుంది, మన్మ యిక్డ జంగల్మే వెతుకుతూ వుంటాం. వేరేగుఱ్ఱం తెండి [ఆలోచించి] వద్దు, టాంజాన్ తెండి.

[నలువురు పోయి టాంజాన్ తెత్తురు. రాజు అందులో కూర్చుండును.

తృతీ.—అరే మన్ము హర్కత్ చేస్తే ఈయ్న దండూ వస్తుంది. ఈయన తప్పించుకొంటాడు; యెత్తండిరా, యెత్తండి, యెత్తండి.

[సిపాయీలు రాజును టాంజానులో కొనిపోవుదురు.

రాజు.—[స్వగతము] హా! ఈపాటు నాకుఁ బాటిల నేమి కారణము!

ఉ. కల్ల వచించినాఁడనో? విఘాత మొనర్చితినో సురార్చకుల్ ?
దల్లిమనంబు సేయనో? యదండ్యుల దండన వెట్టినాఁడనో?
[1]యుల్లము నొంతునో ద్విజున? [2]కోమనొ యార్తుని? వింటినో ఖలుల్ ?
బల్లిద మైన [3]వైశసము పాటిలఁగాఁ గత మేమి యాక్రియల్ ? 1

అట్లు గాదేని,

క. అటవి నిరపరాధుల మృగ
ఘటలం బొరిగొన్న పాతకము దాఁకెనొకో?

---

1. 1 హృదయమును బాధింతునో, 2. ఓమనో = రక్షింపనో, 3. చేటు.

కటకటఁబడిరో వేఁటకుఁ

బటుయోగాఢ్యుశ్యులై తపము సేయుమునుల్ ? 2

హా ! లక్ష్మి యఁట ! యెంత మోసగత్తియ !

ఉ. అంచెల వైరులన్ దునుమున ప్పసిధారను దోడు నిల్చి, ప్రే

మించి, కవీంద్రభాషణల మెచ్చుతఱిన్ గనుసన్నఁ గొల్చి, న

మ్మించి, యకాండ మిష్ట విషమించి, త్యజించెను సుప్తుఁ గానలోఁ;

1జంచలకన్నఁ జంచల నిజంబుగ లచ్చి, యిదే గ్రహించితిన్. 3

ఉ. నాకథ విన్న నే మగునొ నా 1జనయిత్రి ? 2మదీయరక్షణే

చ్ఛాకలితప్రతాకృతి కులాంగన యేగతి నొంది డిందునో ?

శ్రీ కిడుతమ్మి మొగ్గ 3కెలరేదొరబుగ్గకు నాదుపట్టికిన్

గాకతివంశవీరునికి 4గంజజుఁ డేమిగతిన్ లిఖించెనో ? 4

ఆ. కూలినాలి చేసి కుడుచు పేదసుఖంబు

దక్క దిలను 1మకుటధారి కెపుడు ;

తలకుఁ దాఁక కున్నఁ దన కేమి తెలియదు,

ఫలముఁ గంటి రాజభావమునకు. 5

హాహా ! ఏమి తోఁచుచున్నది ! నాగతి ఢిల్లీనడివీథులలో బోనులో ఊరే

గింపు ! మరణము మేలుగదా ? ఆహా ! ఎట్టి కులపాంసనుండను బుట్టితిని ! ఓరి

వల్లీఖానుఁడా !

చ. శుకముల, గోరువంకల, వసుంధర లాతివిహంగమంబులన్,

1మెకములఁ బంజరాన నిడు మిక్కిలివేఁటరు లుందు రెందఱో,

---

3. అసి ధారన్=కత్తి వాదరయందు, 1. మెఱపుఁదీఁగకంటె.

4. 1. తల్లి, 2. నా సేమమందలి కోరికచేత నోఁచఁబడు నోములే ఆకారముగాఁగలది, 3. బాల చంద్రుని చెక్కిటివంటి కోములాంగునికి, 4. బ్రహ్మ.

5. 1. కిరీటము దాల్చినవానికి - రాజునకు.

6. 1. మృగములను.

వికలితవైరి నేకశిలవీరనరేంద్రునిఁ బంజరంబులోఁ
బ్రకటితశక్తిని ట్లిడిన 2వ్యాధశిఖామణి వీవొకండవే ? 6
ఆహా ! హతవిధి ! ఈమలకలు నాదేశమేల చొరవలయును !

క. కొలలు, న్గొల్లలు, చెఱలున్,
తెలువలఁ జెఱుచుటయును, జాతిఁ జెడఁగొట్టుటయున్,
1మలకలచే నా ప్రజలకుఁ
గలుగవె, యాపాప మెల్లఁ గలుగదె నాకున్ ? 7

ఆహాహా! ఈపాటున కెల్ల నాదోషమే మూలము. ఆమహామహుఁడు యుగంధరదేవుని పలుకుఁ బాటింపక వేఁట కరిగిన ఫల మిది. మహానుభావా, మీ తలంపుచేఁ కడు లజ్జితుండ. నాతప్పుచే విధి బలీయ మైనది. విధి నడంచు పురుషకారము తమదే ! ఇప్పటి కితి కర్తవ్యతాజ్ఞానము కలుగుచున్నది.

ఉ. చింతిల నేమి గల్గు ? విధి 1చేఁత బలీయము ! తొంటికర్మముల్
శాంతిలు 2భుక్తిమాత్రమున; 3సత్త్వవిహీనత నొంది యాక్రియన్
4వంతలఁ బొక యింతులకు 5వాటము, లేఁకువ సూపు మార్గమున్
సంతతధైర్యవృత్తి నిట 6శత్రువశంవదత న్మెలంగెదన్. 8

[చూడ్కి సారించి] అహో గోదావరి అగపడుచున్నది ! నమో నమస్తే సాగరసహధర్మచారిణి !

జమాదార్.—అరే! యేమి గుఱ్ఱంరా యిది! ఇప్పట్కి నూంయ తలాకియల్ బద్దల్ చేసింది. కాళ్లు చేతులూ లెక్కలేదు. అరే రాజాకి పట్టడం ఛణం. దీనికి పట్టడం యుగం. యేమైనా సరే, యెందరు సచ్చినా సరే. దీన్కి సంపకూడదు అని సర్దార్ హుకుం. దీన్కి సంపకుంటే మన్మంతా దీనిచేత

6. 2. వేఁటరులలో శ్రేష్ఠుఁడవు.

7. 1. తురకలచేత.

8. 1. కృత్యము, 2. అనుభవముచేత మాత్రమే, 3. ధైర్యములేమిని, 4. దుఃఖపడుట, 5. తగినది. 6. శత్రువులకు స్వాధీనుఁడనై.

సస్తాం. సంపితేనా మన్సంతా సర్దార్కేత సస్తాం. ఈ గహాచారంలో యేమి శెయ్యమంటార్ భాయ్?

దేహప్రణితుఁడు.—ఇద్గో భాయ్ [గాయాలుచూపుచు] నావొల్లంతా గాయాల్.

పాద ,, [కాళ్లు సూపుచు] ఇద్గో నాకాళ్లు నహీ.

బాహు ,, [చేతులు చూపుచు] ఇద్గో నాచేతులు గయా.

నాసికా ,, [మొగాన చేయి యుంచుకొని అనునాసికో చ్చారణగా] అల్లా! అల్లా! నాముక్కు పోయింని; ఎజేరి పోయింని.

నేత్ర ,, [చీకరించుకొని చూచుచు] అల్లా! అల్లా! నా కన్ను పోయింది.

ప్రణితు లందఱు.—మే మిక దాని మొఘానికి చూడం భాయి, సచ్చి పోతాం గాని.

రాజు.—ఓరి సిపాయీలు, మీరు దానిని పట్ట లేరు, చంపలేరు. దాని యొద్ద నయినను మమ్ము సెలవు పుచ్చుకోసియరా. మేము పిలిచిన అది వచ్చును, మామాటకు నిలుచును. మాకొకమాఱు దానిని చూపి మీరు దాని నగలు తీసి కొండి ; తన్నదు, ఎగురదు, సమ్మతమేని టాంజాక్ దాని వైపు త్రిప్పుడు.

జమాదార్.—[సిపాయీలతో] అలాగ చేతామా భాయి? చేతాం. నగల్పుచ్చుకొని పోయి సర్దార్యెద్ద పెడ్డాం, మన్సు లిసే నగ ల్యావ్, మనకీ చాలా తన్నులు తప్పును.

దేహ.—[ముక్కుపోయిన వానిం చూచుచు] కానా ముక్కులు నిలుచును. [కన్నుపోయిన వానిం చూచుచు] కానా కన్నులు దక్కును.

జమాదార్.—తిప్పండిరా టాంజాక్ తిప్పండి. [త్రిప్పుదురు.

రాజు.—[గుఱ్ఱముం గాంచి] రారా బాబా, రారా నా యింద్రా యంధమా, [గుఱ్ఱము వచ్చి రాజుప్రక్కనిలిచి తల ఆడించుచు కాళ్లు జాడించుచు ఉండును.

రాజు.—బాబా, నీనగలు వీరి కిచ్చి వేయుము.

[అని గుఱ్ఱము మెడను తట్టుచున్నాఁడు. గుఱ్ఱము కదలక నిలుచును.

సిపాయీలు.—[ఆశ్చర్యముతో] అహో యేమి దీనివిష్వాసం? యేమి యీవిష్వాసం? [అని గుఱ్ఱము నగలన్ని ఒలిచివైచి] అరే, మన్నీ సామి ద్రోఖీ, నాల్గుకాళ్ల జంతూ సామిరత్కీ భాయ్.

[అని కొందఱు దానికి 'సలాం గోడాసాహేబ్' అని సలాము లిడుచు కొందఱు దానిని తట్టుచు, కొందఱు ముద్దుగొనుచు, ఉందురు.

ముక్కుపోయిన సిపాయి.—నాముజ్గు, నెజననిన్నవానికి యీముణ్డా జోణుజు సిపాయీ సలాముల్ మున్నుర్ శేస్నావున్నార్.

కన్ను పోయిన సిపాయి.—లేదు, నాకన్నూకి తేగ తన్నినందుకోసం వీళ్లు దీనికి సలాముల్ ముద్దుల్ చేస్తా వున్నార్.

ముక్కు.—[కోపముతో] అరే, నీజుణ్ణిజన్నూ యెజ్వారే నామ జ్జార్ ముజ్జూజణ్ణే?

కన్ను.—[కోపావేశముతో] అరే పిసాసీ, నీతోం ర్ముక్కుయెక్వాజే నావజ్రం నీలం ఆఖీకంటే?

రాజు.—బాబా మాకు సలాము చేయుము. [గుఱ్ఱముసకిలించి తల ఆడించును.

రాజు.—

ఉ. మాదశ నీ వెఱుంగక [1]హయమాదొర, డస్సితివయ్యె వీరిచే?
మాదశఁ జూడు, నీవలన మానదు; నీ [2]పొర గాదు; [3]మన్మనో
వేదివి, ప్రాణదాత, విట వేఱులు నీకును మాకు నయ్యెఁ; [4]గుం
దేది [5]పయోదవీథిఁ బరి కేఁగుము; వెండియుఁ గాంతువో మముర్? 9

[అని గుఱ్ఱమును ముద్దుగొని చిటికవైచును. గుఱ్ఱము పరారి యగును. రాజు సబాష్పము చింతాజడుఁడై గుఱ్ఱముపోయిన దిక్కు చూచుచుండును.

---

9. 1. గుఱ్ఱము, 2. తప్పు, 3. నామనస్సును ఎఱింగినవాఁడవు, 4. దుఃఖము మాని, 5. మేఘమార్గమున.

సిపాయీలు.—[పరస్పరము] క్యారే! క్యారే! గోడా ఏదిరా! గోడా ఏదిరా! [రాజుతో] ఏం మహారాజ్, ఈలాగ చేసినార్?

రాజు.—నన్నుఁ దప్ప ఎక్కనీయదు. ఒకరిచేత చావదు, పట్టుపడదు. అది పోయినందున మీ తలలు నిలిచినవి, సంతోషపడుఁడు.

జమాదార్.—అరేభాయి, ఈనగల్ సర్దార్సాహేబ్కు అప్పగించి, యీమాట సర్దార్ సాహేబ్కు చెప్తాంరండి. దాన్కి పట్టి తెమ్మని ఆయన ఖుస్రూఖాన్ బహద్దరుకు కఖుర్ చేస్తాడు. [అని నిష్క్రమించి మరల ప్రవేశించి నిగిడి చూచి] అరే! పడవల్! పడవల్! పడవల్!

దేహా.—పడవల్, డింగీల్, దోనెల్, వాడల్, అన్నీ వున్నయి! మనకోసం హల్లా పంపినాడ్రా యివి! యేమిరా మన హద్రుష్టం, మన సర్దార్ హాద్రుష్టం?

రాజు.—[ఆత్మగతము] సత్యము సత్యము! మీ కాలము! మంచిది!

దేహా.—సర్దార్కు చెప్పు వేస్తాణ్. [అని నిష్క్రమించును.

అంత వలీఖానుఁడు కొంత పరివారమును ప్రవేశింతురు.

వలీ.—అరే జల్దీ! జల్దీ! గట్టుకు ధవుడు! ఆపడవలకీ ఆపండి ఆపండి!

[అందఱు త్వరగా పరిక్రమింతురు.

స్థలము 2. గోదావరిగట్టు.

సిపాయీలు.—[ఎక్కడివాఁ డక్కడనుండి] ఓపడవ! ఓపడవ! పడవోయిపడవ, అరే కళాసుల్, ఓహోయిసరంగ్, ఈలాగారండి ఈలాగారండి, పడవల్ దరికి తెండి.

అంతట పడవలు గడలతో నడుపుకొనుచు పాడుచు
పడవవాండ్రు ప్రవేశింతురు.

తండేలు.—[ముందుగడ వేయుచు]

గంగమ్మ తల్లీకి శెంగల్వ పూదండ,
కాలింది కీ తెల్ల గల్వదండా.

కళాసులు.—[వానివెనుక గడ వేయుచు] గంగమ్మ ...

అందఱు.— జోర్సెయ్, బార్సెయ్, జోర్సెయ్, బార్సెయ్.

తండేలు.—గోదారి తల్లికి గొజ్జంగి పూదండ,
సరసోతి కీ సన్న జాజిదండా.

కళాసులు.—గోదారీ ... ...

అందఱు.— జోర్సెయ్ ...

సిపాయీలు.—పడవోయి పడవ. ఓయిసరంగ్, కళాసుల్, అరే మీకి చెవులూ లేవా? దరికీ రండి అంటే.

పడ.—[చూచి, గడలు నిలిపి] ఎందు కయ్యా!

జమాదార్.—మాకి దాటేండీ. కే విస్తాం.

తండేలు.—ఎక్కడైనా బల్లగట్టు సూసుకోని దాటండి, మేము నిలము.
[అని మరల గడలు వేయుదురు.

రాజు.—[ఆత్మగతము] ఇక్కడ నయిన కొంచెము విలంబము కాం గూడదా? మాదండు వచ్చి కలసికోరాదా? ఈశ్వరేచ్ఛ యెట్లున్నదో?

జమాదార్.—అరే మేము ఎంత కేవయినా యిస్తాం.

తండేలు.—ఏ మిస్తారు?

జమాదార్.—మీ రడ్గండిరా.

తండేలు.—మీరు శెప్పండి.

జమాదార్.—నూరువరాలు యిస్తాం. మేము ఐదువందలమందిమి. అందర్ని పఖటే ఛణంలో దాటెయ్యాల.

తండేలు.—దండా యేంటి?

జమాదార్.—అవును. మరి మాట్లాడకండి, హర్కత్ శెయ్యకండి. మీపుణ్ణెం పండింది పోండిరా యీవేళా.

తండేలు.—దాటేశినాక యెగయ్యరు గందా సాయబుమారాజులు?

జమాదార్.—యెర్రివాడా నీడబ్బు మేము యెగేస్తాం? నీకీ యింకా యినాం యిస్తార్ సర్దార్. యిద్గో కేవు ముందే పుచ్చుకో.

[అని సంచి గలగల లాడించును. పడవవాండ్రు కలయం బలికికొనుదురు.

రాజు.—[ఆత్మగతము] వీరికి మమ్ము తెలిపిన వీరు దాఁటవేయరు. అంతట సిపాయీలు ఈఁది పోయి వీరిని చంపి పడవలను గట్టునకుఁ దెచ్చి, యెక్కించుకొని తామే నడుపుకొని దాఁటి పోదురు. మా దండెక్కడను దృష్టిపథములో లేదు. మాకై వీరేల చావవలయును.

తండేలు.—[పడవలను దగ్గఱకు తెచ్చుట నభినయించి] మఱెక్కండి.

దేవ.—[ప్రవేశించి] రాజాకి దోనెకడ్పులో పెట్టమని సర్దార్ హుకుం.

[అట్లే చేయుదురు. అందఱు తట్టెక్కి కూర్చుందురు. వలీఖాఁ కొంత పరివారముతో మఱియొక పడవ యెక్కును. సిపాయీలు సర్దుకొని కూర్చుండి కొందఱు పరుండి చుట్టలు గుడాకులు త్రాగుచుందురు.

స్థలము 3. దోనెతట్టు.

దేవ.—అరే భాయి, యీరోజ్ ఎంత ప్రాణానికీ సాలి వచ్చిందిరా యీ పాడు గోదాచేత? ప్రాణం బేజా ఐంది భాయి.

నేత్ర.—[అంగరకా విప్పుకొనుచు] అరే పోయిన ప్రాణం వస్తా వుందిరా యీ చల్లాగాలికీ.

పాద.—అరే గోథారీలో పడ్డా నన్ను లేపకండీ; యేంగాని సరే, నేను నిద్రాపోతాన్. [అని మూటకుఁ జేరగిలఁబడి నిద్రించును.

బాహు.—యీ చల్లనీళ్లలో పడి చచ్చిపోవడానికి నాకి సర్దార్ శెలవు యిస్తే బాగా వుంటుంది భాయి.

పాద.—అరే సావడాన్కి శెలవూ యెందుకూ భాయ్?

పడ.—[గడలు వేసి] ఏలెస్సా, ఓలెస్సా. ఏలెస్సా, ఓలెస్సా,
ఏలెస్సాబో జేలెస్సా, ఏలస్సాబో జేలెస్సా. [మరల మరల అదే.

ప్రథమ ద్వితీయులు.—అరే పడవవాళ్లు, పాడండిరా పాడండి.

పడ.—యేలా యేలా యేలా యేలా యేలా యేలా యేలేలా,
యేలా యేలా యేలా యేలా యేలా యేలా దండేలా.

(ప్ర. ద్వి.) సిపా.—ఇందాక పాడ్తావుండినారే అదే పాడండిరా.
తండేలు.—పాడతాం. ఇనాం యియ్యాలా సాయిబులు.

గంగమ్మ ... ...

కళాసులు.— గంగమ్మ ... ...

అందఋ.— జోర్నాయ్ ...

(ప్ర. ద్వి.) సిపా.—వహావ్వా! వహావ్వా! బలే ఫసందు వుంది.
ప్రథ.— అరే మాకీ కూడా చెప్పండి, మేమూ పాడ్తాం.
ద్వితీ.— వాళ్లు పాడనీరా భాయ్. మనకీ రాదూ అది,
తండేలు.— గోదారీ తల్లికి ... ...
కళాసులు.— గోదారీ తల్లికి ... ...
అందఋ.— జోర్నాయ్ ...
(ప్ర. ద్వి) సిపా— జోర్నాయ్ ...
తండేలు.— కిష్టాయే ఱమ్మాకి గేదంగి పూదండ,
కాయేరికీ శంద్ర కాంతిదండా.
కళాసులు.— కిష్టమ్మ తల్లీకి ... ...
(ప్ర. ద్వి.) సిపా. పద— జోర్నాయ్ ...
తండేలు.— సుళ్లు దో పుళ్లు ము సళ్లు ద ప్పించి, మ
మ్మిల్లు సేర్పండి వో తల్లులారా.
కళాసులు.— సుళ్లు ... మ్మిల్లు శెర సండివో ...
(ప్ర. ద్వి.) పద.— జోర్నాయ్ ...
తండేలు.— పిల్లా జెల్లా అంతా సల్లంగా రచ్చించి,
యిల్లూ సేర్పండి వో తల్లులారా.
కళాసులు.— పిల్లామేకా ... యిల్లు శెరసండి మా ...
(ప్ర. ద్వి.) సిపా. పద.— జోర్నాయ్ ...
తండేలు.— శికాల్లూ నిండించి శింగాలూ నిండించి,
యిల్లూ సేర్పండీ వో తల్లూలారా.

కళాసులు.— శికాలూ ... మాతల్లూలారా.

(ప్ర. ద్వి.) సిపా. పడ.— జోర్సెయ్ ...

తండేలు.— గోదారీ తల్లికి కొట్టారా టెంకాయ

కోరి దణ్ణా లెట్టి కుంకూ మెట్టి.

కళాసులు.— గోదారీ ... కోటీదణ్ణా ...

(ప్ర. ద్వి.) సిపా. పడ.— జోర్సెయ్ ...

పడ.— యేలా యేలా ... ...

తృతీ. సిపా.—అరే, యింకొక పాటా పాడండి. యిదేమ్టి గంగమ్మ యెల్లమ్మా? పడుచుపిల్ల మీాదా పాడండి వోయ్.

తండేలు.—అలాగే పాడతాం సాయిబులు. [కళాసులతో] యేది పాడదాం రా? పాడండి రా?

బజారు యెంటా మిటాయి తింటా

రాయే గుంటా నాయెంటా

కళాసులు.— బజారు ... ...

కళా సొకండు.— అది పచ్చిబూతురా, లోనొవరో మారా జునాన్లు రా.

తండేలు.—మ రేదిరా? 'మల్లీ వొచ్చిందాకా' పాడదాం.

పడ.—అచ్చుర్రా! అచ్చురి!

[తండేలు పాడినదానిని కళాసులు అనువదింతురు. సిపాయీలు కూడ 'జోర్సెయ్ బార్సెయ్' పలుకుదురు.

మల్లీ వొ చ్చిందాక మర్లూ ను రవ నంటా,

శేతూలో శెయ్యేశి శెప్పేలే శెంచు. జోర్సెయ్ ...

కూ డొండి పెడతాను, గు డ్డుదికి పెడతాను,

కూడా తో దక పోవా జోడుగా మామా? జోర్సెయ్ ...

నీమణుంచు నామణుంచు నిరకూ ద వ్వా కుంటే,

యెడబాశి నెల వుంటె నే మోలే శెంచు ? జోర్సెయ్ ...

ఏవూర నేపల్లె నేమీ క న్నే లినవో!
యెంటా న న్రానీవు తుంటారీ మామా   జో ర్నాయ్ ...
కోకాజ రీ తెస్తా, కొప్పూవి ళ్లా తెస్తా,
నవ్వూ తా శల విచ్చి న న్నంపే శెంచు.   జో ర్నాయ్ ...
కోకాజ రీ వొద్దు, కొప్పూవి ళ్లా వొద్దు,
రానీవా నీతోటి కానీ వో మామా?   జో ర్నాయ్ ...
శెంపాము ద్దెట్టుకొని, శెల్లో బాయ్, యాడవకు,
అల్లాడే సా రంగు, యెల్లి పో శెంచు.   జో ర్నాయ్ ...

సరంగు.—[చూడ్కి సారించి] సూడ్రా! అల్లదుగో ఎంతమొసలో.

తండేలు.—[చూడ్కి సారించి] ముసలి గాదు. సు త్తిశాపలా గుందిరా.

సరంగు.—కాదు మనిసిరా; బలే యీతగాడ్రా.

తండేలు.—అవునురా. తెగబడ్డాడు. అలిసిపోయినాడు, సావుబదు కుల్లో వున్నాడు, సైగ శేస్తున్నాడు.

సరంగు.—ఆడు తనుకులాట్టంసూ స్తే ముసల్ని తప్పించుకొంటావొస్తు న్నాడ్రా.

తండేలు.—నారాయణా? వొవరో బాపనయ్యరా పాపం!

[నేపథ్యమున]

ఓరి పడవవాండ్రూ, ఓసాయిబులూ, పుణ్యము కట్టుకొండి! చచ్చితిని చచ్చితిని! మొసలి! మొసలి! మొసలి!

పడ.—యేమి సాయెబుగార్లూ, ఆయ న్నెక్కించుతుమా? అయ్యవోరు. ఆమాంతంగా ముసలి సంపే స్తది?

అంతట విద్యానాథుఁడు ఈఁదుచు ప్రవేశించును.

విద్యా.—ఓరి పడవ వాండ్రూ ... మొసలి!

జమాదార్.—పోనీ, పాపం! బతికించండి.

[పడవాండ్రు త్రాడు వేయుదురు. విద్యానాథుఁడు దానిం బట్టుకొనును. పడవవాండ్రు చేదుకొనుదురు.

విద్యా.—[పడవ యొక్కి, వడవడ వడంకుచు, మహాభీతి నభినయించుచు, ఓఁదుచు, తట్టంతయుం తడిచేయుంచు, గుడ్డలుపిడుచుకొనుచు, తల తుడుచుకొనుచు] ఓరిపల్లెవాండ్రారా, మీధర్మాన బ్రతికితిని. ఆచంద్రార్కము మీయిండ్లు వర్ధిల్లుఁగాక. సాయెబులారా, మీదయవలన బ్రతికితిని. ఎంత మొసలి! ఎంత మొసలి!

(ప్ర.) సిపా.—[నోటినుండి చుట్ట తీయకయే] అయ్యా బోమ్మన్, నీవు నీళ్లలో బలే నాట్య మాడినావు!

విద్యా.—నాట్యమా? క్షణము తప్పిన ఈపాటికి మీయెదుటఁగాదు యమధర్మరాజు నెదుట నాట్యము చేయుచుందును.

[అని కూర్చుండి సరుదుకొనును.

(ద్వి.) సిపా.—[నోటినుండి చుట్ట తివిసి] ఎందుకయ్యా పంతులూ, అంతసాహసం శేచినావు?

విద్యా.—[ఆత్మగతము] పెద్దబొంకు బొంకవలయును; ప్రాణ విత్త మాన భంగములలోఁ జేరవచ్చును. [ప్రకాశము] ఎందునకా? అద్దరిని మాగ్రామము, మాయమ్మకు ప్రాణముమీఁదికి వచ్చియున్నది. వైద్యుఁడు వచ్చిగరళము తెమ్మన్నాఁడు! దాని కోసమః ఇక్కడికి రెండుక్రోసులక్రింద డింగీమీఁద గోదావరి దాఁటి, అన్నము నీళ్లు లేక యొకాయొకి అయిదామడ రావులూరికి పోయి, గరళము సంపాదించుకొని, భోజనము లేకయే, వాయువేగమనోవేగముల, మరల, గోదావరి దాఁటుటకు వచ్చునప్పటికి, ఎక్కడను బల్లగట్టుగాని డింగీగాని ఏమియు లేదు.

(ద్వి.) సిపా.—మొదటా దాటినావే అదీ యేమైంది?

విద్యా.—ఇరువది రేవులు తిరిగితిని, అన్నిటను పగులఁగొట్టి వేసినారు. ఈఁతకాయతో దాఁటించినను, దాఁటించినవారికిని దాఁటినవారికిని తల పోవు నన్నారు.

సిపాయీలు.—ఏమి హాశ్చర్యం! ఏమి హాశ్చర్యం!

విద్యా.—వాఁ డెవ్వఁడో రాజమంత్రి యఁట, ఆదిక్కుమాలినవాఁడు ఈయాజ్ఞ చేసినాఁడఁట. ఎందుకోస మనియడిగిన, ఎందులకో ఎవరైన నెఱుఁగుదురా?

సిపాయీలు.—ఆ దివానా బల్లగట్లకి పగల్గొట్టక పోతే తనతల్కాయికీ పగల్గొట్టుకోరాదా?

(ద్వి.)సిపా.—తర్వాతా చెప్పు పంతులూ.

విద్యా.—తర్వాత. ఏలా గయిన ఈయ స్తమయములోపల మాయమ్మకీమందు వేయవలయు నని ఏటి కడ్డమీఁద తెగఁబడితిని. ఇక్కడ మడుఁగు, మొసళ్లపుట్ట. నావ్యాకులతలో ఆమాట మఱచితిని. గడియదూర మీఁదునప్పటికి మొసళ్లు తఱుమసాగినవి. అయ్యో! తలఁచుకొన్న ఇప్పటికి ఒడలు జలబరించుచున్నది సాయబూ. [అని జలబరించుట నభినయించును.

(ద్వి.)సిపా.—[జలబరించుట నభియించుచు] వాటితో లడేయి చేశినవాడికి నీకి జలబరించడం హాశ్చర్యమా, పూర్కే వినేవాడ్కి నాకీ జలబరిస్తూవుంటే!

[మఱికొందఱు సిపాయీలు జలబరింతురు.

విద్యా.—ఈ మొసళ్ల నన్నిటినితప్పించుకొని రెండు బుటకలలో దాఁటి పోయియే యుందును గాని—

(ద్వి.)సిపా.—అంత యీతమన్నీవా బొమ్మన్ నీవు?

విద్యా.—మీఁదయ యున్న, దేవుఁడు మేలు చేసిన, నేను కాలు సేతులు కట్టించుకొని మొగముమీఁద గుమ్మడికాయ పెట్టించుకొని గట్లకడ నేలయంటక యేడుమాఱులు గోదావరి కడ్డమీఁదినవాఁడను సాయెబూ.

పడ.—మూఁడేళ్లకితం యేడుతూర్లు దాటి యెయ్యివరాలు గెలిశిన సాస్తుల్లవా బాబూ నువ్వు?

విద్యా.—ఔనురా.

పడ.—నిన్ను సూశినాం శ్యామ్మడా మేము. దండ మెడతాం.

విద్యా.—నూఱేండ్లు బ్రతుకుఁడు.

(ద్వి) సిపా.—అయ్యా, నీకి యేలాకోలం చేసినవాళ్లకీ బుద్ధిలేదు. నీతల్లికి నీవు మందిచ్చి బతికించకపోయినా, నీ తల్లిరుణం నీవు తీర్చుకొన్నావు పంతులూ.

(ప్ర.) (వేళాకోళముచేసిన సిపాయి)—ఈపడ్వా దొరక్కపోతే యీంపాటికి మీతల్లికి చావు అబ్ధం నీకి చావునిబ్ధం అయి వుండీని లే.

విద్యా.—[ఆత్మగతము] పూర్వసువాసినీ, ఇంకను హేళనమేనా? [ప్రకాశము] సందేహ మేమి? మీదయవలన బ్రతికితిని. [ఆత్మగతము] ఇక్కడ నందఱు మహాత్ముదీయులే. విశేష మేమియు లేదు. దోనెకడుపులో నేమున్నదో? [అని తట్టంత తడుపుచు, వడవడ వణఁకుచు] జ్వరము జ్వరము! అయ్యో! గోరుచుట్టుమీఁద రోఁకటి పోటైనది! చలి చలి చలి! ఉహుహుహుహుహుహు.

(ద్వి.) సిపా.—పండత్, ఇక్కడ తడి చెయ్యక. లోపల్కి పో. అక్కడ హాయిగా బైఠో, చలి వుండదు. ఇద్గో దాగి.

విద్యా.—[లేచి] ఏది? ఊఁ, ఊఁ, ఊఁ, హుహుహుహు. [అని కనిదిగి మరల పైకి లేచి] ఓయి నాయనో! అంతయు చీకటికోణమే!

పడ.—చణముంటె శీకటుండదులే సామీ.

స్థలము **4**. దోనెకడుపు.

విద్యా.—అటైన సరియె.

[అని దిగి క్షణముండి కలయఁ జూచి, డబ్బిలోనుండి విభూతి తీసి, చలిపోవునట్లు విస్తారముగా ధరించి, పుస్తక మొకటి తడి తుడిచి చక్కఁజేసికొనును.

రాజు.—[విద్యానాథుం గాంచి ఆత్మగతము] ఏమి! అగ్నిదేవునివలె వెలుఁగుచున్నాఁ డీబ్రాహ్మణుఁడు! ఈయనరాకవలన జనార్దనమంత్రి తురకలను గోదావరిదాఁట నీయక ఇచటనే హుళిక్కి గావించుటకై చేయుప్రయత్నము తెలిసినది గదా. నా మంత్రులయందు దోషము లేదు. ఇది కేవలము దైవగతి. దీనికి ప్రతివిధానము యుగంధరులే చేయవలయును. [సవిమర్శనము] ఈయనవలన నావృత్తాంతము మంత్రులకు తెలియును.

విద్యా.—[పుస్తకము విప్పి రాగముగా]

*శ్లో. కతిపయదివసైః క్షయం ప్రయాయాత్
కనకగిరిః కృతవాసరావసానః,
ఇతి ముద ముపయాతి చక్రవాకీ,
వితరణశాలిని వీరరుద్రదేవే.

రాజు.—అహాహా! ఏమిశ్లోకము! ఏమిగ్రంథము శాస్త్రులవారూ అది?

విద్యా.—ఇందులో పిశాచము లేమయిన నున్నవా? [అంతటఁ గలయఁ జూచి] ఈమూల నింతవెలుతు రేమి? [అని రాజుం గాంచి] ఈదోనె కడు పుతో నున్నదా యేమి? అయ్యా మీరొక రున్నారా ఇక్కడ నాకుఁ దోఁడు?

రాజు.—ఆగ్రంథ మేమి?

విద్యా.—[ఆత్మగతము] ఎవ రితఁడు? బాలభాస్కరునివలె చీకటిం జీల్చుచున్నాఁడు! కానీ. [ప్రకాశము] అయ్యా, ఈగ్రంథమా? ఇది అలంకారశాస్త్రము. ప్రతాపరుద్రమహారాజుమీఁద నేను కవనముచేసితిని.

రాజు.—వారిమీఁద నేల చేసితిరి?

విద్యా.—ఏమయిన సమ్మానము కలిగిన కొమారితకు పెండ్లి చేసికొంద మని.

రాజు.—సమ్మాన మే మయిన జరిగినదా?

విద్యా.—సమ్మానమే? దర్శనమే పూర్ణానుస్వారము.

రాజు.—అదేమి?

విద్యా.—రాజు నగరములో లేఁడు. నెలదినములు వేచి యుంటిని, రాలేదు.

రాజు.—ఏ మయినాఁడు?

---

*ప్రతాపరుద్రమహారాజుయొక్క యీవిని కని చక్రవాకి తనకు పగ టిని అంత మొందించి ప్రియునితో ఎడఁబాపు కలిగించుచున్న బంగారు కొండ త్వరలోనే క్షయించునుగదా యని సంతోషపడుచున్నది.

విద్యా.—ఏమైనాఁడో? వేఁట కని కొందఱు, కాశి కని కొందఱు, తెలియ దని కొందఱు, నోటి కొకమాట. అంతట ప్రాణము విసిగి, చాలు రాజాశ్రయ మని వచ్చినదారినే యింటికి మరలితిని.

రాజు.—పోనీ మఱియెవరికైన దాని నంకితము చేసి, సత్కారము పొందరాదా?

విద్యా.—అయ్యో, అంతపుణ్యమా? అంతటను వానినే ఁగుల వేసితిని.

రాజు.—[ఆత్మగతము] ఆహాహా! ఇట్టి మాట వినవలసిన యీదశలో సిరి యెట్లుండును! [ప్రకాశము] శాస్త్రులవారూ, దయ చేసి ఒకటిరెండు శ్లోకములు చదువుఁడు, విని యానందించెదను.

విద్యా.—ఆహా! రసజ్ఞులు వినుటకన్న మాకేమి కావలయును? వినుఁడు.

స్రగ్ధర.

*శ్లో. దూరా దాకర్ణ్య విశ్వప్రసృమరమహసో వీరరుద్రస్య జైత్ర
ప్రస్థానారమ్భ భేరీనినద మరిన్నృపాః పూర్ణకర్ణజ్వరార్తాః
ఆరుహ్యాద్రీన్ విశన్తో గహన మతిమహాత్ కణ్టకాకృష్టకేశాః
త్రాయధ్వం ముఞ్చ తేతి ప్రతినృపతిధియా పాదపాన్ ప్రార్థయన్తే.

రాజు.—ఆహాహా? ఆహాహా! అమృతమా కవనమా యిది?

విద్యా.—దీనిని వినుఁడు.

స్రగ్ధర.

†శ్లో. ఉద్యద్దోస్తమ్భ ఖడ్గత్రుటదరిమకుటాటోపసంజాతరాహు
భ్రాన్తిభ్రశ్యత్ప్రతజ్ఞాభయకరణచణః స్ఫారనాసీర రేణుః

---

* జగద్వ్యాపక తేజుఁడైన ప్రతాపరుద్రునిదిగ్విజయయాత్రాభేరీభాంకారమును దూరమునుండి విని శత్రురాజులు కర్ణజ్వర పీడితులై కొండ లెక్కి కాఱడవులం జొచ్చుచో ముండ్లకొమ్మలు జుట్టుపట్టి లాగఁగా ప్రతాపరుద్రుఁడే లాగుచున్నాఁడనుకొని 'మమ్ము రక్షింపుఁడు, వదలుఁడు,' అని ఆముండ్లచెట్లను వేఁడుకొనుదురు.

† ప్రతాపరుద్రుని కత్తివ్రేటునకు తెగి యెగసిన శత్రురాజుల

అన్ధ్రక్ష్మాభర్తు రాసీ దధికరణధురాభిన్న మత్తేభకుమ్భ
ప్రోద్యన్ముక్తౌఘతారానికరపరివృతాః స్వర్వధూనాం త్ర చన్ద్రాః॥

రాజు.—మీరు సాక్షాత్తు విద్యానాథులరయ్యా. స్వామీ, ఇప్పుటకు లేవుగదా నమస్కరించుట కైన నాకు చేతులు లేవు. నాదుస్తులో జేబులో మొహరుంగర మున్నది. దానిం బుచ్చుకొని, కవి గానని దే మున్నది, ఉపయోగింపుఁడు.

విద్యా.—[పుచ్చుకొని, 'ప్రతాపరుద్రమహారాజు' అని పేరు చదువుకొని, ఆశ్చర్యముతో] మహారాజా,

క. నా పేరు నీవు పల్కుటి,
నీ పే రేఁ గంటి, దీని నీవ్రేలను నే
నే పెట్టువాఁడ, ధర్మ
శ్రీపాలిత, యోరుఁగంటిసింగపుఁభీరీ. 10

[అని యుంగరమును మూటకట్టుకొనును!

రాజు.—[ఆత్మగతము] ఆహా! విద్యానాథుఁడా యీయన పేరు! మహాకవి. ఈయన ప్రతిజ్ఞ చాణక్యప్రతిజ్ఞయే యగును. ఈశ్వరుఁడు చేయూఁత యిచ్చినాఁడు.

విద్యా.—ఇదిగో తరలితిని.

రాజు.—సాష్టాంగనమస్కారములు.

విద్యా.—అభ్యుదయోఽస్తు. [పుస్తకము కట్టుకొనుచు మూటలోఁ బెట్టుకొనుచు ఆత్మగతము] ఏఱు దాఁట వచ్చి సాధనములు లేక వెనుకకు

కిరీటములం గాంచి రాహువు లనుకొని సూర్యుఁడు పలాయనమునకు ఉంకింప, సూర్యునికి ప్రతాపరుద్రుని సేనాధూళ్యంధకారము అభయ మిచ్చినది; ప్రతాపరుద్రుఁడు చీల్చినయేనుఁగుల కుంభస్థలములనుండి ఎగసిన ముత్తెము లనెడు నక్షత్రములు (యుద్ధము చూడను, యుద్ధవీరులను వరింపను, వచ్చిన) సురాంగనల మోముచందురుల చుట్టును ఒప్పారినవి.

మరలువాఁడనై ఇచట నాకస్మికముగా గుఱ్ఱము మెఱపు మెఱసినగతిం బలాయమాన మగుటం గని కుతూహలితుండ నై యిటు నడచి, హిందూ ప్రభువును తురకలు గొనిపోవుటగా శంకించి, ప్రవేశార్థమై నాపన్నినమాయలు నాపలికిన బొంకులును ఎట్లు ఫలించినవి! అహో! మైమఱపు గలుగుచున్నది. దాలి త్రవ్వఁగా గనియు పుట్టయు నైనది. మఱి ప్రకృతము.

స్థలము. 5 దోనెతట్టు.

[అని తట్టెక్కి] అబ్బబ్బబ్బబ్బ! అయ్యో! అయ్యయ్యో! అయ్యయో! అమ్మ, అమ్మ, అమ్మా! పోయె! చేయి పగిలిపోయె. ఈశ్వరా! ఈచేయి యిక్కడి కెవ్వరును తెగఁగొట్టలేరా? అయ్యో! అప్పుడే బుజ మెక్కినది. ఓయి నాయనా! వెదురుబొంగు చీల్చినట్టు చీల్చుచున్నదిరా! [అని తన్నుకొనుచు కొట్టుకొనుచు ఉండును.

(ప్ర. ద్వి.) సిపా.—[చూచి ఉలికిపడి] అరే యేమిరా యీబూడిదాభూతం!

పడవవాండ్ర పిల్లవాఁడు.—ఓయిబాబో! బేతాళుడ్రా మామో!

[అని కన్నులు మూఁతపడి తండేలును కౌఁగిలించుకొని నిలుచును.

(ప్ర. ద్వి.) కాదురా ఆసాస్తుల్లురా.

తండేలు.—బయం లేదులే అమ్మా, బయం లేదులే, బేతాళుడు గాదు, సాస్తుల్లు. [పిల్లవాఁడు ఆశ్వసిల్లును.

(ప్ర. ద్వి.) సిపా.—ఏమి పంతులూ నీ కీ గహాచారం?

విద్యా.—[ఒకచేతితో రెండవచేయి పట్టుకొని మిక్కిలి శ్రమతో] అబ్బా, అబ్బా, అబ్బా. తేలు సాయెబూ, తేలు!

(ప్ర. ద్వి.) సిపా.—ఏమి గహాచారం!

విద్యా.—కడుపునొప్పి, దిగవలయును, మూత్రము.

సరంగు.—సామీ, యీమూల నీలలో కూకోండి,

విద్యా.—అయ్యో అయ్యో! నేను గోదావరిలో ఆపని చేయను.

సరంగు.—సరి! మ రెలాగ మరి!

విదా.—[పొడుముపొట్లము నీట జాఱ విడిచి] అయ్యో అయ్యో! నామందు పడిపోయినది! అయ్యో! మునిఁగిపోయితిని! ఏమి పాడుదినమురా! ఎవరిమొగము చూచితినోరా! ఈ గ్రహచారము చూడఁగా, మాయమ్మ చచ్చియే పోవునేమో! పడవవాండ్రారా, సాయెబులారా, పడవను దరికి పట్టింపుఁడు.

జమా.—దరికి పట్టింపుడూ? నీళ్లలో పడిపో ష నీ, మాప్రాణాలు తెన డానికి వచ్చినావ్.

విద్యా.—నామందు పడిపోయినది, నామందు పడిపోయినది. అబ్బబ్బో! విషము, కడుపునొప్పి, మూత్రము. నేను మరల మందు తెచ్చుకొనెదను, ఈ దక్షిణపుదరికే పట్టుఁడు.

జమా.—అరే బొమ్మక్ పిసాసీ, నీకికోషం మళ్లీ రెండూమూడూ గడియల్ యెన్యాకీ యెల్తాం?

విద్యా.—అయ్యో చచ్చిపోవుచున్నాను! చచ్చిపోవుచున్నాను!

[అని మొదట పడుక వేసిన సిపాయికడ (పాదవ్రణితునికడ) రోద పెట్టును.

పాద.—[దద్దిరిల్లి లేచి, చింతనిప్పులవంటికన్నులతో] ఎవఁడ్రా యీ మనేశ్వరుడు షైతాన్ ముండాకొడుకు?

[అని విద్యానాథుని నీళ్లలోనికి త్రోయును.

విద్యా.—శివశివా!

[అని నీటఁబడి మునిఁగి తేలి తన్నుకొని మరల మునుఁగును.

తండేలు.—[చూచి] బుటకేసినాడు. తెప్పిరిల్లినాడు గాని, మల్లి మునిగినాడు. ఈపాలి ముసలే సంపేస్తదో, నీలు దాగే సస్తాడో? ఇం తీరి గాడికే నీటిగండమైతే యింతకంటే యేంటింత!

పాద.—ఈపాలి వాడీయాత గడ్డపార యీతే. ఆముండాకొడుకు యేమైతే యేం? తొరగా పోనిండి పడవ.

తండేలు.—యెయ్యండ్రా గడెయ్యండి. [వేసి] ఏలెస్సా, బేలెస్సా, ఏలెస్సా, బేలెస్సా, ఏలెస్సాబో బేలెస్సా, ఏలెస్సాబో బేలెస్సా, యేలా...
[పడవ నిష్క్రమించును.

స్థలము **6.** గోదావరి గట్టు.

విద్యా.—[గట్టెక్కి ఒడలు తుడుచుకొని, గుడ్డలు పిడుచుకొని చెట్లను ఆఱవేసికొని] ఎంత? ఈగాలికి క్షణము. [నిక్కి నలుగడం జూచి] ఎక్కడను ఊరగపడదు. [నీటివైపు మరలి] ఇంతసేపు నీళ్లలోనే ఉన్నను, ఏమి దప్పి! [సవితర్కము] దప్పియో, చిత్తవికారమో, కార్యభారమో? [విభూతి దాల్చి] ఆహా! వస్త్రము లాఱినవి, ధరించెదను. [విప్పి పుచ్చుకొని ధరించి] అస్తమయము కానున్నది. చీకటి పడిన గడియదూరమే ఆమడ యగును. [పరిక్రమించి, పడమటిదిక్కు చూచి] శివశివా! దాఁటించిరి గదా తురకలు మహారాజును గోదావరిని, యమకింకరులు యాతనాప్రాణిని వైతరణిని దాఁటించునట్లు! హా! దైవమా! హా! దైవమా! ఎట్టి ప్రభువున కెట్టి గతి పెట్టితివి.

ఉ. కట్టిఁడిదైవమా, యెటులు [1]కాఱియ వెట్టితి రాజశేఖరున్ !
గుట్టెనె కన్ను చెంపపయిఁ గొట్టెనె తన్మహిమాతిరేకముల్ ?
[2]చట్టలు లేరె నీ చెనఁటిచేష్టల కగ్గము సేయ? నిస్సిరో !
దిట్టవు, మొండికట్టియవు, తిట్టులకే యొడిగట్టె దెప్పుడున్ ! **11**

ఆ. ఈఁగకూన చెనకు నింక [1]విష్ణురథంబు,
శరభరాజు నణఁచు సాలెపురువు,
పార్థివేంద్ర, నిన్ను బందిఁ జేసెఁ బటాణి,
తరము గాని దొకటి ధరణిఁ గలదె ! **12**

చ. పరముఁడు వేదపూరుషుఁడు పాదలిసోమకుచేతఁ జిక్కఁడే !
హరిహరపద్మభూమయుఁ డహస్కరుఁ డాఁగఁడె వింధ్యుఁడాఁపఁగా ?

---

11. 1. బాధ, 2. దుర్మార్గులు. అగ్గము=పాలు.

12. 1. గరుత్మంతుని. శరభము=ఎనిమిదికాళ్లజంతువు, సింహామును గొట్టునది.

ధరఁ గలరుద్రదేవతవు దక్కితి వీవు కటా పటాణికిన్ !
[1]దరళవిధిప్రతారణలు దప్పవె మేదిని నెట్టివారికిన్ ! **13**

ఉ. ప్రోడకళాసులున్, దెలివిప్రో వగుమాలిమి, మార్తురన్ యమ
[1]క్రోడము సేర్చుబంట్లు, [2]తెరకోకలు, గ్రాలఁగ లీల నేఁగుచున్,
ఓడ విరుద్ధవాయుహతి నుత్తర [3]వార్నిధిఁ జొచ్చి వ్రమ్మిడిన్
ఖూడెను బో [4]శిలాహిమసమూహమునన్ ! విధి యెంత ధూర్తమో. **14**

[మరల నలుదెసల చూడ్కి నిగిడించి] ఎక్కడను మనుష్యప్రాణి యగపడదు. [మఱియొక దెసఁ గని] ఆహా! ఏమి యిది, అడవి మొగాళమున అందఱు జనులు! దండు; తురకలుగారు, వేఁట సిబ్బంది. అయ్యో! రాజపరివారము! రాజును వెదకుచున్నారు. ఆహా! యిందాఁకటిగుఱ్ఱము ముందు దుముకు చున్నది. ఆదండును రాజు దోనియం బడినచోటికిఁ దెచ్చుచున్నది. అక్కటా! రెండు గడియలకు ముందు ఈదండు వచ్చియుండరాదా! ఏమి హతవిధివిలసితము! ఏమి యీగుఱ్ఱము విశ్వాసము! కాలకూటము హరుని కంఠమున, ఔర్వానలము సముద్రుని కడుపున, ప్రతాపరుద్రమహారాజు కార్యము నా హృదయమున. తిర్యగ్జంతు వింత యుపకరించిన దఁట, మహాకవి నఁట, ఎంత యుపకరింపరాదు! బార్హస్పత్యౌశనస చాణక్య తంత్రాధ్యయనము పందలకడ సందడింపనా! ప్రతిభకు ఏయల్లిక కష్టము? కావ్యధోరణిని కార్యధోరణిం

---

13. పాడుసోమకుఁడు వేదమును దొంగిలించినాఁడు, త్రిమూర్త్యాత్మకుని సూర్యుని వింధ్యపర్వతము అఁపివైచినది... 1. చపలమయిన దైవము యొక్క వంచనలు...

14. 1. ఱొమ్మున, 2. తెరచాఁపలు, 3. సముద్రము, 4. రాతిమంచు మొత్తములో. సేనానాయకులు, దండు, మహామంత్రి, విజయధ్వజములు, లోనగునంగములు బలిష్ఠముగాఁగలిగియు, ప్రతాపరుద్రుఁడు, దుష్టదైవప్రేరణచే వేఁటకై గోదావరీతీరారణ్యమున కేఁగి కఠినాత్ములైన తురకల రాణువలో చెఱలోఁ బడెను.—అని ప్రస్తుతము.

వేసెద. ఈదండుం గలయుదునా? వలదు. ఈమూఁకనోట నువుగింజ నానదు. ఇట్లేపోయి యేదే నొక గ్రామముచేరి కార్యప్రబంధము నిబంధించెదఁగాక. అమ్మాయి పెండ్లి కేమి తొందర? రాజకార్యధురంధరునకు నాకు ఇఁక యోగ కాలము. అమ్మాయి పుట్టకమునుపే ఈకృతిని సంకల్పించితిని. కావున ఈ కృతియే నా పెద్ద కొమారిత. దీనిని ఓరంగోలు సింహాసన వివాహపీఠమున రాజునకు పెండ్లిచేసి పిమ్మట పురందరగురు విభవముతో చిన్నమ్మాయికి పెండ్లి గావించెదను. [గోదావరి యుత్తరతటము దెస దృష్టి సారించి] రాజప్పుడే తన రాష్ట్రముం బాసెఁ గావలయుం. ఉజ్జృంభితమైన తదీయహృదయాంధకారమా లోకమెల్ల నాక్రమించుచున్నది! [నలుదెసలం గని] అహో! ఎటు గన్నను లోకము రాజుకై వగలఁ బొగులుచున్నది.

ఉ. దండితవైరివీరునిఁ బ్రతాపనరేంద్రుని ముల్లెమూటగాఁ
గొం డని దైవ మీతురకకూళల కీఁ గనుఁగొన్నమింటికిన్
గుండియ వ్రీల నెత్తురుల గుజ్జగుకండలు రెండునుం బలే
చండగభస్తిమండలము, శైవలినీకలితార్కబింబమున్ ! 15

ఓ గోదావరీ,

ఉ. వేసర కేడ్చె దేల, యరవిందసఖప్రతిమారుణాస్యమున్
మూసికొనంగ శైవలపుమూర్ధజముల్, గడు గాలి నూర్చుచున్,

---

15. శత్రువీరులను దండించిన ప్రతాపరుద్ర మహారాజును ధనపు మూటగా 'ఇదిగో పుచ్చుకొండి' అని దైవము క్రూరులగు నీతురకలకు ఇయ్యఁగాఁ జూచిన యాకాశమునకు గుండె పగులఁగా నేర్పడిన నెత్తుటిగుజ్జుతోడి రెండుబ్రద్దలుసుమా ఆకాశమందలి (యీసాయంకాలపు) సూర్యబింబమును గోదావరిలోని (యీ) తత్ప్రతిబింబమును.

16. సూర్యప్రతిబింబమనెడు కందిన ముఖమును నాఁచనెడు తల వెండ్రుకలు క్రమ్ముకొనఁగా, (ఈ సాయంకాలపు) గాలియను మిషచేత నిట్టూర్పులు నిగుడ్చుచు, ప్రకాశమానములయిన యలలనెడు వళిత్రయము మాటి మాటికి పయిపయి అగపడుచుండఁగా జక్కవదంపతులనెడి పాలిండ్లయు

భాసురవీచికాత్రివళి పైపయిఁ దోఁప, రథాంగయుక్ స్తనో
చ్ఛ్వాసమునీఱ, మాధుకరఝుంకృతిమూల్గున, నంచ యెల్గునన్? 16

తే. అహితవిధి కిట్లు రోషారుణాత్ముఁ డగుచుఁ,
కుతలపతిపాటునకుఁ [1]గాక, క్రుంకుమెట్టఁ
జరమ కాష్ఠా చిత సమిద్ధ సాంధ్యరాగ
వహ్నికుండానఁ బడె [2]లోకబాంధవుండు. 17

క. కువకువ [1]వాపోవుఁ [2]దరుల్,
సవసవ [3]బాష్పాంబువృష్టిఁ [4]జదలుం గురియున్,
[5]శివలవిరుతి నేడ్చు దిశల్,
[6]పావసి నవసి పేదవడియె భువినెమ్మొగమున్. 18

ఆ. [1]జ్యోత్స్న గలుగ వెలిఁగి జోత్స్న వీడి చనంగ
విన్ననైనపూర్ణ [2]విధునిపగిది,
సిరి గలుగ వెలిఁగి సిరివాయ క్షణములోఁ
దేజ మెడలె రుద్రదేవుముఖము. 19

బుకు అతిశయిల్లుచుండఁగా, తుమ్మెదల ఝంకారమనెడు మూలుగుతోను హంస కూఁతలనెడు, కంఠధ్వనితోను విసువక ఏల యేడ్చెదవు?

17. కుతలపతి = రాజుయొక్క, 1. ఓపక, 2. సూర్యుఁడు. చర...మిద్ధ — చరమ = కడపటి - కాష్ఠా = దిక్కునందు - చిత = పేర్పఁబడిన (కాష్ఠ = కట్టెలతో - ఆచిత = పేర్పఁబడిన) సమిద్ధ = మండిన - సాం...డానన్ = సంజకెంజాయ యనెడు నిప్పుల గుండములో.

18. 1. ఏడ్చెదును, 2. చెట్లు, 3. కన్నీటివర్షమును, 4 ఆకాశము, 5. నక్కల యూళలచే, 6. భూమియొక్క యందంపు మోము పొగలు గ్రమ్మి కృశించి కళదప్పినది. పక్షులు చెట్లలో చేరి కూయుంట, సంజమంచు పడుట, నక్కలు అఱచుట, రాత్రి వంటలకై నిప్పు రాజవేసికొనెడు పొగలు వ్యాపించుచుండుట, చీకట్లు పడుటయు, ఇట్లు వర్ణింపఁబడినవి.

19. 1. వెన్నెల, 2. చంద్రునివలె.

క. కత సేయుట, కత సెప్పుట,
కత వ్రాయుట, కతను నాటకం బాడుటయున్,
గత నెఱుఁగుటయును, వేఱే;
కతయ యగుట వేఱె; దైవగతి వింత గదా! 20

క కతగా నేనియు నీభూ
పతిగతి యూలింప గుండె పట్టున వ్రీలున్,
వెతకు మితియె కంటఁ గనన్?
మతి నాకున్ భ్రమియుఁ జడియు మఱచుం బఱచున్. 21

క. తబ్బి బ్బయినం బని చెడు;
నబ్బురపాటైన నీతి యందదుకు లగున్;
మబ్బు తొలఁగించుకొని యిదె
గబ్బితనము దాల్చి రాజకార్య మరసెదన్. 22

ఆహా! నాహృదయము *జగన్మిథ్యాత్వ రాద్ధాంత నిశాంతం బయ్యు నిట వపాహావిశపిండంబువోలె పేలవతాభాజనం బైనది, దీనిం గాంచి నను క్షణములో దిగులు క్షణములో వగపును గలుగుచున్నవి. అరాజకలక్షణమా? మంచిది; †విషాదము ‡స్త్రైణము, §వ్యవసాయము ¶పౌరుషము. అనభ్యస్తరాజకార్యుండను ఎట్లు కార్యధోరణిం బాలింతును! [ఇంచుక ఆలోచించి] ఇట్లగుంగాక.—ఈ కొణితివాడ కరిగి కరణప్రభృతిరాజకీయుల సిడి త్రిప్పి రేపు మధ్యాహ్నము మంత్రిసన్నిధి నుండెద. కరణమునింట అతని గ్రామాధికరణకప్రభృతులం దేరఁ బంపివేసి, అతఁడు వారిం దోడ్కొని వచ్చునంతలో రాజదత్తములుగా శ్రీప్రతాపరుద్రమహారాజ నియుక్త త్రిలింగరాష్ట్ర సర్వధర్మ విచారణాధ్యక్షుండని యధికారమును నిర్దేశించుశాసన మొకటి, సర్వగ్రామముల మంత్రిసమానముగా సన్నాహములుజరిపి ఏలినవారిముడుపులో

* ప్రపంచము అసత్య మనెడు సిద్ధాంతమునకు చోటు, †దుఃఖించుట, ‡స్త్రీలది, §ప్రయత్నించుట. ¶పురుషులది.

వ్యయము వ్రాసికొనవలసినదిగా గ్రామాధికారులకు రాజశాసన మొకటియు, వ్రాసి, కాల ముల్లు గ్రుచుకొన్నదని జీడిగింజ తెప్పించి, రెంటికిని రాజముద్రికలు వేసి యుంచుకొని, గ్రామాధికారులకు చూపెదను. సన్నాహశాసనమునకు నిరువది ప్రతులు వ్రాయించెద. అందులోనే ప్రతి గ్రామాధికరణకుఁడును తనశాసనము తాను పుచ్చుకొని కడమవానిని పైగ్రామాధికరణికునికి తక్షణమే పరుగుటపా మీఁద పంపునట్లు వ్రాయించెద. అన్నిటికిని ఇతరులను కనుమొఱఁగి రాజముద్రికయే వేసెద. ఈ ప్రయోగముచే గ్రామగ్రామంబునను సవారి, పదునార్గురు బోయలు, వెంటరా బంట్రౌతులు, జోడు దివ్వటిగాండ్రు, వీరినెల్ల నేను చేరకముందే పుట్టించియుంచెద. అహాహా! రాజముద్రికా ప్రభావము! ఈ కరణముపేరు కొణకంచి బుచ్చన్నయఁట. ఈనియోగి కనులకు మెలఁకువగా గంత వేయవలయును. ఆవులించినఁ బ్రేవు లెన్నుజాతి యిది. నాకపనమునకు మెచ్చి రా జిచ్చిన యీయధికారమును చెల్లింపక ముందుగా అద్దరిని తల్లింగనఁగోరి వినీతవేషాభిలాషినై నిష్పరివారముగా వచ్చి, ఏఱుదాఁట సాధనములు లేక, మరలితి నని బొంకి కరణమును సమాధాన పెట్టెదను.

క. కుదిరెఁ బదక మిప్పటికిన్,
బదిలముగా మంత్రి కెఱుకపడు టేపటికిన్ ;
సదమదము గలదు పిమ్మట ;
మది కరఁగదొ యింక నైన మలఁకల విధికిన్ ? 23

గట్టు దిగి ఆయూరిదారి వెదకెద. [అని నిష్క్రమించును.

చతుర్థాంకము.

స్థలము:—ఓరుఁగల్లు, యుగంధరమంత్రిమహావేలి, కచ్చేరిశాల.

అంతట యుగంధర జనార్దనులు ప్రవేశింతురు.

యుగం.—వత్సా జనార్దనా, నీజాగ్రత్తకు సంతోషమే, కాని,

ఉ. ఏల చొరంగనిచ్చితివొ యీతురకల్ మనసీమఁగానికిన్?
చీలుప వేమి యిట్లగడు సేసినవీని సెఱింగినప్పుడే?
ఏల పటాణినేతలకు నీసులు వెట్టి పరస్పరంబు ఖూ
నీ లొనరింపఁ జేయవు? మనీషివి, నీతలఁ పేమి బాలకా? 1

జనా.—వారియందు సప్రయత్నుండను గానే యున్నాను.

యుగం.—చెఱుముకి దొరకినాఁడా యేమి!

జనా.—అవును.

ప్రతీహారి.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి, సేనాపతి బేతాళరావుగారు వచ్చివున్నారు.

యుగం.—రమ్మను.

ప్రతీ.—మహామంత్రిగారి యాజ్ఞ. [అని నిష్క్రమించును.]

యుగం.—[చింతించుచు ఆత్మగతము] చీలినతురకదండు రాలేదు, పోయిన ప్రభువు రాలేదు. ఆదం డేమయిన ప్రభువును పట్టుకొనిపోయియుండునా? [వామాక్షిస్పందనము సూచించి] అక్కటా! వామాక్షి పట్టువడె ననుచున్నది!

అంతట బేతాళరావు ప్రవేశించును.

బేతా.—జయము జయము మహామంత్రిగారికి.

యుగం.—బేతాళరావూ, కూర్చుండుము. నీజాగ్రత్తకు మిగుల సంతోషము. తమ్ముఁడు నీపనిని సులభపఱుచుచున్నాఁడు.

బేతా.—దేవరవారు పెట్టినంతపనికే మిక్కిలి కృతజ్ఞుఁడ నయ్యెదను.

యుగం.—మానీతికి శేషించినది నీది, నీచేతికి శేషించినది మాది.

జేతా.—తమ రట్లు చెప్పుటయే. తమరు రాఁగానే మాకేమియు శేషింప దని నిరాశ చేసికొంటిని.

యుగం.—న్యాయ్యమే.

క. మానులకుఁ దపము లెట్లో
భూనాథుల కట్లె సైన్యములు, కరణీయం
బైనవి, వ్యయ మొనరింపక
గానివి, మఱి లేఱనికొఱగాములఁ దక్కన్. 2

అయినను ఈమాఱు మాయాజ్ఞ కాఁగానే నీదండు అనుమకొండదండు రెండు ప్రక్కలం బోదివి, యీతురకదండును రూపు మాపవలసినది.

జేతా.—మహాప్రసాదము.

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి. శిరస్తా విశ్వాసరావుగారు, సురపురం జమీన్దార్ విజయరామరెడ్డిగారు, రెడ్డిసముద్రం జమీన్దార్ నాయణరాజుగారు, చెఱుముకిశాస్త్రి, ఇంక ననేకమంది జమీన్దారులు, ఉద్యోగస్థులును, వచ్చియున్నారు; అందరు దర్శనానికి మామూలుగా సెలవు గలవారే.

యుగం.—అందఱను రమ్మను.

అందఱు—[వచ్చి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి.

యుగం.—కూర్చుండుఁడు. [వచ్చినవారు కూర్చుందురు.

యుగం.—మీరందఱు సప్రయత్నులే. నేను వచ్చి విశేష మేమి?

జమీన్దారులు.—తమరాక రాజ్యాంగముల భయసన్నిపాతమునకు దివ్యౌషధమైనది.

జేతా. విశ్వా.—తమరాక వాడినచేనికి వర్షమైనది.

యుగం.—[ఆత్మగతము] మఱి ప్రభువుస్థితి?

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి.
[అని చేతికి ఓలె యిచ్చును.

యుగం.—[ఆత్మగతము] ప్రభువుస్థితి జయమఁట. వామాక్షి పట్టువడె నన్నది. ఇందు నాప్రయత్నము వలయునా? [దక్షిణబాహుస్ఫురణమును సూచించి] అహో! సర్వము నాప్రయత్నమననే సాధనీయ మని దక్షిణ బాహు వెచ్చరించుచున్నది! [చీటివిప్పుచ్చుకొని చదివి ఆత్మగతము] "మంత్రి సహాయుఁడను, కార్యము చెడినది, తత్క్షణము దర్శన మీయవలయును." అని చీటి. విద్యానాథమహాకవి అని చేవ్రాలు. ఖళీ! ఇతఁడెవరో పరమనిపుణుఁడు; రాజుస్థితిని ఎఱిఁగి వచ్చినాఁడు, కార్యము చెడినదీ? నా యూహ తప్పలేదు. [ప్రకాశము] ధర్మసింగ్ అయనను తోడ్కొనిరా.

ప్రతీ.—[విద్యానాథునిం దోడ్కొని వచ్చి] వారుగో మహామంత్రి గారు.

యుగం.—[విద్యానాథుని పరికించి స్వగతము] మంచి వర్చస్వి. మహాకవి, మంత్రరక్షకుఁడు, ప్రయోగభంగము చేయఁడు, [ప్రకాశము] ఇక్కడ ఇక్కడ. [అని దగ్గఱకు పిలిచి] ఎవరురా అక్కడ? కుర్చీకుర్చీ!

[నౌకరు కుర్చీ తెచ్చి యుగంధరుని ప్రక్క నుంచును.

యుగం.—[విద్యానాథుని నిదానించి చూచి లేచి] విద్యానాథ మహాకవి యనఁగా నెవరో అనుకొంటిని. నాప్రాణమే. [అని కౌఁగిలించుకొనును.

విద్యా.—[కౌఁగిలింతలోనే చెవిలో] రాజును తురక ఢిల్లీకి కొని పోయినాఁడు.

యుగం.—ఎన్నాళ్లకు! ఎన్నాళ్లకు! [అని మరల కౌఁగిలించుకొని చెవిలో] వేఁటగాయములతో రాజు బెడఁదవూడిలో రామావధానులయింట నున్నట్టు జాబు తెప్పింపుము.

విద్యా.—[కౌఁగిలింతలోనే చెవిలో] చిత్తము.

యుగం.—కూర్చుండు తమ్ముఁడు కూర్చుండు.

[విద్యానాథుఁడు కూర్చుండును.

యుగం.—జనార్దనా, ఎవరో ఎఱుఁగుదువా?

జనా.—[హర్షాశ్చర్యములతో] ఆహా చిన్నన్నయ్య!

[అని లేచి వచ్చి పాదముల వ్రాలును. విద్యానాథుఁడు, లేపి కౌఁగిలించును. జనార్దనుఁడు కూర్చుండును.

యఙ్గం.—ఇరువదియేండ్లకా అన్న జ్ఞప్తికి వచ్చుట?

విద్యా.—అర్హత సంపాదించుకొనిగదా సన్నిధి నుండవలయును?

యఙ్గం.—తమ్ముఁడు తిరుగవేయని తాళపత్త్రము సాక్షరము ఇఁక లేదుగదా?

విద్యా.—అంతయు తమయాశీః ప్రభావము, తమకు నెల పట్టినవిద్య నాకు సంవత్సరము పట్టినది.

యఙ్గం.—పదేండ్లు నీవార్తయే తెలియక అమ్మ పడినదుఃఖము చెప్ప లేము. నీవు కటకములో ప్రభాకరజ్యోతిషికుల తోడాలు లాగుకొన్నప్పుడు గదా మాకు నీవార్త తెలియుట?

విద్యా.—ఏమో బాల్యచాపలము.

యఙ్గం.—ఇప్పుడు ముసలివైతివి గాఁబోలు? నీప్రథమోపాధ్యాయులు ఘనపండా దిగ్విజయజ్యోతిషికులు క్షేమమా?

విద్యా.—క్షేమముగా నున్నారు. దర్శనముచేసికొని వచ్చితిని.

యఙ్గం.—ఆతోడాలు చేతుల నున్నవా? [అని చేయి పట్టుకొనఁబోవును.

విద్యా.—ప్రయాణములో తీసిపెట్టి వచ్చితిని.

యఙ్గం.—పదునెనిమి దేండ్లకు పదునెనిమిది విద్యలు ముగించి, రెం డేండ్లు దేశాటన రాజసభాప్రవేశములు గావించి యిప్పుడు అన్నకడకు వచ్చి తివి. [జనార్దనునితో] తమ్ముఁడూ మీ చిన్నన్నయ్యను అమ్మకు చూపింపుము.

ఆ. అమ్మ నేఁడుముదుపు లంపుఁ బో చెఱిలక్ష్
విశ్వనాథునకును వేంకటాద్రి
నాయకునకు రంగనాయకునకు రామ
నాథునకును సోమనాథునకును.

చిన్నన్నయ్యకు భోజనాదికము విచారించుకొ, మరల పాటిపోకుండ సేవించుకొ, భోజనము కానిచ్చి తీసికొనిరా, జ్యోతిషవినోదము కొంచెము చూడవచ్చును. [జనార్దన విద్యానాథులు నిష్క్రమింతురు.

యుగం.—[సభ్యులతో] ఇతఁడు మా పినతల్లి కుమారుఁడు.

క. ఈతని జన్ననితోడఁగ
మాతల్లియె పెంచెఁ గవలమాడ్కి ; మహా వి
ఖ్యాతి గలజోస్యు ; డీతని
చేత మనము దెలియవచ్చు క్షితిపతివిధముల్. 4

సభ్యులు.—తమదర్శన మైనపిమ్మట దారి యేర్పడక తప్పునా ? ఇఁక మేము గోలీలు బొంగరములు ఆడుచుండవచ్చును.

యుగం.—ఏమి చెకుముకిశాస్త్రీ, వీరాంజనేయ మేమి చేసినది ?

చెకు.—తోఁక జాడించి కన్నులలో మన్నుకొట్టుచున్నది.

యుగం.—ఎంతసేపు కావలయును మన్ను కొట్టుటకు ?

చెకు.—గరుత్మంతుని దృష్టి గప్పలకుఁ గలుగునా ?

[విద్యానాథ జనార్దనులు వచ్చి కూర్చుందురు. వేరిగాఁడును వచ్చి యుగంధరునికి విసనకఱ్ఱతో విసరుచుండును.

యుగం.—విద్యానాథా, కొంచెము వీరికి జ్యోతిషవినోద మొసంగుదువా ?

విద్యా.—తమయాజ్ఞ. [బేతాళరావును జూచి] నీ చేయి చూపుఁడు.
[బేతాళరావు చూపును.

యుగం.—మీరు కానిచ్చుచుండుఁడు. [అని వ్రాయుట నభినయించును.

విద్యా.—మాది ఓఢ్రజ్యోతిషము. మాకు చేయి చాలు, జాతక మనావశ్యకము. వేయేండ్ల క్రిందటివారి దైనను సరియే, సరిగా చేతిత్వేగు తీసియుంచిన వారి దినచర్య యావత్తు చెప్పఁగలము. మీకిప్పుడు సూర్యునిలో అంగారకుఁడు. మీ నామధేయము ?

బేతా.—బే [అని సగములో]

విద్యా.—మీరు చెప్పకుఁడు, బేతాళరాజు.

సభ్యులు.—ఏమాశ్చర్యము! ఏమాశ్చర్యము!

విద్యా.—యుద్ధము, జయము, తేపు.

బేతా.—సంతోషము. గతము చెప్పేఁడు, తొర్కాణగా.

విద్యా.—[చెవిలో] మీరు అయిదేండ్ల క్రిందట విజయనగరమునుండి దండుతో వచ్చుచు తుంగభద్ర కడ విడిసి గట్టుమీఁద ఒంటిగా సికారిపోయి నప్పుడు గొల్లపడుచుచే చీవాట్లుపడిన చరిత్రము చెప్పుదునా?

బేతా.—స్వామీ, ఈయన యెవరో దేవుఁడుకాని మనుష్యుఁడు గాఁడు. ఇది దివ్యదృష్టిగాని జోస్యముగాదు. స్వామీ, ఇఁక నాకు చాలును.

విశ్వా.—అహా అంతటివాక్సిద్ధియేని నాజాతకము కొంచెము చెప్పేఁడు.

[అని చేయిచూపును. పేరిగాఁడు తెలిచిననోరు మూయక ఆశ్చర్యపడుచు పరికించుచుండును.

విద్యా.—[విశ్వాసరావుచేయి చూచి] పంతులకు గురువు ఉచ్చ, వాక్స్థానమున; మహాయోగజాతకము, మహావాగ్మి.

బేతా. ప్రభృతి సభ్యులు.—బళిబళి, ఏమి విశ్వాసరావుగారు? అనుభవసిద్ధమా? ఇప్పుడైన మామాట ఒప్పుకొందురా? [విశ్వాసరావు నవ్వును.

విద్యా.—బహుసమర్థుఁడీయన. గుండెలు తీసిన బంటు. ముగ్గురు కుమారులు. పెద్దవాని జాతకమున మీనలగ్నములో గురువు. వాఁడును ఇంతటి నోఁటివాఁడే. భార్య మహాపతివ్రత. పంతులకు కూడ ఏమయిన తొర్కాణ గావలయునా?

విశ్వా.—చెప్పేఁడు.

విద్యా—[చెవిలో] పంతులూ, నీవు మూఁడేండ్ల క్రిందట సురపురము జమీనును కాపాడుటకై మాయన్నగారి చేవ్రాలు చేసి పెద్దసెట్టికడనుండి యెను బదిలక్షల వరహాలు తెప్పించి సర్కారుఖజానాకు చెల్లించి మూఁడవనాఁడు మరల మాయన్నగారే పంపినట్లు అతనికి పంపలేదా?

విశ్వా.—[తటాలున కుర్చీనుండి దుమికి విద్యానాథునిపాదములు పట్టుకొని] మహానుభావా, నాగుట్టు దాఁచి నాతల కాచెద నని వర మిచ్చిన ఈ పాదములు వదలెదను. [పేరిగాఁడు ఆశ్చర్యముతో తెఱచిననోరు మూయక చూచుచుండును.

విద్యా.—వర మిచ్చితిని పో.

విశ్వా.—[తనకుర్చీలో కూర్చుండి ఆత్మగతము] ఇతనిజోస్యము ప్రాణోపద్రవముగానున్నదే! పోయెడుభూత మీచెట్టుకొమ్మను విఱుచుకొని పోవునుగాక. [ప్రకాశము] సర్వజ్ఞమూర్తీ, బ్రహ్మవాక్యయినను తప్పునుగాని మీవాక్కు తప్పదు. పోనీ నేనధికప్రసంగి నని తమరు ముందే సెలవిచ్చినారు గదా. వీనిచేయి చూడుఁడు. [అని పేరిగానిని చూపును.

విద్యా.—రారా.

పేరి.—[వణఁకుచు తబ్బిబ్బుగా వచ్చి] యిదుగో సూసుకోండి నే నేమెరగను. [అని రెండుచేతులు బోరగించి చూపును.

విద్యా.—[ఆత్మగతము] ఈమహానుభావుఁ డేమో వేఱే దారితీయుచున్నాఁడు. [ప్రకాశము] వీఁడు చాకలి, పేరు పేరిగాఁడు; వీని పెండ్లాము ఎల్లి.

పేరి.—[భయముతో వడఁకుచు వెనుకకుఁ బోయి తనతావున నిలిచి] మహాప్రెబో, నాను సత్తెప్పెమానకంగా చెప్తా. నాను తీలేదుండి, అదీ తీలేదుండి.

జనా.—ఏమిరా నీవును అదియు తీయలేదు!

పేరి.—వుంగరం మారాజా?

జనా.—ఏ యుంగరమురా?

పేరి.—[విద్యానాథుని చూపుచు] ఆమారాజు పోంగొట్టుకున్నా వుంగరముండి.

జనా.—నీవు తీయకపోయిన, ఆయన యుంగరము పోఁగొట్టుకొనె నని నీ కెట్లు తెలిసినది?

పేరి.—అరిశేతులోది తందేమో అని, యీరిశేతులోది తందేమో అని, ఒకరొకరి శెయ్యి సూడటం, [విశ్వాసరావును చూపుచు] యీమారాజు ఆయన కాళ్లట్టుకొని 'నాగుట్టు దాసండి నాతల కాసండి' అని, నామీ దెట్టి నన్ను సూపటం, యిదంతా నాను సూల్లేదండీ !

జేతా. జమీన్దార్లు.—[నవ్వుచు] ఏమయ్యా ఉంగరము చోరీ చేసి, పాపము ! లోకుప యని వానిమీఁద పెట్టుట న్యాయ్యమా ?

విశ్వా:—నే నఁటరా నీమీఁద పెట్టినాఁడను?

పేరి.—రచ్చించుండి మారాజా, నానెరగనుండి. [అని వంగి దండాలు పెట్టును.

జనా.—ఓరి మూర్ఖుఁడా. ఉంగరము గాదురా, జోస్యము చెప్పుచు న్నారురా చేయి చూచి.

పేరి.— తెలక కూశినా, నన్ను కాయండు మహాప్పెబో.

విశ్వా.—ఈమాఱుమన్నించితిమి. ఇంకొకమాఱు ఇట్టితప్పు చేయుఁడు, తెలియును.

జనా.—మన్నించినారులే భయపడకు. చేయి చూపించుకొనెదవా ?

పేరి.— పెబువుల మఱుచు. [అని యెడమచేయి చూపును.

విద్యా.—కుడిచేయి చూపరా.

పేరి.—యేశెయ్యిలే యీమని పుట్టుశెయ్యి సూపినాను సామీ. తెల నోణ్ణి. [అని కుడిచేయి బోరగించి చూపును.

విద్యా.—అఱచేయి చూపరా ? [పేరిగాఁడు అఱచేయి చూపును.

విద్యా.—[చూచి] ఈనడుమ వీఁడు ఎల్లితో జగడమాడినాఁడు. అంతట అది [అనఁగానే సగములో]

పేరి.—[వంగి దండ మిడుచు] అది శెప్పకుండి సామే, అది శెప్ప కుండి. నాను శి త్తగించుకొన్నమాట పెబువులు మనివి శేసుకోండి.

జనా.— మీకు జగడమేల వచ్చినదిరా ?

పేరి.—నానుండి దాన్ని 'మామా' అని పిలమన్నానుండి. 'నాను పిల్నా' అన్న దుండి.

విశ్వా.—మఱేమని పిలిచినదిరా ?

పేరి.—'పేరిగా పేరిగా పేరిగా,' అని పిలిశిందుండి. ఇదేనుండి. నాను శెప్పొద్దని శిత్తగించుకొన్న దుండి.

విద్యా.—దీని నేనెంతమాత్రము చెప్పను.

విశ్వా.—దానిచేత అలాగు పిలిపించుకొని ఊరకున్నావా ? నీవు అన్నములో ఉప్పువేసికొనుట లేదఁటరా ?

పేరి.—[సగర్వము] నానుండి, అపాట్కా, [సవ్రీడము] ఒకాక్కాని మాటన్నా నుండి.

విశ్వా.—నీమాట పడి ఊరకున్నదిరా అది ?

పేరి.—అదుండి అపాట్కా మైలగుడ్డలమూ ఎత్తి నానెత్తిమీ దేశిందుండి.

జనా.—జోస్యులవారు, ఇది కూడ వాఁడు చెప్పవల దని చిత్తగించుకొన్నవే. చక్కఁగా మనవి చేసికొండి.

పేరి.—ఇది శెప్పొద్దని నాను మరీ అగిత్తెంగా శిత్తగించుకొన్నానుండి.

విద్యా.—ఓరీ, ఇందుకోసము ఎల్లిమీఁద నీకు కోపమా ?

పేరి.—కోపం లేదుండి. ఒకపాలి గశిరినా ఒకపాలి మంచిమాటాడుద్దుండి.

విశ్వా.—వాఁడు వలదని చిత్తగించుకొన్నది మాని కడమ యేమయినఁ జెప్పఁడు, పాపము !

పేరి.—అవును మహాప్పెబో.

విద్యా.—[చేయి నిదానించి చూచి] అయ్యో ! [అని వానిముఖముం గనుచు] పాపము ! ఏమి గ్రహచారమురా ! ఇఁక నిప్పుడు చెప్పఁగూడదుపో.

[పేరిగాఁడు దూరముగాపోయి దిగులు పడుచు గుటకలు మ్రింగుచుండును

విశ్వా.—[జనాంతికము] ఏమి విశేషము ?

విద్యా.—[జనాంతిక మభినయించి పేరిగానికి వినంబడునట్లుగానే] వీనికి చేపు ఈవేళకు మరణగండ మున్నది. తప్పెనేని ఖయిదు. విడిచిపెట్టేఁడు వాని సంగతి, రసము లేదు.

యుగం.—[వ్రాఁత ముగించి] విద్యానాథా, ఒకానొక యవశ్యవిషయ మునఁ బ్రశ్న చూడుము.

విద్యా.—రాజునుగురించి యడుగుచున్నారు. నాజోస్యమే నాజోస్యమును పూర్వపక్షము చేయుచున్నది !

యుగం.—ఎట్లు ?

విద్యా.—ఏలినవారియొద్దనుండి తమ్మునికి జాబువచ్చుచున్నది, అంచెల మీఁద; గడియదూరములో నున్నది, మఱి నాజోస్య మేల ?

యుగం.—సారాంశము. రెండుమాటలు.

విద్యా.— (మత్తకోకిల)

దండుఁ బాయుట, యొంటి నొక్కటఁ దాఁకఁ గైదువు లేక యే
రెండు బెబ్బులుల న్వధించి [1]కిరి న్ధర న్బడఁ జేఁతయున్,
కండ నెత్తురు మెండు వోవుట, గానలోపల మూర్ఛయున్,
దండలో నొకపల్లియ న్శయనంబు విప్రగృహంబునన్. 5

వచ్చినది జాబు. [అందఱు ఆశ్చర్యముతో ద్వారమువైపు చూతురు.

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి. [అని యుగంధరుని చేతికి జాబిచ్చి] అంచెమనిసి జడివానలో తడిసినట్లు జోరుచెమటలతోటి చాపరువున ఇది నా చేతబెట్టి నేల బడిపోయినాడు.

యుగం.—పోయి వానిని తేర్చుము.

ప్రతి.—చిత్తము. [అని నిష్క్రమించును.

యుగం.—[జాబు విప్పి చూచుకొని] విశ్వాసరావు, సునామణి.

విశ్వా.—[లేచి పుచ్చుకొని చదువుచున్నాఁడు.]

---

5. 1. పందిని.

"శ్రీమ జ్జగద్విఖ్యాత లోకాతీత నీతిప్రతాప దేదీప్యమానులకు శ్రీమ త్కాకతీయ రాజ్యలక్ష్మీసగర్భ్యులకు జనార్దనమహామాత్యులకు.—

రచితాంజలిబంధుండై ప్రతాపరుద్రమహారాజు విన్నవించుట:— వేఁటలో నొంటిఁజిక్కి ప్రణితులమై బెడఁదపూడిలో బ్రహ్మశ్రీ రామావధానులవారియింట నున్నారము. తమరు వచ్చి మమ్ము జేపేనగరు చేర్పవలయును."

[మొహారు] "ప్రతాపరుద్ర మహారాజు."

[అందఱు విద్యానాథుని, యుగంధరుని, పరస్పరమును, చూచుచు హెచ్చరిక సంజ్ఞలతో ఆశ్చర్యపడుదురు.

విద్యా.—[పరమానంద మభినయించుచు] మఱేమి భయము లేదు. కొంచెము కాలయాపనగాని కుదిరి స్వస్థ మగును.

యుగం.—మఱి యేలినవారివార్త వచ్చినదిగదా. అస్వాస్థ్యమునకు ఖేద మగుచున్నది. దైవగతి! జనార్ధనా, చిన్నదండుతో నీవును విద్యానాథుఁడును పోయి వారిని తెండి. [సభ్యులతో] మీయందఱయెదుటను మా పెద్దతమ్ముని విద్యానాథుని మాతో నొక మంత్రిగా నియమించితిని, మీకు సమ్మత మగునా?

అందఱు.—మహాప్రసాదము.

యుగం.—అటయిన నిదిగో ఫర్మానా.

[అని తానువ్రాసిన ఫర్మానా యిచ్చును.

విద్యా.—మహాప్రసాదము. [అని పుచ్చుకొని కన్నుల నద్దుకొనును.

యుగం.—ఏలినవారి యస్వాస్థ్యముచే చిత్తము వ్యాకులముగా నున్నది. మఱి యిప్పటికి సభ చాలింతము. [అందఱును లేతురు.

శేతా. ప్రభృతులు.—ఏలినవారికి క్షేమము కలుగవలయును.

[అని మంత్రులకు నమస్కరింతురు.

మంత్రులు.—స్వస్తి స్వస్తి స్వస్తి. ఇతరులు నిష్క్రమింతురు.

యుగం.—కూర్చుండుఁడు. [ముగ్గురును కూర్చుందురు.

యుగం.—మీరు ఈ పేరిగానిని రోగిప్రతాపరుద్రమహారాజును చేయవలసినది. ముందుగా, మహాకవీ, నీవు ఈరాత్రి వీనిని రామావధానుల చావడి చేర్పవలయును. జనార్దనా, నీవు సపరివారముగా పోయి ఏలినవారి బంగారపు సవారిలో వీనిని తెచ్చి రేపు నగరు చేర్పవలసినది. రామావధానులకు పేరిగానిచేత ఈశ్రోత్రియ మిప్పింపవలసినది. ఇదే దానశాసనము. [అని జనార్దనునిచేతికి కాగిత మిచ్చుచు] కృత్యవిశేషములు వచ్చి చేరినపిమ్మట తెలియును.

విద్యా.—

ఉ. రాజు నొనర్చె [1]విక్రముఁ దిరంబుగ దేవత వేయివర్షముల్,
భ్రాజితబుద్ధి దాని నలభట్టి రచించెను రెండువేలుగా;
నా [2]జనయిత్రి యొక్కనినె నన్గనియెన్; మహనీయ, యుష్మద
వ్యాజకృపాకటాక్షమున నైతిని ముగ్గుర [3]మాశ్రితావనా. 6

నవీనునియందుంచిన నమ్మకమునకు లజ్జితుఁడ నగుచున్నాను.

యుగం.—నీప్రజ్ఞకు ఫల మిది. నీవు కవివి గావు, కవిని అనఁగా ఈశ్వరుని మించినవాఁడవు. నానమ్మకము అపాత్రన్యస్తము గాదు.

విద్యా.—ప్రీతివిస్రంభముల కర్హుఁడ నయ్యెదను.

యుగం.—సరి. [పేరిగాఁడు తొంగిచూచును.

యుగం.—[జనాంతికము] వీఁడు నిన్ను వదలఁడు. వీనిని పేనుము. [ప్రకాశము] మఱి లోపలికి పోదము. [పోవుదురు.

పేరి.—[ప్రవేశించి విద్యానాథుని కాళ్లకడఁబడి] మహాప్పైబో ఆగండమేంటో శెప్పండి సామీ, తప్పించుకొని బదుకుతా.

విద్యా.—లేవరా, లే.

యుగం.—విద్యానాథా, నిలిచి చెప్పి రా, పాపము? తప్పింపుము సాధ్యమైన. వాఁడు మాకు మిక్కిలి నమ్మకమైన నౌకరు.

[అని ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.

---

6. 1. విక్రమార్కుని, 2. తల్లి, 3. ఆశ్రితులను రక్షించువాఁడా.

విద్యా.—ఇటు రారా. ఇక్కడ ఏకాంతమునకు రా.

[అని పరిక్రమించును. పేరిగాఁడు పరుగునఁబోయి కుర్చీ తెచ్చి విద్యానాథునికి వేయును. విద్యానాథుఁడు కూర్చుండును. చాకలి మరల పరుగునఁ బోయి విసనకఱ్ఱ తెచ్చి విద్యానాథునికి విసరుచుండును.

విద్యా.—ఓరీ, తురకసర్దారుని డేరాకడ నుండు పహారాసిపాయి నిన్ను నఱికివేసి యెల్లిని తీసికొని ఢిల్లీకి పాఱిపోఁ దలఁచియున్నాఁడు.

పేరి.—ఓయి బాబో, తాతల్లో! అమ్మల్లో! నన్ను నరికేసినా నాను బతుకుతాను గాని, యెల్లి లేకపోతే నాను బదకలేను మారాజా. రచ్చించాల. రచ్చించాల.

విద్యా.—అల్లరిచేయకు మూర్ఖా, నిన్ను బయటికి పోనీక ఇచటనే నిలుపుటచే నీచావు తప్పినదిగదా. నీవు సదా మాతోనే ఉండు. నిన్నెవఁడును ఏమియుం జేయలేఁడు.

పేరి.—బుద్దిబుద్ది, మ రెల్లిగతి యేలాగ నాసామే!

విద్యా.—ఎల్లిని మేము కాపాడెదము. మేము నీకు సెలవిచ్చినప్పుడు నీవు ఎల్లిని గలసికొనుము.

పేరి.—నాగండం తప్పింది బాబూ! నాగండం తప్పింది నాగురుడా!

విద్యా.—గండము తప్పిన యోగము పట్టవలయునురా.

పేరి.—గుడ్డ లుదుక్కునే ముండావోడికి నా కేమి ఓగం సామీ!

విద్యా.—అటయిన మామాట తప్పునఁటరా?

పేరి.—అమ్మా! బెమ్మదేవుడిమాట తప్పట మే! మరి శెప్పు సామీ ఆ ఓగ మేంటో పట్టించుకొంటా.

విద్యా.—రాజయోగమురా.

పేరి.—అట్లంటే తెలీలేదు మారాజా.

విద్యా.—నీవు రాజ వవుదువురా.

పేరి.——నిజమేనా సామే ? నిజమేనా ? వొల్లు చెలలేదు సామీ ! వొల్లు చెలలేదు ! [అని నిశ్చేష్టుఁడుగానుండి] మరి నాను రాజు నైతే యెల్లె మాద్ది మారాజా ?

విద్యా ——రాణి యగును.

పేరి.——[మీఁదఁ జూచుచు ఆత్మగతము] వవ్వా నారంగా ! [విద్యానాథుని వైపు] రాసోళ్ల గీసోళ్ల అడోళ్లూ, వోళ్లూ, నాకాడికి రారుగందా ! ఆళ్లని సూస్తె నాకు బయి మేస్తది మహాప్పెబో.

విద్యా.——నీ యెల్లియే నీకు రాణి యగును. అదే నీతో సింహాసనము మీఁదఁ గూర్చుండును.

పేరి.—— శింవాసోనంకాడి కెల్తే నాకేమో బయిమేస్తదుండి సామ్ములుగారూ.

విద్యా.——ఇఁక నేమి భయము ?

పేరి.—అవును. ఇంకేం బయిం? ముంగటిమాట శెప్పినా. [ఆత్మగతము] సింవాసోనం మీద టక్కు శేశి వోరికీ తెల్నీకుండా యెల్లిని లంజేని ముద్దే స్కొంటా నారంగా. [అని ముద్దుగొనుట నభినయించును.

విద్యా.——[ఆత్మగతము] పురి యెక్కినది. చాలును. [ప్రకాశము] ఓరీ, నేను గురునాథుఁడను గదా, గురువునాజ్ఞ తప్పవుగదా ?

పేరి.——తప్పను సామే, గురునాదుడా, నీయాగ్గి తప్పను గురుడా. నాసత్తెప్పెమానకం శేస్తా.

విద్యా.——మఱి చీఁకటిపడునందాఁక ఎవరితోను మాటలాడక మౌనముగానుండు. మౌనము తప్పిన యోగము పట్టదు.

[పేరిగాఁడు చేతులతో మాత్రమే దండము చూపును.

విద్యా.——ఆ! అది సరి, యోగము పట్టించుకొనులక్షణము.

[అని నిష్క్రమించును.

పేరి.—— నాను రా జయ్యేవోణ్ణి, ఇక అందరూ నాగులాములే

అవుతారు. ఈళ్లతోటి నా నెందుకు పలకటం? అయ్యవోరు అయ్యవోరు గాదు, గురునాదుడు; అయ్యోరు శెప్పినమానం బలే చరే.

యెల్లి నా తో గద్ది యెక్కుంటదీ!—జాజి
మల్లి నా తో గద్ది మానుంటదీ!.

పేరయ్య రాజంట! పే రెల్లి రాణంట;
తనకు మా మావోళ్లు దండ పెడ్తారంట! యెల్లి నాతో...
సందుట్లో సమయాము శేస్తానురా!—నాను
అందుట్లో సడసాము లాడ్తానురా! యెల్లి నాతో...

ఇం కేమి గావాలరా నాగురుడా! శీక టొడ్డదాకా నరమానవుడితో మాటాణ్ణు. [అని దుముకుచు ఆడుచు నిష్క్రమించును.

పంచమాంకము.

స్థలము 1.—ఓరుఁగంటికడ ఖుస్రూఖానుని డేరా.

అంతట ఖుస్రూ ఉపవిష్టుఁడై ప్రవేశించును.

ఖుస్రూ.—రాజా వచ్చినాడని నా వేగుల్ చెప్పినార్. అమపాల్టిల్ హజాములున్ను, అలాగే చెప్పినార్. వలీఖాన్ రాలేదు. ఆయన రాజాకి కల్సుకోలేదా కావాల? మరి నేనే రాయ్బారం జర్పవాలా. వలీఖాన్ యింకా రాకోవడాన్కి కారణం యేమి?

సిపాయి యొకఁడు.—[చాకిమూట మోచికొని ప్రవేశించి] సర్దార్ సాహేబ్, ఇద్గో తద్మి దుస్తు.

ఖుస్రూ.—అరే, యి దేమి! యిది ఉతకనే లేదే ?

సిపా.—మనచాకల్దాని లేదా యెల్లి, అదికె మొగుడీకె వలీఖాన్ సర్దార్ పట్టుకొని ఢిల్లీకి పోయినార్, అంటుంది. అందుకోసం అది తన్ను సంపీయేశినా మనకీ నౌకరీ శెయ్యడం లేదా అంటుంది. యేదుస్తావుంది ముండా? నేను యీదుస్తులు ఎవరిశేతానైనా ఉతుక్కదామ్కి తెచ్చినాను. ఊరంతా యిదే పుఖార్.

ఖుస్రూ.—ఏం పుఖార్ ?

సిపా.—బడామంతిర్ యుంఘుందర్ వచ్చినార్, వలీఖాన్ సర్దార్ పోయే దారీమే జంగల్కాగాళింమే మన పేరిగాడ్కి రాజావేషం వేసి బైటో చేసినార్. రాజాగోడాకి కూడ వేటావేషం వేశి ఘూజ్ మైధానంలో వుంచినార్: వలీఖాన్ సర్దార్ మోషంపోయి మహాల్వాలా పేరిగాడ్కి రాజా తల్చి పకల్దేవు చేసినార్; తీస్కొని పోయినార్. ఇదే ఊరంతా పుఖార్.

ఖుస్రూ.—[ఆత్మగతము] ఆహా! యేమి హాశ్చర్యం! యేమి యుంఘుందర్ మంతిరి బుద్ధిశక్తి! అలాగైతే వలీఖాన్ యీదేశంలో లేడు. హా! హా! హా! తెల్సింది! బడామంతిరి వచ్చినాడు మొదల్ పేరిగాడు మానౌకరికి రానే లేదు! ఆహా మంతిరి యుంఘుందర్ ఎంతయుక్తిచేశినాడు! మాసర్దార్ గయా, రాజా ఆయా! హా! యుంఘుందర్! యుంఘుందర్.

అవుతారు. ఈళ్లతోటి నా కెందుకు పలకటం? అయ్యావోరు అయ్యావోరు గాదు, గురునాదుడు; అయ్యోరు శెప్పినమానం బలే చరే.

యెల్లి నా తో గద్ది యెక్కుంటదీ!—జాజి
మల్లి నా తో గద్ది మానుంటదీ!.

పేరయ్య రాజంట! పేరెల్లి రాణంట ;
తనకు మా మావోళ్లు దండ మెట్టారంట! యెల్లి నాతో...
సందుట్లొ సమయూము శేస్తానురా!—నాను
అందుట్లొ సడసాము లాడ్తానురా! యెల్లి నాతో...

ఇం కేమి గావాలరా నాగురుడా! శీక టొడ్డదాకా నరమానవుడితో మాటాణ్ణు. [అని దుముకుచు ఆడుచు నిష్క్రమించును.

పంచమాంకము.

స్థలము 1.—ఓరుగంటికడ ఖుస్రూఖానుని డేరా.

అంతట ఖుస్రూ ఉపవిష్టుండై ప్రవేశించును.

ఖుస్రూ.—రాజా వచ్చినాడని నా వేగుల్ చెప్పినార్. అమహాల్జీల్ హాజాములున్ను, అలాగే చెప్పినార్. వలీఖాన్ రాలేదు. ఆయన రాజాకి కల్సుకోలేదా కావాల? మరి నేనే రాయబ్బారం జర్పవాలా. వలీఖాన్ యింకా రాకోవడాన్కి కారణం యేమి?

సిపాయి యొకఁడు.—[చాకిమూట మోచికొని ప్రవేశించి] సర్దార్ సాహేబ్, ఇద్గో తమ్మి దుస్తు.

ఖుస్రూ.—అరే, యి దేమి! యిది ఉతకనే లేదే ?

సిపా.—మనచాకల్దాని లేదా యెల్లి, అదికి మొగుడీకి వలీఖాన్ సర్దార్ పట్టుకొని ఢిల్లీకి పోయినార్, అంటుంది. అందుకోసం అది తన్ను సంపీయేశినా మనకీ నౌకరీశెయ్యడం లేదా అంటుంది. యేదుస్తావుంది ముండా? నేను యీదుస్తులు ఎవరికేతా నైనా ఉత్కుదామ్ని తెచ్చినాను. ఊరంతా యిదే ఫుఖార్.

ఖుస్రూ.—ఏం ఫుఖార్ ?

సిపా.—బడామంతిర్ యుఘుందర్ వచ్చినార్, వలీఖాన్ సర్దార్ పోయే దారిమే జంగల్లోగాళింమే మన పేరిగాడ్కి రాజావేషం వేసి బైటో చేసినార్. రాజాగోడాకి కూడ వేటావేషం వేశి ఘూజ్ మైధానంలో వుంచి నార్: వలీఖాన్ సర్దార్ మోషంపోయి మహాల్వాలా పేరిగాడ్కి రాజా తల్చి పకడ్లేవు చేసినార్; తీస్కొని పోయినార్. ఇదే ఊరంతా ఫుఖార్.

ఖుస్రూ.—[ఆత్మగతము] ఆహా ! యేమి హాశ్చర్యం ! యేమి యుఘుం దర్ మంతిరి బుద్ధిశక్తి! అలాగైతే వలీఖాన్ యీదేషంలో లేదు. హా! హా! హా! తెల్సింది! బడామంతిరి వచ్చినాడు మొదల్ పేరిగాడు మానౌకరికి రానే లేదు! ఆహా మంతిరి యుఘుందర్ ఎంతయుక్తిచేశినాడు ! మాసర్దార్ గయా, రాజా ఆయా! హా! యుఘుందర్ ! యుఘుందర్.

సిపా.—సర్దార్సాహెబ్, అఘోడా వాళ్లంతా కానా గాయాల్పడి తప్పించుకొని వొచ్చి రాజా తబేలామే చేరింది అని మాట. ఈరోజ్ వుధయమే మహారాజాకూడా వొచ్చినార్ అని ఫుఖార్.

ఖుస్రూ.—[స్వగతము] యిక మంతిరి యుఘుందర్ మాకీ మాలష్కర్కీ ఛణంలోనో చణంలోనో సఫాయి చేస్తాడు. బడామంతిరికి మారాయభారం మోషం తెల్సిపోయింది. [ప్రకాశము] అరే. ఇంకా యేమీ తెల్సునూ నీకీ ?

సిపా.—రాజాకి వేటాంలో ఘాయం అయింది, ఖాయిలా చెప్తార్.

ఖుస్రూ.—హా! యీషమయంలో యంధరంరాజ్ సాస్తురుల్ భాయి వుంటే యెంతా షహాయం వుండును !

అంతట చెకుముకిశాస్త్రి ప్రవేశించును.

చెకు.—సాయముగా నుండు నెడల సిద్ధముగా నున్నాను.

సిపా.—సలాం. [అని నిష్క్రమించును.

ఖుస్రూ.—సాస్తుల్లుభాయి, సర్దార్ వలీఖాన్ యెక్డావుండేదీ జోష్యం చెప్పండి. మాకి అపాయం వుందీ లేదు, జయం వుందీ లేదు కూడా జోష్యం చెప్పండి.

చెకు.—వలీఖాను గోదావరి దాఁటి ఎనిమిదామడ నడచినాఁడు. ఢిల్లీకి మేఘాలమీఁద ఎగిరి పోవుచున్నాఁడు.

ఖుస్రూ.—అంత జల్దీ పోవడాన్కి కారణం యేమి ?

చెకు.—రాజనుకొని చాకలిని ఇక్కడ నౌకరీచేయుచున్నవానినే పేరిగానిని పట్టుకొన్నాఁడు. వెనుకనుండి రాజుసిబ్బంది తఱుముకొని వచ్చు నని భయము. త్వరగా సుల్తానువారికి ఆఖయిదీని అప్పగింపవలయు నని కోరిక.

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] సర్దార్సాహెబ్, వలీఖాన్ సర్దార్సాహెబ్ దగ్రానుంచి తురుఫ్జవాను ఖబుర్తెచ్చినాడు.

ఖుస్రూ.—తచ్ఛనం రమ్మను.

ప్రతీ.—చిత్తం. [అని నిష్క్రమించును.

జవాను.—[ప్రవేశించి] సలాం సర్దార్‌సాహేబ్. సర్దార్ వలీఖాన్ ఈదేషం రాజాకి పట్టినార్, ఢిల్లీకి తీస్కొని యెల్లి పోయినార్. తమకీ చెప్పినార్—ముట్టడీయేసి వోరంగోలు పట్టవల్సింది, రాజాఘోడాకి పట్టి ఢిల్లీకి మాకాడ్కి పంపవల్సింది. దాన్కి మేము సుల్తానువార్కి నజర్ చేస్తాం.

ఖుస్రూ.—ఏమి సాస్తుల్లు భాయి? జవాన్ యీలాగ చెప్తున్నాడు?

చెకు.—ఇతని కేమి తెలియును! ఎవఁ డేమిచెప్పినను సరియే, మా జోస్యము తప్పదు.

జవాన్.—[ఆత్మగతము] ముసల్మానీవేషం, బొమ్మన్ మాట! ఎవరీన? [ప్రకాశము] ఏమి మీజోస్యం బొమ్మన్ సాబ్?

చెకు.—రా జనుకొని చాకలిని మీసర్దార్ పట్టుకొనిపోయినాఁడు.

జవాన్.—ఛీ ఛీ ఛీ ఛీ! జూటాభాత్ జూటాభాత్! నాశేతుల్తో నేను రాజాకి సంకెళ్లు వేసినాను వోయి?

చెకు.—థూ థూ థూ థూ! డోబీకి పేరిగాడ్కి నీశేతుల్తో సంకెళ్లు వేసినావు రోయి.

జవాన్.—అరే నీవు యిట్లా మఁటా చప్తే నాకీ బలే మంటా వస్తుంది.

చెకు.—గోదావరిలో పడు చల్లార్చును.

జవాన్.—కబడ్డార్ బొమ్మన్.

చెకు.—బొమ్మన్ కబడ్డార్. నీవే డబడ్కార్, బడద్కార్, బకడ్డార్, ఒకనిఁ బట్టి ఒకనిఁ జెప్పుచున్నావు.

జవాన్.—మేము రాజాకి......

చెకు.—మీరు పేరిగానికి......

జవాన్.—సర్దార్సాహేబ్, ఈబొమ్మన్కు పాడీచేస్తాం.

చెకు.—తురకపోడుము మేము తాఁకము.

ఖుస్రూ.—ఆయనమాట నీవు వినకు. నీమాట నీవు చెప్పు.

చెకు.—వీనిమాట చెప్పే.

జవాన్.—మేము రాజాకి ...

చెకు.—మీరు పేరిగానికి ...

జవాన్.—[చెకుముకిని రోషరూక్షముగా చూచుచు] మేమూ రాజాకి టాంజార్ మే మోస్కాని పోయి పడ్వాలో పెట్టినాం.

చెకు.—[బిగ్గరగా నవ్వుచు] అరే జవాన్ నీవు చాకలికి సవారి మోసితివిరా.

జవాన్.—[బాకు దూసి] మేము చాకలికి సవారీ మోస్తాం?

[అని పొడువఁబోవును. చెకుముకిశాస్త్రి అలక్ష్యముగా నవ్వును. ఖుస్రూ కత్తిదూసి జవానును నఱకఁబోవును. జవాను అల్లా అల్లా అని పాఱిపోవును.

ఖుస్రూ.—మాభుద్ధి చాలా గంధర్గోళం అయింది జోష్వలు భాయి. యీ ముండాకొడుకుల్ యీ ముస్తఫా ఫీరోజులు మేము లడాయి అంటే వీళ్లు రాయ్భారం చెప్తార్, మేము రాయభారం చెస్తే వీళ్లు లడాయి మొర్గుతార్. క్యాకర్నా భాయి?

చెకు.—వారిద్దఱు కేవల భ్రష్టులని నేను మొదటనే చెప్పలేదా?

క. వారికి హుక్కా, ¹కంచెన్,
సారాయి రహస్యగోష్ఠి, ²షామాత్, భంగీ;
వారికి లడాయి తెలియునె?
వారిమొగంబులకు రాయబార మెఱుకయే? 1

ఖుస్రూ.—యీముండాకొడుకులబుఱ్ఱల్ తీయించివేతునా?

చెకు.—వారివలననే యీ యాలస్యము, లేదా, వలీఖాన్ పోయిన మఱునాఁడే మీరుకోటను పట్టియుండవచ్చును. మఱి యిప్పుడైననో? నీ సేనావధూటిని,

1. 1. వేశ్య, 2. చదరంగము అని భా.

ఉ. ముందు ఫిరోజు ముస్తఫ 1సముత్థకుచాకృతి 2మ్రొగ్గఁజేయఁగా,
మందత వెన్క 3శ్రోణియుపమన్ 4దుముదార్ధారవీవు 5నిల్వఁగాన్,
6అందువు గల్లుగల్లు రన నట్టిటు తొట్రిలు కామపీడితన్
7మందవిచార 8నంధ్రపృతనాపతి 9కౌఁగిటిలోఁ 10గరంచుఁబో! 2

ఖుస్రూ.—హా! అల్లా! అల్లా!

చెకు.—మఱియొకమాట, దిగులుపడవలదు. యుగంధరునికి మీరు గడియకాల మిచ్చినది కూడ తప్పే.

ఖుస్రూ.—యేమి చేసినాడు! యేమి చేసినాడు! యేమి చేసినాడు!

చెకు.—మీ మీఁదికి రెండుపైపుల రెండు లక్షలు పంపినాఁడు. మిమ్ము రూపుమాపుటకు. మఱి,—

ఖుస్రూ.—మఱి యింకాయేమి?

చెకు.—శ్రద్ధగా వినవలయును. మఱి, కోటలోనుండి మీశిబిరము క్రిందికి సొరంగాలు త్రవ్వించి వానినిండ తుపాకిమందు నిండించినాఁడు. ఇఁక గడియలో మీశిబిరము గుర్తుండదు. పాఱిపోయిన లక్షలు లక్షలు దండు పొదివి నఱుకనున్నది.

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] సర్దార్ సాహేబ్, రాజావారిదుబాసి.

ఖుస్రూ.—రమ్మను.

ప్రతీ.—సర్దార్సాహేబ్ హుకుం. [అని నిష్క్రమించును.

దుబాసి.—[ప్రవేశించి] సలాము ఖుస్రూఖాన్ బహద్దరువారికి. మా యేలినవారు ప్రతాపరుద్ర మహారాజుగారు వేటనుండి ఈ యుదయమె

---

2. 1. నిక్కఁజన్నులవలె, 2. ముందఱికి వాల్పఁగా, యుద్ధమునకు పురికొల్పఁగా ననిభా, 3. పిఱుఁదువలె, 4. సేనయొక్క వెనుకటిభాగమును నడుపువాఁడవు, 5. యుద్ధము వలదని మాన్పఁగా, 6. ఏనుఁగుల కాళ్లకు కట్టుగొలుసు. కామ=జయేచ్ఛ-సంభోగేచ్ఛ, 7. ఆలోచన చాలని దానిని, 8. ఆంధ్రసేనానాయకుఁడు=భేతాళనాయఁడు, 9. అన్నిప్రక్కలం బొదివి, 10. రూపుమాపును జూమా.

వచ్చినారు. వారికి మహామంత్రులు మీరాక రాయబారము తెలిపినారు. వారు మీరాయబారము మోసమని తలంచినారు. 'కాకుండిన చాకలిని ఏల పట్టుకొనిపోవలయును?' అన్నారు. ఇప్పుడు మహామంత్రియుగంధరులవారు మీకు తెలుపుట యేమనఁగా—"మా చాకలిని మరల మాకు సురక్షితునిఁగా అప్పగింపు మని మీరు మీసుల్తానువారికి కబురు చేయవలసినది. మమ్ము మోసము చేసినందుకై వలీఖానుతల కొట్టి మాకు పంపవలసిన దనియును మీరు మీసుల్తానువారికి కబురు పంపవలసినది. చాకలియు వలీతలయు మాకు చేరువఱకు మీరు మీ క్రిందిసర్దార్లు మాఖైదీలు. ఈదండంతయు మాబందిఖానాలో వరకము. మీ యాయుధములు సామానులు యావత్తు మావి. లేదా యుద్ధము! కాలము ఇయ్యము." అని.—ఏమి జవాబు?

[ఖుస్రూ ఏమియుంతోఁపక యూరకుండును.

చెకు.—వారూ వ్వయఁంగా మహామంత్రిగారికి మహారాజాగారికి దర్శణంచేశి జవాబ్ చప్తార్.

దుబాసి.—[చెకుముకిని నిదానించి చూచి] ఓరి కాలయముఁడా, ఏమోయి తురకలలో కలసితివి? ఏమి నీకు వచ్చిన వినాశకాలముః? ఛీ! పాపీ? ఛీ! పాపీ?

చెకు.—వినాపాకాలం నీకీవచ్చింది. కభుర్తచ్చేజవాబ్ గాడ్దేకి యింతా పొగర్! [అని దుబాసికి ఒకచెంపకాయ యిచ్చును. దుబాసి చెకుముకికి ఒక చెంపకాయ యిచ్చును. అది తలపాగకు తగులును.

పాగ పడిపోవును, జుట్టు అగపడును.

దుబాసి —[జుట్టును సూచించి] జుట్టున్నదీ! బోడి యనుకొంటిని! ఏమి యింత చదివినబ్రాహ్మణునికి వచ్చిన యీవినాశకాలము! [అని అంగీ లాగి జంధెమును సూచించి] జంధెముకూడ నున్నదీ! మతములో కలియ లేదా? మంత్రములో కలసితివా? కడుపుకోసమా? ఉండు నిన్ను మహామంత్రియుగంధరులవారితో చెప్పి మహాప్మాయి చేయించెదను. సర్దార్ సాహేబ్, ఏమి జవాబ్! జవాబు లేదు. నేను పోయెదను. [అని నిష్క్రమించును.

చెకు.—ఈ సంకుమాలి కంట లోంద్ర పెట్టను, నేనును పోయెదను.

ఖుస్రూ.—అరే, యీగడ్బిడాలో మాభుద్ద బుఱ్ఱకీ ఖాలీ చేశింది. ఏమి భాయి, పొడుచుకొని సచ్చిపోదునా ?

చెకు.—ఇసీ! ఇసీ ! ఇసీ ! నీయాజ్ఞకు తిరుగఁబడినవారిని పొడిచివేయ వలయునుగాని, నీ వేల పొడుచుకోవలయు ! [ఆత్మగతము] వారు నిన్ను పొడిచివేయుందురు. [ప్రకాశము] మఱి యీయుద్ధములో నన్ను మఱవ వలదు. సుల్తానువారికి సిపారసు. యుద్ధమైనవెంటనే నిన్ను కలిసికొనెదను, కొంచెము జోస్యము మిగత. యుద్ధము ఆరంభ మగుచున్నది. మీకు అప జయము. మీదం డంతయు నాశము. క్రిందినిష్ఠమాట మఱవవలదు. ఈ దుబాసిగాసిని నేను కలసికొని నామాట చెప్పనని ఖరారు చేయించుకొవల యును. ఒప్పనియెడల వానిబుఱ్ఱ తెగవేసి రావలయును. నీ కత్తి కొంచెము దయ చేయుము. [అని నిశ్చేష్టుఁడగు ఖుస్రూఖానునియొరనుండి కత్తిపుచ్చుకొని] నేను నీ గుఱ్ఱముమీఁదనే వీనిని కలసికొని మరలెదను. సలాము భాయి సలాము! దయయుంపవలయును. ఏమట్లు నిశ్చేతనుఁడవుగా నున్నావుభాయి? ఈస్థితిలో మున్ననిన్ను వదలి యెట్లు పోదునుభాయి ? మాటలాడు భాయి. ప్రాణ మున్నదా లేదా ? [అని ఖుస్రూను పట్టి యూఁచును.

ఖుస్రూ.—[నిట్టూర్పు విడిచి] ఏంభాయి, వెళ్లండి భాయి. లక్ష సలా ములు. మేం ఈపాపిము స్తఫాఫిరోజుల బుర్రల్ తీసి యుద్ధంచేస్తాం, లేదా, పరారి యౌతాం.

చెకు.—ఏలోకమునన్నైన సరియే మనము మరల కలసికోవలయు, కత్తి గుఱ్ఱము పహరాజవానున కొప్పగించి పోయెద. సెలవు సెలవు. క్రిందినిష్ఠను మఱవవలదు.

ఖుస్రూ.—అరే రే రే! నానల్లు అంతా వేడిగా వుంది భాయి ?

చెకు.—ఇఁక బొబ్బలు లేచును. తరువాత కాలిపోవును. సదా కడుగు చుండు నాపాదాలు అప్పుడే మండుచున్నవి !

ఖుస్రు.—[వెఱ్ఱియావేశముతో కతారి దూసికొని] ముస్తఫా ఫిరోజ్ నఫాయి! [అని పరుగున నిష్క్రమించును.

స్థలము **2**. ఓరుగంటి వెలుపల బయలు.

చెఱు.—[గుఱ్ఱమెక్కుటను దౌడును అభినయించి] ఈముగ్గురిలో ఒకఁడో యిద్దఱో నాప్రయోగవీరునికి అవసరనైవేద్యము. ఏమి యీ మనోవేగి! [పరిక్రమించి.] నగరము చెంతకు వచ్చితిని. బళి! ఈగుఱ్ఱము ఈ కత్తియు వీనికి ఢిల్లీసుల్తాను ఇచ్చినవఁట. మాయేలినవారిగుఱ్ఱమును సుల్తానుగానికి నజరు పెట్టఁగోరినందులకు సుల్తానుగుఱ్ఱమును ఏలినవారికి నజరు పెట్టెదను. ఈకత్తి నాప్రజ్ఞాధ్వజముగా నాయొద్దనే యుండుఁగాక. ఈరెండును లేమి ఖుస్రూఖానునకు రెండుచేతులు లేమియే. బళి! బేతాళరావుయోగము! ఓరంగోలుఁనగరిపుణ్యము! [వెనుకకు తిరిగిచూచి] ఆహో అప్పుడే యేమి యుద్ధము! ఏమియుద్ధము!

క. సుడులుఁ దిరుగు, పడఁబడు, నె
ప్వడి సేఱులు వాఱు కొండవాఁకలు దూఁకున్,
పొడ పలలు లేచు, వెల్లువ
పొడుచు, న్నిముసమున నింకిపోవున్, బోవున్. 3

ఆహో యేమి యిది! శిబిర మెల్ల నంటుకొని దావాగ్ని యైనది! రామ రామా? ఏమి యుగంధరుల శత్రునాశనప్రకారము! నాకవనపు సారంగములు నిజమే? ఏమి నామిడుతంబట్ల జోస్యము! హా యుగంధరా! నాకే విభ్రాంతి యగుచున్నది! నాప్రయోగమువలన ఈరణములో తురకసర్దారు డెవఁడును దండు నడపఁడుగదా.

క. మా రెండుసేనలే యల
1మారునిదంష్ట్రాళియుంగళి, మధ్యఁ బటాణీ

4. 1. యమునియొక్క కోఱలవరుసల జంట.

వారు బిట్టాణీలఫలా
హారము లయినారు 2కంచుకావృతితుషతోఁ. 4
ఆ. పొంగుకడలినడిమి భూరేఖ యువ్వెనఁ
గరఁగి పగిలి కూలి కానఁబడదు
ఈఁటె మెఱపు లేమి! యేటుంబిడుగు లేమి!
వెలితి యేది దీన విలయమునకు! 5

అప్పుడే మైదానమెల్ల తెల్ల డేరాలకు బదులు నల్లని గ్రద్దడేరా లగుచున్నది. ఈమూల కొంచెమెవఁడో సర్దారుఁడు నడుపు చున్నట్లున్నది. బళి! మనరాణువలే రెండును తురకమును రూపుమాపి ఆ యావేశమున ఒండొంటి పైఁబడి కసిమసంగును గాఁబోలు. అవేమి ప్రళయ కల్లోలములా గుట్టపుబారులా? ప్రళయ ఝంఝూత్పాటిత విశీర్ణ గిరిశిఖరములా యేనుంగులా? శివశివా! తురక సేన రెండువ్యాఘ్రములనడిమి సారంగి యైనది! అప్పుడే గ్రద్దలు బుట్టబొండ్లములను గడ్డపుఁదోడిమలతో తన్నుకొనివచ్చి యిక్కడ నంత పెట్టుకొని పండువు గావించుచున్నవి. హా! దావాగ్నినడిమి చెదలపుట్ట!
ఉ. 1వైదికుఁడం 2గృతాత్ముఁడఁ 3దపఃపరతంత్రుఁడ, 4సేనియోగపుం
గైదువుబంట్లసంగడి 5నఘంబున మున్గనొ?—6ధర్మ మా క్రియన్

---

4. 2. తొడగికొన్న కవచములు (చొక్కాలనియుం జెప్పవచ్చును) అనెడు పొట్టుతో.

5. బేతాళనాయని దండు సముద్రమువలెను, తురక రాణువ భూమివలెను, అది దీనిం బొడిచి రూపుమాపుట మహాప్రళయములో సముద్రము భూమిని ముంచివేయుటవలెను,... ఈయుద్ధము ప్రళయమువలెను, ఉన్నదని భా.

6. 1. వేదము చదివినవాఁడను, 2. ఆత్మసంస్కారము చేసికొన్న వాఁడను, 3. శ్రద్ధతో తపస్సు చేయువాఁడను, 4. యుద్ధశూరు లయిన యీ నియోగుల (రాజకీయోద్యోగస్థుల)సాంగత్యముచేత, 5. పాపమున, 6. ధర్మము

గాదు; మహాపద న్జగముఁ గాచుమహాత్ములు వీరు; మా కిటన్
లే దఘ మించుకేని, కడ లేని శుభంబు యశంబుఁ దక్కఁగాన్. 6

మఱియును,

మ. తొలి నీధారుణి జామదగ్న్యునికి, తద్దోర్దత్త మై కశ్యపా
దుల మా విప్రుల దయ్యె; నుంచితిమి సాధుక్షత్త్రహస్తంబులన్;
కలి నాపుణ్యుల ధూర్తదైవము వెస న్గారించినన్, వారలన్
బలిచెట్ట ల్పడియేని కావఁగఁ బటుబ్రహ్మాధికారం బగున్. 6

కావున అపరిహార్యమై చేతులార చేసినదానికి చింతిల నేల! కంటికి వెక్కస మైనది, పోయి మహామంత్రి యుగంధరులవారికి వృత్తాంతము నివేదించెద. [అని పరిక్రమించి,

స్థలము **3**. ఓరుఁగల్లు నగరము.

చూచి] అహో! నగరమెల్ల కోటబురుజులు గోపురములు చెట్లు ఇండ్లకప్పులును సర్వము నరమయము! గుండెగలవా రెల్ల యుద్ధము చూచుచున్నారు. ఇదే మహామంత్రి యమధర్మరాజువారి హవేలీ సంయమని. ప్రవేశించెదను [అని యశ్వావరోహణ మభినయించి] ఈయశ్వమును ఈతబేలాలో నుంచెద. [అని యశ్వమును తట్టి వదలుట నభినయించి పరిక్రమించి ఈ హవేలీలోనే యూరంత తిరుగవలసియున్నది మహామంత్రిగారిం గనుటకు. [పరిక్రమించి

అట్లుగాదు. (లోకక్షేమార్థము క్లేశించుట ధర్మముగాని, లోక మేమయినను మనకేమి అని సదా ముక్కుపట్టుకొని మూలనే కూర్చుండుట ధర్మముగాదు). అఘము=పాపము.

7. ఆదిలో నీభూమి పరశురామునిది. అతఁడు తనచేతితో నీయఁగా కశ్యపుఁడు లోనగు మాకు బ్రాహ్మణులకు వచ్చినది. మేము దానిని యోగ్యులయిన క్షత్త్రియులచేత పెట్టితిమి. ఈకలికాలములో అపుణ్యాత్ములను (ఆ సత్క్షత్రియులను) వంచక మయినవిధి బాధింపఁగా వారిని ఎన్నికష్టములేనియుం బడి కాపాడుట సమర్థులయిన బ్రాహ్మణులు చేయవలసినపని.

చూచి] వీరుగో మహామంత్రిగారు. కూడ నెవరున్నారు? [చూచి] ఆఁడుది. ఎల్లి, కానీ, ప్రక్రాంతము నెఱిఁగి మఱి ప్రవేశించెద.

స్థలము 4. ఓరుఁగల్లు, మంత్రిహవేలీ, కచ్చేరిశాల.

అంతట యథానిర్దిష్టముగా యుగంధరుఁడు, ఎల్లియు, ద్వార భూమిని బ్రతీహారియు ప్రవేశింతురు.

[చెకుముకిశాస్త్రి పొంచి వినును.

ఎల్లి.—[వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచు] మహాప్పెబో, మీరే తల్లి మీరే తండ్రి అని, మీరే సామి మీరే నారాయణమూర్తి అని మీ పాదాలు కొలుచు కొంటూ వున్నందుకు, నా మొగోణ్ణి తురకలకి తమరు పట్టిచ్చినారంట సామీ, ఇక నాను బతకలేను మారాజా !

యుగం.—ఎవరే మేము పట్టియిచ్చితిమని చెప్పినవారు !

ఎల్లి.—[భయముతో గడగడ వణఁకుచు] పట్నమంతా ఆదే మాట మారాజా.

యుగం.—తురకలు పట్టుకొని పోయినమాట వాస్తవమే గాని మేము పట్టియిచ్చుట అబద్ధము. ఏలినవారికి నౌకరీ చేయుమని పంపితిమి, ఉదుకుమని యేలినవారు దుస్తు వీనికి వేయఁగా ఈనిర్భాగ్యుఁడు దానిని తాను తొడిగి కొని తురకలయెదుట తానే రాజని ప్రజ్ఞలు నటికినాఁడు. అంతట వారు వీనిని పట్టుకొనిపోయినారు.

ఎల్లి.—అయ్యోమారాజా, అయ్యో మామా, మామా, మామా. [అని యేడ్చును.

చెకు.—ప్రతీహారీ, పోవచ్చునా ?

ప్రతీ.—ఎరిగినవారి కల్లా దర్శనానికి సెలవు.

చెకు.—పరమసంతోషము. [ప్రవేశించి] జయము జయము మహా మంత్రిగారికి.

యుగం.—చెకుముకిశాస్త్రీ, కూర్చుండుము. [చెకుముకి కూర్చుండును.

యుగం.—ఏమి విశేషము? సంగ్రహము. [ఎల్లిని గూర్చి] వినవే, పేరిగానికై మేము చేయు ప్రయత్నములను ఈయన చెప్పును.

[ఎల్లి శ్రద్ధగా వినును.

చెకు.—నేనచట నుండఁగానే తమదుబాసి వచ్చి ఖుస్రూఖానుతో తమ యాజ్ఞగా 'మాచాకలిని పలీఖానుతలను తెప్పించి అప్పగింపుడు, అంత వఱకు మీరు మాఖైదీలు, మీయాయుద్ధము లెప్పటికిని మానవే,' అని చెప్పి, వానివలన ప్రత్యుత్తరము రానందున బేతాళనాయనికి యుద్ధార్థము హెచ్చరిక చేయుటకుఁ బోయినాఁడు.

యుగం.—తర్వాత ?

చెకు.—తర్వాత ముస్తఫాఫిరోజులను ఖుస్రూ చంపఁదరలినాఁడు. ప్రతిసర్దారునికిని ఈదినము గండము చెప్పితిని. ఎవఁడును నడపలేదు, తురక రాణువ అనదయైనది. యుద్ధము జరుగుచున్నది.

యుగం.—ఏపాటి యుద్ధమైనది ?

చెకు.—సంగ్రహము.—

ఉ, తూరుపుసంధ్య [1]యొక్కకోనఁ దూలెడు, నా [2]కడసంధ్య యిట్లె యా
[3]వారుణకోణమందు దడఁగు, వన్నెయుఁ దక్కువ, యంచు మధ్యసం
ధ్యారమ యెల్ల [4]ఘస్రముల [5]తామ్రత నొక్కటఁ దాల్చి యెల్లెడం
[6]గేరె ననంగ నెత్తురుల [7]కెంపున నిండె [8]నజాండ మంతయుఁ. 8

యుగం.—నీ ప్రయాసకు ప్రజ్ఞకు పరమ సంతోషము

చెకు.—ఖుస్రూగాని గుఱ్ఱమును కత్తిని తెచ్చితిని.

యుగం.—గుఱ్ఱమును ప్రభువు తబేలాకు మేముపంపెదము. కత్తిని నీప్రజ్ఞాధ్వజముగా నుంచుకొమ్ము. [ఎల్లిని చూచి] చూడు నీకోసము ఎంత

---

8. 1. ఒకమూలయందు (తూర్పునమాత్రమె యనుట), 2. సాయంసంధ్య, 3. పడమటిమూలలో, 4. దినముల, 5. ఎఱుపును, 6. విజృంభించెను, 7. ఎఱుపుతో, 8. అజాండము=బ్రహ్మాండము.

యుద్ధము జరిగించితిమో ! మేమా పట్టి యిచ్చినారము ! ఇంద ఈధనము తీసికో, ఈనగలు తీసికో. [అని ఇచ్చును.

ఎల్లి.—నాకెందుకు మారాజా యియ్యి ముండమోపికి ?

యుగం.—తప్పు మాట అనుకొనకు, పుచ్చుకో.

చెకు.—పుచ్చుకో, పుచ్చుకో. [ఎల్లి పుచ్చుకొని దండ మిడును.

యుగం.—చిరకాలము ముత్తయిదువుగా నుందువుపో. పేరిగాని కేమియు భయముండదు. వానివంటి నమ్మక మయిన నౌకరు మాకు మఱి లేడు. మేము వానిని పోనీయము. ఢిల్లీసుల్తానే వానిని మాకు అప్పగించును.

ఎల్లి.—తురకలు సంపెయ్యకుంటె గందా బాబయ్యా !

యుగం.—చంపువారయిన అప్పుడే యేల చంపరు ? రాజనుకొని గదా పట్టుకొని పోయినారు, రాజోపచారములు చేయుచుండెదరు. చెకుముకీ, జోస్యము చెప్పు.

చెకు.—దేవతార్చన పెట్టెలో సాలగ్రామము వలె పేరిగానిని సవారిలో కాపాడుచున్నారు. ఖయిదులో నున్నాఁడే గాని రాజయినాఁడు. వాని కేమి లోపము ?

ఒకపడవాలు.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రి గారికి.

యుగం.—ఏమోయి యేమి జరిగినది ?

పడవా.—తమ యాజ్ఞప్రకారము బేతాళరావు నరసింహరాయలు ఇద్దఱు రెండువైపుల తురకలను కమ్మి నఱికివేసినారు, హతశేషులను ఖైదు చేసినారు.

యుగం.—మిక్కిలి ఏలినవారిని గెలిచినారు. బేతాళరావునకు తృప్తియైనదా !

పడవా.—అతఁడు వీరావేశముచే యుద్ధము ముగిసిన గడియదాక కంటికి ఎదురయిన చెట్టును గుట్టనుకూడ నఱుక సాగినాఁడు. ఎవరము, హిరణ్య

కశిపు వధానంతరము దేవతలు ఉగ్రనరసింహమూర్తిని దఱియలేనట్టు అతని కడకు పోలేమైతిమి మనవారినే శూన్యము చేయునో అని అందఱము భయపడి, యెట్లు హెచ్చరించినను తెలిసికొనఁ డాయెను. చివరకు తమ పేరట దురాయి పెట్టఁగా తెలివి వచ్చి నిలిచినాఁడు. అంతట నే నిట్లు వచ్చితిని.

యుగం.—బళిబళి, మహాశూరుఁడు. వీరులలెక్క !

పడవా.—మనవాండ్రు రమారమి వేయిమంది. రమారమి తొంబదివేల తురకతలలు రాలినవి. మైదాన మెల్ల రక్తసముద్రము.

చెవు.—అందులో తురకబొందులరాసులే దీవులు. ఇఁక నొకటి రెండు రోజులలో అటు గాలి యిటుకొట్టెనా మఱియొకరి ఘ్రాణేంద్రియములను మనము ఎరవుతెచ్చుకోవలసినదే. ఆ కంపుచే ఈయూరు నాశము. తురకలు బ్రతికి సాధింపక పోయినను చచ్చి సాధింతురు. ఇప్పటికి నా ప్రతిజ్ఞ నెఱవేఱినది.

యుగం.—ఏమి నీ ప్రతిజ్ఞ ? [అని వినుచు చీటి వ్రాయుచుండును.

చెవు.—కోటబురుజులకు రాత్రులలో లక్ష కొఱవిదయ్యములను చూపెదనంటిని. అది యింక నూఱేండ్లదాఁక సిద్ధించినది. మఱియొకటి కూడ సిద్ధించినది.

యుగం.—అ దేమి? [అని వినుచు ఆ చీటియే వ్రాయుచుండును.

చెవు.—ఇఁక నూరేండ్లదాఁక ఈనగరములో స్త్రీలకందఱకును తురక పిశాచములేగాని హిందూపిశాచములు పట్టవు !

యుగం.—[ఎల్లితో] పేరిగానికోసము మేము పడుచున్న ప్రయాస చూచితివిగదా. వానిని తెచ్చి నీకిచ్చుట మాభారము. నీవిఁక చాకిపని చేయకు మే మిచ్చిన ధనముతో సుఖముగా బ్రతుకుచు గవరమ్మను పూజించుకొనుచు ఉండుము.

ఎల్లి.—నాను తమ లాగిట్లోనే గంజి దాగుతా నాకిష్టమైన పనిపాట చేసుకొంటా పడుంటాను.

యుగం.—నీకిష్ట మైనట్లుండు. ఇప్పటికి పో.

[ఎల్లి సాగిలఁబడి లేచి నిష్క్రమించును.

యుగం.—పడవాలూ, మీరందఱును మీ ప్రయాసమునకు ననంత ఫలము ననుభవించెదరు. పోయి వేతాళరావుతోను నరసింహరాయలతోను మా మాటగా ఏలినవారికి మిగుల గణనీయులైతిరని చెప్పుము. ఈచీటి వేతాళ రాయనికిమ్ము. [చీటి ఇచ్చును.

పడవా.—[చీటి కైకొని] మహామంత్రిగారియాజ్ఞ.

[అని నిష్క్రమించును.

యుగం.—చెకుముకీ, నీవు తత్క్షణమే [చెవిలో ఏమో చెప్పి] ఈమాటను పెద్దసెట్టికి చెప్పి, ప్రకృతము నగరిలో రాజసన్నిధిని మాతమ్ములతోఁ జేరుము.

చెకు.—మహాప్రసాదము. [అని నిష్క్రమించును.

యుగం.—ఆహా! ఈయెల్లికష్టమే యిట్లున్నదే, అంతఃపురములో నేమి యడావడిగా నున్నదో!

అంతట ఒకరౌతు రోఁజుచు ప్రవేశించును.

రౌతు.—జయం జయం మహామంత్రిగారికి. రాణీగారు ఏలినవారి దర్శనానికివచ్చినారు. మంత్రులున్ను వైద్యులున్ను వల్లపడదన్నారు. మేము చూడకమాన మని దేవిగారు తమతమ్ములమీద కోపం చేస్తున్నారు. నన్ను వారిద్దరున్ను ఇక్కడికి తరిమినారు. తమరాక నెదురు చూస్తున్నారు.

ఒకచేటి.—[రోఁజుచు ప్రవేశించి] జయం జయం మహామంత్రి గారికి. దేవిగారు తమతో మనవిచేయుచున్నారు.—'తమతమ్ములు మమ్మేలిని మాప్రాణేశ్వరుల దర్శనానికి నిషేధించినారు. మేము అవశ్యం దర్శనం చేయనున్నాము,' అని. జవాబు తెమ్మన్నారు.

మఱియొకరౌతు —[ప్రవేశించి] తమ్ములమనవి. "రాణిగారిని నిలపలేకున్నాము. వారు సాక్షాత్తు మహిషాసురమర్దిని యవుతున్నారు. తమరు క్షణంరాకుంటే అపాయము,' అని.

యుగం.—మీ రందఱు పొండి, మీకన్న ముందే మేము వారిసన్నిధిలో నుండెదము. [రౌతులు చేటియు నిష్క్రమింతురు.

యుగం.—[లేచి పరిక్రమించి] క్రొత్తగుఱ్ఱము యోగ్యత కనియెదను.

స్థలము 5. ఓరుగల్లు, వీథి.

[చూచి] చూపునకు మేపునకు మంచిదే. [తట్టటను ఆరోహణమును అభినయించి] దౌడునకును మంచిదే, మెఱపుడేగ యని పేరు పెట్టవచ్చును. [దౌడునభినయించి] రాణిసన్నిధికి వచ్చితిని, రౌతులు ఇంకను మావావేలీకడనే యుందురు. [అశ్వావరోహణ మభినయించి] ఈనౌకరులు దీనిని చూచుకొని యెదరు. నేను రాణియొద్దకుఁ బోయెదను. [అని పరిక్రమించును.

స్థలము 6. ఓరుఁగల్లు, రాచనగరు.

అంతట రాణి, ముమ్మడమ్మ, బాలుఁడు, పరివారము, పహారా జవానులు, విద్యానాథజనార్దనులును, ప్రవేశింతురు.

బాలుఁడు.—మా బాబయ్యగారిని మేము చూడడానికి నీయాటంక మేమిరా ! [అని పహారాజవానును తన్నును.

జవాను.—[ఆపాదమునకు మ్రొక్కి ముద్దుపెట్టుకొని చేతులు మోడ్చి] తమవంటి మహాప్రభువులు మంత్రులమాట దాట రాదు.

బాలుఁడు.—అమ్మగారూరండి. [కత్తిదూసి] అడ్డమైనవారినెల్ల పోడి చేస్తాను, రండి బాబయ్యగారిని చూతాం.

యుగం.—[స్వగతము] అహో ! బాలుఁడు కూడ పరాక్రమించుచున్నాఁడు !

రాణి.—బ్రాహ్మణు లడ్డమున్నారు నాకూనా.

బాలుఁడు.—వారికి నమస్కరించి లోపలికి పోదాం.

రాణి.—నమస్కరించినమాత్రాన నెట్లు పోఁగలము బాలకా ?

బాలుఁడు.—నమస్కరిస్తే 'నీకోరిక సిద్ధిస్తుంది' అంటారుగదా, మన కోరిక బాబయ్యగారిదర్శనమే, అది యేలాగ కాకపోతుందో చూతాంగదా.

ముమ్మడమ్మ.—మాబాబును అస్వస్థుని మేము చూడఁగూడదా మంత్రి, బృహస్పతులారా ?

విద్యా. జనా.—అమ్మా, కబళికామంత్ర ప్రయోగము, మృతసంజీవనీ మంత్ర ప్రయోగము చేసితిమి, రెంటికిని మూఁడుదినములు స్త్రీలకంటను బాలుర కంటను పడఁగూడ దని నియమములు. నియమములు దప్పిన ప్రాణాపాయము. పిమ్మట తమచిత్తము.

రాణి.—ఈకవనము వీరికి ఇంతసేపటికి తోఁచినది, ఎంతమాత్రము మేము నమ్మము. ఈదేశక్షోభములో యుద్ధసంరంభములో మృగయాప్రణీతా గతులను మాప్రాణేశ్వరులను మేము గనుటకు వీరి యాటంకమా ? మేము చూడకమానము.

విద్యా. జనా.— 'స్త్రీబుద్ధిః ప్రళయాన్తకః!'.—ఏ మయినఁ గాని, అన్నగారు వచ్చువఱకు మనము లోపలికి పోనీయవలదు.

యుగం.—[స్వగతము] ఆహా ! మంత్రులసమాధానము లెక్కట లేదు.

ముమ్మ.—సాహసము చేయకువమ్మా, మనయందఱప్రాణములును మాతమ్ముఁడు యుగంధరుని రక్షణలోనివి. అతనిని రానిమ్ము.

అందఱు.—[చూచి, అత్యాదరముతో] వారుగో యుగంధరులవారు! వారుగో యుగంధరులవారు !

యుగం.—[సమీపించి] అక్కగారు, కొమార్తె, బాలుఁడు, తప్ప కడమ యందఱు పొండి.

విద్యా.—[ఆత్మగతము] బ్రతికితిమిరా.

క. ఈయన 1ముమ్మూర్తులపై
గే యనఁగఁ 2దురీయమూర్తి, సృష్టిస్థితి 3సం

9. 1. త్రిమూర్తులపై, 2. నాలవ, 3. లయము.

ప్రాయముల కోఁకడే విభుఁ, డిఁక
నీ 4యూవడి యడఁగు 5వార్ధి యింకినకరణిన్. 9

[అని విద్యానాథప్రభృతులు నిష్క్రమింతురు.

రాణి.—[యుగంధరుని పాదములకుఁ బ్రణమిల్లి] మాకు దర్శనము లేదా?

యుగం.—దీర్ఘసుమంగలివి కమ్ము. నాపట్టీ, నీకు దర్శనమున కాటంకమా? నే నిప్పించుచుండుటకు వేచి యుండుము.

బాలుఁడు.—నమస్కారము తాతగారూ.

యుగం.—చిరం జీవ. [బాలుని ఎత్తుకొని] బాబూ, మేము లేనప్పుడు నౌకరుల మీఁదికి కత్తిదూసెదవా? మనబిడ్డలను మనము చంపవచ్చునా?

బాలుఁడు.—బాబయ్యగారివద్దిరికి పోనిచ్చినారుగారు తాతయ్యా.

ముమ్మ.—తమ్ముఁడూ, ఏమి యీ యపూర్వము?

యుగం.—అక్కగారూ, [చెవిలో] స్త్రీలకు రహస్యము చెప్పఁగూడదు. అయినను సకల మెఱిఁగిన సాక్షాల్లోకజననికి తమకు ఒకరహస్యము చెప్పెదను, అదే మన కంటకమునకు ప్రాణబీజము. మూర్ఛిల్లవలదు.

క. కొనిపోయె నమ్మ నీ ప
ట్టిని యవనుఁడు దైవఘటన ఢిల్లీపురికిన్
1వనరకు, మూఁడునెలల పది
దినములలోఁ దెచ్చి యిత్తు దేవీ నీకున్. 10

ముమ్మ.—[స్వగతము] కడుపులో పిడుగు పడినది! ధైర్యనాటకము సాధ్యమా? మఱి గతి యేమి! [ప్రకాశము] మాతల్లిగర్భములోనే మాతోఁ గూడ ఏల పుట్టవైతివి? నీఋణమును మే మెట్లు తీర్చుకొందుము?

యుగం.—తమకుఁగూడ పామరత్వమా? ఆమాట లిప్పుడు గావు, మఱిపొండి.

---

9. 4. అల్లరి, 5. సముద్రము.

10. 1. దుఃఖపడకు.

ముమ్మ.—రావమ్మా, రావోయి బాబూ, ఇప్పుడు గాదు, తర్వాత నేను తీసికొనిపోయెదను రండి బాబయ్యకడకు. [అని యాయిరువురతో నిష్క్రమించును.

విద్యా. జనా.—[ప్రవేశించి] ఈప్రళయము తప్పించితిరి. మఱి మాకాజ్ఞయేమి?

యుగం.—ఈప్రళయ మింకరాదు. క్రొత్త వేషమయిన వచ్చిన, మీనీతి విభవము. మీతో చెకుముకి చేరను. పేరిగాఁడు రాజుగా, మీరు ప్రతాపరుద్రనాటక మాడవలయును. ఇఁక ఏడుమాసములు ఒకదినములను గడల మీకు మాదర్శనము. ఏమి ఎక్కడికో? ఏలకో? మాసంకేతము గలచారులు తెలుపు మాయాజ్ఞలు నెఱవేర్పవలసినది. తృణము నవనిధులుగా నవనిధులు తృణముగాఁ జూడుఁడు. అన్నమరాజు కటకమునుండి వచ్చిన, మీకు సర్వసాహాయ్యము.

విద్యా. జనా.—[యుగంధరుని పాదముల వ్రాలి లేచి కన్నీళ్లతో]

క. తమరూపమె ధ్యానం బగుఁ,
దమపేరె జపంబు, సర్వదా యిఁక మాకున్,
దమరు ప్రసన్నతఁ బ్రత్య
క్షమై మముం బ్రోచువఱకుఁ గడిఁదితపముగాన్. 11

యుగం.—చిరం జీవతమ్. చిరం జీవతమ్. 'బ్రదికి యుండిన సుఖములు పడయవచ్చు.' ఇఁక మీపని చూచుకొనుఁడు.

విద్యా. జనా.—చిత్తము. [అని నిష్క్రమింతురు.

యుగం.—అడఁబోవు మాహానాటకమునకు ప్రస్తావనయైనది. బేతాళరాయనికి ఆపీటి చాలును. పెద్దసెట్టికి ఆమాట చాలును. పడుగు వేయుట క్షణము, పేకనేయుటకు మాసములు. మంచిది! నేను లేనప్పుడుగదా వీఁడు పట్టినాఁడు! నే నెట్లు లేక పోదునో చూచునుగాక. [సచింతము, సబాష్పము] హా! నారాజును వీఁడా హరించువాఁడు! [సావష్టంభము]

స్రగ్ధర.

పాతాళంబందుఁ గానీ, ప్రళయపవనగర్భంబునం దైనఁ గానీ,
త్రోతుర్గాత న్మహీశు న్దురకలు బలవద్దుష్టదైవావచేష్టన్ ;
చేత న్నే నందికొందున్; సిరి మెఱయ నిటన్ సింహపీఠాన నుంతున్,
ఖ్యాతి న్ఢిల్లీపురీశు న్నగవ మెదల నా ఖైదిగాఁ గట్టి తెత్తున్. 12

[అని నిష్క్రమించును.

12. తురకలు బలీయమయిన దుష్టవిధియొక్క దుశ్చేష్టచేత రాజును పాతాళములో దాఁచిన దాఁతురుగాఁక, ప్రళయకాల వాయువు కడుపులో పెట్టినం బెట్టుదురుగాక, నారాజును నేను చేతితో అందుకొని తెచ్చెదను...

షష్ఠాంకము

స్థలము.—ఓరుఁగల్లు, రాచనగరు.

అంతట ఇద్దఱు నౌకరులు ప్రవేశించి తివాసులు మొదలగు నాస్తరణములను పఱచి సరుదుదురు.

ప్రథముఁడు.—ఓరి, వ్యాఘ్రపాదా, ఈదినము మంచి వినోదమురా.

ద్వితీ.—ఆంజనేయులూ, ఇన్నాళ్లు మంత్రులు తల బ్రద్దలు కొట్టుకొని వీనికి నూఱిపోసిన యుపదేశము నేఁ డేమయిన ఫలించునా!

ప్రథ.—ఫలించును, వీనిని పుటము వేసిన.

అంతట విద్యానాథ జనార్దనులు పేరిగాఁడును ప్రవిష్టులై కూర్చుందురు.

జనా.—పేరిగా, మాయుపదేశ మేమి చేసితివి?

పేరి.—శిమతలకాయంతైనా వొదలకుండా యీడొక్క్యలోయెట్టుకొనున్నా.

విద్యా.—ఏలినవారిని సిద్ధము చేయుందము. గాయకులు వచ్చియుందురు.

ప్రతీహారి—[ప్రవేశించి] జయము జయము యేలినవారికి, గవాయీలు వచ్చి వున్నారు.

మంత్రులు.—శ్రుతి గితి చేసికొని సిద్ధముగా నుండు మను.

జనా.—పులిగా, ఏలినవారికి స్వారస్యపుఁద్రాడు కట్టు.

[ద్వితీయుఁడు పేరిగానిజుట్టునకు పొడుగుపాటిత్రాడు కట్టును.

విద్యా.—అనుమా, పంకాలాగు. [ప్రథముడు స్వారస్యపుఁద్రాడు లాగును.

పేరి.—[తల యూఁచుచు, అర్ధనిమీలితలోచనుఁడై] వవ్వా! వవ్వా! యేమి సారాశెంబు! యేమి సారాశెంబు!

విద్యా.—[నవ్వుచు జనార్దనునితో] చూచితివా ప్రహసనమే. ఏలినవా రప్పుడే స్వారస్యగ్రహణ మారంభించినారు.

జనా.—[నవ్వుచు] ఇట్టి యేలినవారల నెందఱనో గనిగదా యతఁడు 'కనకపు సింహాసనమున' అని పద్యము చెప్పినాఁడు.

మంత్రులు.—ఓరీ, ఇంకను గాయకులు రానే లేదె, అప్పుడే స్వారస్య గ్రహణ మారంభించితి వేమిరా? నీకు చెప్పినదెల్ల బూడిదలో హోమమురా.

పేరి.—[సరోషము] ఈతప్పు యేలంజకొడుకుదో మీకు తెల్పనా?

జనా.—తెలియ లేదు చెప్పు.

పేరి.—నానే అనుకొంటే [అనుమని చూపుచు] నాకంటా లంజకొడుకు యీడు; దీనికి యీణ్ణి తన్నండి.

జనా.—నీకంటె లంజెకొడుకా వీఁడు?

పేరి.—అడ్డ మేమి?

జనా.—[అనుమసితో] నీ వేమి చేసితివిరా?

అనుమ.—[చిరునగవుతో] నేను పడబడి పంకా తా డనుకొని సార శ్నంతాడు లాగినానండి.

విద్యా. జనా.—[చిరునగవుతో] ఓరీ, నీవు కావలెయు నసియే చేసితివా యేమి యీపని? [అనుమఁడు నవ్వుచు నవలికి పోవును.

పేరి.—మఱిప్పు డీణ్ణి యోల్లాయిలో యెయ్యండి.

విద్యా.—పులిగా, నీపనికి నీవు రారా.

పులి.—చిత్తం. [అని స్వారస్యపుఁ బ్రొటెసి చేతఁ బట్టుకొనికూర్చుండును.

జనా.—ఎవరోయి అక్కడ?

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] ఏమి దేవరవారి యాజ్ఞ?

జనా.—గాయకులను రమ్మను.

ప్రతీ.—చిత్తము. [అని నిష్క్రమించును.

అంతట వైణికుఁడు, గాయకుఁడు, మార్దంగికుఁడు,
మోర్సింగువాఁడును ప్రవేశింతురు.

మంత్రులు.—కూర్చుండి మీవిద్య చూపుఁడు.

[మువ్వురును సభావందనముచేసి కూర్చుందురు. వైణికుఁడు ‘చంద్రకళాధర సాంబ సదాశివ’ అని పల్లవి పాడి వాయించును.

పేరి.—వవ్వా! వవ్వా! [అనుచు వినుచుండును.

పేరి.—ఒకపాలి నా నొక జేపిని పెంచినా, అది కార్తిలో ఆడ జేపిని సూస్తే యింతకంటా యెయ్యింతలు కుఁయి కుఁయి కుఁయి కుఁయి అనేది. దానికంటా దీని యిసేసం యేంటీ అంటా.

విద్యా.—[పేరిగానితో] ఏలినవారు చమత్కారముగా పలుకుచున్నారు. మేమును అట్లే ఉత్తరము చెప్పెదము. దీనికి ఆఁడుజేపి అక్కఱలేదు. అది లేకుండనే యిది కుఁయి కుఁయి కుఁయి కుఁయి అనును. మఱి దీనికి గంజి

పేరి.—ఆమాట నాను నమ్మను. గంజి తాక్కుంటే, అంత ఆకడు పేలాగొస్తది? అంత ఆది ఆకిందిది అది యేలాగొస్తది?

విద్యా.—[వికటముగా నవ్వుచు] ఏలినవారు అచ్చ మాజాతీయమే పలుకుచున్నారు, కానిండు, కడుపును ఆదియు దీనికి గంజి త్రాగకయే వచ్చునవి. ఏలిన వారితో కానిది చెప్పుదుమా?

పేరి.—[ఇంచుకంత విమర్శించి, ఆశ్చర్యహర్షోత్కర్షముతో] ఆ ఆ ఆ తెల్చిందయ్యా? గంజితాక్కుండానే కడుపెరిగిందీ అన్నారు. గంజెందుకయ్యా దానికి? ఎంత మాఁవసమైనా తినేస్తది, మూకుళ్లు మూకుళ్లే మాయం చేశేస్తది?

మంత్రులు.—అది మాంసము తినునని యేలినవారి కెట్లు తెలిసినది?

పేరి.—మఱి మాఁవసం తినకుంటే ఆకోరలెందుకు? అప్లెందుకు నోటినిండా?

మంత్రులు.—అవి అలంకారార్థము. అ దేమియుం తినదు.

పేరి.—[ఆశ్చర్యముతో] నిజమే? నిజమే? మీసత్తెప్పెమానకంగా నిజమే?

మంత్రులు.—నిశ్చయము. [పేరిగాఁడు వణఁకుచు వీణకు దండ మిడును.

మంత్రులు.—అది దివ్యముగా పాడఁగలదు.

పేరి.—ఆపాట గీట నాకు తెల్దుగాని, నా భేపిలాగ మెరిగించండి సూతాం.

[వైణికుఁడు మెఱిగించును. మార్దంగికుఁడు అనుసరించును. పులి. స్వారస్యపుఁ బ్రోటిని లాగును.

పేరి.—[పకపక నవ్వి] వహ్వా వహ్వా! వహ్వా వహ్వా! అచ్చురి అచ్చురి ఒక అచ్చురనచ్చయినాం, ఒక అచ్చురనచ్చయినాం, ఒక అచ్చురనచ్చయినాం. అదీ సారాశెంబు! అద్గదీ సారాశెంబు! [అంఁదఱు గొల్లు మని నవ్వుదురు.

[పేరిగాఁడును తన ప్రజ్ఞకు సంతుష్టి తెలుపుచు నవ్వును.

మంత్రులు.—ఆహాహా ఏమి యేలినవారి బుద్ధిప్రభావము! ఏరాత్రి యుగంధర ద్వితీయులై మాఱువేషమున పేఁటలు తిరిగినప్పుడు నేర్చినారో యీజాతీయాము! అదే విష్ణ్వంశ. 'నావిష్ణుః పృథివీపతిః' అన్నారు. పాట కానిండు.

పేరి.—[నవ్వుచు] ఇచ్చాలు. నాకు కడుపునొస్తుంది. ఇంక నాను నవ్వలేను. ఆ అయ్యావోరిని పాడమనండి.

[గాయకుఁడు పాడును, అనుమఁడు కర్పూర శలాకను తెచ్చి పేరిగాని చేతిలో పెట్టును.

పేరి.—[ఆడంబరముగా దానిని చేత నెత్తి] ఉండవయ్యా రవం తుండో. ఊరిక పాడుకపోవుటమే? కళ్లకి కప్పూరసలాక అంటించుకోనియ్య వేమి? నీపాటకి ఆనంధ బాస్పాలు అక్కర్లేదా యేంటి?

గాయ.—[స్వగతము] ఈపిరపుచరియ వింతెగా నున్నదె! [అని పాడును.

[మార్దంగికుఁడు, మోర్సింగువాఁడును, వాయింతురు. పులి. స్వారస్యపుఁద్రొటిని లాగును. పేరిగాఁడు తల యూడించును. కర్పూరశలాకచే ఆనందబాష్పములు విడుచును.

పేరి.—అబ్బ! నాకళ్లంతా పోతున్నయ్యయ్యా యీ ఆనంధ బాష్పాలశాత! మఱి, యీన నెత్తిమీద రొప్వంతకొప్పు, మెళ్లో ఒకటే అగేంటో తాటిపిందంతగింజ; ఇయ్యి మొయ్యలేక యీన బుఱ్ఱ యిసిరియిసిరి, మెడ తిప్పి తిప్పి, కళ్లు మూతఃడి, నాలికెళ్ల బెట్టి, తనుకులాడుతావున్నాడుగందా, నాగాడిద నదురుబెదురు లేకుండా యెన్నిమూటలు మోశేదిరా నారంగా! దానిముంగట యీనెందుకు పనికొస్తాడూ అంటా?

మంత్రులు—[పేరిగానితో] పాట చిత్తగింపవలయును. [గాయకునితో] పాడవయ్యా. [గాయకుఁడు మంద్రముపాడును. మృదంగము, మోర్సింగు, అనుసరించును.

పేరి.—పాటలోమాత్రం యీనెచ్చేంటీ అంటా! నాగాడిద ఓండ్ర మెడితే రేవురేవంతా రోయి రోయిరోయి అంటా మోగిపొయ్యేదే! ఈన పాడితే యేదీ మోగమను. యిక్కడికే యినపట్టంలేదే!

గాయ.—[స్వగతము] ఏమిగ్రహాచారంవచ్చెరా యీశ్వరా!

[అని మధ్యమము పాడును. పులిగాఁడు దారము లాగును.

పేరి.—[తలయూఁచి] అద్దదీ! యిప్పుడు కొంచం వోండ్రానికి శేరు పొతావుంది పాట. మాగాడిదికి శేరు పొతా వున్నాడీయన

[గాయకుఁడు మఱియు స్వారస్యముగా తారము పాడును. మోర్సింగువాఁడు వాయించును.

పేరి.—[నవ్వుచు] వవ్వా! వవ్వా! మాగాడిదే! మాగాడిదే! అచ్చం మాగాడిదే! ఎదీ యేదే మల్లీ! [గాయకుఁడు మఱియు స్వారస్యముగా పాడును.

పేరి.—[అట్టహాసముతో] వవ్వావవ్వా! యెంతటి బ్యామ్మడవయ్యా! ఎంతటి బ్యామ్మడవయ్యా! మాగాడిదికి నువ్వు అన్నవో తమ్ముడివో కావాలగాని మరికోడివి గావయ్యా. నీకు అచ్చరనచ్చ లిచ్చేశినా.

గాయ.—మగాప్పిరభూ, ఫూలాక లేవేంటిరా, నేను ఇంకెనూ చెక్కాగా పాడుతును. తగిన వెగుమతి యియ్యాసల్య.

పేరి.—నాదంతా, పాడు, యిచ్చేస్తా. [గాయకుఁడు ఓండ్ర పెట్టును.

పేరి.—[విభ్రాంతుఁడై ఆశ్చర్యపడుచు] ఏమి బ్యామ్మలపెబావం! ఏమీబ్యామ్మలపెబావం? యీయిద్దలకే 'బ్యెమ్మఁడో బెమ్మదేముఁడో' అన్నారు. నాను పుట్టినప్పటాలనుంచి ఆటిమద్దినే పెరిగినానుగందా, నాకు రాలేదు. యీళ్లు దాన్ని దగ్గిరికేరానీరు, రేవులో అడుగెట్టనే యెట్టరు! యీళ్లకెలా వొచ్చిందిరా అంటా. సామీ దణ్ణం. నీకు కోటివరాలుఁ నాసత్తెప్పెమానకంగా యిచ్చేసినా. [అని తనలో ఆశ్చర్యపడును?

మంత్రులు.—ఇట్లు రసాభాసము చేసిన విద్యావంతులు తమకడ కిఁక వత్తురా?

పేరి.—ముందత్తిగా ఆయనకి కోటివొరాలిచ్చి మరి నాతో మాట్లాడండి.

మంత్రులు.—సిద్ధము. కచ్చేరీ లేచునప్పు డిచ్చెదము.

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] జయం జయం ఏలినవారికి. ఆటగత్తె వచ్చి వుంది.

గాయ.—అది మాతో వచ్చిందిదా.

జనా.—ఆలాగా? మంచిది. [ప్రతీహారితో] రమ్మను.

ప్రతీ.—దేవరవారియాజ్ఞ.

పేరి.—ఆట కత్తేంటి? కత్తి ఆడుద్దా?

విద్యా.—కత్తి గాదు.

పేరి.—కత్తొట్టుకుని మనిసి ఆడుద్దా యేంటి?

విద్యా.—[చెవిలో] ఛీ! ఊరకుండు!

అంతట నటి ప్రవేశించును.

పేరి.—యేంటయ్యా, అప్పుడే రమ్మన్నారు? ఈసారాశింబుతాడు, యీఆనంధబాస్పాలు, ఈటితోటి నాపానం పోతావుందయ్యా. [నటితో] రొవ్వంత సేపు ఆడక పాడక వూరొకో. [నటి సభావందనము చేసి నిలుచును.

పేరి.—యియ్యాణ, యీపాట, యీటికాత నావొల్లంతా సందేగాలే అయినయ్యండీ. ఆడుగుతాను తీరుస్తారా?

జనా.—సందేహములు అవతల తీర్చుకోవచ్చును.

పేరి.—ఇప్పుడు గావాల. లేకపోతే సారా శెంబు శెడతది. యీళ్లు పాడతావున్నా, వోయిస్తావున్నా, నాను సూస్తానూ వున్నా, యింటానూ వున్నా, యీపాట నాకళ్ల కవుపడ్డదా? నా శెవుల కినపడ్డదా? శప్పండి.

జనా.—ఈసందేహాలు తర్వాత తీర్చుకొందము.

పేరి.—నావొల్ల కాదు. నాకళ్లల్లో యింక బొట్టయినా ఆనంధ బాస్పాలు లేవు. ఈసారా శెంబుతాటికి నామె డడిపోయింది. గడె సే పుంటేనే గాని నావొల్ల గాదు.

విద్యా.—చిత్తము. అలాగే కానిండు. కన్నులు మూసికొన్నను వినఁబడును గావున పాట చెవులకు వినఁబడినదే.

పేరి.—వవ్వా! వవ్వా! అలా శెప్పాల. యింకోటి—యీరెండో అయ్యవోరు పాడతావుంటే ఆకుర్రోడు ఆడబ్బ సచ్చినట్టు లబ లబ లబ లబ నోట కొట్టుకున్నాడే అదెందుకు?

విద్యా.—మోర్సింగని అదొకవాద్యము, దానిని నోట పెట్టుకొని వాయించినాఁడు.

పేరి.—మోరచింగేంటి? ఆ తెలిచింది. చింగ్ చింగ్ చింగ్ అని మోరనేశి కొట్టు కోటమా? అందుకూ్ఁడా ఒకవోయిద్దికం గావాలా? యిదీ వొకింతే. మఱి గంటే, ఆయన యీణే పీకట మేంటి? యియ్యన నోట్నే అర వటమేంటి? ఆయీణే సగమోసు సగమోసు పంచుకొని యిద్దరు వోయిస్తా యిద్దరు పాడరాదా?

విద్యా.—అయిదువ్రేళ్లతో తగిలినంత బాగుగా తగులునా చెంప కాయ రెండువ్రేళ్లతో మాత్రమే కొట్టిన?

పేరి.—యిదీ అంతేనా; చరే! శిన్నప్పుడు మా అవ్వ ఒక కత శెప్పిందండీ. ఈకలికాలంలో కూడా అలాగ జరిగితేనా, వవ్వా! యీళ్లని తంజావూరినుంచి గింజావూరినుంచి పిలిపించ నక్కరలేదు.

విద్యా.—అది యెట్లు?

పేరి.—యీళ్లని బూమిలో పాతేస్తే శెట్లు మొలిశి యీణోయిం చోళ్లు, నోట పాడేవోళ్లు, కడుపుమీద బాదుకొనేవోళ్లు, లబలబ కొట్టుకొనోళ్లు, వొందలు వొందలు కాయిలు కాయవా శెప్పండీ ?

వైణిక గాయకులు.—[అన్యోన్యము] కడేశిల్ యిద్దాన్ కుదుప్పాళ్. [ప్రకాశము] మాకు వెగుమతి పనిల్యా. [అని లేచిపోఁజూతురు. మోర్సి. అదలి పాఱిపోవును.

విద్యా.—భయపడకుఁడు కూర్చుండుఁడు. ఏలినవారు మహారసికులు. [పేరిగానితో] ఈకాలములో మనుష్యులను పాఁతివేసిన ఊపిరి తిరుగదు.

పేరి.—ఔను తిరుగదు

విద్యా.—అంతట చచ్చిపోదురు.

పేరి.—ఔను ఊపరి తిరక్కుంటే సస్తారు, నిజమే. అది నాకు తెల్దా?

విద్యా.—చచ్చిన గింజ మొలవదు.

పేరి.—ఆ, అద్గది ! బాగా శెప్పినావయ్యా. ఏమడిగినా 'శెప్తావండీ నువ్వొక్కడి మంత్రివోగాని ? మఱింత నాట్టకం కానీండి. తాడుణ్ణిండిగాని బాస్పాలు నావోళ్ల గాదు.

మంత్రులు.—[నటితో] ఆట కానిమ్ము.

[నటి పాడుచు ఆడును. మద్దెల వాయించుచు అనుసరించును.

పేరి.—ఒలే, ఆడు ఆడికడుపుమీద్దాన్ని కొట్టుకొంటే నువ్వెందుకే యాడవటం,యగరటం, దుమకటం, శేతు లిసురుకోట్టం? నాకాణ్ణా నీటక్కులు? నీకేమన్నా తగిలిందా? పోనీ, [కనికరముతో] నీ కేం వోయువా, శేతు లలా యగరేశేవు? ఓత లేయిస్తాలే యాడవకు. అయినా గానీ, నువ్వు అడికా దుండొద్దు, నువ్వీమూల్నుండు. కాకిని కొడితే గద్ద సచ్చిం దంట! [మద్దెల గాడితో] ఒరే, నువ్వు దానెంబడి తిరగటం యేంట్రా? యెంకటయ్య కడుపు లాగ అదొక్కటి ముంగటేసుకుని ఆడపిల్లని దాన్నెందుకురా జడిపిస్తావు? దమా అనిపిస్తావు! దుమా అనిపిస్తావు! టాంటాం అంటావు! టమటమ

అంటావు! నువ్వీమూల్నుండు. వొకరిమొకంవొకరు సూడకండి. [నటీమార్దంగికులు అట్లే చేయుదురు.] పేరి.—మరింక కానీండి.

నటి.—[మంత్రులకు చేతులా మోడ్చి] స్వామీ, యేలినవారి అభిప్రాయం తెలవ లేదండి.

విద్యా.—[పేరిగాని చెవిలో] తిన్నగా ఆడనీయకపోతివా తర్వాత యమధర్మరాజశాస్త్రులతో చెప్పి డొక్క బ్రద్దలు చేయించెద.

పేరి.—[జనాంతికము] బుద్దిబుద్ది. [ప్రకాశము] మరేమీ లేదు ఆడండి. [నటి ఆడుచు పాడును.

అఠాణా, ఏకతాళము.

నిన్నుఁ గని యెన్ను కొను కన్నె మది సున్న,
ఆ కన్నెమది సున్న, ఆ కన్నె..., ఆ కన్నె..., ఆ కన్నె...
ఎవ్వరిది దోసమిది? ఎవ్వగను మాను నిద?
మవ్వమునకన్న, నీ మవ్వ...నీ మవ్వ...నీ మవ్వ...

[నటి ఆడును. స్వారస్యము హెచ్చును. మార్దంగికుఁడు అనుసరించును. పులిగాఁడు దారము లాగును. పేరిగాఁడు తల ఆడించుచుండును.

పేరి.—మా రేవంతా వొక్కపాలే వుదికినా యీాయెంకటయ్యకడుపుకి చరి రాదురా! [అని మిక్కిలి తల యూఁచుచును. స్వారస్యపుద్రాడు తెగును.

పేరి.—హాహా! సిలుసిలు. సిలవోసి సిలు. సారాశెంబుతాడు తెగి పోయింది. [అని జుట్టు తడవుకొనును. కొందఱు గొల్లుమని నవ్వుదురు. కొందఱు ఆశ్చర్యపడుదురు.

పేరి.—[మంత్రులతో] అయ్యా, మరి సబయెలాగ? తాడు తెగి పోయిందే.

జనా.—ఇఁక త్రాడక్కఱలేదు. [నటితో] ఈ పాట చేసిన మహాకవి యెవరు? మంచితేనెను చెంచెను పొగడుదురుగాని తేఁటిని దలఁపరు.

నటి.—మహాకవి పీయూషవర్షులవారు. వారిశిష్యురాలిని నేను. వారున్ను వచ్చివున్నారు. దర్శనానికి శెలవైతే వస్తారు.

జనా.—అవశ్యము రావలయును. ప్రతీహారీ, మహాకవి పీయూష వర్షులవారు వచ్చియున్నారఁట. తోడ్కొనిరా.

ప్రతీ.—చిత్తము. [అని పోయి కవిని తోడ్కొని వచ్చి] అట్లా దయ చేయండి.

మంత్రులు.—ఇట్లు దయచేయుఁడు. [పీయూషవర్షుఁడు కూర్చుండును.

పేరి.—నమష్కారములు. మరిగంటే కయీస్సర్లూ, నాను మెచ్చుకొనేలాగ కయిత్తం శేస్తే ఆబోజనరాజు తను బోంచేస్తుండేయాల తనకాళ్లు గుదేవోడికి కాలిదాసుకి యిచ్చినలాగ నీకు నాను అచ్చరనచ్చలిస్తా.

కవి.—ఏలినవారివచనశుద్ధి వింతగానున్నది.

[అని క్రిందియట్లు ఆశీర్వదించును.

ఉ. [5]జ్యాయసిఁ జేయుచున్ [3]గమలసంభవు మ్రోలను [4]దత్కళత్రమున్,
'నాయన, మ్రొక్కెఁగొమ్మ'ని [6]యనారతము న్పలికించుచున్సిరిన్,
ఆ [7]యగజాతకున్ సవతి [8]యాలము వెట్టుచు నెట్లు సూచినన్,
[2]నీయశ మెల్లలోకముల [9]నిందలు వొందు [1]నరేంద్రచంద్రమా. 1

మంత్రులు.—ఆహాహా! ఆహాహా!

---

1. 1. ఓరాజశ్రేష్ఠుఁడా, 2. నీకీర్తి, బ్రహ్మలోకమున వ్యాపించి, 3. బ్రహ్మయెదుట, 4. ఆయనభార్యను (సరస్వతిని) ఆమెయొక్క నల్లని తలవెండ్రుకలను తెల్లగామార్చి బ్రహ్మకు, 5. ముసలిదిగా అగపడునట్లు చేయుచున్నది; అట్లే వైకుంఠమున వ్యాపించి లక్ష్మికి తనతండ్రి పాలసముద్రము తన్నుఁజూడ వచ్చె నను భ్రమను పుట్టించి ఆమెచే 'నాయనా నమస్కారమును గ్రహింపుము' అని, 6. మాటిమాటికి పలికించుచున్నది; అట్లే కైలాసమున వ్యాపించి, 7. గౌరికి తనమీఁదికి గంగ అన్ని దిక్కుల నుండియు వెల్లి విరిసిన దను భ్రమను గలిగించి ఆమెకు సవతి, 8. పోరు కల్పించుచున్నది. ఇది యెల్లను నీకీర్తి చేసిన చిలువిష మని ఎఱింగినంతట వారు నీకీర్తిని, 9. ఆడి పోసికొనుచున్నారు.—కీర్తి తెలుపని కవిసమయము. విశ్వవ్యాపకకీర్తిశాలి అని భా.

పేరి.—[హాస్యముఖుఁడై తల యూఁచి యూఁచి విని] దీనికి నాను సోయింపాకమైనా యీను. యిదేం కయిత్తం యిది! సీల్!

కవి.—[స్వగతము] మంచి మెడవాయుంవు. [ప్రకాశము] ఏలినవారు ఈమాటు చిత్తగింపవలయును. [అని మరల ఆశీర్వదించును.

ఉ. హెచ్చుగ నీవు సత్కవుల కిచ్చు [1]పసిండిని రాలు [2]రంజకం
[3]బచ్చుగనీను [4]దానసలిలాపగలం బడి యా [5]మహాబ్ధిలోఁ
జొచ్చి [6]శయానశౌరిహృది [7]జోటికఁ జిట్టెము గట్ట, దానినే
లచ్చియు, బుచ్చి. పాల్కడలిలక్కమ, యంచువచింత్రు [8]కాకవుల్. 2

మంత్రులు.—బళి బళి.

పేరి.—[మరల హాస్యముఖుఁడై తల యూఁచి యూఁచి విని] దీని కొకసోయింపాక మిస్తా! కయిత్త మంటే యిలాగా; పెతిమనిసికీ తెలియాల. సాకలోడికి మంగలోడికి కూడా తెలియాల.

కవి.—[స్వగతము] సరి. ఇఁక ధార్త్యము చేసెదను. [ప్రకాశము]

క. సలవమడతలకి మలెనే,
యొలిబూడిద సోడు సున్న మెల్లల మలెనే,
కలునీలమలె, మడేల,
యెలిగే నీయసము నేల కెలికో కవురా. 3

మంత్రులు.—బళి! బళి!

పేరి.—[తెఱచిననోరు మూయక, తల యూఁచి యూఁచి విని] వవ్వా వవ్వా! బలే! బలే! బాపనయ్యా. అచ్చురనచ్చులు, అచ్చురనచ్చులు,

---

2. 1. బంగారములోనుండి, 2. పొడుము, 3. చక్కఁగా, 4. దానోదక నదులయందు, 5. మహాసముద్రములో, 6. (అచ్చట) నిద్రించుచున్న నారాయణుని ఱొమ్మునందు, 7. స్త్రీరూపముగా, 8. పనికిమాలిన కవీశ్వరులు (వ్యాసాదులు).

3. ఎల్లలమలెనే=(గోడలకువేయునట్టి) వెల్లవలె. ఎలికోక = తెల్లచీర.

అచ్చరనచ్చలు కయీాస్సరుడా, యీాలాంటికయిత్తం యింకెవరైనా శెప్ప గల్తురా ?

కవి.—ఇంతవఱకు లేరు. నేనే మొదటివాఁడను. ఇట్టికవులు సాధారణముగా పుట్టరు.

పేరి.—మరి నువ్వేలాగ పుట్టినావయ్యా ?

కవి.—శ్రీరాములవారికి వాల్మీకిమహాముని, ధర్మరాజువారికి వ్యాసమహాముని, రేవేలినవారికి నేను, అవతారమెత్తినారము.

పేరి.—నువ్వేవరవతారం బ్యొమ్మడా ?

కవి.—నేను కాళీవాహుని యవతారమను.

పేరి.—[స్వగతము] అదేం మొర్లో ! [ప్రకాశము] మఱి నానో ?

కవి.—రేవేలినవారు శ్రీమహావిష్ణువు నవతారము.

పేరి.—ఐతే యిష్ణుమూర్తికి గూనుంటదా? [అని మెడ తడవుకొనును.

కవి.—పూర్వము విష్ణుమూర్తికి మందరమును మోచుటకై వీఁపును వంచి వంచి కూర్మమైనప్పుడు గూను వచ్చినది. అదే యీా రేవేలినయవతారములో మూటలు మోచి మోచి వచ్చినది. రెండును నీళ్లతో సంబంధపడిన యవతారములే గదా.

విద్యా.—[జనార్దనునితో జనాంతికము] చూడవోయి తమ్ముఁడా, చెకుముకి కాస్త్రులగడుసుఁదనము. [ప్రకాశము] కవిగారూ, ఏలినవారేమి మూటలు మోచినారు ?

కవి.—* భూదేవి ముఖ్యాలంకారముల మూటలు.

జనా.—మఱి. రేవేలినవా రేమి ?

కవి.—కడమరాజులరాష్ట్రములచుట్టును దేశము లున్నవి. ఏలినవారి రాష్ట్రము గోదావరీ సాగరత్రయ పరివృతముగదా, కావున ఎటు చూచినను రేవే.

* ఊరివారి వస్త్రముల—"వస్త్రముఖ్యాస్త్వలంకారాః.

మంత్రులు.—మహాకవివయ్యా!

పేరి.—యీమాట లుంచండయ్యా. కయీస్పర్లా శెప్పవయ్యా, యీలాంటి కయిత్తం శెప్పేవోళ్లు యింకమీదయినా వుంటారా వుండరా?

కవి.—ఇట్టికవులు ఇఁక పుట్టఁగలరు.

పేరి.—యిప్పుడు? యిక్కడ? నా కిట్టాంటికవులే గావాల, యివరంగా శెప్పు.

కవి.—ఇంక ఆయినూటేండ్లకు వేయిదొరతనములో కొన్ని తావుల మీబోఁటిరసజ్ఞులే బహుళ మగుదురు. వారికై మీబోఁటిరసికులే కవనములు సేయుదురు. మీవలెనే వా రుభయులు చదువుకొన్న వారికన్న తామే మేలని తలఁచువారే.

పేరి.—అయ్యా. కయీస్సరయ్యా. మోము సదువుకొనోళ్లకంటె యెచ్చని మాకులం గుట్టు నీ కేలాగ తెల్సిందయ్యా?

కవి.—వరప్రసాదము. మఱి ప్రకృతము. ఆ కవులు మీకుఁదగినకవనము చేయుదురు. అది అతినీరసముగా నుండును. అందుల కారసజ్ఞులు, ఇందులకు మీ రెట్లో అట్లే, ఆనందసాగరములో మునిఁగి ఊపిరి తిరుగక ఉక్కిరిబిక్కిరియై డొంక తప్పి డిఁక కొట్టుదురు.

పేరి.—అయితే కయీస్సరయ్యా, ఒల్లు నీరసంగా వుంటే బాగుండదే, కయిత్తం నీరసంగా వుంటే బాగుంటదా?

కవి.—నీరస మనఁగా నేమి? నీవు ఆనందించురసము నీరసము.

పేరి.—వవ్వా వవ్వా! నీనోటూచ్చేదంతా కయిత్తమేనయ్యా! † దెర్ది శేశినావు! నాను అన్నం దించేరసంలో అట్లు శేస్తారుగా కయిత్తం! బలే బలారే! కయీస్సరయ్యా, నీ కయిత్తానికీ, నీపగ్గెకి, నీదెర్దికీ, నువ్వు శెప్పిన ఆ సుబమైనమాటకీ నీకు అచ్చురనచ్చులు గావయ్యా అచ్చురకో ట్లిచ్చేశినాను తీస్కోల్లు.

కవి.—ఏలినవారికటాక్షము! ఇట్టి రసజ్ఞులవలన మాకు దేవేంద్రైశ్వర్యము రావలయుఁగాని! కనుకనే పెద్దలు చెప్పినారు—

† దెర్ది=ద్వర్థి.

* ఆ. ఇతర పాపఫలము లిచ్చ వచ్చినయట్లు
ప్రాయవయ్యు మిత్ర, [1]వనజభవుఁడ ;
[2]అరసికాళిమ్రోల సరసకావ్యము సెప్పఁ
దలను వ్రాయవలదు, వలదు, వలదు. 4

మంత్రులు.—ఇప్పటికి సభ చాలును.

[పులి. అనుముఁడును బహుమానములు, తాంబూలములు, అత్తరు, పన్నీరు, తెచ్చియుంతురు. మంత్రులు విద్యావంతుల కిప్పించి సత్కరింతురు. కవి నటిచేత పన్నీటికూజా పెట్టి మంత్రులకును పేరిగానికిని చల్లించును.

పేరి.—[నటిని చూచుచు ఒడలుతుడుచుకొనుచు నవ్వుచు సరసముగా] దున్నపో తనుకున్నావా యేంటి? వోన గురిపిస్తా వున్నావు.

[అని యిగిలించును.

వైణిక గాయకులు.—పోయుచ్చేండా అప్పా, అమ్మణి కడాచిత్తాళ్.

[వైణికాదులు సభావందనముచేసి నిష్క్రమింతురు. కవి నమస్కృతు లంది నిష్క్రమించును.

జనా.—ఏమిరా పేరిగా, చిలుకకు నేర్పినట్టు నేర్పితిమి. అంతయు సమయమున వ్యర్థము చేసితివిగదా.

పేరి.—సామీ, మీకు వండ మెడతా. నాకి దంతా తెల్దు బాబూ. నాకు సదువొద్దు సమువుకొన్నోళ్లకంటా నా నెచ్చేగందా, నన్నెందుకు మారాజా, సదువుశెప్పి కులం శెరుపుతారు ?

జనా.—రాజపుత్రులు నీవాక్కు విన్న పొడిచివేయరఁటరా ?

పేరి.—అళ్లకంటి కొపడకుండా నన్ను రచ్చించడం మీ బారం.

విద్యా.—పులిగా, అనుమా, వీనిని గొనిపోయి విశ్రమింపుఁడు.

[మువ్వురు నిష్క్రమింతురు.

విద్యా.—ఏమి తమ్ముఁడా, దివ్యమైన ప్రహసనము !

---

4. 1. ఓబ్రహ్మా, 2. మూర్ఖసంఘము నెదుర.

జనా.—మనయాంతరంగికులనే వైణికాదివేషముల రప్పించియుండఁగా పరువు దక్కినదిగాని, ఇతరులకే దర్శన మిప్పించియుండిన ఎంత రసాభాసము! వీనిదర్శనమేల! ఆగంతుకులకును ఆశ్రితులకును మనదర్శనములే చాలును.

విద్యా.—బయటిపరగణాలలోమాత్రము వీనియాకారము నుపయోగింతము. వీఁడు ఇంతకన్న వివేకి యైన, కష్టము గదా. వీఁ డిట్టిమూఢుఁ డగుటయే మనకు మహోపకారము.

* ఆ. అరయఁగా నమంత్ర మానక్షరము లేదు,
మందు గానివేరు మఱియు లేదు.
భువి నయోగ్యుఁ డైనపురుషుం డొకఁడు లేఁడు,
కూర్చువాఁ డొకండె కొదువ గాని.— 5

అని గదా శుక్రాచార్యులు చెప్పినారు. వారుగో చెకుముకిశాస్త్రి ప్రభృతులు వేషములు మాని వచ్చుచున్నారు. వారితోఁ గలసి గోష్ఠివినోద మొందుదము. మన కప్పుడే కడుపు వీరణమై యున్నది. జాగ్రత్తగా నవ్వవలయును.

[అని నిష్క్రమింతురు.

---

5. కూర్చువాఁడు=వర్ణములను మంత్రముగాను, వేరులను మందుగాను, పురుషుని వానికి తగినపనికిని. జతపెట్టువాఁడు.

సప్తమాంకము.

స్థలము. 1.—ఢిల్లీ, వలీఖానుని దర్బారు చావడి.

చెకుముకిశాస్త్రి తురకవేషమున ప్రవేశించును.

చెకు.—[ఆత్మగతము] ఆహా! ఓరుఁగంటిలో కొట్టినచెంపకాయ ఎంతయక్కఱకు వచ్చినది! ఆపహరాజవానే వీఁడు, నన్నుఁ జూడగానే తెచ్చి కూర్చుండఁ బెట్టి వలీగానికి కబురుకూడ చేయించినాఁడు. బళి! రానీ మంత్రి బృహస్పతిప్రయోగము నటించెదను. ఏమి యీయనప్రజ్ఞ, మే మెంత తెలివి నేని వినియోగింతుము గాక, ఈఁగ తార్క్ష్యుఁడయిన మే మీయన కాఁగలము. ఈయనకు 'ఇచ్ఛామాత్రం ప్రభోః సృష్టిః.' ఈ మహానుభావుఁడు సాక్షాద్రుద్రావతారము కావలయును.

అంతట వలీఖాన్ దుస్తు తొడుగుకొనుచు ప్రవేశించును.

వలీఖాన్.—సలాం సలాం యమధర్మరాజుజోస్యులుభాయిగారికి.

చెకు.—[లేవకయే] ఈమర్యాదలకు టక్కులకు ఏమిలెండి? కూర్చుండుఁడు. [వలీఖాన్ కూర్చుండును.

చెకు.—మీరు మోసము చేసిన నేను మోసపోయెదను గాఁబోలు. 'ఢిల్లీకి తీసికొనిపోయెదము, సుల్తానువారిదర్శనము చేయించెదము,' అన్న మాటలు ఎవరివో? 'మేము ఖరారు తప్పుతామూ?' తప్పరు. నన్ను మీరు వదలినను మిమ్ము నేను వదలలేదు. బ్రహ్మరక్షస్సు వదలదు.

వలీ.—భాయి, నేను బలే హావషరంలో వచ్చినమాట మీకీ తెల్సే వుంటుంది.

చెకు.—నే నుండఁగానే మీహర్కారా ఖుస్రూఖాన్ కడకు వచ్చి [హేళనముగా నవ్వుచు] మీప్రతాపము వెడలఁబుచ్చినాఁడు.

వలీ.—హేళనం చస్తా వేమి భాయి?

చెకు.—చాకలిని పట్టి తెచ్చితి వని నిన్నక్కడ లోక మంతయు హేళనము చేయుచున్నారు. అప్పుడే ఖుస్రూఖానునికిఁ గూడ తెలిసినది.

నీవు ఓరుఁగంటినుండి తరలఁగానే యుగంధరుఁడు వచ్చి చాకలి నొకని భోధించి రాజు వేషమున నీ యడవిదారిలోఁ నిలిపినాఁడు. వాఁడు కావలయుననియే నీకు పట్టుపడినాఁడు. నీయోగము మానత్యాగమే. వానియోగము రాజభోగమే. నాతో మాటలు పెంపకు.

వలీ.—మఱి అక్కడిగతి ?

చెకు.—యుద్ధము, ఖుస్రూ పరారి, గీాదండు సర్వనాశము. కడను మీాసర్దార్లు డింకకొట్టినారు.

వలీ.—రాజాకథా యేమి ?

చెకు.—రాజు మొదట వచ్చినాఁడు, తర్వాత వచ్చినాఁడు.

వలీ.— తెల్సేలాగ చెప్పభాయి.

చెకు.—రాజు వేఁటలో చచ్చె నని నేనొక దొంగజాబు మంత్రులకు చేర్చి అట్లే దేశ మంతట కింవదంతి పుట్టించి కొంత దుఃఖశాంతి చేసికొంటిని. పిమ్మట వారము రోజులకు రాజు వచ్చెను.

వలీ.—మరి మంత్రి యుగంధర్ కథా యేమి ?

చెకు.—ఆయన రాజు వచ్చినవెనుక రామేశ్వరము పోయి అచ్చట మరిడీ జాడ్యమునలన చచ్చినాఁడు.

వలీ.—అల్లా! అల్లా ! అల్లా ! హాశ్చర్యం ! [హార్షముతో ప్రకాశము] ఇంక ఓరంగోలు మాకీ ఏక్ లాడూ. అచ్ఛా ! అయ్యా రామేషరంపోవడం హామారే వేగుల్ చెప్పినారు. ఆయన సావడం మాదేపుణ్ణెం.

చెకు.—మఱి ప్రకృతము.

వలీ.—నాకి యిప్పటికి యోగం చెప్ప భాయి.

చెకు.—నిన్ను నేను ప్రేరించితి నని బొంకవుగదా ? మఱి, ఒక్కొక్క మాటచెప్పఁగానే నిజము నిజ మని పలుక వేని నేను పైని చెప్పను. పూర్వము నీవు లడాయికిఁ గాదని బొంకలేదా ? నిన్ను నమ్మరాదు.

వలీ.—నీవు నాకీ ద్రోఘుం చెయ్యనని ఖారార్ చేస్తె అంతాయఖార్ పడతాఁ .

చెకు.—ఇప్పుడేల ఖరారు? నేను ఓరుగంటిలో నీడేరాలోనే చేసితిని. చేసిన ఖరారు నేను మరల చేయను.

వలీ.—అట్లైతే వొప్పుకొంటాన్ చెప్పు.

చెకు.—ఖుస్రూ వచ్చియున్నాఁడు. నిన్ను దర్శించును. చాకలిని తెచ్చితివని నీతో పలుకును. సుల్తానుతో చెప్పెనని వెఱచి నీవు వానిని చంపివేయుదువు. చెప్పుము, చంపఁ దలఁచితివా లేదా?

వలీ—జోస్యులు భాయి, నాప్రాణాన్కి నీచేతా పెడుతున్నాను. నేను చాకలికి తెచ్చినమాట ఖుస్రూకి తెల్సిం దని నీవు చెప్పినప్పుడే వాడికి సఫాయి చేయవల్సింది తల్చినాను.

చెకు.—నీవు ఈఢిల్లీసింహాసనము సెక్కఁగోరి యున్నావు. నిజము పలుకు.

వలీ.—సాస్తుర్లుభాయి, నాప్రాణం నీచేతా వుంది. కోర్తున్నాను.

చెకు.—నాకు ఒక ఖరారు వ్రాసియిచ్చిననేగాని, నీకు అది వచ్చునో, రాదో, ఎప్పుడు వచ్చునో, ఎట్లు వచ్చునో, చెప్పను.

వలీ.—చెప్పు, రాశి యిస్తాను.

చెకు.—"నేను నేటికి తొంభై రోజు రాత్రి సుల్తాన్ కాగానే నీకీ నాచెల్లెల్కి యిచ్చి పెళ్లిచేశి వోరంగోల్ పట్టి ప్రతాపుడుకి ఖైద్ చేసి ఆరాజ్యానికి నీకీ పాచ్ఛాచేస్తాను." అని వ్రాసి నేటితేది వేసి దస్కత్తు చేసి యిమ్ము.

వలీ.—అరే బొమ్మన్కి నీకీ నాచెల్లెల్కి యేలాగ యిచ్చేది భాయి?

చెకు.—నేను మీమతములో చేరెదను.

[వలీ వ్రాసి యిచ్చుట నభినయించును.

చెకు.—[పుచ్చుకొని చదువుకొని] మంచిది. ఈ ఖరారులోనే చెప్పితిని.

వలీ.—యేలాగా వస్తుంది?

చెకు.—ఖూనీలు చేసి సంపాదించెదవు.

వలీ.—చెయ్యడాన్కి తయ్యార్ వున్నాను. ఎవర్కి ఎవర్కి ?

చెకు.—నీకు విరోధులగు వజీర్ల నందఱను సుల్తానును గూడ.

వలీ.—అందఱ్కి చంపడాన్కి తయ్యార్. సుల్తాన్కు కూడా చంప డాన్కి తయ్యార్. వీడు అన్నా హొమాగాడ్కి సిషువుకీ చంపి తఖ్తా యెక్కిన వాడే. యిందఱున్ను నాకీ యేలాగ దొరుకుతార్ భాయి ?

చెకు.—ఇందఱును ఆ రాత్రి ఒకయోడలోఁ చేరుదురు ! అప్పుడు నీకు దొరకుదురు.

వలీ.—నమ్మడానికి అసాధ్యం వుంది. హాశ్చర్యం వుంది. మఱి యిందుకీ నా ఖుమ్మక్ యేమీ జరూ ర్లేదా ?

చెకు.—సర్వము యత్నాధీనమే. యత్నము లేక గ్రహములు ఫలము నీయవు; స్వప్నమందుఁగాని, మనోరథమాత్రమునఁగాని, జన్మాంతరమునఁగాని, ఇచ్చును. కావున పూర్ణయత్నము వలయును.

వలీ.—అంయత్నం యేలాగో చెప్పు. నేనే యత్నం చేస్తే పక్షి తప్పి పక్షి చెయ్య వల్సి వచ్చును. నీవు జోష్యానికి సరిగా ఇదీ చెప్తే అదీ చేస్తాను. ఫలం నిశ్చయం.

చెకు.—అవును, అట్లు చేసిన ఫలం నిశ్చయమే. అనునుగాని 'నాపొట్టా పెరగా వాలా నానోరు తియ్య కావాల. నీవే లడ్డు నవిలిపెట్టు నీవే లడ్డు మింగిపెట్టు,' అను చున్నావే ?

వలీ.—భాయి, నీకీ చూడగానే నాకీ ఖాసాబుద్ధి వుండదు నీవు జోష్యం చెప్తావో వుపాయం చెప్తావో నాకీ తెల్వదు, నేను కబోదీ వుంటాను.

చెకు.—రెండును కలిసి చెప్పెదను. అదినము పగలు మూఁడవజాముని సుల్తాను సభకు—[అని సగములో] మంచిది.

ఉ. ఈ [1]మత మీవు సేయు దని యేమి నిజంబు ? బడావజీర వై
భూముల సీమలం బొగడు వొందిన [2]మేటివి, నీకుఁ బాదుషా

1. 1. ఒప్పుకొన్నపని, 2. గొప్పవాడవు. అమీరు=ప్రభువు. ఈమెయిన్ =ఈవిధముగా. గిరవు=కుదువ.

గామి యదంతగాఁ గొదువ గాదు ; ఫకీరను నే ననిమీరు గా
కీమెయి నుండదొక్కొ ? గిర విమ్మిటఁ జొచ్చెద నమ్మి నీనుడిన్. 1

వలీ.—నాచెల్లెలికి యిస్టే నీఘురుక్కు తీస్కొనిపో.

చెరు.—విస్తారము భోజనము చేయుమా యేమి ? నీచెల్లెలిని పాచ్ఛా పెండ్లిగా పెండ్లియాడుదునేగాని ఫకీరు పెండ్లిగా పెండ్లియాడను. అందుల కిదిగో, జవాహరీ జామీన్ పుచ్చుకొనియెదను, వినుము.

వలీ.—అచ్ఛా, తయ్యార్, చెప్పు.

చెరు.—నన్ను, ముందు సుల్తానుసభకు చేర్పుము. నీపెద్దకొమారితను సుల్తానునకు, చిన్నకొమారితను నీవిరోధి సేనాపతికిని, ఇచ్చెదనని వారికి చెప్పు. [ఆత్మగతము]

ఆ. భరతఖండ మేలఁ [1]బంచాశదబ్దముల్
పరగ నాకుమారిపతి యటంచు,
బిట్టుపిడుగు జ్యోతిషాట్ట హాసములతో
నతఁడె వీని వేఁడున ట్లొనర్తు. 2

[ప్రకాశము] దాసిని తప్పకుండ అతఁడు కోరునట్లు చేయుపని నాది. నే నేర్ప రించిన తొంబదవ దినము నిశ్చితార్థము సుల్తానువారిసభలో చేయుము. ఆయుత్సవమునకై వజీర్లను సేనాపతులను కడమగొప్పయుద్యోగస్థులను అందఱను పిలువుము. [ఆత్మగతము]

(మత్తకోకిల)

'నీకుఁ బాదుషహా యొసంగును నేఁడు చూడు [1]పెషావరున్ ;
నీకు [2]వంగము ; నీకు [3]నంగము ; నీకు [4]లాహొరుఫర్గణా ;
రాక తప్పదు' మంచు జోస్యము రాణఁ బల్కు వజీర్ల నే
నేకసంఘము గూర్తు నాఁటికి సింధు ఢిల్లిపురిందులోన్. 3

2. 1. 50 సంవత్సరములు.

3. 1. 2. 3. 4. పెషావరు. అంగము, వంగము, లాహోరును దేశముల పేరులు.

[ప్రకాశము] అందఱను నేను రప్పించెదను. మూఁడవజామున గోపావర్తకులు వచ్చి నజరులుంచి సుల్తానును తమగోడెలకు సరకులు చూడరమ్మని పిలుతురు. వెలతీర్పరిలేక కొను టెట్లు? మన మణివేలు ప్రతాపుని వెలతీర్ప రప్పింతురు. నజరులకు వాఁడు వేయు వెలలు వర్తకు లొప్పి రేని సభయెల్ల ఓడలకుఁ బోవును. కావున, వర్తకులకు,

(తరళము.)

సబురుఖర్చు, నజర్లకు స్వేల, సర్వవిక్రయలాభముల్,
ప్రబలమైత్రిగ నావలోఁ మనపక్ష ముస్కికి లంచముల్,
1నిబిడరాశి 2యొనర్చి యిత్తువు నీవు; పరిస దాన నే
సొబగు మీఱఁగ 3దక్కఁగొందును, సొంపుగాఁ బని తీర్పఁగన్. 4

వలీ.—ఆమొత్తం యింతా చెప్తే, యిడ్డే నీచేతికి యిచ్చి వేస్తాన్.

చెరు.—నీసొత్తంతయు నిచ్చినను చాలదు. నేను పాచ్ఛా అగునప్పుడు ప్రతాపునినగలు ధరించి అతనిగుఱ్ఱమునకు పూర్వ మది ధరించిననగలు వేసి అతనియెదుటనే స్వారి చేయవలయును. అందుకై నాకిప్పటికి ఆవర్తకులే అమ్మునట్లుగా, వారి కిప్పుడు లంచముగా ప్రతాపుని భూషణములును నాసిగుఱ్ఱము భూషణములును అన్నియు నా చేతికి ఇచ్చివేయుదువు. ఇది నాకు జామీను.

[వలీఖాను తటాలున లోపలికి పోయి ఒకపెట్టె తెప్పించి తాళపుఁజెవితోఁగూడ ఇచ్చును.

చెరు.—[తెఱచి చూచి] సరియే.

వలీ.—రేపు భాయికి సుల్తానువారి దర్శణం.

చెరు.—సరి. నేను నడచెద. నీవు నీపని చూచుకో. సలాము ఢిల్లీసుల్తాన్.

వలీ.—సలాం వోరంగోల్పాచ్ఛా.

[పెట్టెను తెచ్చిననౌకరు పెట్టె నెత్తుకొని చెరుమకితోఁ గూడఁ బోవును. వలీఖాను నిష్క్రమించును.

4. 1. దట్టమైనప్రోగు, 2. చేసి, 3. వశపఱుచుకొందును.

చెకు.—[పరిక్రమించుచు ఆత్మగతము] నన్ను వలీకడకుఁ బంపుచో నా నీతి విద్యాగురువు ప్రయోగసిద్ధిని ఈచెంతనే తనకుఁ దెలుఁపు మని సంకేత మేర్పరించినాఁడు. కావున అతనినే అరసెద. [శ్రవణ మభినయించి] ఎవరు వీరు ? వెఱ్ఱివాఁడగపడలేదని చింతిల్లుచున్నారు. మరల విని కనియెదను.

[అని పరిక్రమించును.

స్థలము 2. ఢిల్లీలో ఒకవీధి.

అంతట ఇద్దఱు తురకజవానులు ప్రవేశింతురు.

[ఉభయులు పరిక్రమించుచు సంభాషింతురు.

ప్రథ.—అరే అమీనుద్దీన్, యీదివానా మనకీ యెక్కడరా దొరుకుతాడు ? యిన్నిగల్లీల్ తిరిగినాం, యిప్పటి కింకా హాగ్పడలేదు.

ద్వితీ.—అరే అబిబుడీన్, ఎందుకోషంరా వీడ్మీద గోద్దస్తీ పంపినార్ మనకీ ?

చెకు.—[ఆత్మగతము] ఈ పిల్లిగస్తీలవలననా ఆ ప్రశయరుద్రుని సాధించుట !

ప్రథ.—వీడు దివానా వుంటాడో వుండడో, సుల్తాన్వారు కన్పట్టి రమ్మంటార్, వీడు ఢిల్లీ సుల్తాన్కు పట్టుకపోతాన్ అరుస్తాడుగదా, ఆయన సుల్తాన్గదా, దానికి ఆయన వజీర్లు అంతా గాభరా అయినారు. దివానా కాకపోతే, వీడు సుల్తాన్కీ పకడ్లేవు చేస్తాడు అని అంధర్కీ భయం. వజీర్లు వీడు ఖానాతినడం కనిపట్ట మంటార్.

చెకు.—[ఆత్మగతము] పకడ్లేవు తప్పదు. కనిపట్టుట సాధ్యపడదు. పైవీథిలో నుండును. వీరిమెుఱ్ఱ యేమో వినుచు వీరితోనే పోయి, మంత్రి బృహస్పతికి తనయాజ్ఞను మనోరథాతీతముగా నెఱవేర్చితి నని అనన్యగోచర సంకేతముగా ఈ పెట్టెతోనే యెదుటనగపడి పిమ్మట నీయాభరణరాశిని ఇల్లు సేర్చెద. [అని వారివెంటనే చనును.

ద్వితీ.—మనం యిది మొదల్ ఈరాత్రి అంతా, వీడ్కి తెలియ

కుండా వీడియెంట్లా తిరుగుతా వుండవాలా. మనకీ యెంతా ఖష్టం వచ్చిందిరా వీడికోషం ?

ప్రథ.—అరే అమీన్, నీవు యక్కడ్రా ? మూడు చందుల్ అయింది నాకీవాగ్పడి ?

ద్వితీ.—భాయి, నేను ఆతెలంగిరాజా ఖైదీ వున్నాడే ఆయన్కి పహరా. ఈరోజు నాకీ వంతూ లేదు, రేపు నాకీ వంతు.

ప్రథ.—ఎందుకు భాయి ఆరాజాకె ఖైదు చేసినార్ !

ద్వితీ.—అది నాకీ మాలుం నహీ. ఆయన్కి మోషం చేసి పట్టినారు తోస్తుంది. అరే ఆమహారాజాకి యేమి బడాగుణాలు వుంటవిరా ! ఎప్పుడు అతడు ఖయిదీ, నేను పహరాజవాన్ వుంటానుకోషం నేను నమాజు మేకూడా కోర్తాన్.

ప్రథ.—ఏమి అతన్కి గుణాలు భాయి ?

ద్వితీ.—ఆగుణాలు గిణాలు చెప్పడానికి నాకీ తెల్వదు. వక్టి చెప్తా:—

క. ఆయన యిందర్, చందర్,
ఆయన జాలీసుసీజ, రాలీసాందర్ ;
ఆయన మోమ్ చూస్తుంటే,
ఆయనభా త్విటువుంటె, అదె చాల్ నాకీ. 5

ఆయన రాజా నేను గులాం ఐతే ఆయన నాకి నబాబ్చేస్తాడు, వజీర్ చేస్తాడు, హామ్డుట్టల్ వహో మ్రా చేస్తాడు. వఖ్మాటా చెప్తా, ఆయనే కాలీఫ్ హారూనల్ రహాషీద్ ; ఆయన్కి ముందర హామారే సుల్తాన్ వఖీర్ బిఖార్.

ప్రథ.—అరే నీవు వఖ్రినమ్మక్ తింటావ్, వఖ్రీకి పొగుడుతావ్, యేం భాయి ?

ద్వితీ.—అరే నమ్మక్ యిస్తే గుణం వస్తుంది ? నమ్మక్ ఇయ్యకొప్తే గుణం పోతుందీ ? నమ్మక్తినా్న, నౌఖరీ చేస్తాం. గుణం దాస్తాం ? ఇది నాలిక వక్టీ భాయ్, రెండూ కాదూ.

చెకు.—[ఆత్మగతము] సిపాయిగాఁడ వైన నైతివిగాని, నీయందు గొప్పతనమున్నదిరా !

ప్రథ.—అచ్ఛా భాయి, అచ్ఛా. గుణం గుణమే, నాలికా నాలికే. భాయి, నీరాజా పెళ్లాంసిక్. ఓడ్డంకె, రాజ్యాంసిక, కంచెక్ గించెస్క్యా, తల్చ్కోని యేడుస్తాడూ ?

ద్వితీ.—పల్కకూడదు. మహరాజ్ తఖ్ఖుగిరాదివున్నాడులాగాదిల్ఖుషి వుంటాడ్.

చెకు.—[ఆత్మగతము] హా ! మహాప్రభూ !

[నేపథ్యమున]

ఢిల్లీ సుల్తాన్ పట్టుకపోతాన్,
మూడే నెల్లాకూ పట్టూకపోతాన్ ;
వీరణ్ణి రాగణ్ణి మన్ను చేయిస్తాన్
గోతిలోపాతించి గోరీ కట్టిస్తాన్. [మరల అదే చెప్పును.

చెకు.—[ఆత్మగతము] వాఁడుగో, మహానుభావుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు.

ప్రథ.—అరే అమీన్, దివానా, అరే దివానా, అమీన్, దివానా వస్తున్నాడు వుంది, వాడిపాటా యిన్పడ్తుంది. మన్ము యిక్కడే వుందాం. మన గస్తీజవాన్లు అరుగో.

[నేపథ్యమున]

ఢిల్లీ సుల్తాన్ పట్టుకపోతాన్ ముండే నెల్లాను పట్టూకపోతాన్
[మరల అదే చెప్పును.

ప్రథ.—అరే అమీన్. వీడు మూడు నెల్లు అరుస్తాడు వింటావా ? వీడు రోజ్ తక్ష్తప్తాడు లేదు అంటారు.

ద్వితీ.—వీడు మూడు చందులిన్నించి యిలాగా అరుస్తున్నాడు చెప్తారు: మొదల్ అరుమూపాల్కి పట్టుకపోతాన్ అరిచినాడు చెప్తార్.

ప్రథ.—అరె నీకీ యెవ్వర్ చెప్పినార్ ?

ద్వితీ.—సమారంజవాన్లు చెప్పుకొంటార్, నేను వింటాన్.

ప్రథ.—ఆరాజాకి వీడ్కి యేమైనా షంభందం వుండునా భాయి! వాడూ తెలంగి, వీడూ తెలంగి.

ద్వితీ.—వీడిది భాత్ వస్తే, 'దివానాభాత్ వల్ల మనకి యేమి కిఫాయత్? వేరే యేదైనా మంచిఖమాయిష్ చెప్పండి,' అస్తుంటాడు మహారాజా.

అంతట వెఱ్ఱివాఁడు పెద్దగుంపులో ప్రవేశించును.

[వెఱ్ఱివాఁడు గుంపును కొట్టును. గుంపు వానిమీఁదఁ బడును!

జవానులు.—అరే దివానా! అరే దివానా! బలే తమాష్! బలే తమాష్! ఏమీ వాడివెంటా గుంపూ! అరే వాడు యెంత గడ్బిడా చేస్తాడూ! మన్ము యిక్కడ వాడికి తెల్వకుండా దొంగా వుండి చూస్తాం.

[అని పొంచి చూతురు.

[చెఱుముకి వెఱ్ఱివాఁడు కనునట్లుగా వాని మ్రోల పెట్టెపాసితో నడచును.

ఇద్దఱుజవానులు.—[వెఱ్ఱివాని గుంపునుండి చీలి యీజవానుల కడకు వచ్చి] సలాం భాయి. వీడు దివానా షంషేగం లేదు. తెల్వాజ్ఞానుంచి యిప్పట్కి వీడ్కి కూడూ లేదు. వీడికి సైతాన్ బలం వుంది. అయినా కబడ్దారుగా చూడండి. కూండూ తింటాడూ లేదు కఱస్తుండి. మేం పోతాం.

క్రొత్తజవానులు.—పోండి, సలాం సలాం. [ప్రాంతగస్తీవాండ్రు నిష్క్ర).]

వెఱ్ఱి.—ఢిల్లీ సుల్తాన్ ... [పొట్టుపు విస్తరాకు దస్తాలా దొరకఁగా దానిం గైకొని] వహవ్వా! నాకు జయకాలం జయకాలం. బళీ! యెటువంటికిరీటం దొరికింది నాకు! [అని దానిని టోపీగా ధరించి] బలారే! దీనితో నేను ఈ భూచక్రమంతా యేలుతా. [అని గిరగిర నృత్యము సేయుచు] ఢిల్లీ సుల్తాన్ ...

[చెఱుముకి నిష్క్రమించును.

ఒకపర్తకుఁడు.—పాపం, అన్నం లేక అరిచరచి చస్తాడు. పెట్టినా తినడు. ఎందుకైనా పనికిరాదా, వంట చేసుకుంటాడేమో? వీడి జేబులో యీ బియ్యమ్ముంట పడేస్తా. [అని అట్లు చేసి] ఈలాంటి అనాథలకు చేసిందే పుణ్యాం.

వెఱ్ఱి.—నాకు రేగుతూవుంది రేగుతూవుంది రేగుతూవుంది. సున్నం తింటే నోరుపొక్కుతుంది. కుక్కకాటుకు చెప్పుదెబ్బ. తాటిచెట్లు కొబ్బరి చెట్లు చింతచెట్లు మామిడిచెట్లు అరటిచెట్లు అన్నీ చెట్లే; తుమ్మచెట్లంతా ముళ్లు, కండచీమలు. నేను కండచీమను, ఏమనుకొన్నావో! పట్టుకొంటే వదలను. చుట్ట కాల్చడంలో తెలివితక్కువైతే మీసాల కపాయం. పొడుము పీల్చడంలో వెంగళప్పైతే తననోటికి చెరుపు. దగ్గిరున్న వాళ్లకళ్లకి కలికం. ఓంభాయి, ఓంభాయి ఓంభాయి; నాతలకాయకు నేనే సవాలిస్తున్నాను. నన్ను వెక్కిరిస్తే చెకడాలెక్కదీస్తా. రాగా, బోరుపగద్దాం, నాకెందుకురా తోడుబోతు పెట్టి నావు? అమ్మో! బాబో! తాతో! నాయనో! వీరడు కూడాచేరినాడు. కళ్లు మూసుకొంటూ [అను మూసికొని] ఢిల్లీసుల్తాన్...[ఒకవైపున చూచి] అరే యింటితూము ఢిల్లీసుల్తాన్; పాపం! యెందుకు కన్నీళ్లు కడవలుగా యేడుస్తావు? అన్నంలేదా నీకు? యిందా తిను అప్పచ్చికొండా. [అని తూముముఖమున జేబులోని బియ్యముపేసి ఒకరాయి పట్టుకొని] ఢిల్లీసుల్తాన్...[అనుచు పరుగెత్తును. ఎవఁడో ఆరాతిని తీసికొనును.

వెఱ్ఱి—అరే నాకు నాఢిల్లీసుల్తానును ఇచ్చెయ్యి, లేకపోతే గుండెలు పగులతలతా. [అని వానిని తన్నును.

రాయి తీసుకొన్నవాఁడు.—ఏమి బల మబ్బె యీడికి! [అని రాయి పాఱవేసి, కడుపు పిసికికొనుచు] ఎంత తన్ను తన్నినాడ్రా శండాలుడు. నిద్రాహారాలు లేకుండా తిరుగుతాడు, యీడికీబలం యేలా గొచ్చిందిరా?

మఱియొకఁడు.—యెఱ్ఱి బలమసంగా యిన లేదంటయ్యా? [వెఱ్ఱి వానింగూర్చి] యిందా. [అని మఱియొకరాయి యిచ్చును.

వెఱ్ఱి—నాకు ఆ బంగారుసుల్తాన్ మాణిక్యంసుల్తాన్ ఐన్నెవాడపులి సుల్తానే కావాలి, యీరాయిసుల్తాన్ రప్పసుల్తాన్ కోడిసుల్తాన్ కొంగ సుల్తాన్ నాకక్కరలేదు. [అని పటపట పండ్లుకొఱుకుచు, ఆరాయి పారవేసి మొదలిరాతినే తెచ్చుకొని] సుల్తాన్, నీకు దెబ్బతగిలిందా బాబూ, మందు వేస్తాలే. [అని తనయొంటికళ్ళలము దానికి పూసి] ఢిల్లీసుల్తాన్...[నేలఁబడి

పొరలుచు, పొరలుదండములు పెట్టి, పకపక తనలో తాను నవ్వుకొని లేచి] నే నెవరనుకొన్నావు? నేను యోగీశ్వరుణ్ణి, వేదాంతం నేర్పుతా. తురకాణ్ణి, గాడిదను, మనిషిని, గుర్రాన్ని, కాలభైరవుణ్ణి, గండభేరుండాన్ని, లొట్టిపిట్టను, [త్వర త్వరగా] కాకిని గద్దను కోడిని కొంగను బోడిని మొట్టను పొట్టిని కుట్టను. ఏవిద్య నేర్పమన్నా నేర్పుతాను రండి. నాశిష్యులయ్యేవారు నాతో రండి. నాకు శూన్యం పెట్టక ముందు చదువులబాకూడా చెప్పినాను. చదువు, చదువు. [అని పిల్లవాండ్రను చావగొట్టుట నభినయించును.

ఒకపడుచువాఁడు.—[తన యిరువురుమిత్రులతో] వెర్రివేషాన ఈయన వాస్తవంగా యోగీశ్వరుడే అయినా గావచ్చును. ఇట్టివాళ్లకి బంగారం చేయడం, ఆకాశగమనం, పరకాయప్రవేశం, ఈమహిమలుకూడా వుంటాయి. మనం మెల్లిగా యీయనిని ఆశ్రయించి సత్తయేమైనా వుంటే గ్రహింతాం. మనకు ఈదేశంలో తల్లీతండ్రీభయం లేదుగదా రండి.

ఇతరులు ఇరువురు.—మంచిదిరా అలాగే చేతాం. మనలో యెవడికి నేర్పినా వాడు కడమ యిద్దరికి నేర్పవలశింది.

ప్రథ.—ఈయన తన్నినా చంపినా మనం పడదాం. లేకపోతే చెప్పడు.

ఇతరులు ఇరువురు.—సరిసరి.

ముగ్గురును.—[వెఱ్ఱివానితో] స్వామీ, యోగీశ్వరులూ, మేము శిష్యులంగా వుంటాం.

వెఱ్ఱి.—బళీ, అయితే రండి. [అని వారిని చావఁగొట్టును.

రాయి తీసికొన్న వాడును రాయి యిచ్చినవాఁడును కడమచూపరు.—[పకపక పరిహాసించుచు] బలేబలే! సదువువొంటపడతావుంది! సదువువొంట పడతావుంది! వాడంతోళ్లవుతారు. యెధవముండకి మొక్కితే తనకిమల్లే యెయ్యేళ్లు వొర్ధిల్లమన్నదంట.

వెఱ్ఱి.—ఆవెధవముండలమాట మీ కేమి రండి. వేదాంతం నేర్పుతా.

శిష్యులు.—తమచిత్తం.

వెట్టి.—మరినేర్చుకొండి [అని వికటనృత్యముతోను అభినయముతోను చెప్పును.

అన్నమైతే నేమిరా, మరి సున్నమైతే నేమిరా.

శిష్యులు.—అన్నమైతే ...

వెట్టి.—అందుచేతీ పాడుపొట్టకి అన్నమే వేతామురా.

[శిష్యులు నవ్వుచు, ఒకరినొకరు చూచుకొనుదురు.

వెట్టి.—[తన్నుచు] దిక్కులు చూస్తారూ? దిక్కులు చూస్తారూ?

[అని జుట్టు పట్టుకొనును.

శిష్య.—లేదు స్వామీ, లేదు, చూడము, చెప్తాము.

వెట్టి.—[జుట్టు వదలి] చెప్పండి మరి. అందుచేతీ ...

శిష్య.—[తమలో తాము నవ్వుకొనుచు కొట్టునేమో అని బెదరి బెదరి వెట్టి వానిని చూచుచు] అందుచేతీ ...

వెట్టి.— మేడలైతే నేమిరా, కరగోడలైతే నేమిరా,

అందుచేతా మేడనే యీ బొందిని వేతామురా.

శిష్య.—మేడ ... నేమిరా, [అని గురువువైపు చూతురు.

వెట్టి.—అందుచేతా ...

శిష్య.—[నవ్వుకొనుచు] అందుచేతా ...

వెట్టి.—మెత్తలైతే నేమిరా. మరి చెత్తలైతే నేమిరా.

శిష్య.—[నవ్వుచు] మెత్తలై...

వెట్టి.—చిత్తుగా యీ పాడుకట్టెని మెత్తనే వేతామురా,

శిష్య.—[నవ్వుచు] చిత్తుగా ...

వెట్టి.—సారయైతే నేమిరా, మరి నీరులైతే నేమిరా,

నీరుబొట్టు కలపనీక సారయే కొడ్దాంమురా.

శిష్య.—సారయైతే ...

వెట్టి.— అప్పులైతే నేమిరా, మరి పప్పులైతే నేమిరా,

అప్పుసప్పు చేసి పప్పు ధప్పళమె కొడ్దాంమురా.

శిష్యు.—[నవ్వుచు] అప్పులైతే ...

వెఱ్ఱి.— జుట్టు పెడితే నేమిరా, మరి మొట్ట కొడితే నేమిరా,
జుట్టు పెట్టుక పూలు చుట్టుక చిట్టకాలాడ్దాంమురా.

శిష్యు.—[నవ్వుచు] జుట్టు ...

వెఱ్ఱి.— వెఱ్ఱి పడితే నేమిరా, మరి తోఁట్టి పుడితే నేమిరా,
వెఱ్ఱి తోఁట్టి వెంగళప్ప వెఱ్ఱివేదాం తాముురా.

శిష్యు.—[నవ్వుచు] వెఱ్ఱి ...

వెఱ్ఱి.—నాకు దీన్ని చిన్నప్పుడు వీరబ్రంహాం నేర్పినాడు. నేను మీకు నేర్పేనా.

ప్రథ.—[ఇతరు లిరువురతో జనాంతికము] యోగీశ్వరుడని నేను మొదటనే చెప్పలేదా?

వెఱ్ఱి.—ఢిల్లీసుల్తాన్ ... [అని పరుగు. శిష్యులు కూడ పరుగు.

వెఱ్ఱి.—వెఱ్ఱివాడికి అన్నిమతాలూ ఒకటే, అయినా నాకు ఒకవిధంగా తురకమతం అబ్బింది. అది మీకు బోధచేస్తాను రండి.

శిష్యు.—మాకు కక్కురి లేదండి.

వెఱ్ఱి.—కక్కురలేదా? కక్కురలేదా? మరి శిష్యుల వని యెందుకు చేరినారు?

శిష్యు.—నేర్చుకొంటాం స్వామీ, నేర్చుకొంటాం.

వెఱ్ఱి.—[వడిగా నడచుచు] మా తాత, తురకాడున్ను ఒక యేట్లోనే మొహం గడుక్కున్నారు. తురకాడు ఉద్ధరిని, మా తాత యిద్ధరిని, మనమంతా ఉద్ధరిని. అక్కడ కప్పలు నుప్పలునుప్పలు. ఆమూలాన వాడి తురకమతం [గంతువేయుచు] కప్పగంతువేసి మా తాతమీదుగా నాకొచ్చింది. నన్నుంచి మీకు వస్తూవుంది. మరిచెప్పారండి. లేకపోతే చంపేస్తా. [అని పాడును. ద్రష్టకుడు మోర్సింగు వాయించును.

హావుపేడా మీరూ హాల్కుకొంటార్.
హావుపూతీ మీరూ ఆగీకొంటార్.

హోవు యెక్వా మీకీ మన్నీ తక్వా !
యెబ్బెబ్బె యెబ్బెబ్బె యేమీామతం !

[శిష్యులు నవ్వుదురు.

వెఱ్ఱి.—[అతికోపముతో] చెప్పరేమి? చెప్పరేమి? [అని కొట్టును.

శిష్యు.—స్వామీ, చెప్పుకొంటాం, ఈమాటు చెప్పండి [యథాపూర్వము.

కుక్కా సామీ మీకీ ఛీ! ఛీ! ఛీ!
కోతీ సామీ మీకీ థూ! థూ! థూ!
కుక్కా కోతీ యెక్వా మన్నీ తక్వా!
యెబ్బెబ్బె యెబ్బెబ్బె యేమీామతం!
బూడ్దేలో పాల్లేది గాడ్దేగదా
బూడ్దే పూస్కొంటావు రే బొమ్మర్,
గాడ్దెబొమ్మర్ నీకి సూవర్ హల్లా!
యెబ్బెబ్బె యెబ్బెబ్బె యేమీామతం!

వెఱ్ఱి.—అరే శిష్యులా, నేను మీకు ఖాజీనిగదా. నాప్రశ్నలకు జవాబు చెప్పి మీామతం నిలుపుకొంటారా?

శిష్యు.—నిలుపుకొంటాం.

వెఱ్ఱి.—నిలుపుకోకపోతే, నామతంలో కలిశిపోతారుగదా?

[శిష్యులు మొగాలు చూచుకొనుదురు.

వెఱ్ఱి.—కలిశిపోతా మనండి [అని యిద్దఱను చెవులుపట్టుకొని యీడ్చుకొని పోవుచు] ఢిల్లీసుల్తాన్ ...

శిష్యు.—కలిశిపోతాం, కలిశిపోతాం.

వెఱ్ఱి.—జందె మెందుకురా పనికొస్తుంది?

ప్రథ.—అది మాగాయత్రి.

వెఱ్ఱి.—మూర్ఖా, వీపు గోక్కోడానికిరా అది పనికొస్తుంది.

ద్వితీ.—ఇకవాళ్లకు దురద లేదా ?

వెఱ్ఱి.—వాళ్లకుండేది వాళ్లకుంది, నీకుండేది నీకుంది. నాతో, వాదిస్తావూ? నేను ఖాజీని నీవు ఫాజీవి. [అని కొట్టును.

శిష్యు.—లేదండి, లేదండి.

వెఱ్ఱి.—మీామతంలో జుట్టెందుకు?

ప్రథ.—నరకకూపంనుంచి స్వర్గానికి లేవనెత్తడానికి.

ద్వితీ.—మీామతంలో గడ్డ మెందుకు?

వెఱ్ఱి.—చంపేస్తాను నాతో వాదిస్తె జుట్టెందుకో నేను చెప్తాను విను; పట్టుకొని తన్న డానికి. [అని పట్టుకొని తన్నును.

తృతీ.—గడ్డమెందుకో నేనున్ను చెప్తాను; పట్టుకొని ఊఁగడానికి.

[అని గడ్డము పట్టుకొని ఊఁగును. వెఱ్ఱివాఁడు ఆగ్రహముతో కొట్టఁబోవును. తృతీయుఁడు తప్పించుకొని దాఁటును.

ద్వి. తృ.—చాలునురా మన కీశిష్యత్వము. ఎన్నఁడూ నాయనచేత అయ్యవారిచేతకూడా దెబ్బ లెరగము, ఈ వెఱ్ఱిముండాకొడుకుచేత తన్నుల గ్రహచార మేమిరా? వీ డెవడో యిచుముగాడు గాని మనిషి కాడు.

ప్రథ.—కాయసిద్ధి అయిన యోగీశ్వరుడురా, ఈయన దయచేత మనకున్ను కాయసిద్ధి కావచ్చును.

ద్వితీ.—మనకు సధ్యా కాయశుద్ధి అవుతూవుంది.

చారులు.—అరే వీడికి సూడడం తమాషాగానే వుంది. వాడికోపం సూడు.

వెఱ్ఱి.—[మహాగ్రహముతో] వెఱ్ఱిముండాకొడుకా? ఎవడ్రా? నాకు శూన్యంపెడితే నేను యీలాగయినాను. నాకు వెర్రేమి? వీరడు రాగడు నాకు శూన్యంపెట్టినారు. వాళ్లకి నాశాపం చూడు. [అని పాడును. ద్రష్ట యొకఁడు మోర్సింగువాయించును.

వీరడికి రాగడికి నాశమంగళం,

నాశమంగళం గ్భం నాశమంగళం బ్భం. వీర.

గ్భంబ్భంగ్భబ్భం గ్భంబ్భంగ్భంబ్భం గ్భంబ్భంగ్భంబ్భం గ్భంబ్భం
గ్భంబ్భం గ్భంబ్భంగ్భంబ్భం గ్భంబ్భంగ్భంబ్భం నాశమంగళమ్. వీర.

వెఱ్ఱివాణ్ణి నన్ను కట్టి వెక్కి వెక్కి నవ్వినట్టి వీర.
తొఱ్ఱివాణ్ణి నన్ను మొట్టి తోశితోశి నవ్వినట్టి వీర.
బొఱ్ఱివాణ్ణి నన్ను నెట్టి బొంకి బొంకి నవ్వినట్టి వీర.
కుఱ్ఱివాణ్ణి నన్ను కొట్టి కూశి కూశి నవ్వినట్టి వీర.

నాకు వెఱ్ఱేమి? వెఱ్ఱంటే చెప్పట్టుక్కొడతా.
పట్లపూడివారి సంస్థానం పల్లకాస్తై పోయింది.
భోగసంతరాయడి సంస్థానం భోగ్గస్తై పోయింది.
బండికట్లవారి భాగ్యం బగ్గయి పోయింది.
కోనేటిపల్లివారి పటాటోపం గోదావరిలో కలిశింది.
మహామహావాళ్లంతా మట్టిగొట్టుకపోయినారు;
ఈరాగడు ఈవీరడూనా యీడేరేవాళ్లు?
నాకు శూన్యం పెట్టినవాళ్లు నాశమై పోతారు.
తోడుబోతు పెట్టినవాళ్లు తుడుచుక పోతారు
శాతపోడి చేసినవాళ్లు సర్వనాశ నమౌతారు.
మేము ఆదివారము నాడు ఆండళ్ళ మెక్కనూ లేదు,
సోమవారంనాడు జోలె కట్టనూ లేదు.
సూదిగా వచ్చి దబ్బనమై తేలడం యెరగవా?
ఆరటి తడ పని పారేస్తె మిణ్ణాగై కరపడం యెరగవా?

నాకు వెఱ్ఱేమి? వెఱ్ఱివాడికి మాటలొస్తాయా? నాకు పిల్లనిస్తే పెళ్లి చేసుకోలేనా? [చంకలు గుద్దుకొనుచు దుముకుచు] హిహిహిహిహిహిహిహి. ఆడవాళ్లోయి ఆడవాళ్లోయి! పెళ్లోయి పెళ్లోయి! పెళ్లామోయి పెళ్లామోయి. దుముకు, ఎగురు. [నోటికడ చేయి పెట్టుకొని] విను నా పెళ్లి సన్నాయి. కీకీకీకీ చూడు నాడోలు. [తొడ తాళము వాయించుచు] డాండాండాండాం, [తృతీయశిష్యుని ఉగ్రముగా జూచి] నీకళ్లు చూస్తే నీమనస్సులో నాకు వెఱ్ఱనే వుంది. నిన్ను చంపేస్తా. ఢిల్లీసుల్తాన్ ... [అని వానిని తఱుముకొనిపోవును.

[ఖుస్రూఖాన్ ఆదారిని పోవును.

చారులు.—[చూచి] అరే ఖుస్రూఖాన్ బహద్దర్! తెలింగీదేశం నుంచి వచ్చినాడు. అదే పలీఖాన్ యింటికి కావలా పోతాడు.

[ఖుస్రూ నిలిచి వెఱ్ఱివానిని నిదానించి కని వెడలిపోవును.

వెఱ్ఱి.—[తృతీయశిష్యుని చెవిపట్టి లాగి తెచ్చి] ఇక పారిపోవుగదా? ఇక పారిపోవుగదా? [అని చెవి నులిమినట్లు అభినయించుచు] రహస్యం చెప్తా. [అని చెవిలో] నాయనా, ఈఖుస్రూగానితో పోయి వృత్తాంతముగని వచ్చి చెప్పుము. [అని చెవి కఱచి, ప్రకాశము] ఇక నిన్ను నాశిష్యులలో చేర్చను పో. నాకక్కడ అగపడితే చంపేస్తా.

తృతీ.—[కీ అని యేడ్చుచు] మా అమ్మా నాయనా చేసుకొన్న పుణ్యం. దొంగదెధవ! రహస్య మని వంకపెట్టి చెవి కరిచేశాడు. [ఆత్మగతము] హా! ఏమి మానాయన జాగరూకత! ఏమి ప్రతిభ! అహా! రాజుకై ఎట్టికష్టములకు పాల్పడుచున్నాడు! [అని పాఱిపోవును.

వెఱ్ఱి.—నాశక్తి యీనాగమ్మకు తెలుసునా? నేను బారువ మిరప కాయలు మంగలంలో వేయించి దంచినా దగ్గను. ఒళ్లంతా గొంగళీ పురుగుల అంగీ తొడిగినా గోక్కొను. గాడిదకంటే ఓండ్ర పెడతాను, గడ్డి మేయను. గుఱ్ఱానికంటే పరిగెడతాను, గూటాలు పెరకను.

ప్రథ.—[ద్వితీయునితో జనాంతికము] ఇందంతయు కాయసిద్ధికి ఫలం.

వెఱ్ఱి.—[ప్రథముని జుట్టుపట్టుకొని] ఢిల్లీ సుల్తాన్ . . .

[ప్రథముడు తప్పించుకొనక ఊరకుండును. వెఱ్ఱివాడు వదలును.

వెఱ్ఱి.—నాకేమి ఉత్తపిచ్చనుకొన్నావా? జ్ఞానపిచ్చి నాకు శూన్యం పెట్టినతర్వాత ఆడదాన్ని మొగవాణ్ణి మరిచిపోయినాను. ఉపదేశం చేస్తాను పట్టు. పోనీ, నాచిత్తం వచ్చినట్టు పాడితే నీకు వెయ్యిన్నినూటపదహార్లు దుశ్శాలువలూ యిస్తాను.

ప్రథ.—[జనాంతికము ద్వితీయునితో] ఈయన యోగి, బంగారం చేస్తాడని నేను చెప్పలేదా? ఈయన చంపినా యీయన్ని వదలను.

వెట్టి.—[ఆత్మగతము] అబ్బాయి ఇంకను రాలేదు. కరము వ్యాప్రుతుఁడై యుండఁబోలును. కానీ, నా ప్రతిభముందఱ ఇతరుల నీతిప్రయోగము ఏపాటిదియో వర్ణించెద. లోగుట్టెఱుంగనివారు కవులను దూషించితి నని తలంతురుగాక. [ప్రకాశము] పూర్వజన్మంలో నేను కవీశ్వరుణ్ణి, అప్పుడు నాకవిత్వాన్ని నేనే వర్ణించాను. పాడండి.

[గురుశిష్యులు యథాపూర్వముగా ఖండఖండోపదేశముగా పునరుక్తిపూర్ణముగా సనృత్యముగా పాడుదురు. ఒకద్రష్ట మోర్సింగ్ వాయించును.

మొద్దుమొ ద్దాకవుల
బొద్దుబు ఱ్ఱలమీద
బొద్దబొ ఱ్ఱలమీద
గుద్దు నా ముద్దుపాట
గుద్దు నా ముద్దుమాట.

జబ్బుజ బ్బాకవుల
గబ్బుపా టలమీద
గబ్బుమా టలమీద
దెబ్బ నా లిబ్బిపాట
దెబ్బ నా లిబ్బిమాట.

పుచ్చుపు చ్చాకవుల
చచ్చుపా టలమీద
చచ్చుమా టలమీద
చిచ్చు నా మెచ్చుపాట
చిచ్చు నా మెచ్చుమాట.

టప్పుట ప్పాకవుల
కప్పపా టలమీద
కప్పమా టలమీద

దప్పు నా యొప్పుపాట
దప్పు నా యొప్పుమాట.
కీతకీ తాకవుల
లేతపా టలమీద
లేతమా టలమీద
వాత నా జాతిపాట
వాత నా జాతిమాట.
కూలికూ లీకవుల
బోలుపా టలమీద
బోలుమా టలమీద
డోలు నా మేలుపాట
డోలు నా మేలుమాట.
మడ్డిమ డ్డీకవుల
రొడ్డుపా టలమీద
రొడ్డుమా టలమీద
సొడ్డు నా లడ్డుపాట
సొడ్డు నా లడ్డుమాట.

శిష్యులు.—స్వామీ, యిది ముగియడ మెప్పటికి ?

వెఱ్ఱి.—ఇది అనంతం, మనము బతికుండగా ముగియదు.

ద్వితీ.—నాకు చాలును స్వామీ ; దుశ్శాలువ, ౧౧౧ఱల్లు, ఇప్పించండి.

వెఱ్ఱి.—ఇస్తానురా. [అని జుట్టు పట్టుకొని పరుగున ఈడ్చుకొని పోవుచు]

ఢిల్లీ సుల్తాన్ ...

ద్వితీ.—[జుట్టు పదలించుకొని] బహుమతి స్వామీ, దుశ్శాలువ.

వెఱ్ఱి.—మూర్ఖా, దుః అని సరిగా ఉచ్చరించు, దుః, దుః, దుః, అను.

[అని జుట్టుపట్టుకొని వానితలను కుదిలించును.

ద్వితీ.—దుః, దుః, దుః.

వెఱ్ఱి.—అవిసర్గని వేరే ఉచ్చరించు, మూడుమాట్లు.

ద్వితీ.—విసర్గను వేరే ఉచ్చరించడ మెరగను స్వామీ.

వెఱ్ఱి.—ఎవడ్రా నీకు చదువుచెప్పినవాఁడు? నీకు దుశ్శాలువలో మట్టే.

ప్రథ.—ఉహ్, ఉహ్, ఉహ్.

వెఱ్ఱి.—వాఁడు విసర్గ నుచ్చరించినాఁడు చూచినావా? వాడూనాశిష్యుడంటే, వానికి దుశ్శాలువ, ౧౧౧౯ర్లు. నీకు పూర్ణానుస్వారమే. [అని వానిని వదలి ప్రథముని జుట్టుపట్టుకొని ఈడ్చుకొని పోవుచు] ఢిల్లీ సుల్తాన్ . . . [వానిని వదలి అగపడినవారికెల్ల] స్వామీ, దండం; స్వామీ, దండం, [అని దండాలు పెట్టును. వారు వానిని చూతురు.

వెఱ్ఱి.—ఈనరమానవుల కందరికి నామీదనే కన్ను.

[అని అవలికి పోవును.

ద్వితీ.—శాలువ స్వామీ. [అని వెంబడించును.

తృతీయుఁడు.—[మరల ప్రవేశించి] రండిరా, మీకోసం వచ్చాను. ఎంతసేపు ఈదొమ్మరాట? వస్తారా రారా?

వెఱ్ఱి.—[తటాలున వానిగొంతు పట్టుకొని] నాపాటకు బదులుపాట నేర్పకుంటే చంపేస్తా.

తృతీ.—స్వామీ, చెస్తా. స్వామీ చెస్తా. మీకు తగినదే నాకున్ను ఒకటివచ్చును! చెప్పుకోండి మరి. [వెఱ్ఱివాఁడు గొంతు వదలును.

తృతీ.—[జనాంతికము] రండిరా ఓరి పాపాత్ములాగా, రండి, పారి పోదాం.

ప్ర. ద్వి.—[జనాంతికము] రవంతుండరా. శాలువా, ౧౧౧౯ర్లూ పుచ్చుకొని వస్తాం.

తృతీ.—[జనాంతికము] నాకుకూడా వంతు. [ప్రకాశము] చెప్పుకోండి స్వామీ. చెప్పుకోండి.

[ఖండోపదేశముగా శిష్యుఁడు చెప్పి గురువు చెప్పుకొనును.

1 తాటికాయ నీటికాడ నాటినారయా,

2 తాటిబొంద నీటిలోన మీటినారయా.

కోపగించు తాటికాయ, కొంపమాపు తాటికాయ.

మాటలాడు తాటికాయ, మంత్రమాడు తాటికాయ, తాటి.

3 రాయి గట్టి రప్ప గట్టి, రాంబొందు రాత గొట్టి, తాటి.

తాటికాయ 4 నక్క యింక, తాటిబొంద 5 చేప యింక, తాటి.

6 వల్ల కాటి నల్లసామి చెల్లె లల్ల చూచుచుండ, తాటి.

వెట్టి.—భేష్! శబాష్! బళి! దివ్యం! అద్భుతం! ఆశ్చర్యం! వహవ్వా! యేమిపాటరా! ఏమిపాటరా! నీకు గంగెద్దు దుశ్శాలువ. అయిపోయిందా ఇంకా వుందా?

తృతీ.—ఐంది, బహుమాన మియ్యండి.

[అని ఇతరశిష్యులను వెనుకకు త్రోచి తాను వెట్టివాని దగ్గఱ ముందు నిలుచును. ఆశిష్యులు త్రోసికొని ముందునకు వచ్చి నిలుతురు.

వెట్టి.—[రాయి యొకటి యెత్తి తృతీయునితల పగులఁగొట్టఁబోవుచు] బాగుందంటే, అయిపోయిం దంటావూ?

తృతీ.—[ఆచేయి పట్టుకొన యత్నించుచు భీతినాటితకముతో] లేదు, లేదు, ఉంది, ఉంది, చెప్పుకోండి, వద్దండి, చెప్పుకోండి.

వెట్టి.—[రాయి క్రింద వేసి] మఱిచెప్పు. [శిష్యుఁడును గురువును యథా పూర్వము.

తాటిబొంద నీటిలోన మీటినారయా,

తాటికాయ నీటికాడ నాటినారయా.

కొండ లెక్క తాటిబొంద, కోటలెక్క తాటిబొంద,

గోడ లెక్క తాటిబొంద, కొంపలెక్క తాటిబొంద, తాటి.

---

1. ఖుస్రూ తలకాయ. 2. ఖుస్రూ మొండెము. 3. రాయి రప్ప కట్టుట మొండెము నీట తేలకుండుటకు. 4. ఆతలను నక్క భక్షించును. 5. మొండెమును చేపలు తినును. 6. యమున.

రాయి గట్టి రప్ప గట్టి, రాబొందు రాత గొట్టి, తాటి.
తాటికాయ నక్క యింక, తాటిబొంద చేప యింక, తాటి.
వల్లకాటి నల్లసామి చెల్లె లల్ల చూచుచుండ, తాటి.
తృతీ.—దుశ్శాలువు, ౧౧౧ఽర్లు.
వెట్టి.—నాపాట యిం కొకటి చెప్పుకొంటే యిస్తా.
ప్ర. ద్వి.—చెప్పుకొంటాం.
తృతీ.—[ఆత్మగతము] వీనికి కూడా వెట్టి పట్టిందట్రా? రా రేమిరా?
వెట్టి.—ఏమిరా, చెప్పుకొంటావా, దుశ్శాలువు పోగొట్టుకొంటావా?
తృతీ.—చెప్పండి గురోజీ. [గురుశిష్యులు యథాపూర్వము.

తాటికాయ గోతినుండి తవ్వి వేయరా,
తాటిబొంద నీటినుండి దాటి యెత్తరా.

తాటికాయ నక్క గాదు, తాటిబొంద చేప గాదు,
తాడు లేక కట్ట రాదు, తగులఁగొట్ట కుండరాదు, తాటి.
రాయి విప్పి రప్ప విప్పి, *రాచనక్క రాత గుప్పి, తాటి.
తాటిబొంద తాటికాయ, తాచికట్ట దయ్య మాను, తాటి.
వల్ల కాటి నల్లసామి చెల్లెలల్ల తూగుచుండ, తాటి.

తాటిబొంద మారుమూల నాటివేయరా,
తాటికాయ బొందతోటి తాచి కొట్టరా.

తాటికాయ యెండకుండ, తాటిబొంద చివకకుండ,
తాటికట్టు తెలియకుండ, తప్పు గిప్పు దొరకకుండ, తాటి.
రాయి విప్పి రప్ప విప్పి రాచ నక్క రాతఁ గప్పి, తాటి.
తాటిబొంద తాటికాయ [1]తాచి కట్ట [2]దయ్య మాను, తాటి.
వల్ల కాటి నల్లసామి చెల్లెలల్ల తూగు చుండ, తాటి.

* పోలీసు జవానులకు లంచము లిచ్చి.

1. తలను మొండెమును కలియ మేకుబందీ చేసి, 2. పిమ్మట సమయము వచ్చినప్పుడు ఖుర్రా నయ్యముగా నుపయోగింపవలసినది, అని గూఢోపదేశము.

వెట్టి.—చాలునా? [అని తన గోనెదుస్తునుండి రవంత పీచు పీకి తృతీయునికిచ్చి] * దీన్ని చెకుముకికి తగిలించి యినుముతో కొట్టు, ఎంతనిప్పు పుడుతుందోచూడు, ౧౧౧౬ ఇళ్లు కాల్చేంస్తుందో లేదా, లెక్క పెట్టుకో. ఇదుగో నీకు దుశ్శాలువ. [అని తన గోనెచొక్కా తీయును.

ప్రథ.—స్వామీ, నాకో? [ఇతరులం గూర్చి] యోగంచేత యీ గోనెలో కల్పించుంటాడురా శాలువ.

ద్వితీ.—స్వామీ, నాకో? [ఇతరశిష్యులం గూర్చి] అవునురా.

వెట్టి.—[గోనెచొక్కా తీసి తృతీయునిమొగాన వేసి] పుచ్చుకో. [అని] ఢిల్లీసుల్తాన్ ... [అనుచు తిరుగును.

తృతీ.—ఇందం డో పుచ్చుకోండి. [అని రెండుగా చింపి వారిమొగాన వేయును.

ప్ర. ద్వి.—ఏమిరా నీపొగరు? [అని వాని నతికోపముతో చూతురు.

తృతీ.—దుశ్శాలువ అంటే, రెండుశాలువలు. మీవంతు తలా ఒకటి. [పీచుముక్క చూపుచు] ఇదిగో, ౧౧౧౬ ర్లు, ఇది నావంతు. [ద్వితీయునితో] ఒరే, ఆవేదాంతాన్ని ఇక్కడ అఘోరిస్తుండనీ, నీవైనా వస్తావా లేదా?

ద్వితీ.—అందరం వెళ్దాం.

[ద్రష్ట యొకఁడు గోనెచొక్కా వెట్టివానికి తొడుగును.

వెట్టి.—నాకింకా వేయిపాటలు వచ్చును, అవన్నీ సరిగా పాడితే, వెయ్యిన్నికోటిపదహార్లున్ను సహస్రశాలువలున్ను యిస్తా.

ద్వి. తృ.—మాకక్కరలేదు. [అని పారిపోఁ జూతురు.

వెట్టి.—[ఆయిరువురనుజుట్టుపట్టి] చెప్పుకోండి. [గురుశిష్యులు యథాపూర్వము.

* ఖుస్రూదేహామును తలను కాపాడు మనునాజ్ఞను చెకుముకిశాస్త్రికి తెలుపుము.

శి. అండజభీము డండ డడడండ డడండడడ డండడండ, డం
డండ డడండడడండ డడడండ డడండడడ డండడండ డం

... ...

శిష్యులు.—[కొంత చెప్పి] గురోజీ, ఇది ముగియుడ మెప్పటికి?

పెట్టి.—మీరు చస్తే అప్పటికి.

ద్వి. తృ.—అయితే, యిదుగో చచ్చినాము.

[అని చచ్చినట్టు అభినయించుచు కూలుదురు. పెట్టి వాఁడు జుట్టు వదలును. వారు పారిపోవుదురు.

పెట్టి.—ఒరే, దాని అర్థము. [అని తఱుమును.

ద్వి. తృ.—మా కక్కరలేదు. [అని పారిపోవుదురు.

పెట్టి.—ఎందుకురా వాళ్లను పోనిచ్చావు? చంపేస్తా నిన్ను.

[అని ప్రథముని ఎత్తిపాఱవేయును.

ప్రథ.—గురోజీ, మళ్లీ వచ్చి మీసేవ చేసుకొంటాను. నన్ను కడతేర్చవలెను. [అని కుంటుచు పాఱిపోవును.

ద్రష్టలు.—చాలురా వీడితమాషా, వీడివల్ల బాగా పనిచెడ్డాం యీవేళ.

[అని నిష్క్రమింతురు.

పెట్టి.—అందాక నేనే చెప్పుకొంటా. [అని సతాళనృత్యముగా చెప్పును.

* హరిహరీ నారాయ ణాదినా రాయణో,
కరుణించ వోయమ్మ కమలలో శనుడా. కమలలోశనుడా.
దుంప లడి గితేని దురబాస లాడేవు,
నిన్ను న క్కలు గరవ నిరయాల గురవా. నిరయాలగురవా.
బళిబళీ! మీ తాత బల్లెంబు శేపట్టి,
పుల్లాకు తూటుగా పొడిచేసి నాడోయ్. పొడిచేసినాడోయ్.
యాదవుడి గోవులూ మాదవుడు గాయగా,
మాదవుడు మచ్చావ తారమై నాడోయ్. తారమైనాడోయ్.

యెద్దుచ్చ పొయ్యంగ యేరుబై పారంగ,
వుంకించి వుంకించి దాటేశి నాడోయ్. దాటేశి నాడోయ్.

[వీరావేశముతో] ఢిల్లీ సుల్తాన్ ...

చారు.—ఈ అగ్గికి యిప్పటిక్కి ఖానా నహీ. మనం ఏక్ దో రెండుతూర్లు తిన్నాం. మూడో తూరికి ఆకలి వుంది. వీడు యేలాగ బతుకు తాడు!

ఒకతల్లి.—ఒరే, అబ్బీ, అన్నం పెడుతాను పట్టు. [అని పెట్టును.
[వెఱ్ఱివాఁడు పరుగున పోయి గోనెలో గ్రహించి ఒక కుక్కను దో, దో, దో, అని పిలిచి, దానికి వేయును.

ద్వితీయ చారుఁడు.—అరే వీడూ సింటాడూ తలచినాను. వీడు పక్కాసైతాన్ వున్నాడు.

ప్రథమ చారుఁడు.—భాయి, వీడు కులం చెడుతుందని రోషం ఖానా తినలేదు వాలావుంది. వీడు బొమ్మన్ తోస్తుంది నాకీ.

ద్వితీ.—వీడితోటి మనం వూరంతా తిరిగినాం. హుస్తమానం వుంది. ఇంకా మనకీ హేయూసం వుంది.

ప్రథ.—అరే వీడూ పల్లకాడ్కి పోతాడు. అక్కడ నిప్పు గిప్పు పెట్టి ఖానా గీనా చేసుక్కుంటాడూ సూడావాలా.

[వెఱ్ఱివాఁడు ముఖమునకు మన్ను పూసికొనును.

ద్వితీ.—వీడూ ముఖం చేసుక్కుంటాడు, సూడు.

ప్రథ.—అరేవీడూ జమునాకిపోతాడు. బొమ్మన్ నమాజ్ చేస్తాడూ, చూడవాలా.

స్థలము. 3. యమునకడ శ్మశానము.

వెఱ్ఱి.—ఢిల్లీసుల్తాన్...[అనుచు పరిక్రమించుచు] నేను కాజినో మనిషినో జ్ఞాపకం రాలేదు. ఎగిరి చూస్తా. [అని యెగిరి] బ్రాహ్మణ్ణో మనిషినో జ్ఞాపకం రాలేదు. ఎవరివో మాటలు వినబడుతూవున్నవి. ఆవెధవలే, ఆయి

ద్దాజే, వీరడు, రాగడు, నాభూమి లాక్కొన్నారు, నా పెళ్ళాన్ని దాచేశారు. ఏనూరుసంవత్సరాలు నన్ను కట్టేశారు. నాచేత రెండువేల పచ్చివంకాయలు తినిపించారు, నాకంఠానికి ఉరి బిగించారు, అయిదేళ్లు కుట్టిసైతాన్ను నామీదికి పంపారు. అది నాకీలుకీలు కరవడం. ఈ మొసళ్లు నాకుపారాయేమిటి? కదిలితే యివి నాకాళ్లుపట్టుకోవడ మేమిటి? నాకేమి సాష్టాంగం పడుతున్నవా? ఎన్ని యేనుగులు! ఎంతసింహం! ఎంతపులి! ఇవి నామీద పడితే నేను అంత ధ్రాన మాంతా. వీటిమీదికి జాగిలాలను యిసుకొలుపుతా. ఇసుకో! ఇసుకో! ఇసుకో! నేను కుక్కను గానని నాకు తెలియడ మేలాగో? మొరక్కపోతే కుక్కనుగానా? మొరగలేదని దాఖలా యేమిటి? అదుగో యమున, నీళ్లు నలుపంటారు, ఒకరికంటికి నలుపైతే ఒకరికంటికి తెలుపెందుచేత కాగూడదు? నేను నాతోటే పందిస్తాను. నేను బతికున్నానా చచ్చిపోతినా! ఇదేలోకం? మనుష్యలోకమా, యమలోకమా? ఇదే చావు, చావే బతుకు, ఏల గారాదు? నాకు సర్వమూ సందేహమే. బళి బళీ! యమున! ఎంతనీరు! ఎంత నీరు! ఈనీళ్లన్నీ పుక్కిలించుమేస్తా [అని పలుమారు పుక్కిలించి యుమిసి] నన్ను కత్తితో ఖాడిచేస్తే ప్రాణం యేదారిని పోతుంది? నాకంటికి కగుపడుతుందా? లావా సన్నమా? హా! యెవరు మీరు? ఓహో రాగడిచేతను వీరడిచేతను మోసపోయిన వారా? ఏడవకండి, నేను ఢిల్లీసుల్తాన్ను పట్టుకొనిపోయి రాగణ్ణి వీరణ్ణి తొక్కించేస్తా, దంపించేస్తా, పచ్చడిచేయిస్తా. ఢిల్లీసుల్తాన్... కోటికి తోకుంటే గోదావరీత్తుందా? వంటచేసి మీకన్నంపెడతాను. ఏడవకండి. ఈకుండపెంకు సమయానికి దొరికింది. [అని కుండపెంకు చేతఁగొని నీళ్లలో ముంచుట నభినయించి] ఈనీళ్లు చాలు. ఢిల్లీసుల్తాన్...[అనుచు పరిక్రమించును.

చారులు.—మన్ము వాడు వచ్చేతల్కి యీచెట్లెక్కి దఖల్ లేకుండా వుందాం. వాడికి బాగా చూడవచ్చును. [అని అట్లే చేయుదురు.

పెట్టి.—[కుండపెంకులో ఎసరు పెట్టి, రాలతో ప్రొయ్యి చేసి, ఎసరెక్కించి] ఈకాష్ఠంలోది యీకొరివి, యీకాష్ఠంలోది యీకొరివి. [అని ఒకటి

రెండు చితలనుండి కొఱవులు తెచ్చి ప్రొయ్యిలో పెట్టి మంట చేసి, ప్రొయ్యి కడ కూర్చుండి] ఢిల్లీసుల్తాన్ ... ఇదేమి! యీదయ్యాలు నన్ను చుట్టుకొన్నవి! నేను వండుకొంటూవున్న యీరవంత అన్నము, వీటికి గావాలట. [ఒకవైపు చూచి] ఓయి వెంగళప్పా. ఎప్పుడు చచ్చినావో మరిచి నన్నడుగుతా వేమి? నీ ప్రాణం పోయినప్పుడే నీవు చచ్చినావు. పొండి నీరంతా. మీకెస్నా గొయ్యా! పోరుగా? ఉండండి మిమ్మల్ని ఉచ్చాటనచేస్తా. ఢిల్లీసుల్తానును పిలిపించి మిమ్మల్ని గోరీలో పెట్టిస్తా. [అని ఎసటిలో బియ్యముపోసి] ఢిల్లీ సుల్తాన్ ...

ద్వితీ.—భాయి, వాడు ఖానాకి మన్ను పోసి వండుతాడు సూడు.

ప్రథ.—మన్ను కాదు. బియ్యము.

వెఱ్ఱి.—వీరడికి రాగడికి...[ఒకకొఱవి చేతఁగొని] ఈవల్ల కాటికి నేను చక్రవర్తిని. చూడండి చక్రం తిప్పుతాను. [అని బానా త్రిప్పిత్రిప్పి కూర్చుండి.

* ఆవులింత సూచించి,

[ఆత్మగతము] ఏసౌఖ్య మెఱుఁగని నాకు ఆవులింత యేమి? ఎటుప్రక్కను సరుఁ డెవఁడు నాకంటికి కగపడఁడు. ఈచెట్లమీఁద దాఁగి చారు లెవరో నన్ను పరికించుచున్నారు. కానీ, వారికంట మిరియపుంబొడుము చల్లెదను. [ప్రకాశము] వింతలేని యావలింతవుండదు. గుడగుడశబ్దం కుండకు నష్టం. [అని బానాకొరవితో కుండ పగులఁగొట్టి, ఆ పెంకులు మెదకులు చితలమీఁద చల్లి] ఢిల్లీసుల్తాన్...[అని అఱచుచు తరలును.

చారులు.—అల్లా అల్లా అల్లా! అరే వీడు దివానా నిశ్చయం. [అని దుమికి]•మన మెందుకు వీడితో సావడం? పోదాం రారా.

---

*ఇంకొకరు|దగ్గఱలేక ఆవులింత రాదు గావున, ఆవులింతవలన సమీపమున నెవరో ఉన్నారని యుగంధరుఁడు కనిపట్టినాఁ డని యెఱుంగవలయు.

ప్రథ.—ఖానావద్దు. వాడు దివానా కాకపోతే, నీవూ నేనూ దివానా? భాయి నేను రేపు యీతమాష్ సుల్తాన్ వారిదర్బారుగో యింకా పట్నం అంతా చెప్తాన్.

ద్వితీ.—నేను మాత్రై దీమహారాజాకి చెప్తాన్, అయన్కి వఖ్తాటు నవ్వించి ఆనవ్వు మొఖుం సూస్తె నాకీ కోటివరహాల్ యినాంగా వుంటుంది.

చారులు.—[పోవుచు హేళనముగా] అరే దివానాసాబ్, సలాం నీకీ.

వెఱ్ఱి.—హోహో! తురకదయ్యాలుకూడా నావెంటబడడమేనా? దేతా భిణ్ణాయి గుండె పగలదంతా [అని చెఱకకఱ్ఱతో తన్ను తన్ని] మీయబ్బసైతా నుతో చెప్పుకోండి.

ప్రథ.—అరే, నాడొక్కా పగిలింది, నేను కదలలేకున్నాను భాయ్.

ద్వితీ.—అరే బాబూ, నాతుంటీ విరిగిందీ. నేను మెదలలేకున్నాను. క్యాకర్నా? మళ్లీ వాడు తన్నకముందే పోదాంరా.

[ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.

వెఱ్ఱి.—[ఆత్మగతము] దివానా యెవరో, ముందుమాసాలకు తెలియును లెండి ముండలారా! [ప్రకాశము] నేను మాత్రము మేలుకోవడ మేమి? ఈ పట్టమంతా నిద్రపోవడ మేమి? నేనేమి వీళ్లకి కొత్వాలునా? ఒక ప్రాణి నైనా నిద్ర పోనియ్యను. ఇదుగో వూళ్లో ప్రవేశిస్తున్నాను. ఢిల్లీ సుల్తాన్ ...

[అని నిష్క్రమించును.

అష్టమాంకము.

స్థలము 1. ఢిల్లీ, కోటలో సుల్తాన్ దర్బార్.

సుల్తాన్, పలువురు వజీర్లును, సేనాపతులును, ఉపవిష్టులై ప్రవేశింతురు. యథావిభవము పరివారము కృపాణపాణి.

సుల్తాన్.—వలీఖాన్ బహద్దర్, నీవు మాకి యీరోజ్ నిక్షం చెప్తావు. ఆ తెలంగి దివానా మాకి యీరోజు వకల్లేవు చెస్తాడు. వాడు దివానా మనకీ నిశ్చయం ఐందికదా. తర్వాత మల్లీ యేమైనా దర్యాప్తు చేసినావా?

వలీ.—రోజ్ రోజ్ దర్యాప్తు చేస్తూనే వున్నాను, బందగానెఆలీ. వాడు అలాగే పట్టుకపోతాన్ అరుస్తూ తిరుగుతాడు. అప్పుడే హుజూర్ శెలవు చెయ్యాలేదా, 'మనమూ మేల్కొంటే వాడూ దివానా, వాడూ మేల్కొంటె మనమూ దివానా;' అని.

సు.—అచ్ఛా! అచ్ఛా! నీకీ బలే జ్ఞాపకం శక్తి వుంది.

వలీ.—యిది వుత్తఅద్ధం పెంకు, హుజూర్ తేజంలోది వక్కిగీత [తన హృదయము చూపుచు] యిక్కడ యిడి తళుకుతూవుంది.

సు.—[పరితోషముతో] అచ్ఛా! అచ్ఛా!

ఒకవజీర్.—హుజూర్ బుద్ధి షూర్యుడూకి ముందర హామారే బుద్ధి నచ్ఛత్రంవుంది జగత్ప్రభూ.

సు.—[పరితోషముతో] అచ్ఛా! అచ్ఛా!

వలీ.—[ఆత్మగతము] వీడూ నాకీకంటే ధుతీచెయ్యావాలా చూస్తాడు. నేను వీడికి వీగిపోతే ముసల్మానీ నహి. [ప్రకాశము] బందగానే ఆలి రెండో అల్లా.

ఆవజీర్.—[ఆత్మగతము] అరే వీడు మనకి మించడం చూస్తాడు! వీడికి మించక పోతే హం ముసల్మానీ నహి, [ప్రకాశము] నహి నహి నహి, సుల్తాన్ వారు మొదల్ అల్లా, అల్లా రెండూ అల్లా.

మఱియొకవజీర్.—అది యేలాగ వివదం చెయ్యండి వజీర్ భాయి.

ఆవజీర్.—

సుల్తాన్వారూ యిస్టిస్తారూ, హల్లా రేపిస్తాడ్ ;
సుల్తాన్వారూ యిప్పుడుకొడ్తార్, హల్లా రేప్కొట్టాడ్ ;
సుల్తాన్వారూ హగ్పడ్తారూ, హల్లా హగ్పడడు ;
సుల్తాన్వారూ యిన్పడ్తారూ, హల్లా యిన్పడడు ;
సుల్తాన్వారూ హంతా నిశ్చయ, మల్లా షంధేఘుమ్.
హందుకోసము మేమూ చెప్తాం, హందర్ వినోక్రండి,
సుల్తాన్వారూ మొదలూ హల్లా, హల్లా రెండల్లా ?

[సుల్తాను పరమానందభరితుఁడుగా అందఱను చూచును.

అందఱు.—అచ్ఛా ! అచ్ఛా !

సు.—వలీసాహేబ్, నీవు తెలంగీ రాజాకి తెచ్చినావు షంతోషం. యీపారి ఖట్కాం వోండ్రం రాజాకీ తెస్తావా ?

వలీ—హుజూర్ కటాచ్ఛం వుంటే, యిప్పుడు తెస్తాఁ.

సు.—మాగులాం ఖుస్రు తెలంగీదేషంలడాయిలో మర్గయా కావడం మాకి చాలా హాయాషం వుంది.

వలీ.—[వణఁకుచు] అల్లా చేసిందానికీ యేమీ చేస్తాం.

ప్రతీహారి.—[ప్రవేశించి] తఫావద్ బాదబ్. బడా బడా బకాల్ చాలాదూరం కోస్తానుంచి దర్షణానికి వచ్చివున్నారు.

సు.—బడాబడా బకాల్ యేలాగా తెల్సింది ?

ప్రతీ.—యింతగొప్ప నజరానా ఇంతకకితం ఎంతా బడా అద్మి యెంత బడా సుల్తాన్వారికి కూడా తెచ్చినాడు నహి.

సు.—సెలవు.

ప్రతీ.—హుజూర్ ఆజ్ఞ. [అని పోయి వర్తకులం గొనివచ్చి] వాకే సుల్తాఁ వారు, మోకాల్మే నిల్చి సలాం కరో. [అని నిష్క్రమించును.

[వర్తకులు ఖుర్నీష్ సలాము చేయుదురు, మోకాళ్లమీఁదనే దగ్గఱకు పోయి సలాములతో నజరుపళ్లెము నుంతురు. ఒకజవాను దానిని సుల్తానుముందఱ పెట్టును.

సు.—[చూచి యాశ్చర్యపడుచు] ఏమి యీ యద్భుతము! మా చూపుకి ఖైద్ చేస్తున్నవి. ఇట్వంటివాట్కి అల్లా చెయ్యగలఁడా? కన్నుకి మైకం వస్తుంది! హబ్బా! హబ్బా! [అని కన్నులు మూసికొని, తెఱచి తల యెత్తి, కని] కూర్చోండి వర్తకులూ, కూర్చోండి. [వర్తకులు కూర్చుందురు.

సు.—[పళ్లెమునుండి ఒక మరకతమయహారమును ఎత్తి] చూడండి వజీర్సాహేబులు చూడండి. ఇదేమి అంతా పక్షి పచ్చ చెక్కినారా? పచ్చాంతరం, పచ్చకి పచ్చా టాక్బంది చేసినారా? వా! యిది కోడిపుంజూ అంతా వుంది!

వర్త.—జగత్ప్రభువుసన్నిధానములో మానజరులను మేమే ఎట్లు వర్ణింతుము?

సు.—పర్వా లేదు బడావర్తకులూ, మాకీ సులభంగా మాలుం కావడానికి చెప్పండి.

వర్త.—జగత్ప్రభువువారి యాస్థానములో వజీర్సాహేబు లున్నారు, సాహుకార్సాహేబు లున్నారు, సౌదాగర్సాహేబు లున్నారు. మానోట చెప్పించుట కటాక్షము కాదు.

సు.—వలీఖాన్ బహద్దర్, నీవు చెప్పగలవా? [అని నెమలిని చేతి కిచ్చును.

వలీ.—[పుచ్చుకొని చూచి] బందగానే ఆలీ, ఇది పక్షి మణి.

సు.—[మరలఁగొని] అన్ని వరిణమ్లు వున్నవి. హత్కాలు అగ్పడవు! ఆ! ఆ! హత్కాలు వుండేదానికి హత్కాలులేదూ చూపి మాకి మోసం చేస్తారూ వర్తకులూ?

వర్త.—[ఆత్మగతము] ఏమి వఠాణీవానియుక్తి! కోమటిబిడ్డల మని యెఱుఁగఁడు గాఁబోలు. [ప్రకాశము] ఇన్ని సంస్థానములు మేము తిరుగు

చున్నాము, మోసములు చేసిన మాకు వ్యాపారము జరుగునా? మిమ్ము వెదకుకొని నన్నూతామడ వచ్చి నజరుంచిన మోసమా?

సు.—[నవ్వి] మోషం అంటే మేము చమత్కారం తల్చినాం వర్తకులూ, మీరు దానికి వేరే తల్చినారు మనం స్నేహితులు అయినాం మీకి; చెప్పండి, మా పజీరుసాహేబుమాట షరియేనా?

వర్త.—చెప్పకున్న తమకుకోపముచచ్చును. పజీర్లవారిమాటసరియే. ఇదంతయు ఒకటేరాయి. దానిని ఇట్లు చెక్కినారు, ఆయావర్ణములకు ఆయామణులు తాపించినారు. దీనిని తయ్యారుచేయుటకు పది సంవత్సరములు పట్టినవి.

సు.—బలే బలే! వర్తకులూ, దాని కుంచెంతో కా విప్పి నాచిరంగ్ నుత్యం చేశేలాగ చేసినాడు, గాపనివాలా బలే జాణా, అల్లా పక్కి మెరుగు పెట్టినాడు. [దానిని పజీర్లకంటించి దేదీప్యమానమైన యొక తెల్లనివస్తువు నెత్తి] ఇదేమి వర్తకులూ, మధ్యాహ్న సూర్యుడూహాకారంవుంది. మాకంటి చూపు వస్తాదుమీద కోటికిరణం బాకుల్ గుచ్చి నహానహి చేస్తుంది! స్నేహాంలో సంకోచం మంచిదీ మీకి? టూకీచెప్పండి సంతోషిస్తాం. ఇది వజ్రం మాకీ తోస్తుంది. యిప్పుడే పెద్దపంపరపనసపండు అంత వుంది: నగ్షికి ముందు ఎంత వుంటుందో!

వర్త.—జగత్ప్రభువునాజ్ఞ. తమచెప్పినట్లు, ఒకటే వజ్రము, మొదట ఇది పెద్ద కొబ్బెరబొండ్లమునంత యుండినది. గుండ్రపఱచి లెక్కలేనియాకిరణములు చేయుటకు ఇరువది సంవత్సరములు పట్టినవి. దీని విశేషము—దీనికిరణములను ఏయుపాయమునను లెక్కించి యిన్ని యని యెవ్వరును చెప్పలేరు. దీనిని అమావాశ్యచీకటిలో దూరమున నుంచి చూచిన, పట్టపగలు అవును.

సు.—[దానిని పజీరుల కందించి మఱియొకటి గొని] ఇది అద్భుతం అద్భుతం వుంది! దీని స్వరూపం యేమి స్నేహితులు?

వర్త.—ఇది వజ్రపుబిళ్ల, పనియుండ్లె పని.

సు —[దానిని వజీర్ల కందించి] ఇంక పఖ్షీ వుంది, తామరఖమల్వడ్యం. దీని సంగతి యేమి ?

వ ర్త.—ఇది ఒకటే పద్మరాగము. మొంట జేసెడు ఘనము. దాని నిట్లు చిత్రించి, గద్దయ, పుష్పాడి, యితరమణులతో చేర్చినారు. పదియేను సంవత్సరముల పని.

సు.—మరి వర్తకులూ, స్నేహితులు, వీటికి ఖరీదు ఎంతెంత వుంటుంది; చెప్పండి కొర్తామ.

వ ర్త.—భూలోకదేవేంద్రా, మన్నింపపలయును. మానజరునకు ఖరీదు మానోటరాదు.

సు.—మీనోటా రాదూ నిశ్చయం ?

వ ర్త.—రాదు నిశ్చయము

సు.—స్నేహం చూచినారు లేదు.

వ ర్త.—చూడకపోయిన, అప్పుడే చెప్పియుందుము.

సు.—వజీర్సాహేబులు, మీకీ యీలోఖం ఖమాయిష్ అంతా తెల్సును. వీటికి ఖిమ్మత్ చెప్పండి. మనకీ వర్తకులూ ఇంతగౌరవం చేసినారు తెల్వవాలా కదా.

వజీర్లు.—బందగానే ఆలీ, యిట్వంటివాటికీ ఖరీదులు మాకీ తెల్వడం జూటా. తల్కాయికి తెల్వదూ, కంటిగోయాకీ తెలుస్తుంది ?

ఆవజీరు.—తల్కాయాకి తెల్వదు, యెడంకాలీ యెంట్రికకీ తెలుస్తుంది?

సు.—మఱి మన సాహుకార్లు ఎవరూ చెప్పలేరా ?

వజీర్లు.—చెప్పలేరు తోస్తుంది మాకి. ఇది యీలాగా, మన సౌదాగర్లు గొప్ప సర్కులు హుజార్ కొంటారు. అందుకు తక్వసర్కులు గులాములు కొంటాం. యిట్వంటివి మనవర్తకులు మనకీ యెప్డూ చూపడంలేదు; అదీ కారణం వాళ్లకన్నూకి యివితగలలేదు; అదీకారణం అమ్మలేదూ, వారికి వీటి ఖరీదు తెల్వదు; కొనలేదు మనకీతెల్వదు.

ఆవజీర్లు.—తమసన్నిధిలో దర్బార్లో వుంటాం మాకీ తెల్వదు. దూరం వుంటారు షాహుకార్లకీ తెల్వనే తెల్వదు. మరీదూరం పోతారు సౌదాగర్లు. వారికి తెల్వనే తెల్వనే తెల్వదు. యెక్కడా తెల్వంది సర్కార్ దర్బార్లో తెల్వవాలా. యిక్డా తెల్వందీ యీభూలోకంలో మరియెక్డా తెల్వదు.

సు.—[జనాంతికము పలీఖానుతో] వీళ్ల నోటనే టక్కు చేశి చెప్పిస్తాక్ చూడు. [ప్రకాశము] మంచిది వర్తకులూ, మీరు వచ్చినపనికి చెప్పండి.

వర్త.—ఒకపని. జగత్ప్రభువువారికి పూర్ణ గౌరవముగా వజీర్సాహెబు లందఱకు నజర్ స్నేహము చేసెదము. సెలవు దయ చేయఁవలయును.

సు.—మనవజీర్లకి కూడా గౌరవం చేస్తే మనకీ బలే గౌరవంకదా హాపష్యం చెయ్యండి, మనమూ చూస్తాం, చాలా సంతోషం. [ఆత్మగతము] ఆది కూడా అంతా మాకే చేస్తే ఇంతకంటే బలే ఫసందు వుంటుంది.

[వర్తకులు వజీర్లకు నజ రిత్తురు. వజీర్లు పుచ్చుకొని త్రిప్పి త్రిప్పి చూచి చూచి, ఆశ్చర్యపడుదురు.

సు.—[ఆత్మగతము] వీళ్లు చేశే మర్యాదా చూస్తే వీళ్లనోటా మోషంగా చెప్పించడం కష్టం ఉంది. [ప్రకాశము] మంచిది, స్నేహితులూ, మీరు వచ్చినపని వఖ్టి చెప్పినార్, చేసినార్. రెండూపని యేమి?

వర్త.—మేము ఓడలలో ఇట్టివిచిత్ర వస్తువులను అనంతముగా తెచ్చి యున్నాము. తమరు వానిని చిత్తగింతు రని విన్నపము.

సు.—మీరు యేదేశంనుండి వచ్చినార్?

వర్త.—మేము పడమటసముద్రపు రేవు గోవ నుండి వచ్చినారము.

సు.—ఇంతధూరం మీసర్కు మాకి చూపడానికి వచ్చినార్?

వర్త.—అందుకోసమే వచ్చినారము.

సు.—ఎన్ని వాడలు?

వర్త.—నాల్గు ఓడలు.

సు.—మీకి దారీ యేది?

వర..

క. గోవాపురియుం, సముద్రము,

రావణలంకయుంను, సాగరంబును, హుగ్లీ,

దేవనది, యమున, [1]వైభవ

[2]శేవధి ఢిల్లీపురీశుశ్రీసన్నిధియుఁ. 1

సు.—మనమూ మీసరకులు కొనకుంటే, ఈప్రయాణ మంతా మీకీ లుగ్సాన్ గదా?

వర్త.—జగత్ప్రభువునకు తెలియని దేమున్నది?

సు.—ఇంతవింతనజరానాతో యింతపెద్దసౌదాగర్లు అద్భుతం సరకులు తెస్తే అవి పుచ్చుకోకపోవడం మనకీ నామోషీ నహో వజీర్‌సాహేబు వార్లు?

వలీ.—తప్పకుండా పుచ్చుకోవాలా.

కడమవజీర్లు.—సర్కార్ చెప్పినదే.

సు.—మరి వర్తకులూ, మీసరుకులు తెప్పించండి, మేము మాకి కావల్సావి పుచ్చుకొంటాం.

వర్త.—ఇక్కడికి తెచ్చుట అసాధ్యము.

చ. బరువులు నాల్గునావలకుఁ బట్టక యున్నవి; యన్ని క్రొత్తలే;

తిరముగ వీని మా కెరుమతింపఁగ నయ్యెను రెండు మాసముల్;

ఉరుకృప మీర లెల్ల గలయోడలకు న్విజయంబు సేసి, మా

సరకులు చిత్తగింతు రని చాలఁగ వేఁడెద మోజగత్ప్రభూ. 2

సు.—ఏమి వజీర్సాహేబులు మీయభిప్రాయం?

ఆవజీర్లు.—నజరువస్తువులే యింత అద్భుతం వున్నవే, సరుకులు మరీ అద్భుతం వుండునూ, అవశ్యంపోయి చూడడం సరి అభిప్రాయం?

కడమవజీరులు.—అచ్ఛా! అచ్ఛా!

సు.—అయితే వర్తకులూ మీరు ఈవస్తువులకీ ఖరీదులు చెప్తే మనము మీవాడలకి వస్తాం, సరుకులు పుచ్చుకొంటాం.

---

1. 1. ఐశ్వర్య, 2. నిధి.

వర్త.—[స్వగతము] ఆహాహా ఏమి యీతనియుక్తి? [ప్రకాశము] మేము శాశ్వతముగా మీకు వర్తకులముగా నుండఁగోరుచు, మామాటమీదనే వెలలు పరిష్కరించుకొనుట వ్యాపారధర్మములో మాకు అపకీర్తికి కారణము, పిమ్మట సందేహముల కాస్పదము, కావున ఆసరకులకైనను వెలలు తీర్చుటకు తమకు ఆవిద్య తెలిసినవారు కావలయును. అందుకై యెవరిని రప్పింతురో వారివలననే యీ నజరువస్తువులకుఁ గూడ వెలలు తెలిసికొనుఁడు. ఏలినవారు విచారించి అట్టివారిని రప్పించిన ఉభయులకు తృప్తి యగును.

క. ఢిల్లీ ఢిల్లీ యనుచుం
ముల్లోకములందు [1]దవిణ మ్రోఁగెడు నఁట! యా
ఢిల్లీలో వెలతీర్పరి
కల్ల యయిన నింక నెందుఁ గలుగు ధరిత్రిన్! 3

సు.—[ఆత్మగతము] అరే! వీళ్లు నావల్ల మోసంపోరు. మరి యేమి చేస్తాం? [ప్రకాశము] వర్తకులూ, మీరు ఇంతకిముందు మాసంస్థానానికి యెప్పుడైనా వచ్చినారా? అప్పుడు ఖరీదులు ఏలాగ నిశ్చయించుకొన్నారు?

వర్త.—ఇంతకు పూర్వము మేము ఈసంస్థానమునకు రాలేదు.

సు.—మేము తప్పితే యీదేశంలో మీసరుకులు ఎవరు కొంటారు?

వర్త.— (స్రగ్ధర.)

ఏ రేకోస్తావి తేనిం, డెటులు తెలియనిం, డెంత [1]మూల్యంబుగానిం,
డోరంగోల్పాదుపావా రొకరె [2]విలుతు రభ్యున్నతశ్రీసమృద్ధిన్.
వారి ద్దర్శింపనే యీ[3]వరమణినజరుల్ వస్తువుల్ గూర్పనయ్యెన్;
వారున్న న్వేఱుచోట న్వదమిడుదుమె దైవంబుహా! యోర్వదాయెన్!

సు.—అంతధనం వుందా వారికి?

---

3. 1. చర్మవాద్యవిశేషము.

4. ఏరు ఏకోస్తావి తేనిండు = ఎవరు ఏకోస్తాసరకులు తెచ్చినను,
1. వెల, 2. కొనుదురు, 3. మేలురత్నముల కానుకలు.

వ ర్త.—అడ్డ మేమి?

సు.—వారికి ఖరీదులు ఎవరు తీర్చడం?

వ ర్త.—వారే అందఱకు తీర్తురు. ఆవిద్యలో వారు మహానిపుణులు, వారు వేసినవెలలకు మేము బదులు చెప్పుటలేదు.

సు.—మరియిప్పుడు మీరు వేరేసంస్థానానికి రావడానికి వారేమైనార్?

వ ర్త.—మాదురదృష్టముచేత, ఆమహారాజు తమసర్దార్లతోడి యుద్ధములో స్వర్గస్థులైనారని మాయడితిదారులు మాకు తెలిపినారు. దేశమంతట అదే కింవదంతి. అంతట మేము వంశపరంపరగా నున్న యీవర్తకము మానలేక యిటకు తమదర్శనమునకు వచ్చితిమి.

సు.—[జనాంతికము] ఏమి వలీఖాన్, మనవేగులు తెలంగిరాజాకి మర్గయా చెప్తారు, ఓఁళ్లుకూడామర్గయాచెప్తారు, మనం అతనికి ఊరేగింపుచేసి ఖైదులో వుంచినాం?

వలీ.—[జనాంతికము] ఆబడాలడాయిలో రాజా ఏకాకి మనదండు దూరి చంపిచంపి మనచేతులో పడ్డాడు, మరి అతనివాళ్లకి అగ్పడలేదూ, వాళ్లు చచ్చినాడు తలచినారు.

సు.—[జనాంతికము.] మరి యితనిగలి వాళ్లు విచారించుకోలేదా?

వలీ.—[జనాంతికము] ఎవడిప్రాణం వాడు విచారించుకొని పారిపోయినాడు. మరి మంత్రులు, ఫౌజాదార్లు, రాజా వున్నాడు తెల్సుకుంటే, రాజాకి విడిపించుకోవాల; ఆపొన్యం వసి. అందులో తాము చావడం. రాజా చచ్చిపోయినాడు చెప్తే రాజ్యం తాము హరించవచ్చును. అందుచేత రాజా చచ్చిపోయినాడుఖుదావాండ్ వాళ్లు కొంచెం వుష్నది, కొండంత చేసినారు వుంటుంది.

సు.—[ఆత్మగతము] అచ్ఛా అచ్ఛా! [ప్రకాశము] వర్తకులూ, రాజా మర్గయా అయితే, యిప్పుడు సంస్థానానికి మీసర్కారులు యుగంధర్మంత్రి కానరాదా!

వర్త.—వారున్న మాకు లోటుమేమి? వారు రామేశ్వరములో మరిడీ బాధ్యము వలన స్వర్గస్థులైనారని మాయడిలిదార్లు వ్రాసినారు. లోకమంతయు నదే కింవదంతి.

వలీ.—[జనాంతికము] మనవేగులు కూడా అలాగే చెప్పినారుగదా?

సు.—[స్వగతము] అచ్ఛా! అచ్ఛా! [ప్రకాశము వర్తకులతో] వారికి మీకీ చాలా స్నేయం పరిచయం వుంటుందా?

వర్త.—మాయన్నగారు ఇరువదిసంవత్సరముల క్రిందట వారిని స్వయముగా దర్శనము చేసికొన్నారు. అదిమొదలు, మాయడిలిదారులే వారితో నూవర్తకమంతయు జరుపుచుండిరి. అట్లే ఇప్పుడు తమకటాక్షము మాయందుఁ గలిగిన, మేము ఇచట గొప్పసాహుకారు నెవరినైన తమసంస్థానముకోసము అడితి యేర్పరచుకొని పోయెదము.

సు.—[జనాంతికము] వజీర్సాహేబుకు, మనము ప్రతాపరాజాకి యిక్కడికి తెప్పించి ఖరీదులు చెప్పింతామా?

వజీర్లు.—అదే సర్కారుక్కు చెప్పవాలా వుంటాం.

వలీ.—[ఆత్మగతము] చాకలి వెల యేలాగా వేస్తాడు? రాజా కాదు మహాలాక్వాలా తెలిస్తే నాతలకే వస్తుంది. ఈవర్తకులు రాజాకి తెలుసుకొంటారు భయం చెప్పడానికి లేదు. సుల్తాను తెప్పించకమానడు, నాగతి గాభరావుంది. [చింతించి] అయినా యేమి భయం? యమధర్మరాజుమహాయం వుంది.

సు.—[జనాంతికము] ఏమివలీఖాను బహద్దర్, నీమనస్ తెల్సలేదు?

వలీ.—[వణఁకుచు విలక్షుండై] రచ్చించవచ్చును నానమన్.

సు.—[జనాంతికము] వజీరాలీ, నీవు పోయి ఆతెలంగిరాజా ఖైదీకి మనవాడు సౌదాగర్ వేషంవేసి తీస్కానిరా. [నవ్వుచు] ఆయనదాడీ యీఆడుచండల్లీ మనకీ యిప్పుడు పనికీ వస్తుంది.

వజీ.—సర్కార్ అజ్ఞ. [అని నిష్క్రమించును.]

సు.—మంగిది గోవావర్తకులూ. మారాజ్యంలో మీసరుకులకీ ఖిమ్మత్

చెప్పేవారు లేరు మీరు కల్లవద్దు. మీమాటమీద యిప్పుడు రాచేస్తాం. మరి వారి నిఘా ఖరారు అవునో కాదో మీకే యేలాగ దాఖలా?

వ_ర్త.— ఈనజరువస్తువులకు వారు వేయంవెలలను బట్టి తెలిసికోఁగలము.

సు.—వారు చాలా గొప్పవారు. మనమంతా వారికి తాజీం చెయ్యా వాలా. వారు వక్కాటు మాకే కాపల్సీ నూరుకోట్ల వరహాలు అప్పుయిచ్చి మళ్లి మేమురయెంత బతిమాలినా పుచ్చుకోన్నారు లేదు. అందుకు వారికి మాకే భాయిభాయి స్నేహం మర్యాద, చూడండి మీ పెర్తాపరాజాకె వారికి నిఘా తై ఫార్.

వ_ర్త.— జగత్ప్రభువు చిత్తము.

అంతట ప్రతాపరుద్రమహారాజు తురకసౌదాగరువేషమున వజీరాలితో ప్రవేశించును.

[సభ అంతయు లేచును.

సు.—[రాజు చేయి పట్టుకొని] సలాం సలాం. ఇక్డ ఇక్డ భాయి.
[అవి తన ప్రక్కను కూర్చుండఁ బెట్టును. రాజు
సమకాలమందే సలాముచెప్పి కూర్చుండును.

సు.—సౌదాగర్ సాహెబ్, మీకె శ్రమ యిచ్చినాం. కానిం యీసౌదాగర్లు. వీరు యీనజర్లు తెచ్చినార్. ఖరీదులు చెప్పము అంటార్. తమరు వీటికి ఖరీదుచెప్పి మనవర్సుపిల్పవాలా. యిందుచేత తమ వెస్టనం అయింది షంలోషంగదా.

రాజు.—[ఆవస్తువులను పరీక్షించునట్లుగాఁ జూచుచు, ఆత్మగతము] ఆహా యుగంధరులవారి మహిమ! ఈవస్తువులు నాయంతిపురములోని వే, వీరు నావ_ర్తకులే. నాకు ఈవిధమే ప్రయాణసుముహూర్తము. [ప్రకాశము] భోత్ అచ్ఛా. వీరివల్ల తమ దర్శనం లాభం. యీకారణంగా వీరికి మా స్నేహం వుంది. మరియిప్పుడు వీరికి మేము పరీచ్ఛా చేస్తాం, వీరు మాకే పరీచ్ఛా చేస్తారు. ఒకరిఖరార్ ఒకరికి తెలుస్తుంది ఛణంలో.

[సుల్తాను రాజుచేతికి నెమలి నందించును.

రాజు.—[నెమలిని త్రిప్పి త్రిప్పి చూచి, లెక్కలు వేసికొనుట నభినయించి] సుల్తానుభాయి ఈనెమిలి షుమార్ రెండుకోట్లు, యీఖైలషల్ వర హాల్. కోట్లు కచ్చ ఖరీదు, యిర్వైవైదు లక్షలు తలిమ్మా రాళ్లు, యిర్వైవైదు లక్షలు కూలి. ఏమి చెప్తారు సౌదాగర్లు ?

వర్త.—[ఆశ్చర్యముతో] అన్నిటికి చెప్పి కానిండు.

రాజు.—అదీ కాదు. సరియైతే పైస చెప్తాం, లేకపోతే యెందుక్కు చెప్తం?

వలీ.—[ఆత్మగతము] క్యారే, ఇతడు ఆరునెల్లు బందీ వున్నా ధేధీష్య మానం వున్నాడు. మంచి తెల్విత్తో మాట్లాడుతాడు, మహాల్జికాడు తోస్తుంది. [విమర్శముతో] లేక, మంత్రి యుగంధర్ ఆట్వంటి తెల్విగల చాకలికి వంపాదించి వుందునా మాకీ మోసం చెయ్యడానికి ?

వర్త.—తమరు చెప్పినది సరి కావుందునా? మాకొక యాశ్చర్యము కలుగు చున్నది. మనవి చేసెదము, అన్నిటికి సెలవిండు.

రాజు.—మంచిది. ఈనజ్రంపూర్యుడు [లెక్కనభినయించి] యిర్వైవైదు కోట్లు, పని సవా. ఈహద్దం [నరల లెక్కనభినయించి] పది వైదుకోట్లు. ఈతామ్ర ఖమలం పదికోట్లు, అంతా కని సవా. ఏమి మీహాశ్చర్యం ?

వర్త.—జగత్ప్రభూ, మీరు సాక్షాత్ప్రతాపరుద్రులవారే! స్వర్గస్థులగుట అబద్ధము!

[సవిస్మయము, ఆత్మగతము] క్యారే! కనిపెట్టివేశినార్ !

వలీ.—[ఆశ్చర్యముతో] ఖుస్రూ, జోస్యులుభాయి, చాకలీ చెప్తారు! పీర్లు రాజాచెప్తారు! క్యారే ఇది!

వర్త.—వీరిదేహములో పరకాయప్రవేశము చేసినా రని మాకు తోచుచున్నది. మంత్రియుగంధరులవారికి అట్టిశక్తులు కల వని మేము వినియుంన్నాము. ఈపెలలు అమహారాజే వేసినా రని చెప్పవచ్చును.

వలీ.—[హర్షముతో ఆత్మగతము] బలే బలే వాళ్ల మాట అది కాదు! మాకీ యమధర్మరాజా మహాయం నిజం నిజం.

సు.—[ఆత్మగతము] వాళ్లు వట్టి చెప్తే మేము మరి వట్టి తెలుసు కొన్నాం. [ప్రకాశము] ఖరీదులు అంత సరిగా వున్నవా,

వర్త.—ఉన్నవి.

సు.—వీరి ఖరాప్రకారము లెక్క లేక వప్పుకుంటారా?

వర్త.—ఒప్పుకొనిగొందము.

వలీ.—[ఆత్మగతము] బలే! యమధర్మరాజా మహాయం! బలే! యమధర్మరాజా మహాయం!

సు.—ఒప్పుకోకపోతే?

వర్త.—మమ్మందఱను శిరచ్ఛేదము చేయింతురు.

సు.—ఇదే మరత్? నిశ్చయం?

వర్త.—ఇదే మరత్, నిశ్చయము.

సు.—అచ్ఛా! అచ్ఛా! [జనాంతికము] మహారాజాభాయిః వీళ్ల సరుకులు అన్నిటికి సున్నమానం ఖరీదులు వెయ్యండి. మేము మరత్ప్రకారం పుచ్చుకొంటాం. ఒప్పుకోకపోతే శిరచ్ఛేదం పుచ్చుకొంటాం. మీకి యీ స్నేహానికి వోడంగోల్కు వదిలివేస్తాం. మరి తమరు బందిఖానాకి రావద్దు. జవాబు చెప్పండి భాయి.

రాజు.—[ఆత్మగతము] ఎంత నిర్భాగ్యుఁడు వీఁడు! అన్నకుమారుని శిశువును చంపి రాజ్యము హరించినవానికి ఈచింత యెంతపాటి! [జనాంతికము] సుల్తాన్ భాయికి జవాబ్ వడిమాటలు యెందుకు? మరి యిక్కడికి రాం.

సు.—అచ్ఛాఅచ్ఛా! మరైతే వర్తకులూ, ఈ దివాణం దివాణంగానే మీవాడలకి వస్తాం, లెండి.

వర్త.—మహాప్రసాదము! మహాప్రసాదము!

[అందఱు లేచి పరిక్రమింతురు.

సు.—[పరివారముతో] సికారీకి సర్వం సిద్ధమా?

పరి.—బందగానె ఆలీ, మీకీ అంబార్లు ఏనుగులు పహాదాలు వేసి తయ్యార్ వున్నవి. శిబ్బందికి గోడాలు జీన్ వేసి సిద్ధం వున్నవి. శస్త్రం సిద్ధం.

సు.—భోత్ అచ్ఛా! ఈసవార్లు మాపహాదాలలో అలంకరించి మాకంటికి విందుగా చూస్తూడాసే వాడవికి లెండి.

[పరివారము వెచ్చును. అందఱు పరిక్రమింతురు.

స్థలము 2. ఢిల్లీలో వీథి.

[నేపథ్యమున]

ఢిల్లీసుల్తాన్ పట్టుకపోతాన్,
ఇదుగో ఇప్పుడే పట్టుకపోతాన్,

[మరల మరల అట్లే?

సు.—[ఆశ్చర్యపడుచు] అరే! ఎవడ్రా మాకీ పకిల్లేవు అరుస్తాడు. చెవికి తెలుస్తుంది?

వజీర్లు.—బందగానె ఆలీ, వాడే ఆదివానా తెలంగి.

సు.—మేము చూడవాలా, మేము చూడవాలా.

అంతట వెఱ్ఱివాఁడు ప్రవేశించును.

వెఱ్ఱి.—[తటాలున దారికడ్డము వచ్చి సుల్తానుముందఱ ఆడంబరముగా నిలుచుచు] ఢిల్లీసుల్తాన్...[ఉత్తరప్రత్యుత్తరము పిల్చుచు] ఢిల్లీసుల్తాన్... [చుట్టకాల్చుట నభినయించుచు] ఢిల్లీసుల్తాన్...[హుక్కాత్రాగుటను వెక్కిరించుచు] ఢిల్లీసుల్తాన్...[అనుచు సుల్తానువారి యేనుఁగుముందఱ నిర్భయముగా నిలుచును.

పరి.—దారి కడ్డం లేరా, అరే దివానా. [అని ఆవలికి త్రోయుదురు.

వెఱ్ఱి.—నేను కదలను, ఏమి చేస్తావు?

పరి.—కదలలేకపోతే ఖుర్రా యెగ్రా యేస్తాం.

వెఱ్ఱి.—అహా సుల్తాన్, నిన్ను నేను మాయింటికి తీసుకొనిపోతూ

వుంటే వీళ్లు నన్ను అడ్డుతున్నారు. వీళ్లను పిల్చుకో, లేదా, నేను వీళ్లను చంపివేస్తాను.

సు.—ఎదీ చంపూ చూస్తాం?

వెట్టి.—చంపూ చూస్తాం ఏమిటి? చంపూ యేడుస్తాం, అను. [అని పరిజనులను ఒక్కొక్కని] ఆటుగో అరటిపండు. [అనుచు ఒక్కతాపు తన్నుచు, ఒక్కొక్కనింగాంచి] అబ్బో! నీ వెంతవాడవు! చావకముందు బతికే వున్నావు, నీకు శక్తుంటే నన్ను ఘరం వెయ్యవూ! నీవు చస్తే మరి బతికవు.

[జవానులు తాపున క్రిందు పడి, లేచి, కత్తు లుంకించి, సుల్తానువైపు చూతురు.

సు.—క్యారే ఏమి పడిపోయినార్?

పరి.—సర్కార్, వాడికి సింహంవుంది వంట్లో, వాడు సైతాన్! మనిసి కాడు.

సు.—వాడికి ఏమీ చెయ్యకండి, మాముందర తమాషాలు చేస్తూ రాని య్యండి. వాకి కేమైనా చేస్తే మాతల్కాయా పోతుంది.

[అందఱు పరిక్రమింతురు.

వెట్టి.—[పరిజనులను పాటగా] ఏమి రోయి, మనిసి, మనిసి, మనిసి కత్తి వుంకించావే, ఏమి చేశావు? కాకు, ఎవరిబుర్ర యెగురుతుందో? ఢిల్లీ సుల్తాను ...

పరి.—సర్కార్ హుకుం అయ్యెఖాకా నీబుర్ర బిగురుతుంది. తర్వాత యెగురుతుంది. [అని జవానులు వెట్టివానిని అత్యుగ్రముగా చూతురు.

వెట్టి.—నా బంగారుసుల్తాను, నీవు మావూరికి వచ్చి, నాకు శూన్యం పెట్టిన రాగణ్ణి వీరణ్ణి ఎక్కి తొక్కి నొక్కి ముక్కి రక్కి డొక్కి చెక్కి చక్కాడవలిశింది. ఇది మాప్రార్థన, మనవి, వేడుకోలు, నంగడోలు, గడోలు, డోలు, లు, ఉ. [అని నానావిధములు వికారములు చేయును.

సు.—ఆహో దరికి చేరినాం! పడవలు కనిపెట్టుకొని వున్నవి. యెక్కుదాం.

స్థలము 3. యమున, పడవలు.

[అందఱు అవరోహణారోహణములు నటింతురు. సుల్తాను, రాజు, వలీ, పెద్దసెట్టియును ఒకపడవనే యెక్కుదురు.

వెఱ్ఱి.—నీళ్లు దొరకినవి. నేను బాపనాట ఆడతా.

[అని బ్రాహ్మణులను వెక్కిరించుటగా సంధ్యవార్చును.
వెఱ్ఱి. ఏపడవకుఁ బోయినను అందలివారు రానీరు.

వెఱ్ఱి.—[ఒకపడవచుక్కానిని పట్టి యీడిగిలఁబడి] ఓసుల్తాను, వీళ్లు నన్ను రానీయరు, హో! [అని అఱచును.

సు.—[పడవవాండ్రతో] వాడికీ మాపడ్వలోనే యెక్కించండి.
[పడవవాండ్రు అట్లే చేయుదురు.

వెఱ్ఱి.—తోసిన వెధవలే బుద్ధిమంతులు. ఎక్కించుకొన్నగుండులకే బుద్ధి లేదు, నాకు నెనరు లేదంటే చెప్పట్టుకొ్కదతా. నామట్టుకు నేను పాడు కొంటా, వద్దన్న వాళ్లని ఏట్లోకి తోస్తా.

ఢిల్లీ సుల్తాన్ పట్టుక పోతాన్,
ఇదుగో ఇప్పుడే పట్టుకపోతాన్.
[1] వీరణ్ణి రాగణ్ణి మన్ను చేయిస్తాన్,
ఇదుగో యిప్పుడే మన్ను చేయిస్తాన్.
గోతిలో పాతించి గోరీ కట్టిస్తాన్,
ఇదుగో ఇప్పుడే గోరీ కట్టిస్తాన్.
[2] గుల్లోవ కొల్పాగ కాయల్ కొట్టిస్తాన్,
ఇదుగో ఇప్పుడే కాయల్ కొట్టిస్తాన్.

సు. తప్పు కడమవారు.—ఓయి, అల్లరి చేయకు.

సు.—చెయ్యనియ్యండి. మాకి తమాషా వుంది.

1. వలీఖాను లోనగువారిని, 2. ఓడలో తలకాయ లేయించెదను.

వెఱ్ఱి.—అల్లరి చెయ్యొకూ? అల్లరిచెయ్యొకూ?

[అని పెద్దసెట్టిని వీటవేయ నెత్తును.

[ఇతరులు మాన్పుదురు. వెఱ్ఱివాఁడు సెట్టిని ఖదియ వేయును.

సు. పరిహాసముగా నవ్వును. సెట్టి వొక్కి నభినయించును.

వెఱ్ఱి.— *అల్లవా డిల్లవహో యిల్లవా డిల్లవహో
కల్ల లే నికబోది కడతేర లేను.

ఒరే, లెద్దుగాళ్లూ, పాడండి నావెంట, పాడకపోతే చంపేస్తా.

సు.—పాడండిరా.

వెఱ్ఱి.— అల్లవా డిల్లవహో ...

లెద్దు.— అల్లవా డిల్లవహో ...

వెఱ్ఱి.— †కాలరు ద్రునికంట కాలాన లము లేద,
కాలరు ద్రునికన్ను కాల్చి వేసినదా?

లెద్దు.— కాల ...

వెఱ్ఱి.— అల్లవా ...

లెద్దు.— అల్లవా ...

వెఱ్ఱి.— ‡ పాలసం ద్రముపొట్ట బడబాన లము లేద,
పాలు పొంగించి పాబాలు చేసినదా?

లెద్దు.— పాల ...

---

* అల్లవా—అక్కడి ప్రతాపరుద్రుఁడు ఇక్కడికి వచ్చినాఁడు, ఇక్కడి ఢిల్లీసుల్తాను అక్కడికి (ఓరుఁగంటికి) పోవుచున్నాఁడు. ఇది ప్రత్యక్షమ యయినను మూఢులు ఎఱుంగ లేకున్నారు.

† కాల—ఢిల్లీ కోటలో ఇంతకాలము ప్రతాపరుద్రుఁ డుండెనుగాని ఢిల్లీకోట కేమియు నపాయము చేయలేదు.

పాల— ‡ ఢిల్లీలో కొంతకాలము యుగంధరుఁడను నే నుంటిని కాని, ఢిల్లీకి ఏమియు అపాయము చేయనైతిని.

వెఱ్ఱి.— అల్లవా ...

తెడ్డు.— అల్లవా ...

వెఱ్ఱి.— * ప్రళయకాలము రాగ వడి రెండొకటి గాగ
బ్రహ్మాండ భాండంబు భగ్గు మన లేదా?

[పెద్దసెట్టియు తెల్లవాండ్రును వడవడ వణఁకుదురు.

తెడ్డు.—[కేలుమోడ్చి] సామీ, మాకు బయమవుతావుంది, యిది యేమో చెప్పలేమండి.

వెఱ్ఱి.—చెప్పకపోతే చంపేస్తా.

సు.—వలీసాహేబ్. దేఖో సేట్ జీ గాభరా. [అని నవ్వును.

వెఱ్ఱి.— ప్రళయ ...

పెద్దసెట్టి.—ఇదేమి! యీపీడ మాన్పింపఁడు. నాకుఁగూడ—

[అని యర్ధోక్తిలో భయముతో వెఱ్ఱివానిని చూచి యూరకుండును.

రాజు.—ఏమి సౌదాగర్భాయి, ఉత్తమాటకే భయపడతారూ?

వెఱ్ఱి.—వహవ్వా! తురకవాడికి యేట్లో కడేస్తానని భయం! [అని కక కక నవ్వి] ఊఁ. ప్రళయ ...

తెడ్డు.—ఈయాల ఎవరిమొఖం సూశినామో! యేమి గ్యాచారమో రా!

ప్రళయ ... [వర్తకుఁడు వణఁకును.

వెఱ్ఱి.— అల్లవా డిల్లి ...

[వెఱ్ఱి. తెడ్డు. యథాపూర్వము.

† ఆకాసమున తొఱ్ఱి సోకసను మింగగా
రాకాసులకు దాని రాక తెలిసినదా? అల్లవా.

* ప్రళయ.—ఢిల్లీరాజ్యమునకు వినాశకాలము రాఁగా మేమిరువురము కలయఁగా ఢిల్లీరాజ్యమెల్ల రూపుమాసిపోవుచున్నది.

† ఆకా.—మహావిశాలమైన ఢిల్లీపురములో వెఱ్ఱివాఁడొకఁడు (నేను) ప్రవేశించి ఢిల్లీపురప్రభువును గోసిపోవుచున్నాను. ఈవజీర్లు నాచెయ్యము నేమేని కనఁగలిగినారా?

* భూమిలో నుడి పుట్టి బొక్కపడి వెళ్లావె
అగ్గికం బము మింట నగ్గలిం పంగా. అల్లవా.
[తెడ్డుగాండ్రు వర్తకుడును జలబిరించి వణకుదురు.
† గద్దరెక్కలంగాల, కడలిలో వారి గూల,
సింబోతు నకిలింత సింగాల వింత. అల్లవా.
‡ గుండుగుం డెగిరించి గుండాన దోయించి
అదిరివే టేమూడా యమునికె చ్చరిక. అల్లవా.

సు. రాజా. వలీ.—[కని] ఆహా! వాడలు ఆ దీపాలచేత ఎంత అలంకారంగా వున్నవి?

వెఱ్ఱి.—అల్లదుగో ఆదీపములో వుంది నాభార్య, రాకడీకూన్యంచేత అక్కడచేరింది, నన్ను రమ్మని సంజ్ఞ చేస్తూవుంది. పిట్టలాగ ఎగిరిపోయి కలుసుకొంటాను. [అని ఎగిరి బయటికి దుముకును. పడవలవాండ్రు వెంటనే దుమికి తీసి మఱియొకపడవలో చేర్తురు.

వెఱ్ఱి.—నా పెళ్లాందగ్గిరికి నన్నెందుకురా పోనియ్యరు?
[అని వారిని గొట్టును.

పడవ.—పోవి నీ ననావే యెఱ్ఱోడా!

* భూమిలో.—చెఱసాల లెఱవంబడి ప్రతాపరుద్రుడు వెలుపడి జేదీప్యమానుండై మహోన్నత వైభవముతో లేచి యుండఁగా.

† గద్ద.—సుల్తానుయొక్క సహాయులు వజీర్లు కూలుచుండఁగా, సుల్తానే యమునలో ఖయిది యగుచుండఁగా, తనకు ఈ ఢిల్లీరాజ్యము వచ్చునని ఈ వలీఖానుఁడు త్రుళ్లుచుండుట చెఱకుముకి వర్తకులు లోనగువారికి వింతగానున్నది.

‡ గుండు.—ఒక్కొక్కవజీరుతలను తెగనఱికి వానిదేహమును (రాయికట్టి) యమునలోవైచి, అవృత్తాంతము యుగంధరునికి (నాకు) తెలియుటకుఁగాను అదిరి వేటు వేయవలసినది—అని వర్తకులకు ఆజ్ఞ.

వెట్టి.—చస్తే నాపెళ్లాందగ్గిరికే వెళ్తాను. [అని కొట్టును.

పడవ.—అబ్బబ్బ! యేమి యినపముండాకొడుకురా, చండాలుడు!

[అందఱు ఓడ లెక్కుటను నటింతురు.

స్థలము 4 యమున, ఓడ, పైతట్టు.

వెట్టి.—[వడివడిగా ఆదీపమును బట్టి దాని ముద్దుగొని గడ్డము కాలి] బళి బళి! నన్ను నీవు ముద్దుపెట్టుకొన్నావా? బతికున్నప్పుడు యెంతెంతో బతిమాలుకొంటేనేగాని అనుగ్రహం చేయకపోతివి. పోనీ యిప్పటికైనా దయ కలిగెనా? మళ్లీ ఒకమాటు.

[అని గడ్డముకాల్చుకొని తుడుచుకొనుచు, ముద్దుపెట్టుకొనుటగా దీపమార్చి, ప్రమిద తెచ్చి, మాటిమాటికిముద్దులుగొనుచు, చెవిలో రహస్యములడుగుచు, దానిరహస్యమును వినుచు, ఇతరవిధములను లాలనము చేయుచు, ఉండును, పత్తరులు సుల్తాను ప్రభృతులను కూర్చుండఁబెట్టుదురు. వేశ్యలు ఇద్దఱు సుల్తానునకు, ఇద్దఱు రాజునకు, వింజామరలు వేయుదురు. ఇరువురు తాళవృంతములు వీతురు.

పత్త.—[సుల్తానుతో] కొండంతదేవునికి కొండంతపత్రి తేఁగలమా? 'ఉడుతకు ఉడుతభక్తి.' జగత్ప్రభువువారికి విశ్రామార్థము మంగళార్థమును కొంచెము నృత్యసేవ చేయించెదము.

వెట్టి.—వెట్టిముండాకొడుకులారా, నాకక్కరలేదా నృత్యసేవ? నాకో ఛత్రచామరాలు, విసనకఱ్ఱలు?

సు.—మంచిది, కానియ్యండి. మరి మాకి చేసేమర్యాద అంతా దివానా బహద్దరు వారికి కూడా చెయ్యండి.

[అంతట వెట్టివానిని ఛత్త్రచామరాదుల నుపాసింతురు. నటీ మార్దంగికులు పలువురు ప్రవేశించి సవాద్యముగా ఆడుచు పాడుదురు.

సు.—వహవ్వా! వహవ్వా!

వెట్టి.—అవ్వవ్వా! అవ్వవ్వా! వాడు వహవ్వా అనడ మేమి?

[అందఱు నవ్వుదురు. వెఱ్ఱియుం హా హా హా హా అని నవ్వును. సుల్తాను వర్తకికి ఒకహార మిచ్చును.

వెఱ్ఱి.—[తనగోనెచొక్కా యిచ్చుచు] అది నీళ్లలో మునిగిపోతుంది. నిప్పులో కాలిపోతుంది. ఇదిమునగదు, కాలదు, అందానికి దానబ్బయిది.

[అని వికటముగానవ్వును.

సు.—వర్తకులూ, మాకి యేమి హరాలమధ్య పెట్టినారు! దీనికి మర్తబ్ చెప్పడానికి మాకీ ఖుషీ లేదు, మరి మేము సర్కసులు చూడడం అబద్ధమే.

వర్త.—ఈసరకులు చూచి కానిండు.

సు.—ఏమి వీళ్లకి మాకి అమ్ముతారా?

వర్త.—అమ్మేదము.

సు.—వీళ్లేమి బానిసలా?

వర్త.—దంతపుబొమ్మలు జగత్ప్రభూ.

తురకలు.—ఆహాహా ఏమి హాశ్చర్యం! ఏమి హాశ్చర్యం!

[అని ముక్కుమీఁద వ్రేలుపెట్టుకొందురు.

వెఱ్ఱి.—ఏమివికారము! ఏమి వికారము. [అని ప్రమిదతో] ఒశే, ఈపిశాచాలు నీకు నంవా?

[సు. నటిని తాఁకి చూచును. వెఱ్ఱి. నటిరెండుచేతులు పట్టి జాడించి మొగ్గలు, దండెములు, వేయించును.

సు.—[ఆశ్చర్యపడుచు] ఇట్టియద్భుతాలు ఇంకాయేమేపాటి వుండును?

వర్త.—మాజాబితా చదువుటకు ఒకపగ లెల్ల పట్టును.

సు.—[ఆత్మగతము] ఏలాగైనా వీటి నన్నిటిన్ని లభ్యాయించవల్సిందే. [ప్రకాశము] ఏమి వలీసాహేబ్? మనము ఈరాత్రి యిక్కడే వుంటాం.

వలీ.—నాకీకూడా యీయద్భుతాలు చూడవాలా వుంది, సర్కారు మాయింటముందు చెప్పుకొన్న విందు చేయవాలా వుంది. ఈవేళ విందుకి అనుగ్రహంచేసి రేపు ఇవిచూడడానికి చిత్తం చెయ్యకూడదా, అని గులాం మనవి.

సు.—కడవలు పంపి ఆ విందు యిక్కడికి తెప్పించు.

వలీ.—మహానుగ్రహం, మహానుగ్రహం.

వర్త.—స్నేహితులూ అని తమరే పిలిచినారు. అందుకు ఈరాత్రి మాయింటవిందు పుచ్చుకొని మమ్ము ధన్యులను జేయఁగోరెదము. సర్వము సిద్ధము. స్నేహములో సంకోచము కూడదని తమరే సెల విచ్చియున్నారు.

సు.—ఏమి వజీర్సాహేబులువారి యిష్టం?

వజీర్లు.—సర్కార్ యిష్టమే.

సు.—మంచిది వర్తకులూ.

వర్త.—మహాప్రసాదము! మహాప్రసాదము!

సు.—అట్లైతే త్వరగా వెళ్లి మనకి భోజనంవిందు చేసి, తర్వాత మన కన్నులకీ చెవులకీ మళ్లీ యీవిందూ చేస్తాం, లెండి రండి. [అందఱు లేతురు.

రాజు.—[జనాంతికము] సుల్తాన్ భాయి, తమకు తెలియనిది గాదు గదా జాతిభేదము. నేను జాబితాగా సరకులకు సున్న వెలలు వేసి, మొత్తము చేసి, త్వరలో మీపని యగునట్లు చేసెదను. పిమ్మట కావలసినప్పుడు కలసికొని యెదను. సరకులను తరలించునప్పుడే తమరు ఎఱుఁగవచ్చును.

సు.—[జనాంతికము] ఆహా ఏమి దురదృష్టం మాకీ, మీరు లేకుండా ఖానాగోష్ఠి చెయ్యడం! యేమీ చేస్తాం! తమచిత్తం. [వలీతో జనాంతికము] ఇది చాలా మంచిదే అయింది. [వర్తకులతో తురకలు నిష్క్రమింతురు.

వెఱ్ఱి.—నాకొక ఆటవిడుపుపద్యం జ్ఞాపకం వస్తావుంది.

(మణిహారము.)

1క్షత్రియుం 2డారయునుఁ గలసియ యున్నన్ గ నకట 3రిపువుల నణఁకఁగఁ దరమె?
క్షత్రియుం డారయును గలయక యున్నన్ గ నకట రిపువుల నణఁకఁగ దరమా.
మొత్తముగ 4హిమము మొనయుంచు నున్నన్ ముదముగ 5మధుపముఁ 6బికము పిలుచునే?
మొత్తముగ హిమము నణఁగిన వెన్కన్ ముదముగ మధుపముఁ బికము పిలుచుఁబో.

---

1. యుగంధరుఁడు. 2. ప్రతాపరుద్రుఁడు. 3. శత్రువులను. 4. తురకలు. 5. యుగంధరుని. 6. ప్రతాపరుద్రుఁడు.

'ఫ్రలాఫ్' అంటేగదా కనుక్కొన్నారు. ఓరి నాయనోయి, నుక్కొన్నార్రో!' అంటేగదా యిద్దర్నీ పట్టుకొని కన్నిసారు. నెల పొడిస్తే సముద్రం పొంగకుండావుంటుందా? తెగ్గాలిస్తే యినుమైనా మెత్తబడకుంటుందా? సంగీతానికే చాపరాళ్లు కరుగుతా యట, మిడియెండకు మంచుగడ్డ కరగదా? నిద్రలో కాకినిగుడ్లగూబ కొడుతుంది. పట్టపగలు గుడ్లగూబను కాకి కొడుతుంది, నీళ్లలో మొసలి ఏనుగను పడుతుంది. నేలను మొసలిని కుక్క కరుస్తుంది. సమయంలేదా, స్థానంలేదా? వెధవలందఱు నామాటలు వెర్రిమాట లంటారు. నేనున్ను కొంతసేపు మౌనం వహిస్తాను.

రాజు.—[ఆత్మగతము] విశ్రమించి పిమ్మటఁ గలసికొమ్మని గురువరు నాజ్ఞ. అట్లే చేసెదను. [అని నిష్క్రమించును.

వెట్టి.—[ఆత్మగతము] అప్పుడే క్రిందితట్టున తురకలు వచ్చి వినోదించుచున్నారు. అచటికేపోయి ఢిల్లీనగరరాజునియొక్క వజీరుప్రాణనాధుకములను బరణితెఱచి నలిపి వేసెదనుగాక. [అని పరిక్రమించును.

స్థలము. 5. ఆ యోడయే, లోతట్టు.

[అంతట పడవకడుపులో తురకలందఱు ఉచితాసనముల నుపవిష్టులై ప్రవేశింతురు. బొమ్మలు తాంబూలము లిచ్చి హుక్కాలు పెట్టును, వీచోపులు వేయును.

సు.—[కైపుతో] వర్తకులూ, వాడలు మీవి కొంటాం మేము. ఇంత అద్భుతం వాడలు, ఈదేశంలో చెయ్యలేరు మేము సుల్తాన్ వున్నాం, నీటి మహల్ మే వున్నాం. ఈయేరు ఖందకం వుంది.

వర్త.—[ఆత్మగతము] వీనికి కైపెక్కుచున్నది. [ప్రకాశము] జగత్ప్రభువు చిత్తము.

సు.—అచ్ఛా! అచ్ఛా! [అని విశేషముగా నవ్వి, ఆత్మగతము] కైపుగా తోస్తుంది! [జాగ్రత్తతో] వర్తకులూ, నిన్నటి నాచిరంగు ఏదీ? అప్పట్నుంచి అక్కడ ఆడుతూనే వుందా? [ఆత్మగతము] కైఫ్ ఎక్వా అవుతూవుంది. నాచిరంగు అప్పుడే మత్రిభ్ అయింది. ఆడుతూవుందా అడుగుతాం.

ఒకవజీర్.—బందగానె అలీ, ఏమి యీ - యీ - యీ - దాని పేరు- రాలేదు, ఆ! యీ విందు!

సు.—మనము బ్రతికి లేము. చచ్చి వీకస్వర్గం వున్నాము నేము చెప్తాం. ఈ సౌదాగర్ల దందా హాశ్చర్యం, అద్భుతం, తమాషా, చమత్కారం, గమ్మత్, వుంది.

మఱియొక వజీర్.—ఆహా ఏమి ఆష్కెబత్ !

,, ఏమి ఆ మాజూమ్! ఏమి ఆ లాహిరి! ఏమి యా మాధుర్యం!

సు.—సేట్ భాయి. పక్షాన్లదు, యెప్పుడో జ్ఞాపకం లేదు, మేము యిలాగే వాడాలో పఖ్ నాచీ చూచినాం. అది మాకి యిప్పుడు, తెచ్చిం పండి భాయి.

మఱియొక వజీర్.—మేము పక్షాన్లదు. స్వప్నంలో యిట్వంటివాడామే పక్షానాచీ చూచినాం షుల్తాన్వారితోకూడా. [వికటముగా నవ్వుచు] వారికీ తోకా వుండుతుంది వోయి? మానోటా చమత్కారంమాటా వచ్చింది ! హిహిహిహి! ఆనాచీ మేము చూడవాలా; తెచ్చించండి, సేట్ వర్తకులు గోవా భాయి.

సు.—ఆనాచీ వస్తే మేము కూడా ఆడుతాం, లేదు మొగతాం, లేదు, వజీర్ భాయి, యేమి చెప్పినాం? ఆడుతాం తోస్తుంది.

వర్త.—[ఆత్మగతము] వీరెక్కడ మన్నారో వీరికి తెలియదు. వలీఖాను పక్షము వారుమాత్రము కైపు లేకున్నారు. [ప్రకాశము] జగత్ప్రభూ, చూచి నదే చూడనేల? జగత్ప్రభువువారు తెలుఁగుదేశము జయించిన కీర్తినాటకమును చూడవచ్చును.

సు.—మాకీర్తినాకటం ! మాకీర్తి నాకటం!

వర్త.—అవును. తమకీర్తినాటకమే. గానిని మాదేశపుమహాకవులు తమకోసము చేసినారు.

సు.—వజీర్సాహేబ్, బలేతమాష్! బలేతమాష్! నాటక మారంభించండి.

వ ర్త.—మా యుద్యోగస్థులు, నౌకర్లు అందఱు చూచుటకు జగత్ప్రభువువారి సెలవును ప్రార్థించుచున్నారు.

సు.—లోకమంతా చూడవచ్చును. వాహావాహా! షూర్యచంద్రుల్ కళ్లాతో పగల్ సాహేబ్ చూడవచ్చును. నచ్ఛత్రాల్ కణ్ణాతో రాత్రి బిబీ చూడవచ్చును! జంగల్ మే వుండే సింగ్ పులి కూడా చూడవచ్చును. హోయి హోయి హోయి హోయి. సముద్రంలో వుండే మచ్ఛం కన్నా ముయ్యాక చూడవచ్చునూ.

ఒకవజీర్.—[అరగన్నువడుచు] హాకాశంలోవుండే పచ్చీకూడా చూడవచ్చునూ.

వలీ.—[ఆత్మగతము] బలే యమధర్మరాజువహోయం! అతిషులభంగా వీళ్లనందరని సాఫ్ శీదా చేయవచ్చును.

వర్త.—మహానుగ్రహము! మహానుగ్రహము! ఆటగాండ్రను తెచ్చెదము.

[అని నిష్క్రమింతురు.

సు.—[తాంబూలకరండవాహినినిగూర్చి] మాకీ యేలడా యేలడా యేలడాయిలో వచ్చినందుకు చచ్చినావు అగె పసారీ?

[అని దానిచేయి పట్టుకొనును.

తాంబూ.—ఆహారీ పేరు మహాప్రభూ.

సు.—ఆహారీని మేము చూడవాలా. బలే! బలే! బలే!

వలీ.—మనము ఎన్నిలడాయిలలో చస్తాం సర్కార్?

సు.—ఆహా! మీరుకూడా నాతో యిక్కడ వున్నారా! మీరు యెప్పుడు చచ్చినారు సాహేబ్?

వెట్టి.—[సమీపించి] ఇప్పుడే. ఇప్పుడే.

సు.—ఆహో! దివానాబహద్దర్! దివానాబహద్దర్! మాదగ్గిర మాదగ్గిర. [అని తనప్రక్కను తనకు వలీఖానునకు నడుమ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని] దివానాబహద్దర్భాయి పశాశికి మేము చూడవాలా.

[వెఱ్ఱివాఁడు తన ప్రమిదను చూపును. ఆఁడలు వికృతముఁగా నవ్వుదురు.

అంతట వలీపాత్రము సిపాయీలును ప్రవేశింతురు.

వలీపాత్రము.—బలే! బలే! సర్వం సిద్ధమా?

సిపా.—సర్వం సిద్ధం.

వలీపా.—మరి కదలండి. [ప్రయాణభేరి, ఇతరవాద్యములును.

వలీపా.—మీరు ఈలడాయిలో యే మేమిస్తే చూస్తారు చెప్పండి.

సిపా.—[ఒకరితో నొకరు] మనము గులాంద స్తఖైరునిషీచేత కట్టించు కొన్న పాటా కానిత్తాముఁరా. [అని సవాద్యముగా పాడుదురు.

ఒక సిపా.—[ఆలోస్యన చేయి యుంచుకొని] సర్దార్, నేను,

మొఘలి ధోం కలోన దొఘిరే నా ఘసాామి

రఘులే యి సము దాగే పఘిడీమియా.

[కడమ సిపాయిపాత్రములు వెంటఁ బాడుదురు.

మఱియొకఁడు.—[అట్లే] నేను సర్దార్,

నీ రంతా పారాయి నాఁరంతా ఘుంజాయి

జారీ నిషా లేని పీరూ మిఠూ. ,,

ఇంకొకఁడు.—[అట్లే] నేను సర్దార్,

హాఖాపా నా ఫట్టి లేఖాన్కి హారొాల

ఢీఖోనీ యే షేటి షేఖూ మిఠూ. ,,

[సిపాయీలందఱు కలిసి పాడుదురు.

* పీఖాల కీ కోసి హాఖాసానీ కేసి

రాఖాసు లూ రండి కేఖాలేస్తాం.

యెళ్లన్ని కోశేశి నాళ్లన్ని దోశేశి

ఊళ్లన్ని బల్వల్ల కాళ్లు శేస్తాం.

యేగ్గాల కొమ్మట్టి పీగ్గాలు గా గొట్టి

* పీఖాలకీ=గొంతు పీఁకెలను.

గాన్గపెంటలుగా తున్గి యేస్తాం.
సాయూల శెవు లట్టి నాయూలు వాకేసి
సీమాలు పోగొట్టి నామాజ్ శేస్తాం.
అన్యూల ముక్కట్టి రొయ్యాలు దిన్పించి
సయ్యద్ సాహెబ్ చేస సాఫు చేస్తాం.
నిక్కాగు బ్బైతల తక్కాలు సళ్లించి
అక్కాడి కక్కాడే నిక్షా శేస్తాం.
రానీవా సాయూలా మానామగా దెచ్చి
కానీక సర్దార్ జై నానా కస్తాం.

సు.—వహ్హావ్వా! వహ్హావ్వా! [వర్తకులతో] ఈవస్తాదులు కూడా బొమ్మల్ చెయ్యలేక పోయినారా వర్తకులూ?

వర్త.—జగత్ప్రభూ, రసజ్ఞశేఖరా, ఈవస్తాదు లందఱు బొమ్మలే.

సు.—[పట్టి చూచి ఆశ్చర్యముతో ముక్కుమీఁద వ్రేలుంచుకొని] వర్తకులూ, మీది సర్వం మోసంవుంది. ఏమిహాశ్చర్యం! ఏమిహాశ్చర్యం! మీరు యీలోకం వర్తకులుగారు. ఏలోకం వర్తకులు?

వెఱ్ఱి.—యమలోకం వర్తకులు. వెంగళప్పా, తెలివితక్కువ ప్రశ్నలు వేస్తావు?

వస్తాదులు, వర్తకులు.—[నవ్వుచు] దివానాబహద్దర్, నీవే ప్రళయకాలుఁడవు, మేమే కింకరులము.

వెఱ్ఱి.—అయితే మాకాయస్థుఁడు చిత్రగుప్తుఁడేఁడి?

వర్త.—చచ్చినవారిని యమునియెదుట మాటలాడ సిద్ధపఱుచుచున్నాఁడు.

వలీఖా.—[ఆత్మగతము] ఈఢిల్లీయేలకపోతే నేనుపఠాన్ కాను. తెలంగీ దేశం కొడ్తే రాజువకీ లూటీ విస్తారంపస్తుంది, అది నాకీ వశం వుంటుంది. ఈలడాయిలో ఖుస్రూ చస్తే సంతోషం. బతికితే తర్వాత సఫాయి.

సు.—[వలీఖానుంజూచి] ఇదేమోయి యిది? యిట్వంటి ఆలోచన వుందా నీకి?

వలీఖాన్.—బందగాని అలీ, ఇదంతా అబ్ధం, జూటా, వుత్తనాటకం.

సు.—అవును వుత్తనాకటమే. కానీ చూస్తాం యింకా.

[ప్రవేశవాద్యములు మ్రోగును.

వలీపా.—మనం యిప్పుడు వోరంగోల్ చేరినాంగదా. యీపండు పట్నం కట్టడానికి ఖుస్రూతో ఛోడ్దేవు చేశి రాజాకి కట్టడాన్కి జంగల్కు పోదాం.

సిపా.—సర్దార్గ్నిత్తం. [ప్రయాణభేరి, ఇతర వాద్యములును.

సు.—అహో! వలీఖాన్. లడాయిలో రాజాకి పట్టినాన్ చెప్పినావే?

వలీఖాన్.—ఇదంతా జూటానాటకం సర్కార్.

సు.—మంచిది, నాకటమే, చూస్తాం యింకా.

వలీపా—మరి నడవండి. [అందఱు సవాద్యవాదనముగా పరిక్రమింతురు.

వలీపా.—అడ్వీకి వచ్చినాం రాజాకి వెత్కండి.

[సిపాయీలు చెదరి అన్వేషణ మభినయించుచు నిష్క్రమింతురు.

వలీపా.—రాజా నాకిదొరికితే ఢిల్లీకి తీస్కొనిపోతాన్. ఖుస్రూ ఇక్కడే చావనీ.

సు.—[వలీఖానుతో] అరేయే మిరా నీకీ ఖుస్రూఖాన్ మీద అంతా ఖావేషి?

వలీఖాన్.—తమరు కైఫ్ మే వున్నారు, తమకీ యిదీ అదీ తెలియడం లేదు. అరే నట్టువ్రులు, యేమి నాట్కం యిది, జూటానాట్కం ఆడ్తారు? మాకీ సుల్తాన్వారికి ద్వేషం చేస్తారూ?.

సు.—[కోపముతో] అరే! యేమిరా యింతా జబర్దస్తీ మాట్లాడ్తావ్?

వలీఖాన్.—లేదు అల్లా. నట్వులతో మాట్లాడినాను. గులాంతల మీది.

సిపా.—[రాజాను పట్టితెచ్చి] సర్దార్సాహెబ్. ఇద్గో రాజా మీ ఖాయిదీ.

వలీపా.—ఆహా! రాజాకి పట్టినాను గదా!

శెట్టి.—నాకొక వెంగళప్ప ఒకపాటకట్టి నేర్పాడు. ఇది చూడకపోతే అది వినండేమి. [అని లేచి ఆడుచు పాడును.

రాజు నేమో పట్టలేదు, రౌతు నేమో పట్టలేదు,

చాకలిపే రని వల్లీ సాయెబయ్య పట్టినాడు.

మంత్రిమాటకు మోసపోయి మంచిదుస్తు నగలు దొడిగి

వేట వేసము వేసుకొని కాటిమొసలో గునుకుచున్న

చాకలిపే రని వల్లీ సాయెబయ్య పట్టినాడు.

రాజు నేమో పట్టలేదు రౌతు నేమో పట్టలేదు, చాకలి...

సు.—[ఆత్మగతము] ఆహాహాహా! ఎంతమోసం! ఎంతమోసం! [ప్రకాశము] అరే వలీ యేమిరా మహాల్వాలాకి మా చేత తాజీం యిచ్చినావు.

వలీఖాన్.—దివానాది పాటా నమ్ముతారూ. నాదీమాట నమ్మరు.

సు.—కానీ కానీ. అరే వర్తకులు, ఏమి మాకీ మోసం నాకటం చేస్తారు? మీకీ తల్కాయ అక్కర్లేదా?

పెద్దసెట్టి.—తలకాయ అక్కఱ లేదా? తలకాయకోసమే యింతగోలువు. జగత్ప్రభూ, మేము, తమదర్శనమునకు వచ్చి మూడుమాసము లయినవి, వచ్చిననాఁడే యీయోడకు లంగరు దింపి కొంచెనువలికి జరుగుటకు మరల లంగరెత్తఁగా లంగరుతో ఒకశవము మొండెము రాయి కట్టినది లేచినది.

సు.—తర్వాత? తర్వాత?

వలీఖాన్.—[వర్తకులను సుల్తానును అత్యుగ్రముగాఁ జూచుచు, ఆత్మగతము] యమధర్మరాజువహాయం మోసం వుందా? వచ్చినపని జర్గడాన్కి జగడం పెడ్తారు తోస్తుంది.

పెద్దసెట్టి.—అంతట ఎవరో పాపము, ఎవరో చంపినారు, బంధువులు వెదకుకొనివచ్చిన ఈయవచ్చును, అని ఆశవమును ఓడలో పెట్టితిమి. గట్టున

సు.—[వలీఖానుంజూచి] ఇదేమోయి యిది? యిట్వంటి ఆలోచన వుందా నీకి?

వలీఖాన్.—బందగాన ఆలీ, ఇదంతా అబ్ధం, జూటా, వుత్తనాటకం.

సు.—అవును వుత్తనాకటమే. కానీ చూస్తాం యింకా.

[ప్రవేశవాద్యములు మ్రోగును.

వలీపా.—మనం యిప్పుడు వోరంగోల్ చేరినాంగదా. యీదండు పట్నం కట్టడానికి ఖుస్రూతో ఖోద్దేవు చేశి రాజాకి పట్టడాన్కి జంగల్కి పోదాం.

సిపా.—సర్దార్నిత్తం. [ప్రయాణభేరి, ఇతర వాద్యములును.

సు.—అహో! వలీఖాన్. లడాయిలో రాజాకి పట్టినాన్ చెప్పినావే?

వలీఖాన్.—ఇదంతా జూటానాటకం సర్కార్.

సు.—మంచిది, నాకటమే, చూస్తాం యింకా.

వలీపా—మరి నడవండి. [అందఱు సవాద్యవాదనముగా పరిక్రమింతురు.

వలీపా.—అడ్వీకి వచ్చినాం రాజాకి వెత్కండి.

[సిపాయీలు చెదరి అన్వేషణ మభినయించుచు నిష్క్రమింతురు.

వలీపా.—రాజా నాకీదొరికితే ఢిల్లీకి తీస్కానిపోతాన్. ఖుస్రూ ఇక్కడ్ చావనీ.

సు.—[వలీఖానుతో] అరేయే మిరా నీకీ ఖుస్రూఖాన్ మీద అంతా ఖావేషి?

వలీఖాన్.—తమరు కైఫ్మే వున్నారు, తమకీ యిదీ అదీ తెలియడం లేదు. అరే నట్టువులు, యేమి నాట్కం యిది, జూటానాట్కం అడ్తారు? మాకీ సుల్తాన్వారికి ద్వేషం చేస్తారూ?.

సు.—[కోపముతో] అరే! యేమిరా యింతా జబర్దస్తీ మాట్లాడ్తావ్?

వలీఖాన్.—లేదు అల్లా. నట్వులతో మాట్లాడినాను. గులాంతల మీది.

సిపా.—[రాజును పట్టితెచ్చి] సర్దార్సాహేబ్. ఇద్గో రాజా మీ ఖయిదీ.

వలీపా.—ఆహా! రాజాకి పట్టినాను గదా!

శెట్టి.—నాకొక వెంగళప్ప ఒకపాటకట్టి నేర్పాడు. ఇది చూడకపోతే అది వినండేమి. [అని లేచి ఆడుచు పాడును.

రాజు నేమో పట్టలేదు, రౌతు నేమో పట్టలేదు,
చాకలిపే రని వల్లీ సాయెబయ్యా పట్టినాడు.
మంత్రిమాటకు మోసపోయి మంచిదుస్తు నగలు దోడిగి
వేట వేసము వేసుకొని కాటిమొసలో గునుకుచున్న
చాకలిపే రని వల్లీ సాయెబయ్యా పట్టినాడు.
రాజు నేమో పట్టలేదు రౌతు నేమో పట్టలేదు, చాకలి...

సు.—[ఆత్మగతము] ఆహాహాహా! ఎంతమోసం! ఎంతమోసం! [ప్రకాశము] అరే వలీ యేమిరా మసాల్వాలాకి మాచేత తాజీం యిచ్చినావు.

వలీఖాన్.—దివానాది పాటా నమ్ముతారూ, నాదీమాట నమ్మరు.

సు.—కానీ కానీ. అరే వర్తకులు, ఏమి మాకీ మోసం నాకటం చేస్తారు? మీకీ తల్కాయ అక్కల్లేదా?

పెద్దసెట్టి.—తలకాయ అక్కల లేదా? తలకాయకోసమే యింతగోలవు. జగత్ప్రభూ, మేము, తమదర్శనమునకు వచ్చి మూఁడుమాసము లయినవి, వచ్చిననాఁడే యీయోడకు లంగరు దింపి కొంచెమువలికి జరుగుటకు మరల లంగరెత్తఁగా లంగరుకో ఒకశవము మొండెము రాయి కట్టినది లేచినది.

సు.—తర్వాత? తర్వాత?

వలీఖాన్.—[వర్తకులను సుల్తానును అత్యుగ్రముగాఁ జూచుచు, ఆత్మగతము] యమధర్మరాజుమహాయం మోసం వుందా? వచ్చినపని జర్గ డాన్కి జగడం పెడ్తారు తోస్తుంది.

పెద్దసెట్టి.—అంతట ఎవరో పాపము, ఎవరో చంపినారు, బంధువులు వెదకుకొనివచ్చిన ఈయవచ్చును, అని ఆశవమును ఓడలో పెట్టితిమి. గట్టున

నక్కలుఁ గాంచి పోయి చూడఁగా తల యొకటి దొరకినది. అది ఈ మొండెమునకు సరిపోయినది.

సు.—తర్వాత? తర్వాత?

[వలీఖాను తన పక్షమువజీర్లకు హెచ్చరిక సేయును.

పెద్దసెట్టి.—అంతట పేటుబంది చేసి ఔషధములచే ఆశవమును ఈ గదిలో కాపాడియున్నాము. మఱిమా గ్రహాచారముచే శవమువెంటనే చచ్చిన వాని పిశాచము కూడ ఆగదిలోఁ జేరినది. రాత్రుల్లెల్ల అంమలో కో యని యేడ్పులు. ఎండలకో మాకళాసులకు అభయముచే జ్వరములు. ఎందఱనో ఆపిశాచము పట్టి మాపౌరోహితులు ధూపము వేసిన పలుకుచు, తాను ఖుస్రూఖాన్—

సు.—[ఆశ్చర్యముతో] ఆ! ఆ! ఆ! ఏమి? ఏమి?

[వలీఖాను కత్తి దూయును, అతనిపక్షము వారును దూయుదురు.

పెద్దసెట్టి.—[వణఁకుచు] తన్ను వలీఖాన్ చంపినాఁడని, సుల్తాను వారితో చెప్పుమని యేడ్చును. తమతో చెప్పినతర్వాత దానిని పోఁగొట్టుకొంద మని యింతకాలము ఇంత కష్టపడినారము.

[వలీఖాను సుల్తానును పొడువఁబోవును. వెల్లి. వలీకత్తిని లాగివేసి వాని పెడ రెక్కలు విఱిచికట్టును. సిపాయిప్రాతములు వలీఖానుమిత్రులను అట్లే చేయుదురు.

సు.—అరే! యీహాశ్చర్యాలలో మాకైపుగయా, అంతా పట్టపగల్లా వుంది! అరే! అరే! జూటానాకటం చెప్పినావు! యెంతాద్రోఘీరా నీవు! నీవు మాకీ కొమార్తెకీ యిచ్చి పెళ్లి చేస్తావు! విందూ చెప్పి యింటికి లేస్కానిపోయి చంపడానికి, నిశ్చయం! అహో హాశ్చరం! ఎంతాద్రోఘీ! ఎంతా ద్రోఘి? మాకి చంపే యీపాపి మాఖుస్రూకీ చంపినాడులో సందేఘం యేమి? అరే ఖుస్రూ! అరే ఖుస్రూ! అయ్యో ఖుస్రూ! వాడు మాబిడ్డా, వాడు మాకూనా, వాడు మర్గయా, మేమూ మర్గయా.

[అంతట గదినుండి ఖుస్రూశవము పిశాచాధిష్ఠితమై వచ్చును. ప్రేక్షకులు గడగడ వణఁకుదురు. వజీర్లు భయవిభ్రాంతులై దూరము జరుగుదురు, అట్లే సుల్తాను వడవడ వణఁకును.

సు.—[భీతినాటితకముతో] మూడుమాసం ఖానా లేక సొక్కిన దవడలు, చిక్కినశవం, ఎండుతాటికాయలాగ తల్కాయ, ఎండుతాటిబొంద లాగ మొండెం. వీటికే చూస్తే మాకీ గుండె తుద్వాని పోతుంది! గాభరా వుంది! క్యాకర్నా!

ఖుస్రూ.—[పెద్దరోదనముతో] మెరే బాబ్, ఘయాజ్ ఉద్దీన్ టోగ్లాక్ సుల్తాన్, బందగానె అలీ, నాకీ వలీ చంపినాడు. లడాయిలో చావలేదు. బిసాత్ ప్రాణం దొంగాచేతా చచ్చింది. వీడు రాజాకి పట్ట లేదు. చాకలికి పట్టినాడు. [సుల్తాన్ విభ్రాంతుఁడై వినును.

వెట్టి.—[వలీఖానును తన్ని దొరలించుచు] 'దివానాది పాటా నమ్ముతారు, నాది మాటా నమ్మరు.' [వలి వణఁకును.

ఖుస్రూ.—రాజా తర్వాత వచ్చినాడు. లడాయి ఏంది, మన దండంతా మర్గయా. నేను మెరే బాబ్, మెరే బాబ్, మెరే బాబ్, తమ పాదాల్ దర్శణంకోసం, పరారిచేసి ఢిల్లీకి వచ్చినాను.

[సు. వణఁకుచు ఏడ్చును. సుల్తాన్ పక్షము వజీర్లును వణఁకుచు ఏడ్తురు. వలీ. కన్నులు మూసికొనును.

ఖుస్రూ.—వీడు సర్దార్గదా అని, వీడు సర్దార్గదా అని, వీడికి దర్శణం చేసి, నీవుచాకలికి తెచ్చినావు చెప్పినాను బాబ్, తమతో చెప్పవద్దు అన్నాడ్. తప్పకుండా నేనుచెప్తాన్ అన్నాను. అయితే పోని సికార్పోదాం చెప్పి, కబుర్లుడుగుతూ, ఇక్కడక్కవచ్చి అద్గో అక్కచూడు చెప్పి యిట్గో యిక్డ నాతల కొట్టినాడ్ బాబ్, మెరేబాబ్. [వలీ. మూర్ఛిల్లును.

ఖుస్రూ.—వాడ్కి అట్లా వీరు తల్కాయ కొట్టించి నాకి గోరీ కట్టిస్తే నావాత్మ హల్లాకాడికి పోతుంది.

సు.—[కన్నీళ్లతో వణఁకుచు] యిప్డే వాడ్కి శాస్త్రీ చేస్తాం. నీకి బంగారం గోరీ కడ్తాం. ఏడవకు హాల్లా కాడ్కి పో. అహాహా, మూడుమాసా ల్కింద దివానాగోడ్ గ స్తీజవాన్లు వీడికి చూచినాం చెప్పినార్. ఈవలీ పాపి జూటాభాత్ అన్నాడ్. మాకీ యుద్ధంలో ఖుస్రూ మగ్గయా చెప్పినాడ్.

[వలీఖాన్ మూర్ఛ తేరును.

ఖుస్రూ.—మేరేబాబ్కి సలామతీ. వేనీదేఘం తమకివప్పగించి అల్లా కాడ్కి పోతాఁవున్నాను.

[ఖుస్రూ కళేబరమునుండి చెకుముకిశాస్త్రి వెలువడి కళేబరమును

త్రోసి వలీకిమాత్ర మగపడి చాటునకు పోవును.

వలీఖాన్.—[చెకుముకిశాస్త్రిం గని] హా! హా! హా! యంఘర్మరాజా

[అందఱు కళేబరమును దరిసి కని ఆశ్చర్యపడుదురు.

షెట్టి.—నన్ను పిలుస్తావా?

సు.—అరే గాడిదా, యమధర్మ రాజేమిరా?

పెద్దసెట్టి.—[వణఁకుచు] చావఁబోవువానికి, ఇది హిందూనావ గనుక యమధర్మరాం జగడినాఁడు.

సు.—వీఁడ్కి మేము యంఘర్మరాజ్ అవుతాం.

మాదీ నమ్మఖిన్న మంచి పకీర్లకి
మాపై ఖాహేషీ చేస్తాడు.
మాషాల్ వాలాగాడ్కి మాకీ తాజీం చెప్పి
మాకి వావ్మాసం చేస్తాడు.
మాగులాం కు నంపి మాకీ నఫాయి చేసి
మాళ్ళు వీడు గొబ్తాడు.
హిద్దిద్గో వీడికి హిందారు చూడండి
నేటాపో తూ హాల్లా కేస్తాన్.
వేడి వేడి వేడి వీడినెత్తు ర్తాక
వీళ్ల మొ ఘూన ఘూ చేస్తాన్.

వీళ్ల డొక్కల్ చించి వీళ్ల పే గుత్తెంచి
వీళ్లకే బొమ్మన్నాడు వేస్తాణ్.
నిప్పు కం పాలతో నెత్తి యుడ్గొ ల్దాక
నిత్యం వీ క్లెమ్కల్ కోయిస్తాణ్.
భగ్భగ్భ గ్నిప్పులో వదియేళ్లు రోజ్రోజు
పాతి మ హాప్మాయ్ చేయిస్తాణ్.

[అని వలీఖానుతలను కొట్టఁబోవును.

పెద్దసెట్టి.—కట్టినవానిని తమరుకొట్టఁగూడదు, అంగరక్షకుల కాజ్ఞ చేయుఁడు.

వజీర్లు.—అవును. బందగానె అలీ, మేను చెప్తాం. ఎవర్రా, అక్డ? ఈపాపాత్ములకి తీస్కానిపోయి కలకొట్టి గాయిగట్టి జమ్నామే వెయ్యండి. అది సర్కార్ ఆజ్ఞ.

అంగరక్షకులు.—సర్కార్ చిత్తం. [అని కొనిపోవుదురు.

పెద్దసెట్టి.—[ఒకవర్తకునితో అపవారించి] వలీతల తెచ్చి భద్రము చేయుము.

[ఆ వర్తకుఁడు సిప్కా]. గుభీల్ గుభీల్ అని నీటిలో వేసిన శబ్దములు అగును. గుండ్లు మ్రోఁగును.

అంతట చెకుముకిశాస్త్రి ప్రవేశించును.

వర్త.—వీరే మాపురోహితులు.

సు.—ఓహో చిత్తర్ గుప్తజోస్యులు!

[చెకుముకి వలీఖానుని ఖరారునామా సుల్తానుచేత పెట్టును.

సు.—[చదువుకొని] అహో! మాకి యీ రాత్రి చంపడానికి మూడు నెలల్ కుట్ర. ఇది వాడిదే దస్తూరీ. ఇది వాడిదే దస్కత్. ఇవి వా డెవర్కి రాసినాడ్ ?

చెకు.—ఎవరిదో? ఈ చీటి ఒకనాఁడు జగత్ప్రభువువారి యాస్థానమున సభ లేచినపిమ్మట నాకు దొరకినది. ఆశత్రువు లందఱు తమకు దొరకుటకై, ఇప్పటివఱకు నేను దీనిని దాఁచితిని. ఈపత్త్రికలను ఈకుట్ర తెలిసితిని. వాని యింట జగత్ప్రభువునకు విందు తప్పించి వారివిషయమున తమకు చేసిననౌకరీ తమకు ప్రత్యక్షమే.

సు.—వారిచేత బతికినాం. మీ వుప్కారానికి చాలా సంతోషం! హా యేమి రాత్రియిది! వీణ్ణి మేం సిఫాయిమొదల్ ఫౌజ్‌దార్ చేశి, సర్వసేనాపతి చేసి, ధనం ఇచ్చి మర్యాదల్ ఇచ్చి, వజీర్ చేసి, మొదల్‌వజీరు చేసినాం. మాకీ యింతా ద్రోహం చేసినాడు! హా హా హా!

[నేపథ్యమున బాలస్వరముగా]

దాదాజీ, దాదాజీ, నీహుకుం చెప్పి వీళ్లు నాకీ
చం పేస్తున్నారు! దాదాజీ, దాదాజీ! దాదా ఆ ఆ ఆ.

సు.—హా! నా హస్నాకోమాఁడుడి యేడ్పు విన్పడ్తుంది! ఆ! నాపాపం నాకిక్కొట్టిందా! హా! హా! హల్లా! హల్లా! [అని మూర్ఛితుఁడై పడిపోవును.

వజీర్రు.—[వణఁకుచు చెమర్చుచు] హా యేమిరాత్రి యిది! ఏమి రాత్రి యిది! అయ్యో! పెద్దపిసాసీ సహ్వాసంలో నోర్లేని కూనపిసాసీ చేరింది! వీడు వలీఖాన్కు పెంచినాడు; దాన్కి బదులు వీణ్ణి వీడి అన్నా పెంచినాడు. అతడు, సచ్చేతప్పుడు, మాకళ్లు చూస్తావున్నపి, యీపాపాత్ముడివల్లో పెట్టి పోయిన నోరెరగని కూనకి ఏడేళ్ల సిషువ్కి, వీడు గోడచాటు వుండి చూస్తా వుండి, [కన్నీళ్లతో ఏడ్చుచు] కల్చుకొంటు మాగుండెల్ నీరవుతుంది, ఆ మహా ప్రభు సిషువ్కి, వీడు యిద్దర్ మనుషుల్ చేత, ఇతనికి పిలిచిపిలిచి యేడుస్తా వున్న సిషువ్కీ, సంపించి వేసి తళ్లు యెక్కినాడు. ఆపాపం యిప్పుడు వీడి గుండెకి తగిలింది సౌదాగర్ భాయి.

పెద్దసెట్టి.—శివశివా! శివశివా!

[చెకుముకి సుల్తానుముఖమున కన్నీరు చల్లును. సుల్తాను ఆశ్వాసిల్లును.

వజీర్లు.—బందగానె ఆలీ, ఇక యిక్కడ మనం వుంటాంవద్దు. నగర్కు పోదాంరండి.

సు.—నగర్నుంచి గుండు మాగుండెకి యిప్డు తగిలింది. మేము యిప్డు నగర్కు రాలేము.

చెరు.—మఱియుఁ చటనే శయనింపుఁడు, సర్వము సిద్ధము. నాతో రండు. కొంచెము షర్బత్తు పుచ్చుకొనుఁడు, ఆయాసము తీఱును.

వజీర్లు.—అట్లా చేయండి.

[చెఱుముకి షర్బత్తు ఇచ్చును. సుల్తానుత్రాగును. వజీర్లును చెఱుముకియుం సుల్తానును శయనగృహమునకు తోడ్కొని నిష్క్రమింతురు.]

అంతట రాజు ప్రవేశించును

వెట్టి.—పెద్దసెట్టీ, మహారాజునకు మంగళవేష మొసంగుము.

పెద్దసెట్టి.—శుభము శుభము శుభము. తమరును మంగళవేషము ధరింపుఁడు.

[అని వెట్టివానికి మంత్రి వస్త్రములు ఇచ్చి, రాజునకు వస్త్రములను ఆభరణములను తెచ్చి యుంచును. వెట్టివాఁడు మహామంత్రి వేషము ధరించును.

పెద్దసెట్టి.—జయము జయము మహామంత్రి యౌగంధరులవారికి.

చెఱు.—[ప్రవేశించి యౌగంధరునింగని] జయము జయము యశోధర్మ రాజ మహామంత్రి గారికి. [రాజుంగని] ఈయమసభలో సౌదాగరులవారు దేనికి వెలలు వేయుచున్నారు? [అగాదు. యౌగం. తల ఆడించును.

రాజు.—[రాజవేషధారణమును ముగించుచు] వెల గలవానికి వేయఁ గలమేగాని లేనివానికి వేయఁగలమా?

చెఱు.—వెలలేని సరకులుం గలవా యీవర్తకులయొద్ద?

[అగాదు. యౌగం. తల ఆడించును.

రాజు.—[ముగించి తటాలున యౌగంధరునిపాదములు పట్టుకొని, హర్షాశ్రుగద్గదముగా] ఈ యౌగంధ్రమునకు వెలగలదా శాస్త్రులవారూ?

ఉ. 1శ్రీదయితుండు 2దానవులఁ 3జెండి నిజాశ్రితు నింద్రుఁ బ్రోచిన
ట్లాదట నా యరాతుల వెలార్చి నను న్సతతంబుఁ బ్రోచుచున్,
4శ్రీదునిఁ జేయఁ బేద నలశ్రీదు నొనర్చి విధి న్హసించు నీ
పాదసరోరుహద్వయికిఁ బ్రాజ్ఞవరేణ్య, వచింపు మూల్యమున్. 6

[అని యాపాదములను బాష్పములం దడుపును.

అందఱు.—లేదు, లేదు, లేదు. [మూఁడు అగాదులు.

యుగం.—లే లెమ్మా వత్సా. [అని రాజును లేపి కూర్చుండఁబెట్టి] దైవికము తండ్రీ, ఖేదపడకు.

రాజు.—తమ యాజ్ఞ మీఱిన దోషమే, దైవదోషముగాదు.

యుగం.—వత్సా, గతమునకు చింతిల్లకు.

ఉ. రాణ వలిర్ప నీ కఖిలరాజులు దండనతు ల్రచింప, వి
న్నాణపుమౌళికెంపులఘనద్యుతి నల్గడఁ జుట్టుపాఱుచోఁ,
జాణను ని న్వరించు నలశాత్రవలక్ష్మిని బెండ్లియాడఁ బా
రాణియలంకృతిం బడయుం రాజశిఖామణి, నీపదాబ్జముల్. 7

రాజు.—మహాప్రసాదము మహాప్రసాదము.

యుగం.—వత్సా, నీ బాహుకార్యమును వీరి భక్తివిశ్వాసములు కావించినవి.

రాజు.—నా సుకృతకార్యమును గావించినవి.

యుగం.—పెద్దసెట్టీ, బాల్యమున మాసహాధ్యాయివి సహక్రీడివియు నైన స్నేహవిశ్వాసములను పూర్ణముగా చెల్లించితివి.

పెద్దసెట్టి.—కంటికి ఱెప్పలవలె సదా రక్షకుల వగు తమకు నాచేయుం గొలువునకు ప్రశంస యేల?

రాజు.—ఆచంద్రార్కము ప్రశంసనీయము మీయందఱవిశ్వాసము.

1. నారాయణుఁడు. 2. అసురులను. 3. సంహరించి, ఆదటన్: ప్రీతితో. ఆరాతులన్=శత్రువులను. 4. కుబేరుని.

యుగం.—చెకుముకీ, ఇప్పుడీ ఢిల్లీనగర మెట్లయినది?

చెకు.— (పంచచామరము.)

సచిత్రగుప్తకింకరంబు చాయపట్టి చండతన్
విచిత్రవైఖరిన్ 1మెసంగి వీడినట్టు లయ్యెఁ జూ.
2విచేతనంపు మొండియంపు వేగిరింపు లింక ఢి
ల్లిచేష్ట, జ్యేష్ఠలక్ష్మి గౌఁగిలించె దీనిఁ బ్రేమతోన్. 8

యుగం.—ఇక్కడికి లెక్క అప్పగింపుము.

చెకు.—హతశేషులు—సుల్తాను, ఇరువురు ముసలివజీర్లు. ఇరువురు జవానులు. వీరు శాశ్వతనిద్రలో నైదు.

యుగం.—వత్సా, మన సన్నాహమును పరికించుచుంటివా యింతసేపు?

రాజు.—విచారించితిని. ఈ యోధుల నున్న పదివేలుగాక నదిపొడుగునను నాబలము ఏఁబదివే లున్నదిగదా. మనమేల ఢిల్లీని పట్టఁగూడదు?

యుగం.—చచ్చినపాము, పట్టి నిలుపుకొనుట కీసన్నాహము చాలదు.

రాజు.—తమ చిత్తము.

పెద్దసెట్టి.—ఏలినవారు ఒక కొన్నియేని నిజమంగళాలంకారములు ధరింపరాదా?

రాజు.—విశ్వనాథక్షేత్రమున ప్రాయశ్చిత్తమై, విశ్వనాథపూజయై, [యుగంధరుని పాదములు చూపుచు] ఈపాదములను నాస్వహస్తములఁ బూజించి, పిదప.

చెకు.—తురకలు తిండికి లేవఁగానే లంగరు లెత్తినారము. నిద్ర కేఁగినంతనే చాఁప లెత్తినారము. ఉభయవేగములఁ బోవుచున్నవి. అదే విశ్వనాథసేన.

8. సచి...డతన్=చిత్రగుప్తుఁడును కింకరులును తోడుగా యమధర్మరాజు మహాకోపముతో. 1. భక్షించి. 2. ప్రాణము లేని.

యౌగం.—మఱి అందఱు విశ్రమింపుఁడు.

ఆ. సెట్టి యొకఁడు, జీనుఁ, జెఱుకుశాస్త్రియుఁ,
కాలరుద్రుమూఁడుకనులభంగి,
మేము మువ్వురమును మేల్కొని యుందుము,
ప్రభువు విశ్రమంబుఁ బడయుఁగాక.

[అందఱు నిష్క్రమింతురు.

నవమాంకము.

స్థలము 1, ఓరుఁగల్లు, నగరిలో, రాణి పూజామందిరము.

అంతట విరహకృశ వ్రతస్థరాణి గౌరిని పూజించుచును, చేటిక లుపకరణము లందిచ్చుచును, కొందఱు విప్రాంగనలు, పురోహితుఁడు, తద్భార్య, తత్స్నుషయు, ప్రవేశింతురు.

పురో.—అమ్మా, స్వప్నములో దేవత లిచ్చిన వరములు తప్పవు. ఈ దినమే నీవు ప్రాణేశ్వరునిఁ గలసెదవు.

రాణి.—మహానుభావుల వాక్ప్రభావము.

[అని గౌరిని పాడును, చేటికలు మృదంగాదికము వాయింతురు.

ఖమాజ్ రాగము. చాపుతాళము.

*ఇందుమౌళి కామినీ, మృగేంద్రగామినీ,
డెందమందుఁ గూర్పవే, నా కుందు దీర్పవే. ఇందు.

దుష్టవర్గ శిక్షణీ. శిష్టరక్షణీ,
కష్ట మడఁచి ప్రాణనాథుఁ గనుఁగఁ జూపుమీ. ఇందు.

†కల్పకముల వాడనితపము కన్నెలీలనే,
సల్పి యతని సగము గొన్న సాహసాంగిరో. ఇందు.

కల నొసఁగిన వరము లిపుడె కరుణసేయవే,
‡కులగిరీంద్ర కన్య, జాలి గొనవె, కావవే. ఇందు.

---

*ఇందు—చంద్రశేఖరుని (శివుని) భార్యా, సింహము నెక్కి సంచరించుదానా, (నీ) హృదయమందు (నాపై) ప్రేమ వహింపుము, నాదుఃఖమును పోఁగొట్టుము.

† కల్పకము=సృష్టి మొదలు ప్రళయమువఱకుం గలకాలము.

‡ హిమవంతుని యొక్క.

రాణి.—[దోయిలించి దోయిలించి అమ్మవారి పాదముల పువ్వులు చల్లి] ఓసీ, కాశీ, ముత్తెములగంప అందియ్యవే.

చేటి.—ఇదిగో. [అని దగ్గఱఁ బెట్టును.

[రాణి ముత్తెములు దోయిలించి గౌరి పాదములం దర్పించును.

ఒకచేటి.—[ప్రవేశించి] దేవీ, మల్లీ పువ్వులు, కడవాని అన్నీ వచ్చినవి.

రాణి.—ఏమేవి? ఎంతెంత?

ఆచేటి.—పదిబళ్లు పువ్వులు, నూరుబిందెలు పన్నీరు, నూరుగిండ్లు అత్తరు. ఇంకాచిల్లరలు వున్నవి.

రాణి.—సగము అత్తగారిపూజకు గొనిపొండు, సగము ఇక్కడికి తెండు.

ఆచేటి.—ఇవన్నీ అత్తగారు పంపినవే.

రాణి.—అటయిన మహాప్రసాదము. అంతయుఁ దెండి జాగ్రత్తగా.

ఆచేటి.—దేవిగారి యాజ్ఞ. [అని నిష్క్రమించును.

రాణి.—ఈ పీసులు గౌరీవాగమృతమును గ్రోలిన యాదినమే ప్రాణేశ్వర నగరప్రవేశతూర్యనాదామృతముం గ్రోలుఁగాక. గౌరీపూజాపరిశేషిత కుసుమోత్కరంబులో ప్రాణేశపాదములం బూజించెద.

[అని మరల గౌరిం బూజించుచు పాడును.

[చేటికలు వాద్యములు వాయింతురు.

హిందూ. కాపి రాగము. రూపకతాళము.

నీవే గతి గావే, * నిటలాక్షు రాణిరో,
కావవే వేగమే, వేగమే. నీవే.
శరణుఁ జొచ్చితి నీ చరణము తల్లిరో,
కరుణతోఁ జూడవే, చూడవే. నీవే.
తెల్లమయ్యె నా యుల్లమీ వేళ,
తల్లిరో, ప్రోచితే, ప్రోచితే. నీవే.

---

* ఫాలనేత్రునియొక్క (శివునియొక్క)

గౌరీ మ హేశులు కాతుర న్నమాట,
సారము, చేసితే, చేసితే. నీవే.
నిన్నె నేఁ గొల్వ నిఖిలజ న్మముల
నెన్న వే యీశ్వరీ, యీశ్వరీ. నీవే.
* కల నీ కథ, నిద్ర కలఁగని ధ్యానము,
తెలివి నుతి, సేయవే, సేయవే. నీవే.
చుక్క లన్ని పూవు, లక్కడలి పన్నీరు,
† లెక్క చేతుల్, సేయవే, సేయవే. నీవే.
మ్రొక్కఁగయిఁ కొమ్మా, మ్రొక్కెగె కోవమ్మా,
మ్రొక్కెద నోఁయమ్మా, ఓయమ్మా. నీవే.

[ముత్తయిదువులు పాడుదురు. చేటికలు వాద్యములు వాయింతురు.

ఆనందభైరవి రాగము. రూపకతాళము.

గిరిరాజతనయా, రక్షింపు;
వరము లొసఁగి మమ్ము వాసిగాఁ బెంపు. గిరిరాజ.
అళిక నేత్ర మొకటి, యర్థాంగ మొక్కటి,
తళుకు ‡ లే నెలపూవు తల నొక్కటి,
కులుకుసిం గపుఁదేజి కొడుమయు, గుఱులుగా
వెలసి లోకము లేలు విశ్వేశురాణి. గిరిరాజ.
§ వాకు వా కున నాను ¶ భారతీదేవినీ,
+ ఏకస్థానము లేని యిందిరను,

* కల—నాస్వప్నావస్థ నీచరిత్రగాను, నానిద్ర నీధ్యానముగాను, నాజాగ్రదవస్థ నీస్తోత్రముగాను చేయుము. † లెక్క—లోకములో సంఖ్య లెంతవఱ కుండునో అన్ని చేతులు నాకిమ్ము. ‡ లేనెల=లేఁతచంద్రుఁడు. § వాకువాకునన్=ప్రతివారినోటను ¶ సరస్వతిని, + ఒకచోట స్థిరముగా నుండని లక్ష్మిని.

మేకొనక దయితు మేనసె నెలకొని,
లోకము లేలుత్రై లోక్యజనని. గిరిరాజ.

[చేటికలు పుష్పాదికములను తెచ్చి యుంతురు. రాణి వానిని పరీక్షించుచు యథాస్థానముల నుంపించును.

పురోహితపుత్త్రుఁడు సంభావనీయబ్రాహ్మణులతో వేణుశాలం బ్రవేశించును.

ఒక వృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు (అవధానులవారు)—[ప్రవేశించుచు]

'ఆపదా మపహర్తారం దాతారం సర్వసంపదామ్.
లోకాభిరామం శ్రీరామం భూయోభూయో నమామ్యహమ్.'

కూర్చున్నబ్రాహ్మణులు.—అబ్బో! అవధానులవారా! రండి రండి, ఇక్కడ ఇక్కడ. [అని వారిని సగౌరవముగా కూర్చుండఁ బెట్టుదురు. వారును కూర్చుంటలో పడఁబోయి కూర్చుందురు.

ఇతరులు.—పెద్దకాలము!

మఱియొకబ్రాహ్మణుఁడు [కుండలధారి చయనులవారు].—[ప్రవేశించుచు]

'హరే రామ హరే రామ రామ రామ హరే హరే
హరే కృష్ణ హరే కృష్ణ కృష్ణ కృష్ణ హరే హరే.'

ఇతరులు—రండి రండి, చయనులవారు. నీవు లేరా.

[అని చిన్నవాని నొకని జరిపి ఆయనను కూర్చుండఁ బెట్టుదురు.

పురో.—[వీరికడకు వచ్చి] ఇన్నాళ్లు ప్రార్థింపఁగా ప్రార్థింపఁగా ఈ దినము చయనులవారు అనుగ్రహించినారు.

చయనులు.—నాయనా, మీరా? మహాదేవయ్యగారా? ఈదినము కూడ అగ్నిహోత్రము అయిన తర్వాత ఉపనిషత్తులు పారాయణము చేసికొను చుండి యిక్కడిమాట మఱవనే మఱచితిని. తర్వాత మనుమరాలు జ్ఞాపకము

చేయఁగా వచ్చితిని. మీ పరిపాలనను పొందియున్నాము. మీరుండ నేమో మోటమి లేక యుండవచ్చునా?

మఱియొక బ్రాహ్మణుఁడు [కుండలధారి సోమయాజులవారు]— [ప్రవేశించుచు]

'శివం శివకరం శాన్తం శివాత్మానం శివోత్తమమ్
శివమార్గ ప్రణేతారం ప్రణతోఽస్మి సదాశివమ్.'

వేదికడ ఎన్ని గుంటల్లు పెట్టినను కాళ్లు నొప్పి లేదు. ఈ ద్వారములు దాఁటి ఈ సోపానములు ఎక్కునప్పటికి నా పని ఆయినది.

ఇతరులు.—ఓహో! విశ్వేశ్వర సోమయాజులవారు! ఇన్నాళ్లకు గ్రామము విడిచి దయచేసినారు. ఇక్కడ ఇక్కడ.

[అని సగౌరవముగా కూర్చుండఁ బెట్టుదురు.

పురో.—బహుదినములకు కటాక్షించితిరి. సోమిదేవమ్మగారు కూడ వచ్చినారా?

సోమ.—మాయింటిదా, వచ్చినది. దానివలననే యింత యాలస్యము.

సోమిదేవమ్మ.—[ప్రవేశించుచు నవ్వుతో అత్త.] ఇక్కడి కొచ్చినా తప్పులేనా?

పురోహితభార్య.—రండి సోమిదేవమ్మగారూ, రండి. [అని ఆమెను రాణి కడకుఁ గొనిపోయి కూర్చుండఁబెట్టి, కోడలితో] అమ్మా జగదంబికా, మనము ముత్తయిదువులను పూజింతాము రావే అమ్మా.

పురో.—[తనకుమారునితో] మహేశ్వరా, బ్రాహ్మణపూజ కానీ.

[రాణి చందనపుష్పతాంబూలాదులను సంస్కారవంతములనుగాఁ బరికించి చేటికల చేత మహేశ్వరయ్యకడకును జగదంబికమ్మ కడకును బంపును. వారు బ్రాహ్మణులకును ముత్తైదువులకును వినియోగింతురు.

పురో.— ముందు చయనులవారిని పూజింపుము.

చయనులు.—సోమయాజులవా రున్నారు, మహానుభావులు, వారిని పూజింపుము నాయనా ముందు. ఇంక పెద్ద లెవరున్నారో చూడు బాబూ.

సోమ.—తమరే ఇచట వయోవిద్యాకర్మజ్ఞానజ్యేష్ఠులు. సాక్షాత్తు అవస్తంభుల వారే. బాబూ చయనులు గారికే కానిమ్ము నాయనా.

[మహేశ్వరయ్య చయనులవారికి చందనాదికము ఇచ్చును.

చయనులు.—మ జేమి చేయవచ్చును! పెద్దలమాట తప్పఁగూడదు.

[అని గ్రహించును. ఒకరిద్దఱు బ్రాహ్మణకుమారులు లేచి యితరులకు చందనాదికము సమర్పింతురు.

చయనులు.—[మహేశ్వరయ్యతో] నాయనా, మహాపుణ్యజన్మము మీది, 'కర్తాకారయితా' అన్నారు పెద్దలు. [బ్రాహ్మణపూజ జరుగును.

ఒక బ్రాహ్మణుఁడు.—[ప్రక్కవానితో]

క. ఈ మాన్యవృత్తపావన
సామీప్యంబందు నున్న సమయం బెల్లన్
నామదిఁ దోఁచు మథురలో
నా మీనేక్షణసమీపమం దున్నగతిన్. 1

మఱియొక బ్రాహ్మణుఁడు.—

క. గోరఁగల *వామ లెల్లరు
నీ రాణిని నీమెపూజ నీక్షించినచో
సారమతి నల్లయనసూ
యారుంధతు లగుట యొక్క యంకిలి యున్నే! 2

ఇంకొక బ్రాహ్మణుఁడు.—సాక్షాత్తు ఆ కాశివిశాలాక్షి ఇట్లవతరించినది.

[మహేశ్వరయ్యవరహాలు పళ్లెరముతో బ్రాహ్మణులకు కుమ్మరించును.

కొందఱు బ్రాహ్మణులు.—[వరహాలు ఉత్తరీయములో కట్టుచు] ఏమయ్యా, మహేశ్వరయ్యా, ఇరుసలతోఁ గొలిచి కుమ్మరించుచున్నావు? మోయలేము బాబూ.

---

1. ఈమాన్యవృత్త=మాననీయమైన చారిత్రముగల యీరాణియొక్క
2. * కుటిలస్త్రీలు.

మహేశ్వ.—కోపగింపకుఁడు స్వామీ, కోపగింపకుఁడు; ఇంకొకపద్యము.
ఇంకొకపద్యము. [అని మఱల మఱల పదములు నమస్కరించును.

ఆముగ్గురు బ్రాహ్మణులు.—అయ్యా, పిల్లపౌరోహితులూ.

(సీసము.)

ఒక.—సాధించిరో నీదుజనకు లీదేవికై *భూరిసమాకృష్టిభైరవంబు ?
మఱియొక.—కాదేని, చేసిరో కనకధారాస్తోత్ర బీజాక్షరాదిసంయోజనంబు?
ఇంకొక.—అది కాదు, సిద్ధించె నలకుబేరోపాస్తి.
ఒక.— దొరకెంబో వీరికిఁ † బరసువేధి.
మఱియొక.—వశ మయ్యె నితనికి పటయక్షి
ఇంకొక.— యది గాదు, ‡ నిధ్యంజన మితండు నేర్చినాఁడు.
ఒక.— కంటె చేర్పుపొరంగంబు § కనకగిరికి?
నెచటి దన్నిది నెలలుగా నీ విధమున
వచ్చుబ్రాహ్మణ్యమున కెల్లఁ బైఁడిరాశి
దెచ్చి యిచ్చెదవు, వచింపు ద్విజవరేణ్య. 3

మహే.—ఆ. జగతి నేల వెలసి సాక్షాన్మహాలక్ష్మి
సింహపీఠి నధివసించి పేర్మి
నవనిధులను వితరణము సేయుచుండఁగ
బొచ్చె మేమి కలుగు భూసురేంద్ర? 4

చేటి.—ఈ రత్న రాసులు కూడ వినియోగము చేయుమన్నారు
దేవిగారు. [అని అందించును.

---

3. *స్వర్ణాకర్షణభైరవ మనుమంత్రమును. దానిసిద్ధిచే అమితముగా బంగారము దొరకును. †ఇనుమునకుం దగిలించిన ఆయినుమును బంగారము చేయుంవస్తువిశేషము. ‡నిక్షేపములను జూపుకాటుక. § మేరుపర్వతమునకు (అది యంతయుం బంగారము.)

మహేశ్వ.—స్వామీ, బంగారము భార మని యవి పంపినారు. పుచ్చుకొండి మహానుభావులారా. [అని విప్రులకు సమర్పించును.

ఆముష్యవరు బ్రాహ్మణులు.—భార మన్నందులకు దండన యిది. నీచిత్తము. [అని పుచ్చుకొందురు.

ఒక ముత్తయిదువ.—బంగారం మహాలక్ష్మి. ముత్యాలు కెంపులు వజ్రాలు అన్నీ మహాలక్ష్మి, వద్దనరాదు. ఇన్ని యిన్ని బోషాణాలైనా చాలడం లేదు. వొచ్చిపుచ్చుకొకపోతే, అబ్బో! వైదికుల కెంతగర్వమో అంచారు. ఒకనాడైనా మోయగలిగేలాగ యియ్యరు. మాయిళ్లలో శెనగలైనా యిన్ని వాయనం పెట్టలేము.

జగదంబిక.—అమ్మ గాదూ, మాతల్లి గాదూ, ఇక వొకటే పల్లెం, వొకటే. [అని ఒక్కొక్కరికి పదల పదల బలవంతముగా వరహాలు, ముత్తెములు, ఇతరవస్తువులును, సమర్పించును. ముత్తయిదువలు మూటకట్టుకొందురు.

ఒక బ్రహ్మచారి.—కాంచనపువ్వులరాశివలె తళతళలాడే గనఁగా కన్నులు సుడి తిరుగుచున్నవి, మిఱుమిట్లు గొనుచున్నవి. ఏల మనకీడబ్బు? దీనిని మన మేమి చేయఁగలము?

ఒకఁడు.—పెండ్లి చేసికొమ్ము.

ఆ బ్రహ్మచారి.—దీనికి వ్యయము లేదుగదా, వరదక్షిణాది లాభమే గాని?

ఆ యొకఁడు.—తరువాత యజ్ఞము చేయుము.

ఆ బ్రహ్మచారి.—బళి బళి.

ఒకఁడు.—నేను ఈయేడు నెలల ధనముతో కాశిలో శాశ్వతసత్రము వేసెదను.

,, [అపవారించి ప్రక్కవానితో]

క. తురకలకొలువునకుఁ ని
ర్ధారణముగా నీధనమున సఖులమ్మున నే

దర్శించి కాశీ, రామే
శ్వరుఁ బొడఁగని, పడయుదువాఁడ శాశ్వతశుభముల్. 5

ప్రక్కవాఁడు.—[అపవారించి పేసితో] నా యీ సర్వధనములో,

క. గ్రామగ్రామంబునఁ గా
శీమార్గములన్ హిమాద్రిసేతులు దాఁకన్
ధామమకోలంకు లిడెద మ
హామహదసైన్యప్రపమున్నమలికిం బ్రతిగాన్. 6

ఒకఁడు.—నేను నాకొమార్తెకు పెండ్లిచేసెదను.

,, ఈ క్షేత్రమున జీర్ణాలయములు లేవు. నేను పరదేశముల జీర్ణోద్ధారములు చేయించి మాన్యము లిచ్చెద.

,, నేను విద్యార్థులకు వస్త్రసోపేతముగా భోజనము పెట్టుటకును, సకలోపచారములు జరుపుటకును, లేనిచోట్ల నెల్ల సత్రములు వేసెదను.

[రాణి ముత్తైదువులకు నమస్కరించును.

ముత్తైదువలు.—నీవూ నీప్రాణేశ్వరులున్నూ కడుపునిండా కడుపెడుపిల్లలను గనుకొని ఆపార్వతీపరమేశ్వరులలాగ శాశ్వతంగా భూమి పాలిస్తూవుండండి.

రాణి.—[వామాక్షిస్పందనము సూచించి పురోహితభార్యతో] అవ్వగారూ, నాయెడమకన్ను అదరుచున్నది.

పురో. భార్య, ముత్తై.—శుభం, శుభం, శుభం.

ఒకచేటి.—[వడివడిగా ప్రవేశించి] దేవీ, దేవీ, ఏలినవారు గడికోట కొచ్చినారు. [రాణి హర్షాశ్రువులతో తనమెడలోనిహారమును చేటి మెడను వైచి, ఆభరణము లూడ్చి దాని కిచ్చును.

చేటి.—[ఆభరణములు గ్రహించి రాణిపాదములకు మ్రొక్కి] తల్లీ, ఇంక జాములో పరిశన మని మంత్రిగారు మనవి చేయుమన్నారు.

రాణి.—[మరల వామాక్షిస్పందనము సూచించి] ఓసి, ఈకంటి సంవాదము లేక అతిప్రియ మగుటచే నీమాటను నేను నమ్మలేకున్నాను.

పువ్వులచేటి.—[ప్రవేశించి] ఇంక 1000 బళ్ల పువ్వులు 100 బళ్ల పన్నీరు, 50 బళ్ల అత్తరు, తమకోసం వస్తున్న వని పువ్వుల శిరస్తాదంతులు చెప్పినారు.

రాణి.—ఓసి, మా వివాహదినముకన్న ఈదినము మాకు ప్రియముగా నున్నది. ఈపుణ్యదినమున, మాప్రాణేశ్వరులు మాకు దర్శనమిచ్చు నీమహోత్సవమున, ఆపుష్పాదులను,

క. గంపలు బిందెలుగా నగ
రంపువాసినుల కెల్లరకు నింటింటన్
బంపక మిడు మని యిదె మా
కంపుగ పచయింపు గంధపాలకుతోడన్. 7

చేటి.—దేవిగారి యాజ్ఞ.

రాణి.—నాకు హర్షాతిశయముచే నేమియుం తోఁపకయున్నది. ఈ కల్యాణంబును అత్తగారికి తెలుపుకొని వారి దీవనం బొంది వచ్చి మరల గౌరి పాదములం బూజించుకొని ప్రాణేశ్వరులం గనులం జూచెదను.

పురో. భార్య.—మంచిది, రా అమ్మా.

పురో.—పెద్దలందఱకు రాణిగారు నమస్కరించుచున్నారు. మహర్షులారా, ఆశీర్వదింపుఁడు.

వృద్ధబ్రాహ్మణులు.—మాతపఃప్రాంశము వారిక్షేమమునకే గదా!

రాణి.—ధన్యురాలను.

[అని పురోహితభార్యాసహా చేటులతో నిష్క్ర).

[పురోహిత తత్పుత్రులును నిష్క్ర)మింతురు.

బ్రాహ్మణకుమారులు.—మనము గడికోటకుఁ బోయి రాజయుంగంధరుల పరిభవము చూతము.

వృద్ధులు.—ఈదినము మేము ఈబరువుతో ఇల్లుచేరుట ఎట్లు ?

కొందఱు బ్రాహ్మణకుమారులు.—స్వామీ, ఎట్లయినను మేము మోచెదము తెండి. [అని వారిమూటలు కైకొనుదురు.

వృద్ధులు.—[ఇచ్చి] నూఱేండ్లు బ్రతుకుదురు మీరు.

స్త్రీలు కొందఱు.—[పరస్పరము] తొరగా రావో, వోవిడో, తొరగా రా, యిల్లకు పోదాం. ఆలశ్యం చేస్తే యీరోజు వీధుల్లో నువుగింజ రాలదు. రాజొస్తాడుట. మంత్రొస్తాడుట. [స్త్రీలు పురుషులు అందఱు పరిక్రమింతురు.

ఒకబ్రాహ్మ.—ఓసి, నామూట నీవు మోసికొని పోదువా? నేనుకూడ గడికోటకు పోయెదను.

బ్రాహ్మణి.—నావే నేను మోయలేకున్నాను, మీవి నేను మోయుడ మెక్కడిది ?

బ్రాహ్మ.—స్వారస్యముగానే చెప్పితివి.

వృద్ధులు, స్త్రీలు.—నగరు వెలువడుటకే క్రోశమైనది; మేము పరుగెత్త లేము. ఇక్కడ నెచటనేని రవంత కూర్చుండి మే మిల్లు సేరెదము.

[అని నిష్క్రమింతురు.

బ్రాహ్మ.—మనము త్వరగా పోదము రండి రండి. [అని త్వరగా పరిక్రమింతురు.

స్థలము 2. ఓరుఁగల్లు రాజవీథి.

[నేపథ్యమున చాటింపువాద్యము.]

బ్రాహ్మ.—[శ్రవణ మభినయించి] ఏమి చాటింపు ?

అంతట వెట్టివాఁడు డప్పు వాయించుచు ప్రవేశించును.

బ్రాహ్మ.—ఏమిరా ఆచాటింపు ?

వెట్టి.—[ఉచ్చైస్స్వరముతో] సామే, యీరూరాల పెద్ద మంతిరిగారు ఉగందర దేముడుగారు సాకలాయన పేరాయన్ని డిల్లీనుంచి తీసకొని ఈపట్టం వొచ్చి శేరినారు. [దండండండం] పేరాయన్ని యెత్తుకెల్లిన తురకోఁడి బుఱ్ఱ

కొట్టించి తెచ్చినారు. [డం డం డం డం.] ఢిల్లీసుల్తాన్నికూడా తెచ్చినారు. [అనుచు డం డం డం డం.] మంత్రిగారికి మారాజు కాశీదాక యెదురొచ్చి [డం] ఉచ్చవంతో [డం] పట్నంలోకి తీసకొచ్చినారు. మారాజుగారిని పట్నంలోనికి తేవడానికి జేతాళ నాయసింగోరు దండుతో ఎదురెళ్లినారు; మారాజుయెల్ల యిఖ్వాలతోటెన్నీ పట్నంలోకి వస్తావున్నారు. [డండం] పట్నమంతా అలంకారం శెయ్యాలిశిండే. [డండండండం.]

[అని వాయించుచు నిష్క్ర.]

బ్రహ్మ.—త్వరగా పోదము. త్వరగా పోదము. [అని పరిక్రమింతురు.

అంతట ఆకాశయానమున విద్యాధరమిథునము
ప్రవేశించును.

విద్యాధరుడు.—ప్రేయసీ, గౌరి తానే యిచటికి తనభర్తగారాలు ప్రతాపరుద్ర మహారాజు పట్టపుదేవి యీశర్వాణి కళ్యాణమును జనకన్నులతోఁ జూచుటకు రాక, మనలం బంపిన దేల?

విద్యాధరి.—ఆర్యపుత్రా, గంగతో మహేశ్వరుడు మంతన మాడినది మొదలు గౌరి యలిగి, యిప్పుడు యలుక తీఱి యాయన యుపలాలనంబుల మునింగి యున్నది. భక్తవత్సల, నన్ను శర్వాణీకళ్యాణమును కనులఁ గాంచి వచ్చి నివేదింపు మని నను గొండలి యనుగ్రహాతిశయముచే మన కానతిచ్చినది. ఆర్యపుత్రా, చూడు చూడు!

క. పురమెల్లను గ్రీడావం
దనముగఁ *గ్రైసేఁత వొంది దీపించును, † రా
జ్యరమా ‡ వాసకసజ్జిక
§ యయ్యరు లాలస నెదురుసూచుచున్నది విభునిన్. 8

---

8. * అలంకారము. † రాజ్యలక్ష్మి యనెడి. ‡ పడుకటింటి నలంకరించి తన్నలంకరించుకొని భర్త నెదురుచూచుచుండు నాయిక. § గొప్ప కోరికతో.

సరిగాని, ఆ దేమి ఆర్యపుత్త్రా. నగర మెల్ల వానచేఁ దడిసిన ట్లున్నది !

విద్యాధరుఁడు.—వాన గాదు ప్రేయసీ, వీథుల నెల్ల, అత్తరు, పన్నీరు, చందనద్రవంబులు, వర్షించినారు.

బ్రాహ్మ.—గడికోట కీదారి దగ్గఱ, ఇటు పోదము.

[అని నిష్క్రమింతురు.

విద్యాధరుఁడు.—ప్రేయసీ, అవె గడికోటలో డేరాలు ; జన సంఘమును చూడు ! మనము నచటికే పోదము. [అని ఆకాశయాన మభినయింతురు.

స్థలము 3. గడికోటకడ తోఁపులో డేరాలు మొదలు
ఓరుఁగంటినగరివఱకు ఆకాశము.

విద్యాధరి.—ఆర్యపుత్త్రా, కాశికడ మనము విశాలాక్షీవిశ్వేశ్వరసేవార్థము పోవునపుడు ఆదినము మనకగపడిన యీ మేనాపల్లకీలు ప్రతాపరుద్రునిరాణివాసములు వని తలంచితిమే. ఇదే మాశ్చర్యము! వానినుండి తురకలు పురుషులు దిగుచున్నారు! ఎవరువారు ?

విద్యాధరుఁడు.—[పరికించి] ఆశ్చర్యమే. అతఁడే ఢిల్లీ సుల్తాన్, కడమ వారు అతని వజీర్లు. [మరల చూడ్కి నిగిడించి] ఓహో ! కడమవారందఱు ఖైదీలు, బంగారు సంకెలలుచూడు.

విద్యాధరి.—ఆర్యపుత్త్రా, వారి నెవరు ఎట్లు ఖైదుచేయఁగలిగినారు?

విద్యాధరుఁడు.—ఇదంత. అల్ల వాఁడుగో అమంత్రి యుగంధరదేవుని నీతి విద్యావిజృంభితము.

విద్యాధరి.—అటువైపు చూడు మార్యపుత్త్రా, ఎనిమిదేనుఁగులపై ఒకటే అంబారి వేసినారు. అందులో రాజు, సుల్తాను, ఇద్దఱు రాజమంత్రులు, ఇద్దఱు వజీరులు, మావటీలును, అంగరక్షకులును కూర్చున్నారు. వారాంగనలు వింజామరలు వేయుచున్నారు, ఛత్త్రము పట్టుచున్నారు.

విద్యాధరుఁడు.—బళిబళిరే ! అష్టగజపుష్పకము ఎంతదేదీప్యమానము! అదె తరలుచున్నారు చూడు.

చ. ఎనిమిది దిగ్గజంబులు రహిన్ వహియించుధరాతలంబుపై,
*దినకరచంద్రభోడుతతిదీపిత †మాకనకాచలంబునన్,
‡ఘనరుచిధాముఁ డేకశిలకాముఁడుఁ, బాదుషహో, వజీర్లు, సం
గసలును గగ్గి పుష్పకము గ్రాలు §గజాష్టకనిష్ఠపీఠిపై. 9

విద్యాధరి.—అదే మార్యపుత్త్రా, వారు తరలఁగానే ఆ యాశ్చర్యము!

క. నెరయఁగా రెండగ, సంపెఁగ
విరిజాజి యన, సంజమొగులు విఱిగి చిత్రపలై
ధరఁ బడె నన, బంగరువల
కరఁగి కురిసె ననఁగ, నింగి కనుఁ బసు పర్యోర్. 10

విద్యాధరుఁడు.—ముద్దరాలా, అది వాస్తవముగా సువర్ణవృష్టియే, పేదలకొఱకు రాజాధికృతులు కురియుచున్నారు.

విద్యాధరి.—[సభయము] ఆర్యపుత్త్రా, ఏమి అటువైపున ఈ రక్తవర్షము!

విద్యాధరుఁడు.—ఓసీ బేలా, రక్తవర్షము కాదు, రత్నవర్షము. అచట బ్రాహ్మణజనము, వారికై మహామంత్రి కురియించుచున్నాఁడు.

విద్యాధరి.—ఆహా! ఆ దేమి రోహణశృంగపాతమువలె నున్నది!

విద్యాధరుఁడు.—

సీ. చూడుచూడుము దవ్వుఁజూడ్కికి నీ డెల్ల రేఁగు లేనియగూఁటిరీతి నొందె.
నీనుచున్నవి చూడు మిండ్లయోడులు చెట్లవరూథులు నరుల నారీకులముల.
వనితలపలువన్నె వలిపంబులఁ బురంబు కలయఁ బూచిన *కానకళ వహించెఁ
బొసఁగఁ జూడుము †కేతుపట్టికాతతి నింగి సకలజాతి ‡విహంగనికరమనఁగ.

---

9. *సూర్య చంద్ర నక్షత్ర తారా సమూహ ప్రకాశితము. †పసిండికొండ (మేరువు). ‡వెలుఁగుచున్న గొప్ప తేజముగలవాఁడు, ఏకశిలకాముఁడు=ఏకశిలానగరియొక్క మన్మథుఁడు, ప్రతాపరుద్రుఁడనుట. §ఎనిమిది ఏనుఁగుల పైనున్న యంబారిలో.

11. *అడవియొక్క శోభను. †జెండావస్త్రముల సమూహము. ‡పక్షి సమూహము.

తే. పచ్చకాంతుఁ గవసి యెదఁ గ్రుచ్చుకొనఁగ
పగరి తమి మీఱి యెడ యోర్వ కెగసె ననఁగ
నేల నిరసించి జన మెల్ల నింగిఁ జేరెఁ,
గనవె *యనిమేషదృష్టి నీ †జని ఫలింప. **11**

విద్యాధరి.—ఊ రెల్ల నేల విడిచి నింగిని సాముచేయుచున్నది.

విద్యాధరుఁడు.—చూడు ప్రేయసీ, చూడు. అప్పుడే నగరప్రవేశమునకు వరుస దీర్చుచున్నారు.

విద్యాధరి.—[దేనినిమీఁదనో బద్ధదృష్టియై ఆసాకర్ణితముతో, భీత్యాశ్చర్యములతో] ఆదేమి ఆర్యపుత్త్రా? ఒకతలకాయను పొడుగుపాటి వెదురుగడకొనకుఁ గ్రుచ్చి, ఆగడ నొకబండిలో నాటి ముందు నడపించుచున్నారు?

విద్యాధరుఁడు.—అది మనవిద్యవలనఁ దెలిసికొవలసియున్నది [ఆలోచించి] అది యీరాజును గొనిపోయిన వలీఖానుని తలకాయ, యుగంధరదేవుని తంత్రమువలన దేహమునుండి వేఱయినది. "చాకలిని గొనిపోయిన వలీఖానుసర్దారునితల" అని దానికి కొంచెము క్రింద పటమున పెద్దయక్షరముల వ్రాఁత యున్నది చూడు.

విద్యాధరి.—ఆహా! యుగంధరా!

విద్యాధరుఁడు.—చూడు ప్రేయసీ, దానివెంట నగరప్రవేశవ్యూహమును. ముందు భేర్యాదివాద్యములు, గుఱ్ఱపుదండు, మురల వాద్యములు, కాలిదండు. ఆహా! యేమి యావాద్యముల వీరరసోద్బోధనము!

విద్యాధరి.—ఆర్యపుత్త్రా, నాకు చెవుల కమృత మైనను, హృదయమునకు భయముగా నున్నది.

విద్యాధరుఁడు.—చూడు, చూడు, వెంట బజంత్రీల మహానాటకములు, వెంట వారాంగనా శాలాశకటములు.

విద్యాధరి.—ఏమి యావాద్యనాదామృతము! ఏమి యానృత్తోత్సవము!

---

* ఱెప్పపాటు లేనిచూపుతో. † జన్మము.

విద్యాధరుఁడు.—వెనుక పేరిగాని కంకరగాడిద, వానిచుట్టు చాకలి పటాలము.

విద్యాధరి.—వీనికి పట్టినది యోగము.

విద్యాధరుఁడు.—వెనుక మహాశకటంబున అఙ్గోడా, సుతి, మృదంగాదికము, వాదాంగనానృత్యములు.

విద్యాధరి.—ఈ దూరశ్రవణమునకు ఆనాదములు చల్లఁగాని ద్రగొల్పుచున్నవి.

విద్యాధరుఁడు.—వెనుక తురుపులు.

విద్యాధరి.—ఆవెనుక అన్నగజపుష్పకము.

విద్యాధరుఁడు.—ఆవెనుక అన్నియుం విలోమముగా యథాపూర్వము, చాకలి తప్పక. చివర ... [అనఁగా నే నగములో.

విద్యాధరి.—చివర ఏమిది! తాటిచెట్టునంత మనిసిని బండిలోఁ నిలువఁబెట్టినారు!

విద్యాధరుఁడు.—ఖుస్రూఖానుదేహము, నాలుగుమాసముల క్రింద ఢిల్లీలో వీనిని వలీఖానుఁడు తల కొట్టినాఁడు.

విద్యాధరి.—ఇదియుం ఆ యుగంధరుని తంత్రమే?

విద్యాధరుఁడు.—అవును.

విద్యాధరి.—మఱి ఆర్యపుత్త్రా, ఆయుగంధరుఁ డెక్కడ?

విద్యాధరుఁడు.—[కలయం బరికించి] వాఁడుగో, ఎవ్వరు లేని యూరిబయటి రథ్యలో ఏకాకిగా గుఱ్ఱముమీఁద కోటకు పోవుచున్నాఁడు.

విద్యాధరి.—ఇతని మార్గములు దుర్బోధము లార్యపుత్త్రా.

విద్యాధరుఁడు.—ఓహో ఊరేఁగింపు కోట చేరినది.

సీ. రాజవీథిని జూడు [1]రాజీవగంధి, యా [2]శంపాతనుల తత్తఱంపు సొంపు.
కిటికీలఁ జూడుమీ కేరిక్రిక్కిఱిసిన మోముపొందామర మొగ్గరములు.

12.—1. పద్మములపరిమళముగలదానా. 2. మెఱపుఁదీఁగవంటి దేహములుగల స్త్రీలయొక్క.

రాజుచూడ్కికి నందరమణి, చూపుము వారి కనువిచ్చువిలసనల్కలికిపగలు,
సింగారిచెద్దుముల్, చిన్నారిటక్కులు, గుటి 3రాజవర్ష ముల్గురియుహాయలు.

తే. తను దవులఁదాఁక భూకాంతుఁ గాంచి, దాఁటఁ,
చప్పఁగన్నయి, జడ నయి, యొప్పు జాఱి,
4వెమ్ము దాఁకిన కపురంపు బొమ్మ లనఁగ,
లోఁగిళుల నాయకవతు లేఁగు లోటుఁదనము. 12

క. అరమెయి దోఁపఁగ, ముక్తా
భరణము 1లుఱ, జేనిఁ గన ధవళసౌధమునన్
బెరసెడు నీరరుణుల కా
2హరిఁ జూడఁ 3బయోబ్ధి లేచు నచ్చర లెనయే? 13

ఉ. వారక 1ఘర్మబిందువు లవారిగ నొక్కట రాలఁ, బ్రచ్చి వే
హారపుటాణిముత్తెము లహంయుత నోయన రాలఁ, గైశ్యపుం
జారుసుమాళి రాలఁ, గడసారికి వేపథు వాప్రమత్త కా
చారపురాజదోసిటిని జాఱిచి మానముఁ గాచెఁ గోమలీ. 14

క. 1ఆలోకము లెద ముడి యిడి,
2లాలస దారంబుగా, 3నిలాపతి మేనన్
గీలించి, మదనుఁ డాడెడు
గాలిపడగ లైరి పౌరకాంతలు తరుణీ. 15

---

12 3. పేలాలు చల్లుట. 4. వేఁడి.

13.—1. ఉఱక్—ఒప్పఁగా. 2. నారాయణుని. 3. పాలసముద్రమునందు.

14—1. చెమట. అహంయుతన్=పోటిచేత. కైశ్య...ళి—కేశసమూహముయొక్క యందమయిన పువ్వుల సమూహము, వేపథువు=వడఁకు. ఘర్మబింద్వాదులు రాలుట లాజలు రాలుటగా నితరుల కగపడె నని భా.

15.—1. చూపులను. ఎదన్=హృదయమును. 2. మిక్కుటంపు

విద్యాధరి.—ఆర్యపుత్త్రా! నీచూపు నేమి అక్కడ గ్రుచ్చివైచితివి? ఓహో! చెవులుకూడ కనుచున్నవా? [చూఁచి] స్పర్శముకూడ? [కని] అహో! ఏమారూపము! ఏమి పలిమీఁది యామనోభావము! ఆర్యపుత్త్రా, [అని విద్యాధరుని ఊఁచుచు] ఆ కిటికీలోని యాయేకవేణీధరను రాణిని శర్వాణిని కనుచున్నావు; నీయోగ్యతను గౌరికి తెల్పెదనులే. [అని లాగును.

విద్యాధరుఁడు.—అబ్బ! ఏల నన్నట్లు లాగితివి! [విద్యాధరి మఱియొక వైపు చూచును] ఇదిగాక మఱి ఎవరు నన్ను లాగినవారు? [కలయఁగని] నీబుద్ధిమాత్ర మేమైనది? రాజును జూచుచున్నావు! పుష్పకము డిగి, మేడ యెక్కి పరివారమధ్యగతుఁడై రాజు నీకు నేత్రోత్సవ మొసంగుచున్నాఁడు! మఱి యిటు చూడవా? నీచెవులు పోయినవా!

[అని విద్యాధరిని ఊఁపును. విద్యాధరి అనాకర్ణితకముగా అట్లే చూచును.]

విద్యాధరుఁడు.—పరివారమునకు సెలవిచ్చి, రాజు, ప్రతీహారి దారి చూప, నంతఃపురమునకుఁ బోవుచున్నాఁడు. అతఁడు దృష్టిపథము దాఁటిన పిమ్మట నైన దీనికి చైతన్యము రాదేమో చూచెద. అహా! రాణి శర్వాణి సఖులగా ముమ్మడమ్మ వెంట రాజుకడకు వచ్చినది. ఆ యేకవీరుఁడు యుగంధరుఁడును రాజుతో నున్నాఁడు. ఇది యిట్లే చూచుచున్నది. [అని విద్యాధరి కన్నులు మూసి] రాజునకు ముత్తయిదువులు ఆరతి యిచ్చుచున్నారు.

గోరిక. 3. రాజు రెండుకన్నుల రెండుచూపులును హృదయంబు ననుసీమూఁడును మూఁడు సూత్రములుగా ముడివేయఁబడినవి. కోరిక పొడుగుపాటి సన్ననిపురియైనది. కోరికతో చూచుచున్న యానగరస్త్రీలు గాలిపడగలయిరి; మన్మథుఁడే ఆగాలిపడగలను రాజు దేహమునకు (ఇంటిచూరునకో నిట్రాటికో కట్టినట్లు) కట్టిపెట్టి చిత్రము చూచుచున్న క్రీడాపరుఁడు.—ఎల్ల స్త్రీలును కోరిక మీఱ రాజునే చూచుచుండిరని తా.

విద్యాధరి.—[కొంచెము సేపటికి] చేతులు తొ[redacted]ర్యపుత్రా? ఏల నాకన్నులు మూసితివి?

విద్యాధరుఁడు.—ఎందులకా! గౌరి యెదుటనే చెప్పెదనురా నీయోగ్యతను.

విద్యాధరి.—[చింతించి, స్మరణ మభినయించి] నీయోగ్యతను నేనును చెప్పెదనురా శాంభవితో.

[అని శర్వాణిని విడును, రాజును, విరియును చూచుచు నివృత్తిమింతురు.

స్థలము 4. నగరు.

అంతట రాజు, యుగంధరుఁడును, రాజమాత, ఏక
వేణీధర రాణి, బాలుఁడును ప్రవేశింతురు.

రాణి.—[ఆత్మగతము] నిద్రలోఁ గానియెడల నాప్రాణేశ్వరు నెవరు వంచింపఁగలరు? ఆహా! ఎంత కాలమున కార్యపుత్రు లీకన్నుల కగపడుచున్నారు!

యుగం.—[రాజును కేలఁగొని రాజమాత కప్పగించి] అక్కగారితో నాపలికినమాటను జగదీశ్వరుఁడు నెఱవేర్చినాఁడు.

[రాజు తల్లి పాదములకు ప్రణమిల్లును.

అమ్మ.—

ఉ. నాఁడు మహేశ్వరుండు కరుణాపరతన్ వర మీయ బ్రాఁతియై
పోఁడిగ నాదుగర్భమునఁ బుట్టితి వంటది యొంతు సుమ్మికన్,
నేఁడు యుగంధరప్రభుఁ డనిద్రకృపన్ వర మీయ బ్రాఁతియై
పోఁడిగ నాదుగర్భమునఁ బుట్టితి వంట నిజంబు పుత్త్రకా. 16

వత్స, చిరంజీవ.

రాణి.—జయము జయ మార్యపుత్త్రునికి.

[అని రాజు పాదముల పువ్వులు చల్లి కన్నుల నద్దుకొనును.

రాజు.—ప్రేయసీ, వారిపాదములకుఁ బ్రణమిల్లుము. వారు చేసిన సౌభాగ్యవతివి.

[రాణి యుగంధరుని పాదములకు ప్రణమిల్లును. చేటి పుష్పముల ముత్తెములు బంగారపుఁ దట్టలో తెచ్చి యుంచును. రాణి వానిని దోసిళ్లఁగొని యుగంధరుని పాదములఁ బోయును.

బాలుఁడు.—నాయనగారిపాదాలకు నమస్కరిస్తున్నాను.

[అని ప్రణమిల్లును.

రాజు.—చిరంజీవ. నాయనా, తాతగారి పాదములకు నమస్కరింపుము.

[బాలుఁడు యుగంధరుని పాదములకు మ్రొక్కును.

యుగం.—వత్స, చిరంజీవ.

[రాజు బాలుని అంకమునఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొనును.

బాలుఁడు.—బాబయ్యగారూ, తాతయ్యగారుకూడా, అప్పుడు నేనూ, అమ్మగారూ, అవ్వగారూ, అందఱంపోయి అడిగినప్పుడు తమదర్శనం మాకు కలగజేసినారుగారు.

రాజు.—నాయనా, వారు సెలవిచ్చినప్పుడుగదా నీవు దర్శనము చేయవలసినది ?

బాలుఁడు.—అవును.

ముమ్మ.—తమ్ముఁడు, అప్పుడు గాదంటివి. ఇప్పుడు చెప్పుము, నీ ఋణమును మే మెట్లు తీర్చుకొందుము ?

రాజు.—అమ్మా, తీర్చుకొనుట యెక్కడిది ? జన్మజన్మమందును,

క. వారే రక్షకులుగ మన
మే రక్ష్యులముగను నిట్టియిడుములు మనకుఁ
జేరక యుండఁగ నీశ్వరు
నారాధింపంగవలయు నమ్మరొ సతముఁ. 17

బాలుఁడు.—మనము తాతగారిని ఇలువేల్పుగా కొలవవలెనిందిగదా.

రాజాదులు.—బళిబళి, పుత్త్రకా ? అని వానిని ముద్దుగొనుదురు.

యుగం.—అక్కగారూ, మనకు పరస్పరము ఋణానుబంధములు తీఱఁగూడదు గదా.

ముప్పురు.—[కేలు మోడ్చి] మాకు వర మిది.

రాజు.—నాయనా, నీవుకూడ చెప్పుము.

బాలుఁడు.—[కేలు మోడ్చి] మాకు వర మిది.

యుగం.—ఇఁక మీరు సుఖం బుండుఁడు. నేను మిగత యేర్పాట్లు విచారించికొనియెద. [అని లేచును. ఇతరులు నిష్క్రమింతురు.

యుగం.—[పరిక్రమించుచు సవిమర్శము] ఏర్పాటులన్నియు తమ్ములు జరిపి నాకై యెదురుచూచుచుందురు. [సోపానావరోహణము నటించుచు పరిక్రమించి] వీరుగో తమ్ములు, చెలుముకియు. ఓహో! చాకలియు, వేసడము పై అజ్ఞకై వేచియున్నాఁడు.

స్థలము 5 ఓరుఁగల్లు, వీథి.

అంతట చాకలి సపరివారముగా ప్రవేశించును.

పేరి.—[కేలు మోడ్చి] దండం సామే దండం!

యుగం.—సుఖ ముండుము.

పరివారము.—[కొందఱు కేలు మోడ్చి] యీయనకికూడా వూరేగింపు అయ్యింది సామి. [కొందఱు తమలో తాము నవ్వుకొనుదురు.

యుగం.—మీరు వీనిని ఈ వేసడముమీఁదనే వీని యిల్లు చేర్చి, మేము వానిని తెచ్చి యిచ్చితి మని, మామాటగా వాని పెండ్లాము ఎల్లితో చెప్ప వలసినది. పొండి.

పరి.—చిత్తం మహాప్రభో.

యుగం.—[ఆత్మగతము] నేను నాతమ్ములం గలసికొని యింటికిఁ బోయెద [పరికించి] ఓహో! వీరితో విశ్వాసరావుకూడ నున్నాఁడు. ఇతనిని వారముదినములు జేత్సవము జరిపి లెక్క రాజసభలో చదువు మని యాజ్ఞాపించెదను. [అని నిష్క్ర.

పరి.—[పేరిగానితో పరిక్రమించి] యిల్లిదుగో యీడిల్లు, అల్లదుగో నిచ్చె నేసుకొని గోడమీద నిక్కి యెదురు సూస్తున్నది యీడిపెళ్లాం.

[పేరి. నోరు తెఱచి ఆనందముతో చూచును. అందఱు పరిక్రమింతురు.

పరి.—యిక దిగవోయి సాకలి మారాజా.

స్థలము 6. పేరిగాని యిల్లు.

అంతట ఎల్లి ప్రవేశించును.

[ఒకముసలి చాకలిది ప్రవేశించి ఎల్లిని పేరని కలయ నిలిపి ఎఱ్ఱనీళ్లు వారి మొగములకు దిగఁదుడిచి పాఱఁబోయును. పరిజనులు పేరిగానితోఁగూడ కూర్చుందురు.

పరి.—ఎల్లీ, పెద్దమంతిరిగారు నీతోటి శెప్పమన్నారు. ఆరు, పెద్ద మంతిరిగారు యీణ్ని తెచ్చి నీకిచ్చినామన్నారు; మమ్మల్ని వొప్పగించ మన్నారు. మే మొప్పగించినాం.

ఎల్లి.—దండ మామారాజుకి, ఆరిపేరు కలుసుకొంటూ బదికున్నన్నాలూ. బతికొచ్చినావా మామా? ఏం కట్టపడ్డావో, మామా? మామా, కూడుతింటావా? నీకోసం వొండి నీకెట్టి తినాలని కనిపెట్టుక్కూకున్నా, పువ్వులు, గెందం, * వోసననీలు, † వోసననూని, రాణీగారు పంచిపెట్టించినారు. అన్నీ నీకోసం యెట్టుకొనున్నా.

[అని తెచ్చి పువ్వులపండలు అందఱకు ఇచ్చును. చాకళ్లు కొందఱు మెడలో వేసికొందురు. కొందఱు జుట్టునకు చుట్టుకొందురు. ఎల్లి పేరిగానికి చుట్టును. పన్నీరు తెచ్చి అందఱకు ఇచ్చును. చాకళ్లు దానిని త్రాగుదురు.

పేరి.—[పకపక నవ్వుచు] ఓరి యెఱ్ఱిమొకాల్లారా, అది మీద సల్లుకోటమేగాని తాగటం గాదురా!

[ఎల్లి అత్తరిచ్చును. చాకళ్లు జుట్టునకు పూసికొందురు.

* పన్నీరు. † అత్తరు.

పేరి.—[పకపక నవ్వుచు] అది గుడ్డలికి రాసుకోవటమేగాని జుట్టు కాక్కాదురా యెఱ్ఱిమొకాల్లారా.

ఎల్లి.—నీకోసం అముబునీలు కూడా తెచ్చినాను. లే మామా లే కూటికి. నంజుడు గూడా శేశినా. కులం వోళ్ల కంతా మాపట్కా యిందు శేతా మని అంతా సిద్దం శేసినా. అందఱికి కూ డిక వొండిస్తా.

పరి. ముసలిదియు.—లేరా పేరయ్యా లేరా, తిండి తిను. పాపం! అది నీకోసం పడ్డాపాట్లు కతలు రామాండాలు పురాండాలు. [ఎల్లితో] తీస కొచ్చి యీడెట్టే.

[ఎల్లి కంచము తెచ్చి పెట్టును.

పేరి.—ఇదేం కూడే వాలే! నాకు ముంగటిమాటలే నోటికి రావటంలే. యిందుల్లో *దూడపే డేది? †బఱ్ఱిపే డేది? అయి లేకుండా నాను కూడు తిన్ను. [సారాయి చూపి] యీసీలకి మొగం వోశిపోయినాద్రా. ఇయి మాత్తరం తాగేస్తా. మీరుకూడా అందోరు కొంచెం నీ లుచ్చుకోండోయ్.

[ముసలిది పరివారమునకు ధారాళముగా కల్లు సారాయి పోయును. ఎల్లి పేరాయకు ఇచ్చును.

పరి.—దూడ పేడేంట్రా పేరయ్యా, కూడు తినక? బఱ్ఱిపే డేంటి?

ఎల్లి.—[ఆత్మగతము] మామ యెక్కువతాక్కుండా సూసుకోవాల.

పేరి.—ఈబాపన నాయాళ్ల శేతుల్లో బడి సచ్చినాన్రా నాయినా. ఎల్లంటే కంపేస్తా మన్నారు. ఒకపాలి మూడు రోజులంటు సంపేశుంచినారు.

ఎల్లి.—ఓరు మామా? ఓర్ని మామా?

పేరి.—ఓరా, బాపననాయాళ్లు; నన్ను.

ఎల్లి.—తురకోల్లుమామా,

పరి.—తురకోల్లురా పేరయ్యా.

పేరి.—బాపనోల్లే, బాపనోల్లే, బాపనోల్లేరా సాకలోళ్లలారా.

పరి.—నీకేం మతి పోయిందంట్రా!

*దుంద్ఫెడా, † బర్ఫీ, అనునవి భక్ష్యవిశేషములు.

పేరి.—[మధ్యమధ్య త్రాగుచు] మీబుద్ధి గడ్డితినెల్లిం దంట్రా? బాపనోళ్లు బాపనోళ్లు. ఆళ్లు సంపేస్తామన్నారు, మూడాలు సంపేశినారు. నాకు దంజెం యేశినారు. యీపంతా గులగులే. అది బాపనోళ్లేసుకునేది దంజెం. ఆ దేస్కుంటె సచ్చిపోమా సాకలోళ్లమే? సీత్! అది కాదు మాట, సదువుకునోళ్లమే? సీత్! అదీ గాదు, మీకు సదు వెక్కడిది? పోనీ, అద్గదీ అదీ నాబయ్యం. ఆళ్లని బాగా యేడిపించినా; ఆళ్లు లేసుంటే దంజెం తీశేవోణ్ని, ఆళ్లుసూస్తే యేశేవోణ్ని. [నవ్వుచు ఎడమచేయి చూపి] యీ శేతిమీద యేసుకోమంటే [కుడిచేయి చూపుచు] యీశేతిమీద యేసుకోవటం, సరదంగాల కాడ కాయి ముందరికి తొయ్యమంటే యెనక్కితొయ్యటం, బాగా యేడిపించినాన్రా.

హరి.—పేరిమయ్యా, ఏంట్రా యీయెత్తిమాటలు, కూడుతిన్రా. మాకేం తెలటంలేదు, దంజె మేంటి, సరదంగా లేంట్రా, నీ మొకం?

పేరి.—మీకు తెల్దు. యింకొంచెం నీ లుచ్చుకోండి అంతా తెలస్తది.

[అని నవ్వుచు త్రాగును. అందఱు సంజుల్లితో త్రాగుదురు.

హరి.—శెప్పరా పేరయ్యా, నువ్వ యీయెనిమిది నెల్లు బతికినయిదం, గతికినయిదం, సలికినయిదం.

పేరి.—యిదే యిదం, యిదం యిదే. నాకు యేమి దుస్తురా? యేమి నగలురా! అంతా బంగారం రతనాలే. యిందుకే ఆ మారాజుల్ని తెలుసుకోవాల. తెలుసుకొంటే గప్పికొస్తారు. నన్ను దేశమంతా తిప్పినారు. నాను యెక్కడికెల్లినా వోంబాయి, వోంబాయి, వోంబాయి.

ఒకఁడు.—సవారి మోయించినారంట్రా నీకాత?

పేరి.—బద్దరం, నాను మోయటమే? నాకు మోయటం? కవద్దాల్! నా నెక్కడి కెల్లినా యేనిగమీదే. నాకు లచ్చలు లచ్చలు దండు పడాళ్లు అండొరు దండమే. నానెల్లినకాడంతా బేరీ, డంకా, నగరా, నౌపత్తు. యింకా యేంటేంటో మియ్యాల్ని నాడైనా మీ రెరుగుదురంట్రా! [అని నవ్వును.

నారిగాఁడు.—ఈళ్ళోన్నట్టు కెల్లిసాడే ఆసామీబుకి సలాములు శేస్తే సంకెళ్లల్లో వున్నా యీ మొకం తన శినుకున్నాడ్రోయ్. ఆయేనిగమీద తురక పడాలుకి యీఁడుకాళ్లు గుద్దతా వుండోఁడు గావాల.

[అని హేళనముగా నవ్వును.

పేరి.—[కోపముగా] మఱి నాను శెప్పను. యీఁడేమయినా సూసినాఁడా? నాను కాళ్లు గుద్దతా వుండగా యీఁడు సూసినాఁడా?

మఱియొకఁడు.—లేదు లే. శెప్పరా శెప్పు. నారిగాఁడి వ్రుకూతల్లే.

[నారిగాఁడు ఊఁగుచు వినును.

పేరి.—గుడి గుడికీ యెల్లినా: నా నెల్లిన సోటంతా చటకోపాలే.

నారి.—నీకోపం వస్తేం శేస్తదిరా? నాకోపా లెరగవు.

సుబ్బఁడు.—[వ్రైపుతో] వోడికిరా కోపం? వోడికో శెప్పు, నాను సంపేస్తా.

కొండఁడు.—వోడికీ లేదురా సుబ్బా, కూకోని యిను.

సుబ్బఁడు.—నా కోకపమొస్తే చటకోపం గాదు, చట చట చట చట కోపం. సూస్కో నాతమాసా. సచ్చిబతికొచ్చిన పేరయ్యమీదంట కోప మంట!

కొండఁడు.—శెప్పరా పేరయ్యా, మాకేమి తెలటం లేదు.

పేరి.—పెసాందాలు! పెసాదాలు! ఒకటి మరిశినా!

కొండఁడు.—యేంట్రా?

పేరి.—ఆ చటకోపం వంబాశార్లు అయ్యవోర్లవోసు, పూజారయ్యవోర్లవోరు మారాజులబుర్రమీద బెట్టేది. నాబుర్రమీద బెడితే నాను తియ్యద్దని జగడమాడేవోణ్ని. [ఆత్మగతము] యీళ్లతో యేమి శెప్పినా నమ్మరారు నాయాళ్లు. [ప్రకాశము] దాన్ని నెత్తినేసుకొనే పెసాదాలు తినేవోణ్ని, వొక తమాసా. యెందుకుఁచోరు నానెత్తిమీద *శెప్పు సూతాం నాయాళ్లు?

---

*వచింపుము—అని పేరిగాని యభిప్రాయము.

శ్రోతలు.—మా కేం తెలటం లేదురా *శెప్పేందు కుంచోరో.

†నారి.—బుద్ధి రావటాని కుంచినార్రా.

పేరి.—వోరికేరా బుద్ధి రావటం ?

నారి.—నీకుగాదురా.

పేరి.—అలా కూడు. మీరినండ్ర; కైంకర్యం కైంకర్యం? నాను కైంకర్యం శేయించలే? మాన్యా లీలే? గ్యామా లీలే?

శ్రోతలు.—మాకేమి తెలటం లేదు, శెప్పి శెప్పు.

పేరి.—నాముంగల బోగంవోళ్ల ఆట్టం, నాకు దండం. వోళ్లగాని నాముంగటికొస్తె నాకు దండం. యెత్తె నాకు దండం.

శ్రోతలు.—మోము కాగడాలెట్టి సూళ్ల? అయి నీకు నాకు యెట్ట దండాలుగావోయి. అటాంటి యేట్టో దండ్యాలు.

పేరి.—మన్లైతే నాను శెప్పను.

శ్రోతలు.—శెప్పరా శెప్పరా, మాకు తెలటం లేదు.

పేరి.—యీపాలి నన్నెక్కిరించి నోణ్ని యేనిగమీదినుంచి కిందికి తోశేస్తా. ఒకనాడు, యీబాపన మారాజులు, యిందుకే ఆళ్లని తల్సుకో వాల. 'పేరిగా పేరిగా దూడ పేడ తింటావా?' అన్నారు.

కోడిగాండు.—దూడ పేడకి తల్సుకోవల్సింవేరా! వవ్వా! యెట్టి బుద్ధి కెక్కిందిరా!

మఱియొక శ్రోత.—ఊరుకోరా పలక్క కోడిగా.

పేరి.—[కైపుతో] నాను శెప్పనే శెప్పను. యీణ్ని గెంటెయ్యండి.

[ఇతరులు అట్లే చేయుదురు.

పేరి.—'అత్తినిపిస్తారా మారాజా నాశాత' అని నా నేడవటం, ఆళ్లు కొంవరికడుప్పు లాళ్లు పిసుక్కొంటూ నవ్వటం.

---

* శ్రోతలు కొందఱు శెప్పనంగా పాదరక్ష యని తలంచినారు. †నారిగాండు శెప్పనంగా పాదరక్ష యని తలంచినాండు.

కోడి.—వొకరి కడుపు వొకరు పిసికితే గదంట్రా నొప్పి తీస్తది. మళ్లీ బ్యామ్మలంటావు. తురకోళ్లురా, ఆళ్ల తెలి యంతే.

సుబ్బఁడు.—నీ తెలియి కాలా సస్తార్రా ఆలా శేస్తే.

పేరి.—వవ్వా, వవ్వా, అల్లా శెప్పుతో కొట్రా * నాయూలిని.

† కోడి.—ఎల్లీ, యీామద్దాని జన్నులు లేకుండా వున్నావు. రాయే, అన్నీ వొక పాలే తిను.

నారి.—దాన్నెందుకురా కొట్టటం? ఆదేం శేశింది?

పేరి.—వవ్వా! వవ్వా! నాదద్ది? నాదద్ది!

ఇతరప్రేతలు.—దూడ పేడ తిన్నావా? శెప్పురా అది.

పేరి.—అదా? అబాకనో శ్లెట్టిందా? మరిశినారా. అవున్రా. ఆపాట్కా ఆళ్లు 'తిని సూస్రా యొత్తిమూండాకోడకా' అని నాకూట్లో యేశినారు. పెద్ద కంచం యెట్టించోరు మారాజులు! ఆకంచానికీ ఆ శ్లెట్టెన కూటికి ఆళ్లని బలికినన్నాలు తల్సుకోవాల.

కోడి.—దూడపే డెట్టినందుకు మాత్రం తిట్టాలా.

పేరి.—దూడపేడకే తల్సుకోవాలా.

కోడి. నారి.—వవ్వా వవ్వా, రొత్త బుఱ్ఱకెక్కింది! యలా తిన్నావురా పేడ?

పేరి.—యిదుగో శెప్తాతా యిను సాకలినాయాలా. [నవ్వుచు] దూడపేడ యిరవకుండా కాలిస్తే అయెలిబూడి దుంటదే అలా వుంది. పచ్చిది గాదు గదా అనుకొన్నా. గొలిబూడిద తిన్లేను మారాజా అని యేశినా.

ఒకఁడు.—అయెనక అయెనక?

[అని కైపుచే పడి, వక్త పలికినప్పుడు పలుక నప్పుమునుంగూడ, చాలసేపు ఊఁకొట్టును.

---

* 'నాయూలిని' అని పేరయ్య కోడిగాడుని తిట్టుట. † 'నాయూలిని' అన్న మాటకు 'నాభార్యను' అని కోడిగాడు పేళినమునకై పెడయర్థము చేసినాఁడు.

పేరి.—ఆయెనక రవ్వంత నోట్లో యేస్కోమన్నారు. కొంచెం గిల్లి యేసుకున్నా. మఱియింక నారంగా! ఆ తీపి నా నేమి శెప్పగలను! నోరంతా మదనం, వొళ్లంతా మదనం, పళ్లంతా మదనం కళ్లు శెవులు ముక్కంతా మదనమే. ఆళ్లకి దండాలెట్టి, అదంతా తిన్నా. తిని ఒక తమాసా శేశినా.

ఒకడు.—యేంట్రా ఆ తమాసా?

పేరి.—'మారాజా దూడ పేడే యింతమదనమే, ఆవు పేడ, ఎద్దు పేడ, బఱ్ఱె పేడ, దున్నపోతు పేడ, అన్ని యెట్టుండిసామే, మీాకు దండా లెడతా. నాకు పేడేయెట్టుండి కూడొద్దు.' అన్నా. అరు సాకలోడికి యియ్యన్నీ యెడతామా, అని బఱ్ఱె పేడ మాత్రం యెట్టారు, నాను తీనోణ్ని. పేడ లేని కూడు నాను తిన్న.

[ప్రష్ట కన్నులు మూసికొని ఊఁకొట్టుచు పడిపోయి మరల మరల ఊఁకొట్టును.

కోడి. నారి.—యెల్లి, నూ కూడా యీదిలో కెల్లి యింత పేడ తెచ్చి యెయ్యి లొఱిముండకొడుక్కి; నీకు దండ మెడతాడు, కూడు తెంటాడు.

పేరి.—ఆ! ఆ! ఆ! నన్ను యెఱ్ఱిముండకొడు కంటావ్ర? సాకలి నా యాలా! నా నోట్లా? ఓరసుకొన్నావ్రా? నాను పెత్తాత దురద మగారాజుని పెత్తాతదురద మగారాజు ననుకో. బద్దరం! బద్దరం! కవద్దార్!

కోడి.—మఱినానో, దోనెకదుప్రరాకాళి ననుకో. బద్దరం! బద్దరం! కవద్దాల్.

నారి.—గాడిదమీా దెక్కిస్తె యీడు మాగొప్పనుకొన్నాడ్రా. నానైతే తోక్కి తాటాకు కూడా కట్టించుకొనా, బోగవమ్మవోరిలాగ!

కోడి.—నాను బుఱ్ఱ డెక్కించుకొని సున్నబొట్లు పొడిపించుకొనా సన్నాసయ్యలాగ?

సుబ్బ.—నా రుమాలు యెంక డెత్తుకెల్నప్పుడు నాకోపాలి గాలేదా యీారెండూని? మీాయబ్బతోడు మీాకొస్తదా! [ఇద్దఱు పడిపోదురు.

కోడి.—నాను గోనెపట్టుకిహూడా నలవ శేస్తా, యీణ్ని శెయ్యమను సూతాం.

నారి.—నాతో చరిగా సున్నం శెయ్య మను వోడు శేస్తాడో.

సుబ్బ.—నాను కాటంరెడ్డిని బద్దరం.

కోడి.—నాను పోతరాజుని బద్దరం. కవద్దార్,

నారి.—నాసైతే యీలాంటిదానికి కోదండంతీయించుకోనా సదువు లయ్య వోరిలాగ ?

ముసలిది.—నానోర్రా? నాను పోలేరమ్మనుగానా? యెల్లండ్రా యెల్లండి, తాగుబోతులంజెకొడుకులు, యింటి కెల్లండి. పేరయ్యా, నాం లోనికి రారా, యీళ్లని పొమ్మని తలుపేస్తా.

పేరి.—నూ పొలిమేరమ్మ వైతే పొలిమేర కాడికెల్లు. నాను రాను.

ముసలిది.—రాయె యెల్లి, యీణ్ని తీసకెల్లి తలుపేశేతాం.

పేరి.—మీయుబ్బతోడు మీవొల్లగాదు.

అనాములు.—రండ్రా.యెద్దాం, గాడిని తంతే పళ్లూలిపోయినయి.

కోడి.—నాకోపమొస్తే వుదకటం చణం, గుడ్డంతా నూలంతా పీసు పీసై యెగిరిపోపటమే, మురికంతా నాశాత నిలపటమే.

నారి.—ఈపాలి నన్నోడైన దోనెరాకశంటే, ఆ అన్నావోణ్ణి రేవులో కడవలు బాన లన్నీ తెచ్చి నెత్తినేసి కొట్టాంటా.

[అని కోడి. నారి. సుబ్బ. నిష్క్రమించి, నేపథ్యమున కీకర బాకర కీకర బాకర అని జగడమాడుచు మరల ప్రవేశించి తొలఁగుదురు.

ఒకఁడు.—పేరాయయెట్టి కొండాయయెట్టిగానే వుందిరా!

అందఱు.—వహ్వా! కొండాయా!

[అందఱు ప్రక్క ప్రక్కను ఎదురెదురుగాను నిలిచి ఒకరిముఖము ఒకరి ముఖమునకు తగులునట్లుగా చేర్చుచు మహా వికృతహాసములతో, నేత్ర వికాసములతో, మహాభినయముతో వికట నృత్యముతో పాడుదురు.

రైకా సూళి మోగించినదు రాసావోరి పదుసు,
ఆ రాసావోరి పదుసు,
ఆ రాసావోరి పదుసు,
ఆ రాసావోరి పదుసు.

కోకా సూళి మోగించినదు గోసాసింగు పదుసు,
ఆ గోసాసింగు పదుసు,
ఆ గోసాసింగు పదుసు,
ఆ గోసాసింగు పదుసు.

గోడా గోడా దాన్నె గీళి గూంబాల్యా సూళినదు,
ఆదు కొంగాల్యా సూళినదు,
ఆదు కోడ్యాల్యా సూళినదు,
ఆదు కోత్యాల్యా సూళినదు.

కూం డో గ్గళి సీ లాం గ్గళి కొండాడు యెల్లినదు,
ఆ కొండాడు యేగినదు,
ఆ కొండాడు సాగినదు,
ఆ కొండాడు సచ్చినదు.

[అని నిష్క్రమించి, నేపథ్యమున దానినే పాడుచు తోలఁగుదురు.

ముసలిది.—కూడు తినవా పేరాయా?

పేరి.—[అందఱు లేచిపోయిన పిమ్మట ఉన్నట్టు భావించి] ఒకపాలి నామీద ఒక బ్యామ్మడు 'సలవమడతల' కయిత్తం శేసినాడు. ఆయనకి అచ్చరకో ట్లిచ్చినా.

ఎల్లి.—వోరికి మామా శెప్తావు? ఆళ్లెల్లి పోయినారే.

ముసలిది.—వోరికిరా పేరాయా శెప్తావు? ఆళ్లులేరే.

పేరి.—యెక్కడి కెల్లినారే? మీసాకలికళ్ల కవుపడకుంటే నామా

రాజుకళ్ళ కవుపడరంటే? యినంద్రా మీరు. ఒక తంజావూరాయన పాటాయన నాగాడిదిలాగే పాడినాడు, ఆయనకి ఆచ్చరకోట్లు వొరా లిచ్చినా.

ఎల్లి.—ఇదేమి యెట్టి మామా ?

పేరి.—యినంద్రా మీరు. బోగమోడిపిల్ల ఆడింది. దాన్ని సూశి నా నికిలించటం, నన్ను సూశి అది యికిలించటం. యినంద్రా మీ రినండి.

ఎల్లి.—కూడుతినవా మామా?

పేరి.—యెల్లి, యీణాయించ గల్తవా ?

ఎల్లి.—యీణేంటి యీణ ?

పేరి.—[ఆత్మగతము] దీనికి తెల్విలేకుండగా సడసమాడతా. [ప్రకాశము] మురికి గుడ్డలుదికే కంపెల్లివి, యింక నాకు నువ్వు పనికిరావు, నా నెల్లి పోతా; పెత్తాతదురద మగారాజుకేంటి కంపెల్లి పెళ్ళ మేంటి? [ఆత్మగతము] యీముసలి దెల్లిపోయినాక సడసమని శెప్పేస్తా.

ఎల్లి.—యెనిమిది నెల్లమట్టీ నీకోసం యేడుస్తావుంటే యేమి మామా యింటి కొచ్చికూడా యీ యెట్టి! అయ్యో నారాతా, నీకు దండ మెడతా మామో! [అని పాదములకు మ్రొక్కును.

పేరి.—[కనికరములో] ఒలే లెగే లెగే. యిన్నాలు, యెన్నాలో నాకు తెల్దు, నీకోసం నా కేడిశింది నీకు తెల్సునా? అంతా మాపటికి శేస్తాలే. ఇదుగో నీశేతి నిండా వొరాలు. [అని తన చొక్కా జేబునుండి వరహాలు తీసి దానిచేతం బోసి] ఎల్లి దూడపేడ, బర్రిపేడ, కొనుక్కురా. పెత్తాత దురదమగారాజాని, అయి లేకుంటే నాను కూడు తిన్ను. నానెల్లి యీపాగా తోటి యీకుడతాతోటి వూరంతా సూస్తా. [అని నిష్క్రమించును.

ఎల్లి.—అవ్వా యిల్లు కొంచెం సూస్కుంటావా? మామని పిలుసుకొస్తా.

ముసలిది.—నా నెల్లి మల్లీ వొస్తా; యీళ్ళని యీదిలోకి పట్టి యెల్తా.

ఎల్లి.—పట్టు మరి. [అని ఇరువురును ఒకనిని కాలుసేతులు పట్టి మోచుచు పరిక్ర.

ప్రథముఁడు.—ఏమీ తేల్దు, శెప్పు శెప్పు.

[మఱియొకని అట్లే కొనిపోవుదురు.

ద్వితీయుఁడు.—పెత్తాతరాజంట. అవును రాజేరా.

[వానిని అట్లే కొనిపోదురు.

ముసలిది.—నా సెల్తా. [అని నిష్క్రమించును.

ఎల్లి.—[తలుపు వేయుట నభినయించి పరిక్రమించుచు] శివశివా! ఏమి నారాతి! దూడపే డేంటి? బర్రిపే డేంటి? నామామో! నామామో! యెర్రెత్తైనా బగవంతుడా! గవరమ్మతల్లీ నాను నోసుకొంటే నా మామని తెచ్చి యిచ్చినావు గందా, యెర్రిశుదిరిస్తివా నాకు పెద్దమంతిరిగారిచ్చిన నగలన్నీ నీకు నిలువుదోపిస్తాను అమ్మతల్లీ. యిదే మొక్కు యిదే ముడుపు. మామెక్కడే కెల్లినాడో తెలదు. [ఆలోచించి] మంతిరిగారితోటే యెల్లి చెప్పుకొంటా. మారాజా 'సేమంగా తెప్పించిస్తామని నాకు వొర మిచ్చి యెర్రోణ్ణిచ్చినారు సామీ' అని మొర్రెట్టుకొంటా. ఆ మారాజు లేమయినా మందూ మంతరం శేయిస్తారు. [అని నిష్క్రమించును.

దశమాంకము.

స్థలము: ఓరుఁగల్లు, ప్రతాపరుద్రమహారాజు నాస్థానము.

ప్రతాపరుద్రుఁడు, అన్నమ దేవుఁడు, సురత్రాణుఁడు, వజీర్లు, జనార్ధన విద్యానాథ చెకుముకులు, నరసింహరాయలు, విశ్వాస రావు, బహుపరివారముతో ప్రవేశించి యుపవేశింతురు.

వేశ్యలు వీవనలు వీచుచుందురు.

రాజు.—తమ్ముఁడా, కటకముగతి వివరింపుము.

అన్నమ.—

చ. కటకనరేంద్రు బల్లహునిఁ గాలునిచుట్టము గాఁగఁ బుచ్చితిన్,
బటుకృప వానిపుత్త్రునికి భండికిఁ దండ్రిధరిత్రి నిచ్చితిన్,
కటకము వట్టికుండఁగ నగణ్యము రత్నచయంబు దెచ్చితిన్,
నిటలతటిన్ భవచ్చరణనీరరుహంబులఁ జేర్చ వచ్చితిన్. 1

రాజు.—బాహుశాలికి నీ కలవి గాని దేమున్నది? తమ్ముఁడా, నీరాక వలని తనివి మన క్రొత్తమిత్త్రులు సుల్తానువారు తరలినచింతచే నంతరిత మగుచున్నది.

అన్నమ.—మనయందు సుల్తానువారు మఱి కొంచెము మైత్త్రి యుంప రాదా! మాకైన వారి సాంగత్యము రెండు గడియలే గదా?

రాజు.—నిర్బంధము చేయఁగూడదు. ఏ మది విశ్వాసరావు?

విశ్వా.—మహోత్సవవ్యయముల వివరము.

రాజు.—ఉత్సవముమీఁద ఉత్సవము వచ్చియున్నది; మొత్తములు మాత్రము చదువుము, చూతము.

విశ్వా.—స్వస్తి.

ఉ. కోటిసువర్ణము ల్గుడులకున్, శతకోటి మహీసురాళికిన్,
గోటి గజాశ్వధేనువులకున్, బది కోటులు సైన్యపాళికిన్,

కోటి వృషోష్ట్రపశువులకుఁ, గోటి మేకాలకు, జాగిలాలకోఁ,
గోటులునూఱు పేదలకుఁ, గోటులునూఱు నియుక్తకోటికిఁ. **2**

సు.—మీా ఘేలత్ కాలీఫ్ హారూనల్ రషీద్ వారికివుండింది తోస్తుంది. [ఆత్మగతము] ఖట్కాం పట్టినారు. ఢిల్లీ మీాదికికూడా వస్తారువాలా తోస్తుంది. దక్షిణంఖండం అంతా వీరికీ స్వాధీనంవుంది. మారాజ్యంకంటె వీరిదే ఎక్వా. వీరి చేయి యేలాగా తప్పించుకొని పోతాం? [ప్రకాశము] మహారాజ్, మేఘం చాటులో షూర్యుడు వున్నాడు, కింద అంతా ఆయన ప్రకాషం వుంది. ఆయన కంటికి కాన్పడడు. అలాగా వున్నార్ మీాబడామంత్రి యుగంధర్ వారు. వారికి మాకన్నతో చూడవాలా కోర్తాం.

రాజు.—అవశ్యము. మహామంత్రిగారు విజయంచేయు సమయమే. వారు వచ్చువఱకు మాత్రమ్ములు వచ్చిన యీ మహోత్సవమున సుల్తానుభాయి గారి ప్రయాణ మంగళముగా రవంత మేజువాణి కానిత్తుమా?

సు.—చిత్తం కానియ్యండి.

[అంతట వేశ్యాంగనలు మేళమున తౌర్యత్రికము జరుపుదురు.

"నిన్నుఁగని యెన్నుకొను" (109-వ పుట చూ).

ప్రతీ.—ప్రవేశించి జయము జయము జగదీశ్వరులకు. మహా మంత్రి గారు వస్తున్నారు. [అని నిష్క్రమించును.

[నేపథ్యమున దూరముగా]

ఓంభాయి, ఓంభాయి, ఓంభాయి, ఓంభాయి; పొడు, పొడు, పొడు, పొడు; దీ, దీ, దీ, దీ, తీ పొడు, తీ పొడు. [వాద్యములు మ్రోఁగును.

రాజు.—[సుల్తానుతో] మామంత్రిగారు వచ్చుచున్నారు. మా వాద్యములు పోయి వారిని తెచ్చినవి.

సు.—మీా మంతిరిగారికి ఎంతా గౌరవం ఐనా సరీ వుంటుంది.

[నేపథ్యమున దగ్గఱఁగా.]

పొడు పొడు పొడు పొడు, దీ దీ దీ దీ, తీ పొడు తీ పొడు.

[వాద్యములు మ్రోగును.

రాజు.—మన మెదురువోయి వారిని తోడ్కొని రావలయును.

[అందఱు లేచి ఎదురు నడతురు. యుగంధరునితో అందఱు మరలి వత్తురు.

రాజు.—[యుగంధరునితో] కూర్చుండుఁడు.

[అని ఆసీనుంజేసి ప్రణమిల్లును.

యుగం.—సర్వాభ్యుదయోఽస్తు.

ఉ. శ్రీ యెసలార మెట్టఁబడిఁ ద్రిక్కుటకంబుబడి నిల్చి, గద్దియన్
డాయు *కిరీటిసంఘము తడంబడి యొక్కట నీకు మ్రొక్కుచోఁ,
†దోయధివీచికాపటలిఁ ‡దోరపుభోగ ముఱన్ సరత్నముల్
వేయితలల్ ముణుంచుకొని విష్ణుని మ్రొక్కననంతుఁ బోలుదీన్. 3

[అన్నమదేవుఁడు యుగంధరునికిఁ బ్రణమిల్లును.

యుగం.—సర్వాభ్యుదయోఽస్తు.

ఆ. నూఱు వత్సరము లనూనభక్తిరసాన
నింద్రు సుఖితు సల యుపేంద్రు పగిది,
నన్నమావనీశ, యనపాయ లక్ష్మీశ,
కొలువు మన్న నన్ను, కోర్కు లలర. 4

[అందఱు కూర్చుందురు.

విశ్వాసరావు, అన్నమదేవమహారాజువచ్చిన యీమహాశుభసమయమున ఇంకొకవారము కచ్చేరీలకు సెలవులు, మహోత్సవములు, చాటింపించి జరిపింపుము.

విశ్వా.—మహామంత్రిగారి యాజ్ఞ.

రాజు.—తమ దర్శనము కొఱకు కనుపెట్టుకొని యున్నారు సుల్తాను గారు. నిజనగరమునకుఁ బోవ త్వరపడుచున్నారు.

---

* కిరీటము దాల్చినరాజులయొక్క. † కడలియలలసమూహమందు.

‡ గొప్పదేహము.

సు.—సలాం యుగంధర్ మహామంతిరిగారికి.

యుగం.—సలాం. మాయింట ఆఱుమాసము లయిన నిలుపక ఆఱుదినములకే విసివిరా సుల్తాన్ వారు?

సు.—తమరు చేసే సత్కారం, గౌరవం, మర్యాదావల్ల యావజ్జీవం మీఖుర్మేవుండడమే మాకీ యిష్టం. అయితే పోవడాన్కి కోరడాన్కి కారణాన్కి మహామంతిరిగారు యెరుగుదురే యెరుగుదురు. దయావుంచి సెలవు దయిచెయ్యవాలా కోర్తాము.

యుగం.—ఇఁక వారిని నిలిపిన, వారికి వారిక్రై యుండ్వెళ్లొరుచుండు వారికిం గూడ సాపరాధుల మగుదుము. వా రెచటనున్నారో నిజనగరముకం దెలియదు. కావున వారిని పంపుట యుచితము.

[కంచుకి బాలుని తెచ్చి రాజుచెంత నిలిపి పోవును, బాలుఁడు ప్రతాపరుద్రునికి అన్నమదేవునికి యుగంధరునకు ప్రణమిల్లును. అందఱు 'వత్స, చిరంజీవ' అని ఆశీర్వదింతురు.

సు.—వీరు చిన్న ప్రతాపరుద్రమహారాజావారా?

అన్నమ.—అవును.

సు.—సలాం చిన్న ప్రతాపరుద్ర మహారాజావారికి.

బాలుఁడు.—సలాం ఢిల్లీసుల్తాన్ వారికి.

రాజు.—నాయనా, యిప్పు డిక్కడికి నీవు వచ్చినపనియేమి? పిలిపింపకయే వచ్చితివి?

బాలుఁడు.—చిన్నాయన మహారాజుగారు కటకమునుంచి విజయం చేసినా రని విని వారిని సేవించుకొనడానికిన్ని ...

రాజు.—ఇంక నేమి?

బాలుఁడు.—ఢిల్లీసుల్తానువారు ప్రయాణమని వారిదర్శనము చెయ్యడానికిన్ని.

అందఱు.—బళి బళి బళి బళి!

సుల్తాన్.—బలే ఖూరే! తుపాకికడుపున పిరంగి! చిన్న మహారాజా వారూ, మీ స్నేహితులూ ...

బాలుఁడు.—'మీ' అంటారేమి? భాష బాగా రాదా?

సభ్యులు.—బళిబళి! అట్లు పుట్టుకలో రావలయుఁగాని తెచ్చుకొన్న వచ్చునా!

సు.—షహావ్వా షహావ్వా! ఖలే! పొరబాటు; పొరబాటు మన్నించండి. తమ స్నేహితులు ఢిల్లీలో వున్నారు చిన్న సుల్తానువారు.

బాలుఁడు.—చాలా సంతోషం.

కంచుకి.—[ప్రవేశించి వజ్రహారమొకటి రాజుచేత నిడి] జగదీశ్వరా, అమ్మగారు ఈవజ్రహారమును మహామంత్రిగారికి చాకలిని తెచ్చినందులకు, ఢిల్లీసుల్తానును పట్టితెచ్చినందులకు, వలీఖాన్ తలను, ఖుస్రూఖాన్ దేహమును, తెచ్చినందులకును, అని బహుమాన సూచక లేశమును పంపినారు.

[సుల్తాన్ తల యూఁచును.

రాజు.—[దానిం గొని పరికించి] అమ్మగారియాజ్ఞ శిరమున నవతంసించితిని! ఆహా స్వర్ణరూపమున విరచితము! ఏమి పావనవర్ణములు!—

“త్రైలింగరాజ్య సింహాసన సంస్థాపక,
ఢిల్లీసురత్రాణ బందీ గ్రాహక.”

[అని చదివి లేచి హారమును యుగంధరుని మెడను వైచును.

సభ్యులు [తురకలుదప్ప]—జయ జయ త్రిలింగరాజ్య సింహాసన సంస్థాపక. ఢిల్లీసురత్రాణ బందీగ్రాహక; మహామంత్రి యుగంధర.

సు.—మహారాజ్, మేము దైవంచేష్టాచేత ఆవాడలోపడ్డాం, మీకి దొరికినాం, ఈయన పట్టినాడు మాకీ? మీరు ఈయనకీ అర్ధంకీర్తి చేస్తారు తోస్తుంది.

చెను.— “అల్లవా డిల్లహో యిల్లవా దల్లహో
కళ్లులేనికబోది కడతేరలేడు”.

స.—చిత్రగుప్తజోస్యులూ, మేము కబోడి చెప్తావా? వుండు వుండు. [స్మరణమభినయించి] జోస్యులూ, మాతో వచ్చినాడు, అదివానా యేమై నాడు? ఆహో వాడ్ని కూడా సంపీ యేసినారా!

పే.—వాఁడే అందఱను చంపివేసినాఁడు. వాని నెవఁడు చంపఁ గలవాఁడు!

స.—మరి యేమైనాఁడు!

రాజు.—మీయెదుటనే యున్నాఁడు.

స.—మాకీ అంతా సందేహం. ఆ దివానా దివానా అర్థం, మీ కండ్లల్లో మేము దివానా వున్నాం మహారాజ్.

రాజు.—వారే. [అని మోదమ్మునకేలితో యుగంధరుని చూపును.

[సుల్తాన్, వజీర్లును ముక్కుమీఁద వ్రేలుంచుకొందురు.

స.—అల్లా! అల్లా! అల్లా అందుకీ మీరు రామేశ్వరంలో మర్గయా వుఖార్ చేసినారు. తమరు యుగంధర్ మహామంత్రిగారు మాకీ నిజంగా కబోడి చేసినారు, మీమంత్ర మన్సీకి లేదు! ఆహాహా మీరు ఆరు నెలు ఢిల్లీలో దివానా తిరిగినారు, మీచరిత్రం మాకీ హాశ్చర్యం! బోధపడదు. అల్లా! అల్లా! అల్లా! మీరు మాకీ స్నేహితులు అయితే యెందుకీ పట్టి తెచ్చినారు! మాకీ శత్రువులు అయితే వలీకి యెందుకి సహాయం చెయ్యలేదు. [ఆత్మగతము] దివానా మన్సీకాడు, సైతాన్, చెప్పినార్ జవాన్లు!

యుగం.—అంతయు మీ వజీర్లు విశదీకరింతురు.

స.—[దిగులుతో] మీరుకూడా షరీకువోయి వజీర్లు! అల్లా అల్లా అల్లా! ఇంకా యేమి తల్చినారు మాకీ యుగంధర్ మహారాజ్? [అని వజీర్లకు దూరముగా నిలిచి] యిది మల్లీ వాడారాత్రి అవుతుందా యుగంధర్ మహారాజ్?

యుగం.—అట్లు కానేరదు. శివునియాజ్ఞ లేక చీమయు కుట్టదు. మీవజీర్లు బుద్ధిమంతులు, ఊహించి చెప్పుదు రని మామాట. క్రమక్రమముగా

యుంగం.—యెల్లిని రమ్మను. పహారాలో నున్న యీ చాకలిని తెప్పింపుము.

ప్రతీ.—జగదీశ్వరులయాజ్ఞ. [అని నిష్క్రమించును.

అంతట ఎల్లి ప్రవేశించును. పేరిగానిని జవానులు తెత్తురు.

యుంగం.—[రాజుతో] ఇది చాకలియెల్లి. దీనిభర్త యీ పేరిగాఁడు. వీనినే వజీర్ఖాన్ ఖయిదుకొనిపోవుట. వీనికిని దీనికిని ఏమో రగడయైనది. ప్రభువే స్వయముగా విచారింపవలయును.

సు.—[జనాంతికము, వజీర్లతో] అల్లా! యిది అన్నిట్కీ మీద వుంది. యీ గాడ్దాకోషం మాకీ పట్టి తెచ్చినార్. ఈడోబికి మేం తాజీం యిచ్చినాం. మల్లీ వీడ్కీ చూడటం హమ్మానం యేలాగా తింటాం?

రాజు.—పాపము! వీనినా వజీ కొనిపోయినాఁడు? తమ నీతిప్రభావమువలన వీఁడు మరల వచ్చినందున దీనివంత తీఱినది గదా, రగడ యేల?

యుంగం.—విచారించినఁగదా తెలియును?

సు.—[జనాంతికము వజీరుతో] వీను మాదగ్గ యెన్నాకీ నిగిడి మహారాజా కూర్చున్నాడు. యిప్డు వీపుకోతి వంగ్తాడు. హాల్లా! హాల్లా! మాకీ చోరీ, వీడ్కీ చోరీ! మాకీ నాచీ, వీడ్కీ నాచీ? హా! యీ ఛండాలీ తెలంగీ తంత్రం! మాబుర్రాకీ అడ్డంగిల్వ కత్తిరించిందివాలా వుంది! యేమి చేస్తాం! యెప్డూపోతాం!

బేతాళరావు.—[ప్రవేశించి] జయము జయము జగదీశ్వరులవారికి.

రాజు.—బేతాళరావు, ఏమి చేసితివి?

బేతా.—తమ సెలవుప్రకారము, తురక ఖయిదిలను పదివేలమందిని విడుదలచేసి ఢిల్లీవఱకు బత్తెము లిచ్చి సుల్తానువారికి పరివారముగా ఏర్పఱించితిని.

రాజు.—తమ్ములును నీవును నరసింహరాయలును సుల్తానువారిని మన నగరముదాఁట సాగనంపి రండు.

అన్నమ.—నాను వచ్చియు రాకముందే అన్నగారు మిక్కిలి ప్రియా పైసపని పెట్టినారు, మహాప్రసాదము.

జేతా. నరసిం.—ఏలినవారి చిత్తము. [అందఱు లేచి పరిక్రమింతురు.

సు.—[రాజుతో] తమరు నిల్వండి. సలాం మహారాజాభాయి. సలాం జగన్నాథరా మహామంత్రియుగంధర్దేవ మహారాజ్. సలాంచి తగ్గస్వజోష్యులు.

[వీరందఱు వెంటవెంటనే సలాము చెప్పుదురు.
వజీర్లు అందఱకు సలాములు చేసి పొందుదురు.

సు.—[బాలునిచేయి ముద్దుగొని] తమపద్ద సెలవు చిన్నమహారాజావారు.

బాలుడు.—చిత్తం. మాసలాం మాస్నేహితులు చిన్న సుల్తానువారికి చెప్పవలెనని కోర్తాము.

సు.—అచ్ఛా! అచ్ఛా!

[సుల్తాన్, వజీర్లు, అన్నమాదులును నిష్క్ర).
ఇతరులు వచ్చి కూర్చుందురు.

యుగం.—ఎల్లి, చెప్పుకోవే.

ఎల్లి.—[వడవడ వణకుచు చేతులు మోడ్చుకొని] నానోట మాట రావటం లేదు మారాజా. నాపిరాదు యిని ఆయ స్నేమైనా శిచ్చ శేస్తా రేమో మారాజా? పిరాదు శేసుకోను సామీ.

యుగం.—వానిని శిక్షింపము, చెప్పుకో.

ఎల్లి.—మరుండి, సామీ, [అత్మగతము] ఏమి చెప్పుకొందును? [ప్రకాశము] మరుండి, యీాయన పెత్తాలడుగడ మగారాజంటుండి.

యుగం.—[రాజుం గని. చిఱునగవుతో] వినోద మగుచున్నదా?

[అందఱు నవ్వుదురు.

ఎల్లి.—నా కేమి తెల్దుండి, ఆయ పన్నామాట నాను శెప్పినాను మారాజా.

యుగం.—చెప్పు చెప్పు.

ఎల్లి.—[వణఁకుచు] మరుండి, ఆనాడు తమరితో శెప్పుకొన్నా మాటే నుండి.

యుగం.—అదే, భయపడకు. పేరిగాని నేమియుం జేయములే.

ఎల్లి.—[తల వాంచి బిడియముతో] స న్నొల్లడంట, నాను కంపెల్లనంట, యీ బోయించలేనంట, పేడలేకుండా కూడు తినడంట.

రాజు.—ఛీ! ఛీ! ఛీ!

ఎల్లి.—[వణఁకుచు] ఆయన శెప్పినమాటేనండి.

యుగం.—ఏం పేఁడ?

ఎల్లి.—దూడపేడ, బఱ్ఱిపేడ. అయి ఆయనక్ మదనమంట. యింకా యేంటేంటో శెప్పినాడు సామీ.

యుగం.—ఏమేమో చెప్పు. భయపడకు.

ఎల్లి.—యేనిగల నెక్కినాడంట, యెల్లినకాడంతా యీతనికి లచ్చల్లచ్చలు దండు దండా బెట్టోరంట. యీలాగంతా శెప్తాడు మారాజా. యెర్రోడో, ఒల్లడో, తెలదు మారాజా. కూడు తినక యింటికిరాక ఒక్కెళి యెల్లిపోయినాడు మారాజా.

రాజు.—ఎందుచేత నీవు పనికిరా వన్నాఁడు?

ఎల్లి.—తను రాజంట, సదువుకొన్నోడంట.

విశ్వా.—[లేచి] మహాప్రభూ, నేను ఎల్లికి వకీలను.

రాజు.—ఏమి నీవాదము?

విశ్వా.—వీఁడు చదువుకొన్నందున, చాకళ్లలో చెడిపోయినాఁడు. కావున వీఁడే యెల్లికి పనికిరాఁడు.

ఎల్లి.—[సబాష్పముగా] నారాయణమూర్తీ! పనికొస్తాడుసామీ, పనికొస్తాడు!

విశ్వా.—ఉండవే, నీకు తెలియదు.

ఎల్లి.—[దీనముగా] తెలుసును సామీ, పనికొస్తాడు.

రాజు.—ఏమిరా నీవాదము ?

పేరి.—[వడవడ వణఁకుచు చేతులు మోడ్చి] నేరనోయ్యండి కాయాల దేవాదిదేవా. [అని సాగిలఁబడును.

చెకు.—నేను పేరిగాని వకీలను.

రాజు.—మీవాద మేమి ?

చెకు.—చదువుకొన్నమ గూను పోలేమ గనుక వీఁడు చాకళ్లలో చెడ లేదు. కావున ఎల్లికి పనికిరాఁడని మానవష్టి చేయుంట తప్పు.

ఎల్లి.—దండం సామీ దండం. ఎర్రి దాన్ని రచ్చించండి మారాజా.

చెకు. జనా. పెద్దసెట్టి.—నీఇంటివెట్టికుల స్త్రీల కందఱకు ఉన్న తరించి పోదురు.

రాజు.—మంచిది, తీర్పు.—పేరిగానివకీలు చేసినవాదము సరి. గూను తీరినఁ గాని చదువుకొన్నవాఁడు గాఁడు. చాకలివాఁడే. ఎల్లికి పనికివచ్చును. మఱి వీనికి మహామంత్రిగారు మాదర్శన మనుగ్రహించినారు గావున ఇనా మియ్యక మేము పంపఁగూడదు. [చింతించి] ఇదే యినామము. మీ రిఁక చాకి పని మానవచ్చును. చాకళ్లకు వీఁడు కులముపెద్ద చాకలిదొర. చాకళ్లందఱు వీనికి పన్ను చెల్లింపవలసినది. వీనికి పరివారము, ధనము, సకల సౌభాగ్యము, మహల్, దూడపేఁడ, బఱ్ఱపేఁడ, యిచ్చినారము. మంత్రు లిప్పుడే యేర్పాట్లు చేయుదురు. [ఒకనొకరు వైపుచూచి] ఓరి, పీరింగానిపోయి దీనిని అప్సరస వలెను వీనిని అమరేశ్వరునివలెను కట్టించి తొడిగించి తెండి.

[ఎల్లి సాగిలఁబడి లేచును. పేరి. ఏమియు తోఁచక నిలుచును.

ఎల్లి.—[చేయిపట్టి లాగుచు] రా మామా.

[అందఱు నవ్వుదురు. ఆశబ్దమునకు పేరి. తెలివి వచ్చి యెల్లితో నిష్క్రమించును.

యుగం.—[ఒకనొకరుతో] ఆబ్రాహ్మణుని తోడ్కొనిరా.

[వాఁడు నిష్క్రమించును.

అంతట అన్నమరాజు, బేతాళరాను, నరసింహరాయలును ప్రవేశింతురు.

అన్నమ.—సుల్తాను వేగిరించి నడచినాఁడు. మమ్ము బతిమాలి బతిమాలి వెనుకకు మరల్చినాఁడు. జనాంతిక భాషితముల వజీర్లు తమరాజ్యము చత్రాతిపై నెత్తి వేసినకుండ యయ్యె ననియు, తాము దేశాంతరమున ఫకీరులుగా బ్రతుకుట శ్రేయమనియు పలికినారు. నేను యుగంధరమహారాజు సాహాయ్యమున్నది, వెఱవకుఁడని హెచ్చరింపఁగా, వెఱఁగుపడి మువ్వురు నంగీకరించిరి. ఈదుస్స్వప్నము సుల్తానునకు ఈజన్మములో తీరుట దుస్తరము.

అంతట అగ్రహారస్థుఁడు ప్రవేశించును.

యుగం.—ఏమయ్యా, మీరు వచ్చినపని ?

బ్రాహ్మ.—*నవలక్ష ధనుర్ధరాధినాథే
పృథివీం శాసతి వీరరుద్రదేవే,
అభవ త్వర మగ్రహారపీడా

[అని యర్ధోక్తమున,

రాజు.—శివశివా ! నా యేలుబడిలో అగ్రహారములకు పీడ కలిగినదా?

విద్యా.—[కటాలున లేచి]

† కుచకుమ్భేషు కురఙ్గలోచనానామ్.

జనా. చెరు.—బళిబళీ ! మహాకవీ, స్త్రీల పాలిండ్లయందు హారముల యిఱుకటము మిక్కుటముగా కలిగినదఁట.

---

* తొమ్మిదిలక్షల విలుకాండ్రకు దొరయగు ప్రతాపరుద్రమహారాజు భూమిని ఏలుచుండఁగా అగ్రహారములకు మిక్కిలి బాధ కలిగినది.

† లేడికన్నులవంటి కన్నులుగల స్త్రీలయొక్క చనుఁగుండలయందు అని యర్థము. దీనిచేర్పఁగా తృతీయపాదముయొక్క యర్థము. జనా. చెరు. చెప్పినవిధమున మాఱినది.

రాజు.—ఓహో విద్యానాథులవారా! [లేచి పాదములకు మ్రొక్కి—మరలఁ గూర్చుండి] అనవాలు పట్టనందులకు మన్నింపవలయును.

యుగం.—అయ్యా, మీయగ్రహారమునకు క్షేమము చేసెదము, రేపు మాకచ్చేరికి రండి. కూర్చుండుఁడు. [బ్రాహ్మణుఁడు కూర్చుండును.

రాజు.—మహానుభావా, తమకొమారితకు వివాహమైనదా?

విద్యా.—[ఆత్మగతము] కృతికన్యం గూర్చి పలికెదఁగాక. [ప్రకాశము] మహారాజా, అల్లుఁడు కాశిలో నుండఁగా వివాహ మెట్లగును?

రాజు.—[ఆత్మగతము] కృతింగూర్చి పలుకుచున్నాఁడు మహాకవి. [ప్రకాశము] వచ్చెనుగదా కానీరాదా?

విద్యా.—ఇదిగో కానిచ్చెద. 'తదేవలగ్నం సుదినం తదేవ విద్యాబలం బుద్ధిబలం తదేవ...'
[అని ప్రతాపరుద్రీయగ్రంథమును విప్పి ఒకటిరెండుశ్లోకములం జదువును. (55,56వ పు. జూ.) చెకముకి అర్థము చెప్పును. విద్యానాథుఁడు గ్రంథమును రాజునకిచ్చును. రాజు లేచి ససమస్కారముగా గ్రహించికూర్చుండును.

విద్యా.—ఇట్టిసదులు హరణము కోరరు గాని హరణహీనముగా కన్య నిచ్చుట కన్యాజనకులకు పరువు తక్కువ, కావున ఈ యలంకారమును గ్రహింపవలయును.

[అని రాజువ్రేల ముద్రటుంగరమును తొడుగును.

[నేపథ్యమున దుందుభులు పుష్పవృష్టియు].

రాజు.—[నమస్కరించి, మోముఁగేలితో] అంతటను వానిసే తగుల వేసితి నంటిని గదా.

విద్యా.—ప్రతిశ్లోకమునను పేరు తగిలియున్నదో లేదో చూచికొనుఁడు.

[నేపథ్యమున దుందుభులు పుష్పవృష్టియు].

[యుగంధరుఁడు రాజుచేతికి కొన్ని శాసనము లిచ్చును.

రాజు.—[చూచి ఆనందించి] విశ్వాసరావు, వీనిని అందింపుము.

[అని ఒకటొకటిగా చూచి యిచ్చును. విశ్వాసరావు వరుసగా

విద్యా. చెరు. బేతాళ. నరసిం. పెద్దసె.—వీరికి ఇచ్చును.

యుగం.—ఏలినవారు మిమ్ము నందఱను దేశాధీశ్వరులను చేసినారు, మిత్రగోష్ఠిగా మర్యాద నిబంధించినారు.

[నేపథ్యమున దుందుభులు పుష్పవృష్టి.]

వారండఱు.—మేము ఏలినవారి సన్నిధానమందే యుండెదము, మాకు రాజ్యములేల? అయినను సమ్మానమును గ్రహింపవలసినది. [అని గ్రహింతురు.

విశ్వా.—[ఒక శాసనము చేత నుండ] ఇది మడిపేలు దొరవారిది.

[పేరిగాఁడును ఎల్లియు ముస్తాబుతో ప్రవేశింతురు.

సభ్యులు.—బళి బళి బళి బళి!

[చాకళ్లు సాగిలఁబడి లేతురు. విశ్వాసరావు పేరిగానికి శాసన మిచ్చును.

పేరి.—[వణఁకుచు అందుకొని] యిదేంటి మారాజా?

విశ్వా.—కన్నుల నద్దుకో, దీనిని దాఁచుకో, దీనివలన నీవు చాకలి దొరవు, ఇది పోయిన చాకలిది.

[పేరిగాఁడు తా నద్దుకొని ఎల్లి కిచ్చును. ఎల్లియు కన్నుల నద్దుకొనును. పేరిగాఁడు ఏమో చెప్పఁబోయి తడఁబడుచు నత్తివానివలెనె యూరకుండును.

రాజు.—ఏమిరా నీవు ఇంక చెప్పఁగోరునది? చాలదా?

పేరి.—నన్ను దొరని శేశినారు, ఎల్లిని—

[అని యర్ధోక్తములో నూరకుందురు. అందఱు నవ్వుదురు.

రాజు.—మంచిది, మంచి యనుకూలనాయకుఁడవు నీవు స్వాధీనపతిక అది. మంచిది, ఎల్లిని దొరసానిని చేసినారము.

పేరి.—దండం మారాజా దండం. మరి నాకీవార మిచ్చిన బెమ్మదేము డాపడితే, అయన పాదాల్లో పడతా.

[అని సభలో కలయ వెదకును. చెరుమఁకి విద్యానాథునికి చాటు తొలఁగును.

పేరి.—[విద్యానాథునిం గని] బెమ్మదేముడా నీవార మిది.

[అని సాగిలఁ బడును. ఎల్లియుం బడును.

విద్యా.—ఇంతకన్నను క్షేమపడెదరు లెండి.

[ఇరువురు లేతురు.

యుగం.—[రాజునుగూర్చి] వత్సా, నీ కింక నేదేని మనోరథం బున్న వచింపుము.

రాజు.—మహానుభావా,

శా. ఢిల్లీనాథుని మిత్త్రుఁ జేసితివి, * ధాటీధర్మబాహ్యాత్ముఁ డా
వల్లీఖానుశిరంబుఁ దెచ్చితి, † ద్విషద్బందీకృతుల్ మత్ప్రజల్
ఇల్లాందించితి చాకినేని, ‡ గజరా జేఁగెన్ యము స్థానఁగా,
సల్లాపింపుమ యింకనుం గలుగునే, సర్వజ్ఞ, § యాశాస్యముల్ ! 6

అయిన నిది యగుఁగాక.

[భరతవాక్యము]

(మాలిని)

వానలు లోకశివం బకృశంబుగ వాసవుఁ డిచ్చుతఁ గాలమునన్.
దేనియు జాల్కొన దేశము పండుత దివ్యుల దన్పుత యాగకరుల్.
మానిత మామనుమార్గముఁ దప్పక మంతురుగాక నృపుల్జగతిన్.
భూనుతు లా కవిపుంగవులం బొరపొచ్చెము సేయరు గాక బుధుల్.

సమాప్తము.

---

* దాడియొక్క న్యాయమునకు వెలియైన హృదయముగలవాఁడు.
† శత్రువులచేత చెఱఁబెట్టఁబడినవానిని. ‡ కటకబల్లహుఁడు. § కోరఁదగినవి.

చంద్రికాప్రెస్, చాకలపేట, చెన్నపురి.—28-5-45. (500)